

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ԺԺԿ
2005

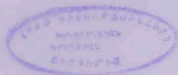

ԿԱ ՏԱՐԻ

ԷՋՄԻԱԾՆԻ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ — ՆՊԵՏԵՐ

2005

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում հալկեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի օծման և Նյախակալության 6-րդ տարեդարձը	3
Հնդկաստանի փոխնախագահը Ս. Էջմիածնում	4
Իսրայելի գլխավոր ռաբբիի այցելությունը Տայաստան	5
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում գումարվեց Գերագույն Հոգևոր հորհրդի հերթական ժողովը	7
Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ռուսաստանի հայերի միության նախագահ Արա Աբրահամյանի գլխավորած պատվիրակությանը	9

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ ԵՎ ՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԵՐ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Տ. Դավթբ արքեպիսկոպոս Սահակյանին՝ ծննդյան յոթանասուն և քահանայական ծնունդության հիսունամյակների կապակցությամբ «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով պարգևատրելու մասին	10
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Զոհ Մթիվենսին «Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	12
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Նաղիա Սարաֆյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	14
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Զիմ Թորոսյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	16
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Աղասի Այվազյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	18
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Ռուբենա Քալանթարյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	20
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Հրանդ Սիմոնյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	22
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Թորգոմ Փոստաջյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	24
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Արշակ Գազանճյանին «Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշանով պարգևատրելու մասին	26
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ կոնդակը Սարգիս և Ռուբ Բեղկյաններին «Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով	

պարգևաբերելու մասին	28
Նայրապերական գեահարություն	30
Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը ցավակցություն է հայարել Նոկասարանի և Պակիսարանի իշխանություններին	31
Նոր նշանակումներ Նայասարանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու թեմերում	32
Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի Նայրապերական փնտրիներում կարգալուծ է արվել Տ. Զոհրապ վարդապետ Կոստանյանը	33
Նադորդագրություն	33
«Ս. Սահակ - Ս. Մեսրոպ» շքանշան Աղասի Ավագյանին	34
«Ս. Ներսես Զեղրհալի» շքանշան Պետրոս Ասլանյանին	35
Պարգևաբաշխություն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում	37
«Նայոց Եկեղեցու պարմություն» առարկայի դասագրքերի շնորհանդեսը	39
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում կատարվեց Դիվանարան շենքի հիմնարկները	41

ԲԱՐՈՋԵՈՍԱԿԱՆ

Տ. Նովան արքեպիսկոպոս Տերտրյանի քարոզը խոսված Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Նայրապերի գահակալության փարեղարձին մատուցված Ս. Պարարագին	42
Տ. Արշակ եպիսկոպոս Խաչատրյանի քարոզը խոսված Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում մատուցված Ս. Պարարագին	45
Տ. Նովանսեն արեղա Մայիլյանի քարոզը խոսված Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում մատուցված Ս. Պարարագին	48
Տ. Տարոն արեղա Լուկիկյանի անդրանիկ քարոզը խոսված Ս. Նոյսիսին եկեղեցում մատուցված Ս. Պարարագին	51
Տ. Վազգեն արեղա Նանյանի քարոզը խոսված Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում մատուցված Ս. Պարարագին	55
Տ. Զավեն արեղա Յագիջյանի անդրանիկ քարոզը խոսված Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում մատուցված Ս. Պարարագին	57

ՊԵՏԱՄ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԼԵՎՈՆ ԶՈՒԳԱՍՁՅԱՆ - Նայ մանրանկարիչը միջնադարում	59
ՆԱՐԻՍ ԹԱՄԱՐՅԱՆ - Տեսիլը որպես գրական գեղարվեստական միջավայրի դրսևորում	95
ԱՇՈՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ - Նարեկեան մեղսագիտակցություն ինքնաճանաչման բանալի	103
ԵՄԻՆԵ ԲԱՋՈՅԱՆ - Նայ կանոնական իրավունքը և նրա աղբյուրները	112
ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ - Գրերի Գյուլի Բալուի ավանդությունը	118
ՄԱՐԻԱ ՇՈՒՆՅԱՆ - Ինտերայի «Նոճասարան» սոնետաշարը	130

Գրախոսական

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ - Արժեքավոր ուսումնասիրություն խորանների մեկնության մասին	136
---	-----

Գիրա-մշակութային կյանք

Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությանը նվիրված միջազգային գիրաժողով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում	139
ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ - Իրադիայի մշակույթի օրերը և Ս. Ղազարի արվեստի գործերի ցուցադրությունը Նայաստանում	143
Թարգմանչաց փոքր Օշականում	147
Օծվեց Երևանի Նարայ-արևմտյան թաղամասի Ս. Երրորդություն եկեղեցուց եկեղեցին	149
Օծվեց Մեծամորի Ս. Ղազար եկեղեցին	151
Օծվեցին Վանաձորի Ս. Գրիգոր Նարեկացի առաջնորդանիստ եկեղեցու գմբեթի խաչն ու զանգը	153
Կարարվեց Գուգարաց թեմի Իջևան բաղաթի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցու հիմնարկերը	153
Օծվեց Վանաձորի Ս. Գրիգոր Նարեկացի առաջնորդանիստ եկեղեցին	154
Էերածվեց Զավախքի Բարաթ գյուղի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցին	156
Սարկավագական ձեռնադրություն Գուգարաց թեմում	158
ՄԻՆԱԿԵՂԻԱՆ հիմնահարցերին ու մարտահրավերներին նվիրված սեմինար	159

Տ. Վիգեն Եպս. Այգազևան Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդի նախագահ րնպրոցալ	160
---	------------

ՄԻՋԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ - Եվրոպայի Եկեղեցիների Կոնֆերանսի և Եվրոդիակոնիա կազմակերպության համալսող հանդիպումը Բյուտանում	162
ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ - Ղոմեակաթուղի Եկեղեցու նախկուպոսների XI համագումարը Ղոմում	164
ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ - «Քաղաքակրթությունների երկխոսություն» համագումարը Ղոմում	165
ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ - Եվրոպայի Եկեղեցիների «Եկեղեցի և հասարակություն» հանձնախմբի բարփողարների փարեկան հանդիպումը Բյուտանում	168
ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ - «Ճաղաղություն և հանդուրժողականություն» երկրորդ միջկրոնական կոնֆերանսը Սյամբուլում	170

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Բելառուսի մշակույթի նախարարին	173
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Տունաստրանի պաշտպանության նախարարին	174
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց «Տակագղեցություն միջուկային և ռադիացիոն ահաբեկչությանը» թեմայով սեմինարի մասնակիցներին	174
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Լիտվայի Սահմանադրական դատարանի նախագահին	175
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Կրասնոդարի նահանգապետին	175
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Ուկրաինայի նորանշանակ դեսպանին	176
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Սամարայի նահանգապետին	177
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Տունաստրանի նորանշանակ դեսպանին	177
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Ռուսաստրանի Դաշնության գինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետին	178
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Տունաստրանի Խորհրդարանի փոխնախագահ Յարդոս Սուրյանին	178
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Բելգիայի Թագավորության Սենատի նախագահ Անն-Մարի Լիգինին	179
Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն րնդունեց Իսրայիլայի Խորհրդարանի նախագահի ներկայացուցչին	180
Եկեղեցական բեմ. յուրեր	181
“Эчмиадзин” официальный журнал Эчмиадзинского Католикосата	183
“Etchmiadzin” official monthly of Holy Etchmiadzin	188
“Etchmiadzine” organe officiel du Saint-siège d’Etchmiadzine	193

ՀՐԱՄԱՆԱԲ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՆԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ ՆՇՎԵՑ
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՕԾՄԱՆ ԵՎ ԳԱՆԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ
6-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ**

Կիրակի, նոյեմբերի 6-ին, Նայաստանայաց Առաքելական Ս. Եկեղեցին նշեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի օծման և գահակալության 6-րդ տարեդարձը: Նայոց բոլոր եկեղեցիներում հավարար Ս. Պապարագի կախարվեց Նայրապետական մաղթանք:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Ս. Պապարագ մաքուցվեց հանդիսապետությամբ Ամենայն Նայոց Նայրապետի: Պապարագին էր ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմի առաջնորդ Տ. Տովնան արքեպս. Տերտրյանը: Սրբազան արարողության ընթացքում Սրբազան Նայրը հավուր պապաշահի քարոզելով՝ շնորհավորեց Վեհափառ Նայրապետին գահակալության տարեդարձի առիթով՝ աղոթելով, որպեսզի «Նայրապետական մականը մնա ծաղկալալ», և երկար տարիներ Նայրապետական նորանոր իրագործումներով և բեղուն ծառայությամբ Նայաստանայաց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու նավը առաջնորդվի դեպի առավել բարձունքներ:

Որպես բնաբան ունենալով Ղուկաս ավետարանչի «Մի նրկնչիր, բայց միայն հաւարա, եւ կեցցի» (Ղուկ. Ը 51) խոսքը՝ Սրբազան Նայրն ասաց. «Քրիստոսի այս խօսքը, սիրելի Վեհափառ Նայրապետ, Դուք դարձուցած էք Ձեր սրտի աղօթքը: Այս աղօթքով գահակալութեան Ձեր առաջին օրէն սկսեալ աներկիւղ ու անկշռելի հաւարքով նոր կեանք կը ներշնչէք բոլորիս... Եթէ կը սիրենք Նայաստանայաց Առաքելական Եկեղեցին, որուն ծննդավայրն է Սուրբ Էջմիածինը, ապա պարզ ենք համախմբուելու Ազգիս Վեհափառ Նայրապետի շուրջը, գորակենլու Անոր բազուկներուն ուժը, որպեսզի առանկ բարգաւաճ դառնա Նայաստանայց Առաքելական մեր Մայր Եկեղեցին ի Նայաստան, յԱրցախ և ի Սփիւռս աշխարհի:

Աներկիւղ պահենք մեր հաւարքը: Անսանք Քրիստոսի խօսքին և մեր մէջ պիտի գտնենք վերակերպումի ոգին՝ ի խնդիր Նայաստանեայց Առաքելական մեր Մայր Եկեղեցոյ եւ ի բարգաւաճումն Սուրբ Էջմիածնի եւ յուրախութիւն մեզ եւ Վեհափառ Նայրապետին» (տե՛ս էջ 42):

Ս. Պապարագի ավարտին Իջման Ս. Սեդակի առջև կախարվեց Նայրապետական մաղթանք:

Արարողությանը մասնակցում էին Մայր Աթոռի միաբաններ, թեմակալ առաջնորդներ, Գերագույն Տոգևոր հորհրդի անդամներ, ազգային բարերարներ, ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմի թեմական հորհրդի անդամներ և բազմաթիվ հավաքապալներ, ովքեր եկել էին իրենց նվիրումն ու սերը հայրենկու Մայր Աթոռին ու նրա արժաներկիր Գահակալին:

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ**

ՆՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱՊԳԱՏԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆՈՒՄ

Հոկտեմբերի 7-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց պաշտոնական այցով հայաստան ժամանած Տեղեկատվանի փոխնախագահ Քհարիոն Սինգհ Շեխավադին՝ ՄԱԺ փոխնախագահ Լահան Հովհաննիսյանի, Տեղեկատվանում Մարտակարգ և լիազոր դեսպան Աշոտ Բաջարյանի և Մ-ում Տեղեկատվանի մարտակարգ և լիազոր դեսպան Դիպակ Վոհրայի ուղեկցությամբ:

«Մերախ են, որ Ձեր այցը այսպեղ բավականին խանգավառություն և ուրախություն է ստեղծել, որովհետև Ձեր այցով վերանորոգվում են երկու ժողովուրդների միջև ձևավորված պատմական բարի հարաբերությունները, որոնց վկայությունն այսօր Տեղեկատվանում գրեթե հայոց եկեղեցիները, Կալկաթայի Մարդասիրական ճեմարանը և բազում այլ հիշարարություններն են: ...Չենք եղել ձեր երկրում, սակայն ճանաչում ենք այն և սիրում ենք Տեղեկատվան երկիրը և բարությունը ձեր ժողովրդի»,- ասաց Ամենայն հայոց հայրապետը՝ բարի գալուստ մաղթելով Տեղեկատվանի փոխնախագահին և երս գլխավորած պարվիրականը և ուրախություն հայտնելով երկու պետությունների միջև փոխհարաբերության, կրթության և մշակույթի ոլորտներում զարգացող սերտ համագործակցության առիթով:

«Անապատ հայրապետն առանձնակի գոհունակությամբ անդրադարձավ այն բարի և ջերմ հարաբերություններին, որ առկա են Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և Տեղեկատվանի դեսպանատան միջև: Նորին Սրբությունը, ի դեմս փոխնախագահի, իր շնորհակալությունը և երախտագիտությունը հայտնեց նաև Տեղեկատվանի իշխանություններին հայ ժողովրդի՝ պարմության ընթացքում կերպած հուշարձանների նկատմամբ դրսևորվող հոգածության և ուշադրության, ինչպես նաև հայաստանյայց եկեղեցուն ցուցաբերվող աջակցության համար, որի շնորհիվ այսօր մի քանի երիտասարդ հոգևորականներ Տեղեկատվանում կարաբելագործում են իրենց գիտելիքները գիտական փորձեր ասպարեզներում:

Իր հերթին Տեղեկատվանի փոխնախագահ Քհարիոն Սինգհ Շեխավադին, ուրախություն հայտնելով հնագույն բրիտանյա երկրում գրեթե 100-ամյա առիթով, ասաց. «Ես այսպեղ եմ որպես ուխտավոր: Սա սուրբ վայր է՝ լցված խաղաղության և նվիրումի աստվածային ոգով: Ես մեծապես փառավորված եմ հավաքի հանդեպ հայ ժողովրդի նվիրումով և վերջինիս համար կրած չարչարաններով, հավաք, որը պահպանել է ձեզ փորձությունների և դժվարությունների ժամանակ: Թող աստվածային այս սուրբ վայրը շարունակի փարածել խաղաղության և համընդհանուր եղբայրության պարզամը»: Պրն Շեխավադին նաև շնորհակալություն հայտնեց Նորին Սրբությանը՝ կործանարար ցունամիի առիթով հայտնած ցավակցության համար:

Հանդիպման անդրադարձ կարարվեց նաև ահաբեկչության խնդրին և աշխարհի առջև ծառացած մարտահրավերներին, որոնց հաղթահարման մեջ կարևորվեց կրոնների առաքելությունը: Նշվեց, որ առանց կրոնների միջև համերաշխության չի կարող եղբայրություն հաստատվել ժողովուրդների և պետությունների միջև: Այս ամենի մեջ կարևորվեց հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու դերը:

Հանդիպմանը ներկա էր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Միջեկեղեցական հարաբերությունների պարասխանատու Տ. Էգնիկ եպս. Պեթրոսյանը:

ԻՍՐԱՅԵԼԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՌԱԲԲԻԻ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱՅԱՍՏԱՆ

Նոյեմբերի 21-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի հրավերով երկօրյա այցով Տայաստան ժամանեց Իսրայելի գլխավոր ռաբբի Յոնա Մեցգեբի գլխավորած պատվիրակությունը, որին մաս էին կազմում նաև Իսրայելի Կենսեպում խորհրդարանական պատվիրակության ղեկավար և գլխավոր ռաբբիի օգնական Մեր Ռոզենբայր, ռաբբի Չեյմ Այզենշտադը, գործարար Ռուգի Ֆիշը, ԱՊԿ-ի հետ կապերի Կենսեպի խորհրդարանական հանձնաժողովի անդամ Յուրի Շտրենը, Տամաուկրախիական հրեական կոնգրեսի նախագահ և Միջազգային միջհարանվանական «Քայլ դեպի միություն» կազմակերպության ղեկավար Վադիմ Ռաբինովիչը: Տյուրերի հետ էր նաև Ռուսաստանի հայերի Միության և Տամաշխարհային Տայկական Կոնգրեսի նախագահ Արա Աբրահամյանը:

Նույն օրը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ռաբբի Յոնա Մեցգեբին: Ողջունելով Իսրայելի գլխավոր ռաբբիի պատմական այցը Մայր Աթոռ, որը պատմության մեջ Իսրայելի գլխավոր ռաբբիի առաջին այցն է Տայաստան, Ամենայն Տայոց Տայրապետ անդրադարձավ Տայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Էկեղեցու պատմությանն ու առաքելությանը, հոգևոր կյանքի ներկայիս վերակառուցմանը:

Իր հերթին, Իսրայելի գլխավոր ռաբբի Յոնա Մեցգեբը, շնորհակալություն հայտնելով ջերմ ընդունելության համար, խոսեց երկու ժողովուրդների միջև առկա հարաբերությունների և հավատքների ընդհանրությունների մասին:

Տանդիպմանը նաև նշվեց, որ պատմական փարբեր իրադարձությունները ավելի մերձեցրել, եղբայրացրել են հայ և հրեա ժողովուրդներին և նրանց մեջ գորացրել փոխադարձ սերը և հարգանքը: Անդրադարձ կատարվեց եկեղեցականների և ռաբբիների պատրաստության խնդրին:

Տանդիպմանը ներկա էին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժնի պատասխանատու Տ. Եզնիկ նախկուպու Պնտրոսյանը և Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ նախկուպու Խաչատրյանը:

Նոյեմբերի 22-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը և Իսրայելի գլխավոր ռաբբի Յոնա Մեցգեբը այցելեցին Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակին նվիրված Ծիծեռնակաբերդի հուշահամալիր:

Տայոց Տայրապետը և Իսրայելի գլխավոր ռաբբին պատվիրակությունների ուղեկցությամբ եղան Ցնդապականության թանգարանում, ուր ռաբբի Մեցգեբը հիշատակի մոմ վառեց և գրառում կատարեց թանգարանի հուշամատյանում: Այնուհետև, Տայոց եղեռնի զոհերի հուշարձանին ծաղկնպսակ զեփղեկուց հետո, երկու կրոնապետերն իրենց հարգանքը և աղոթքը մատուցեցին ցեղասպանության անմեղ զոհերի հիշատակին:

«Նաբավոր չէ առանց արցունքների հիշել այն, ինչ փրկել ունեցավ հայերի հետ Թուրքիայում», - հայտարարեց Յոնա Մեցգեբը: Պատասխանելով այն հարցին, թե ինչո՞ւ Իսրա-

յելը մինչ օրս չի միացել այն պետությունների ցանկին, որոնք պաշտոնապես ընդունել են հայերի ցեղասպանությունը, գլխավոր ռաբբին հայտարարեց, «Ես՝ որպես հոգևորականության ներկայացուցիչ, ընդունում եմ ցեղասպանության փաստը, իսկ մնացյալը կախված է քաղաքական և միջազգային հարաբերություններից»:

Խոսելով «ցեղասպանություն» տերմինի մասին՝ Յոնա Մեցգերն ուսաց «Անկասկած ես օգտագործում եմ այդ տերմինը: Այն փաստաթղթերն ու լուսանկարները, որոնք մենք տեսանք թանգարանում, այդ ողբերգության խոսուն վկաներն են: Թանգարանի ցուցանմուշները նայելիս մենք չկարողացանք զսպել մեր արցունքները, և դրանք անկեղծ զգացմունքներ էին: Որևէ մեկը չի կարող այդքան խորը զգալ ողջ տեղի ունեցածը, ինչպես մենք՝ երեսներս»:

Նույն օրը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը և Իսրայելի գլխավոր ռաբբին հանդիպում ունեցան ՎՎ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանի հետ: Ռաբբի Յոնա Մեցգերնի գլխավորած պատվիրակությունը այցելեց նաև ՎՎ Գիությունների Ազգային Ակադեմիա և Մադենադարան՝ ծանոթանալով գիտական այս կենտրոնների գործունեությանը և հայ ձեռագրային աշխարհի գանձերին:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎՄԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՀԱՅԿԵՐԵՂՆԵՐ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍ ԿԱՐԵՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
ԴԱՐԱՆԱԿԱՆԱՅԻՆ ԳՈՐԾԻՆ ԴԵՐՆԱԳՈՐԾ Ժ ԳՆԴԱԴՐԵ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆՈՒՄ ԳՈՒՄԱՐՎԵՅ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՆՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ՆԵՐԹԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԸ

Նոյեմբերի 2-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, բարձր նախագահությամբ Ն.Ս.Ս.Ս.Ս. Գաբրիելի Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի, գումարվեց Գերագույն հոգևոր Խորհրդի ժողով, որին մասնակցում էին նաև հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ԱՄՆ, Արևմտյան թեմի թեմական խորհրդի անդամները:

Ժողովը բացվեց Տերունական աղոթքով: Ապա Վեհափառ հայրապետի զխավորությամբ ժողովականները աղոթեցին անցնող փառում Ս. Էջմիածնի՝ ի Տեր հանգյալ միաբաններ Տ. Շահն արքեպս. Աճնյանի, Տ. Դերենիկ վրդ. Դավթյանի և Տ. Զավեն արք. հակոբյանի հոգիների հանգստության համար: Այնուհետև Վեհափառ հայրապետը իր ողջույնը հղեց Գերագույն հոգևոր Խորհրդի և ԱՄՆ, Արևմտյան թեմի թեմական խորհրդի անդամներին՝ կարևորելով թեմական խորհուրդների նմանաբնույթ մասնակցությունը Գերագույն հոգևոր Խորհրդի ժողովներին: հայոց հայրապետը փոխանակեց իր անդամներին՝ Երևանի Պետական համալսարանի ռեկտոր փառ Առաքել Մարտիրոսյանին, Երևանի Մ. Ներսիսյան անվան Պետական Բժշկական համալսարանի ռեկտոր փառ Վիլեն հակոբյանին, ԱՄՆ, հայոց Արևմտյան թեմի թեմական խորհրդի արևմտապետ ղուկ. Վարդուհան սարկավազ Ալթուրյանյանին, ԱՄՆ, հայոց Արևելյան թեմի թեմական խորհրդի անդամ փառ Զևյան սարկավազ Գալուստյանին և Արգենտինայի հայոց թեմի թեմական խորհրդի փոխարևմտապետ փառ Ալբերտ Ճերնյանին: Մանուկվեց նաև, որ Գերագույն հոգևոր Խորհրդի կազմը առաջիկային համալրվելու է մեկական անդամներով Պրանսիայից և Ռուսաստանից:

Որպես արևմտապետ ժողովը վարեցին Գերաշնորհ Տ. Վաչն արքեպիսկոպոս հովսեփյան և Արևմտյան Եվրոպայի հայրապետական Պարմիսկ և Փարիզի հայոց առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Գյուր արքեպիսկոպոս Կազգաշյանը:

Ապա ԱՄՆ, հայոց Արևմտյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. հովհան արքեպիսկոպոս Տերտրյանը ներկայացրեց Արևմտյան թեմի գործունեության ընդհանուր պատկերը՝ ի մասնավորի անդրադառնալով եկեղեցականների պատրաստության, նոր համայնքների կազմավորման, եկեղեցաշինության, հոգևոր-մշակութային, քննարկային, բարոգական և մյուս ոլորտներում իրականացվող ծրագրերին: Քննության առնվեցին բրիտանական դաստիարակության, եկեղեցականների պատրաստության, ծիսապաշտամունքային կյանքին առնվող, ինչպես նաև այլ խնդիրներ: Նիստը փակվեց աղոթքով և Նորին Սրբության ներկաներին ուղղված գնահատանքի խոսքով:

հաջորդ օրերին ժողովում քննության առնվեցին ազգային-եկեղեցական, ծիսապաշտամունքային, բարոգական և այլ խնդիրներ: Անդրադարձ ունենալով եկեղեցի-պատրիարքի հարաբերություններին՝ Գերագույն հոգևոր Խորհուրդը հաստատեց օրենսդրական և այլ

կարգի հարցերի կանոնակարգման ուղղությամբ փարվելիք աշխատանքների անհրաժեշտությունը:

Գերագույն Նոգևոր խորհուրդը գոհունակությամբ ընդունեց թեմերի վերակազմակերպման ծրագրի շրջանակներում իրականացված Ֆրանսիայի հայոց համայնքները մեկ թեմի մեջ ներընդգրկելու ուղղությամբ կատարված աշխատանքների զեկույցը և թևադրեց ամբողջացնելու թեմի կազմավորման գործընթացը:

Մրահոգության առարկա դարձավ վերստին Վիրահայոց թեմի իրավական կարգավիճակի հարցը, որը մեծապես շարունակում է խոչընդոտել թեմում ազգային-եկեղեցական կյանքի բնականոն կազմակերպմանը: Որոշվեց շարունակել բանակցությունները Վրաստանի իշխանությունների և Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու հետ՝ Վիրահայոց թեմի պարզաձև կարգավիճակի հաստատման գործընթացը արդյունավոր լուծման առաջնորդելու համար:

Եկեղեցու հոգևոր-քարոզչական առաքելության վերաշխուժացման շրջանակներում Գերագույն Նոգևոր խորհուրդը կարևորությամբ ընդգծեց ծխական համայնքների վերակազմակերպումը, եկեղեցականների պարզաստությունը, երիտասարդաց միությունների ընդլայնումն ու գործունեության համակարգումը, վանքերի և եկեղեցիների վերականգնումն ու կառուցումը, եկեղեցիների ու սրբավայրերի ուխտի օրերի փոնակավարության ավանդույթի վերականգնումը:

Ժողովականներն անդրադարձան նաև առաջիկա փարվա փնտրվար ամսին Բրազիլիայում կազմակերպվող Եկեղեցիների Համաշխարհային խորհրդի 9-րդ գլխավոր ասամբլեայում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության մասնակցության հետ կապված խնդիրներին: Բնության նյութ դարձան նաև առաջիկային Մայր Աթոռում կազմակերպվելիք թեմակալ առաջնորդների և ապետապետների հավաքին, ինչպես նաև երիտասարդ միաբանների համախմբումին առնչվող հարցեր:

Գերագույն Նոգևոր խորհրդի անդամները ժողովի ավարտին իրենց շնորհավորանքներն ու բարենադեանքները հղեցին Նորին Սրբությանը՝ գահակալության վեցերորդ փարեղարձի առիթով: Վեհափառ Հայրապետը իր գոհունակությունն ու գնահատանքը բերեց խորհրդի անդամներին՝ կատարված արդյունավետ աշխատանքների համար: Ժողովը փակվեց «Պաիպանիչ» աղոթքով:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՆԵԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

1985-1986 թվականի Վրացական համագործակցության ժամանակ Վրացական համագործակցության ղեկավարները և անդամները Վրացական համագործակցության շենքի մոտ:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐԱ ԱՐԲԱՆԱՄՅԱՆԻ ԳԼԽԱՎՈՐԱԾ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅԱՆԸ

Տոկոսներին 1-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայերի համաշխարհային կոնգրեսի և Ռուսաստանի հայերի միության նախագահ Արա Աբրահամյանին ու նրա զխաւորած պատվիրակությանը՝ Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս նաչ. Ներսիսյանի ուղեկցությամբ:

«...Գեղեցիկ ավանդույթ է դարձել վերջին հինգ տարիների ընթացքում, որ ամեն տարի Ռուսաստանի հայերի միության նախագահ և ազգային բարերար Արա Աբրահամյանի նախաձեռնությամբ միության անդամները որպէս ուխտավորներ այցելում են Մայր Հայաստան և Արցախ, ապա՝ վերջում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին՝ ստանալու Ձերդ Արքեպիսկոպոսի Հայրապետական օրհնությունը և զորանալու Ձեր պատգամով: ...Այսօր ավելի քան չորս հարյուր գիտնականներ, մտավորականներ, գործարարներ, արվեստագետներ են այստեղ հավաքված. քիչ առաջ միասնաբար Մայր Տաճարում վերանորոգեցինք մեր ուխտը և աղոթեցինք (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի անասանության համար», - ասաց Եզրաս Արքեպիսկոպոսը՝ ներկայացնելով իր թեմականներին և հայցելով Ամենայն հայոց Հայրապետի օրհնություններն ու հորդորը ռուսահայերին:

Վեհափառ Հայրապետին ողջույնի խոսքով դիմեց նաև Հայերի համաշխարհային կոնգրեսի և Ռուսաստանի հայերի միության նախագահ Արա Աբրահամյանը: Շնորհակալություն հայտնելով ընդունելության համար՝ պրն Աբրահամյանը ներկայացրեց միության կողմից կատարվող աշխատանքները և գործունեության արդյունքները: «...Մեր հավաքն է մեզ շարժում, այն մեր ապագան է և մեր հույսը: ...Հավաքացնում ենք, որ մենք միշտ Ձեր կողքին ենք, Սուրբ Էջմիածնի հետ ենք», - իր խոսքում նշեց Արա Աբրահամյանը՝ անդրադառնալով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի կարևոր դերին հայ ժողովրդի կյանքում և Հայ Եկեղեցու հետ առկա սերտ համագործակցությանը:

Այնուհետև միության անդամներին իր գնահատանքի և օրհնության խոսքն ուղղեց Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը: Նորին Արքեպիսկոպոսը շնորհավորեց ամենքին Ռուսաստանի հայերի միության հինգերորդ տարեդարձի առիթով և իր գնահատանքը հայտնեց միության նախագահին: Վեհափառն անդրադարձավ նաև Ռուսաստանի հայերի միության կողմից իրականացվող ծավալուն և օգտակար գործունեությանը և միության սերտ համագործակցությանն ինչպես Ռուսաստանի հայոց թեմի, այնպես և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հետ: «Ձեր օգտակարությունն ազգին, Հայրենիքին, ինչպես նաև Ռուսաստանի պետությանն ու ժողովրդին մեծ կլինի այնչափ, որքան կազմակերպված ու զորեղ կլինեք դուք, որպես Ռուսաստանում ապրող հայ համայնք: ...Մնացեք միշտ հավատարիմ ձեր Հայրենիքին ու Հայաստանայց (Մոսկվայից) Մայր Եկեղեցուն և այդպիսով միշտ կապերեք Աստծո օրհնության ներքո», - նշեց Նորին Արքեպիսկոպոսը իր խոսքում:

Հանդիպման ընթացքում ՌԴ Անվտանգության, արաշտպանության և իրավապահության խնդիրների ակադեմիայի փոխնախագահ Վ. Իվլինը Ակադեմիայի Ս. Ալեքսանդր Նևսկու առաջին կարգի շքանշանը հանձնեց Նորին Արքեպիսկոպոսին՝ ի գնահատություն հայ և ռուս ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման գործում ունեցած մեծ նպաստի:

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ Տ. ԴԱՎԻԹ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՍԱՀԱԿՅԱՆԻՆ՝ ԾՆՆԴՅԱՆ ՅՈԹԱՆԱՍՈՒՆ ԵՎ
ՔԱՆԱՆԱՅԱԿԱՆ ՉԵՌՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՍՈՒՆԱՄՅԱԿՆԵՐԻ ԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅԱՄԲ «Ս. ՆԵՐՍԵՍ
ՇՆՈՐՀԱԼԻ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՀԱՐԱԶԱՏ ԶԱՄԱԿՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՇՆԻ
ԵՒ ՆՈՒԻՐԵԱԼ ՍՊԱՍԱԻՈՐՆ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԵՐ ՄԱՅՐ
ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԳԵՐԱՇՆՈՐՀ Տ. ԴԱՎԻԹ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՍԱՀԱԿԵԱՆ, ՈՐ Ի ԼԻՈՆ, ՖՐԱՆՍԻԱ**

Սրբութիւն Սրբոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր օրհնութիւնս
ենք բերում Ձեզ եւ Մեր ջերմ շնորհատրանքներն ու բարեմաղթանքները՝ ձնեղեան յորեկ-
եանական 70-րդ փարեղարձի առիթով:

Սիրելի Սրբազան,

Այսօր ուրախ առիթն ունենք անդրադառնալու մեր Սուրբ Եկեղեցու անդաստանում Ձեր
ծառայութեանց վաարակին: Հոգեւոր կրթութիւնը ամբողջացնելով ձնեղաձայրում, Էրուսա-
ղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքի ընծայարանում, շուրջ կէս դար առաջ, ձեռամբ Տիրան ար-
քեպիսկոպոս Ներսոյեանի, արժանացաք քահանայութեան բարձր շնորհի՝ որպէս կուսա-
կրօն հոգեւորական սպասաւորելու Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու լուսապայծառ ան-
դաստանում:

Մեծ է Ձեր աւանդը Էրուսաղէմի հայոց Պապրիարքութեան կեանքում: Ձեր երկարամ-
եայ ծառայութեան ընթացքին, որպէս Կիւլպենկեան մադրեսնադարանի եւ վանքի փալարա-
նի փեսոյ, ուսուցիչ Ժառանգաւորաց եւ Թարգմանչաց վարժարանների եւ այնուհետեւ որ-
պէս լուսարարապետ, Դուք դրսևորել էք Ձեր հաւաքաւոր ու աննկուն ոգին, եռանդն ու ծա-

ոայասիրութիւնը, Տէրունակոյն երկրում նուիրական մեր սրբաժայրերը շէն ու պայծառ պահպանելու նախանձախնդրութիւնը՝ բարի օրինակ դառնալով երիտասարդ միաբանների ու քննադարանի սանոց համար:

Արդիւնաշար է նաեւ Ձեր հովուական գործունէութիւնը: Էրկար րարիներ սպասաւորութիւն իրականացնելով Ամմանում, Բաղդադում, Ֆրանսիայում եւ Շվեցարիայում՝ Դուք անխոնջ բարոգչութեամբ ու հոգածու ծառայութեամբ գորացրել էք մեր ժողովրդի գաւակաց հաւարը, եկեղեցատը ու ազգատը ոգին՝ առաջնորդելով առ Բարձրեայն Աստուած: Ձեր ծառայութեան վաստակով Դուք երջանկայիշատակ Վազգէն Ա Ամենայն հայոց հայրապետի ճնոամբ արժանացար Եպիսկոպոսութեան Սուրբ Օծման եւ կարգուեցիք իբրեւ հայրապետական Պատուիրակի Փոխանորդ Լիոնի եւ շրջակայքի, որտեղ Ձեր բացաւերանքով ու նախաձեռնութեամբ իրագործուեցին բազում եկեղեցաշէն ու ազգանուէր ծրագրեր՝ կենդանի ու գորացելաւ պահելով հայորդեաց ազգային եւ եկեղեցական կեանքը:

Միբելի Սրբազան, Ձեր կեանքի յորկեանակաւ այս հանգրուանին Մեր սէրն ու բարձր գնահատանքն ենք բերում Ձեզ մեր Եկեղեցու ու ժողովրդի կեանքում Ձեր բազմարդին վաստակի համար եւ հայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐհԱԼԻ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Ի խորոց սրտի մաղթում ենք, որ Բարին Աստուած Ամենախնամ Իր Աջը հովանի ու օգնական դարձնի վաստակեալ եկեղեցականիդ՝ պարգեւելով ամենայն բարիք ու արեւշար կեանքի երկար օրեր:

Թող Տէրը առաքապէս օրինի մեր ժողովրդին ի Սփիոս աշխարհի, խաղաղ, անվրդով ու միշտ բարգաւառ պահի մեր Մայր Եկեղեցին ու Էրկիր հայրենին:

Շնորհք Տեսուն մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի Լոյիցին քնդ Ձեզ եւ ամենեւեաւ, ամէն:

Օրինութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ հԱՅՈՑ

Տուա Կոնդակս ի 4-ն Նոյեմբրի
յամի Տեսուն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆՇԴ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
քնդ համարաւ 325

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԶԱՆ ՍԹԻՎԵՆՍԻՆ
«Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱԹ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՏ ԶԱՄԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՈՒՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ՃԱՆ ՍԹԻՎԸՆՍ,
ՈՐ Ի ՖՐԷՋՆՕ, ԱՄՆ**

Յարգարժան պրն Սթիվընս,

Համազգային մեր հոգևոր կենտրոն (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից յղում ենք Ձեզ Հայ-րապետական Մեր օրհնությունը, ցերս սերն ու բարեմաղթանքները:

ԱՄՆ, հայոց Արևմտյան թեմ կապարած Հովուապետական Մեր այցելությունն ընթաց-քին ուրախ առիթ ունեցանք Ֆրեզնոյում հանդիպել Ձեզ և ծանօթ դառնալ Ձեր ապրումա-հաճոյ գործունեութեանը: Երկար փարիկներ Դուք աշխոյժ մասնակցություն էք բերում Ֆրեզ-նոյի Սուրբ Պողոս Եկեղեցու համայնքային կեանքին, նուիրեալ ծառայութեամբ ու ազնիւ բարերարութիւններով սպարարում եկեղեցու և Տիրախնամ թեմի կողմից իրականացուող ազ-գոցուր և եկեղեցաշէն ծրագրերին: Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին միշտ շէն ու պայ-ծառ և հայրորդեաց ազգային-եկեղեցական կեանքը աշխոյժ ու կազմակերպուած փեսնելու նախանձախնդրությունը և գոհողութեան պատրաստականությունը ճանաչում ու յարգանք են բերել Ձեզ Արևմտյան թեմում, որին ուրախութեամբ ականաւրես նդանք նսեմ Մենք:

Մեզ համար գոհունակություն է գնահատանքի խօսք ուղղել հաւաքաւոր հայրորդու՝ նսեմ հանդէպ համազգային մեր հոգևոր սրբազան կենտրոն (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից յղում ենք Ձեր ցերս զգացումների ու որդիական սիրոյ համար: Իշխտական ոգով Սուրբ Էջմիածնին կապարած Ձեր մեծագումար նուիրաբությունը մեծապէս պիտի նսլաստի Էրիստոսահիմն և յուսատոյապսակ Մայր Աթոռի շինութեանն ու պայծառութեանը, Հայ-րենի մեր Երկրում հոգևոր կեանքի վերագարթօնքին:

Եկեղեցական մեր կեանքում Ձեր իրագործումները բարի վկայություններ են Ձեր հաւա-քաւոր, ազգասէր ու հայրենասէր ոգու, և Մենք, Ձեր վաստակի բարձր գնահատանքով, ուրախութեամբ սրբի ընդառաջ ԱՄՆ, հայոց Արևմտյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Յով-նան արքեպիսկոպոս Տերպէրեանի խնդրանքին, Հայրապետական այսու Կոնդակով շնոր-հում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ

պատուով բարձրագոյն շքանշանը:

Միաձևի Իջման Սուրբ Մեղանի առջև Մեր աղօթքն ենք բարձրացնում առ Ամենախնամն Աստուած՝ հայցելով, որ Տէրը պահպանի Ձեզ առողջ ու կենսուրախ եւ Ձեր կնակքը օրհնի գործոց յարանորոգ յաջողութիւններով ու նրկնաւոր բարիքներով:

Մաղթում ենք, որ Բարձրեալ Տէրը գորացնի համայն մեր ժողովրդի եկեղեցասիրութեան եւ հայրենասիրութեան ոգին՝ Իր հանապազ հովանու ներքոյ միշտ առաջնորդելով մեծարժան գործերի:

Շնորհք Տեսնե մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի Լոյիցին ընդ ձեզ եւ ընդ ամենեւեւանդ իմեա:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ

Տուաւ Կոնդակս ի 9-ն Նոյեմբերի

յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆԾԴ

ի Մայրապալան Սրբոյ Էջմիածնի

ընդ համարաւ 327

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ՆԱԴԻԱ ՍԱՐԱՖԵՅԱՆԻՆ
«Ս. ՍԱՀԱԿ – Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՀՔԱՆՀԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՑԵԱԼ ԴՈՒՍՏՐՆ ՄԵՐ ԵՒ ՀԱՐԱՋԱՏ ԶԱՄԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՄԵԾԱԶՆԻՒ ՏԻԿԻՆ ՆԱՏԻԱՅ ՍԱՐԱՖԵՅԱՆ,
ՈՐ Ի ԴԻՏՐՈՅԹ, ԱՄՆ**

Ուրախությամբ փոխկապակցված ՄԱՆ հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Խաժակ արքեպիսկոպոս «Պարսամեանից, որ կազմակերպություն է մեծարման երեկոյ» ի գնահատության թեմական կեանքում Ձեր ծառայությունների և մեծ ու ազնիվ վաստակի, որ ունեք Դիպրոյթի Սուրբ Յովհաննես եկեղեցուն կից Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության Այկքս և Մարի Մանուկեան ամենօրնայ վարժարանի կեանքում:

Յարգելի Տիկին Սարաֆեան, այսօր Մենք առիթն ունենք անդրադառնալու, որ մանկավարժության շնորհակալ առաքելություններ Դուք նուիրուել էք երեսուն տարիներ, որոնցից շուրջ քսանը ծանրաբեռնուած են եղել նաև Այկքս և Մարի Մանուկեան ամենօրնայ վարժարանի փնթեկում: Կարգապահություններով: Ձեր փնթեկության շրջանում մեծ ձեռքբերումներ են արձանագրուել վարժարանի ուսումնականության կեանքում՝ առաւել ճանաչուած ու անուանի դարձնելով ազգային այս կրթօջախը: Դպրոցի յարկի ներքոյ յաջողություններն ու բարի արդիւնքը ձեռք են բերուել Ձեր մանկավարժական փորձառութեամբ, հոգեբանութեան բնագաւառում հարուստ գիտելիքներով, ինչպէս և՛ Ձեր ու վարժարանի մանկավարժների հոգածու աշխատանքի շնորհիւ: Աննուագ են բոլորիդ նախանձախնդրութիւնն ու ջանքերը, որ կենդանի մնայ հայորդեաց շուրթերին մեր մայրենին և միշտ հարազատ լինի նրանց հոգիներին մեր նախնեաց ժառանգութիւնը: Գնահատելի է, որ Դուք առանձնակի կարևորում էք մեր մաքաղ սերնդի քրիստոնէական կրթութիւնը, որպէսզի դառնան մեր Սուրբ Եկեղեցու բարեպաշտ ու արժանաւոր զաւակները և արժանաւոր անդամները հասարակութեան, որի մասն են կազմելու: Ձեր աշակերտների ու գործընկերների ջերմ սէրն ու յարգանքը Ձեր հանդէպ լաւագոյն արտայայտութիւնն է Ձեր նրախօրարժան գործունէութեան:

Մեծազնիւ Տիկին Սարաֆեան, մեր ժողովրդի հոգեւոր կենսութեան և Սրբութիւն Սրբոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ենք յղում Ձեզ և, բարձր գնահատելով Ձեր ծառայութիւններն ու տարիների վաստակը, սիրով ընդառաջելով բարե-

ջան ձեր առաջնորդի ազնիւ խնդրանքին՝ շնորհում ենք Ձեզ հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ-ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Մեր աղօթքն ու մաղթանքն է, որ Բարին՝ Աստուած Իր հայրական հովանու ներքոյ քաջատոյջ ու երջանիկ պահի Ձեզ ու Ձեր քնկարանեաց անդամներին եւ արժանացնի երկնատար ըիր բարիքներին:

Ողջ լարուք ի Տէր, զօրացեալ շնորհօր Սուրբ հոգոյն եւ յաւեր օրինեալ ի Մէնջ ամեն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուալ Կոնդակս ի 5-ն հոկտեմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆԾՆ
ի Մայրավանս Արքոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 319

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԶԻՄ ԹՈՐՈՍՅԱՆԻՆ
«Ս. ՍԱՆԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՆԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՏԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՆԱՐԱԶԱՏ ԶԱՒԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՇՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ԶԻՄ ԹՈՐՈՍԵԱՆ,
ՈՐ ՅԵՐԵԽԱՆ**

Ուրախութիւնն ունենք հայոց հոգեւոր նուիրական կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Նայրապետական Մեր օրհնութիւնը յղելու Ձեզ և գնահատանքի Մեր խօսքը բերելու Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու արժանաւոր ու փաղանդաշատ գաւակիդ:

Մեծարգոյ պրն Թորոսեան,

Մեծ ու գնահատելի է Ձեր վաստակը մեր ժողովրդի կեանքում: Երկարամնայ բեղուն գործունէութիւնը, որ Բարձրեայի օրհնութեամբ արդիւնաւորուած է մնայուն իրագործումներով, արժանապէս դասել է Ձեր անունը հայ ճարտարապետութեան յայտնի անունների կողքին: Նայրենի մեր Երկրում և նրանից դուրս բազմաթիւ են Ձեր նախագծերով կառուցւած շէնքերն ու յուշարձանները, որոնք առանձնանում են իրենց ճարտարապետական ուրոյն հորինուածքով: Ձեզ վստահուած պարասխանաբոյ սլաշքօսները, որոնց շարքում Երևանի գլխաւոր ճարտարապետ և Սպիտակի վերանորոգման քաղաքաշինական խորհրդի նախագահ, ինչպէս նաև Ձեզ շնորհուած պետական ու միջազգային բազում մրցանակները, գիտական կոչումներն ու պարգևները խօսուն վկայութիւններ են Ձեր յայտնորթիւնների ու ձեռքբերումների:

Առանձնակի գոհունակութեամբ ենք անդրադառնում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին մատուցած Ձեր ծառայութիւններին, որոնք արքայապետիւն են հոգեւոր մեր սրբօրրանի նկատմամբ Ձեր անկեղծ սիրոյ ու նուիրումի: Լինելով Մայր Աթոռիս ճարտարապետական Խորհրդի անդամ, Դուք յամենայնի աջակցութիւն էք բերում Մայր Աթոռի կողմից իրականացուող շինարարական ծրագրերին՝ Ձեր մասնագիտական կարողութիւնները ի սպաս դնելով պատմական մեր վանքերի վերանորոգմանն ու նոր եկեղեցիների ու եկեղեցական շէնքերի կառուցմանը: Տարիներ առաջ Դուք համահեղինակ եղաք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Գլխաւոր Մուրքի եւ Բագ Խորանի նախագծի, որը ամենամեծ իրագործումներից մէկն էր Քրիստոնէութիւնը Նայաստանում պետական կրօն հռչակման 1700-ամեայ յօբելեանին նուիրուած եկեղեցաշինական ծրագրերի մէջ և իր գեղեցիկ փեսքով նոր շուք է հաղորդում Սուրբ Էջմիածնին:

Արդիւնաշար է նաև Ձեր մանկավարժական երկարամնայ գործունէութիւնը: Անկի քան կէս դար Դուք դաստանդում էք Երևանի ճարտարապետական-շինարարական Ինստիտուտում՝ կրթօջախի սաներին փոխանցելով Ձեր բազմափորձ գիտելիքներն ու վարպետութիւնը, արունսարգելքի ճաշակը:

Մեծարգոյ պըն Թորոսեան, առ ի գնահատութիւն հայ ճարտարապետութեանն ու մշակոյթին մատուցած Ձեր ծառայութիւնների ու փարիների վաստակի: Հայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ – ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պարտոյ բարձր շքանշանը:

Աղօթում ենք, որ Բարին Աստուած պարգևի Ձեզ քաջառողջութիւն, նոր եռանդով ու սպեղծագործական ներշնչումներով լեցուն կեանքի երկար օրեր՝ շարունակելու Ձեր արդիւնաշար ծառայութիւնը մեր Հայրենիքին, ժողովրդին ու Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցուն:

Թող Տիրոջ օրհնութիւնն ու առաքողորմութիւնը անպակաս լինի ընտանեկան Ձեր յարկից:

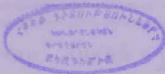
Միջ յերոսի ի Տէր, զօրագևայ շնորհօք Սուրբ Հոգոյն և յաւեր օրհնեալ ի Մեզ ամեն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Տուա Կոնդակս ի 5-ն Հոկտեմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին Հայոց ՌՆՃԳ՝
ի Մայրավանս Արրոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 316

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԱՂԱՍԻ ԱՅՎԱԶՅԱՆԻՆ
«Ս. ՍԱՀԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՑԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՏ ԶԱՄԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՇԻՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ԱՂԱՍԻ ԱՅՈՒԱԶԵԱՆ,
ՈՐ ՅԵՐԵՒԱՆ**

Յարգարժան պրն Այուազեան,

Համագային մեր նուիրական սրբավայր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, Ձեր ծննդեան 80-րդ տարեդարձի առիթով, բերում ենք Ձեզ Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու ջերմ բարեմաղթանքները: Այսօր ուրախութիւնն ունենք անդրադառնալու, որ յորելեանական հանգրուանը Ձեր կեանքի Դուք դիմաւորում էք հայրենանուէր եւ ազգագուր գործերի հարուստ վաստակով, ճանաչում ու սիրում հարագաւ մեր ժողովրդի կողմից:

Հաւաքաւոր հոգով ու որդիական նուիրումով աստուածաբար գրական Ձեր շնորհը ու բոլոր ջանքերը տարիներ շարունակ Դուք անմնացորդ ծառայեցրել էք հայ մշակոյթին, մեր Հայրենիքին ու ժողովրդին, եւ Ձեր սպեղծագործութիւնները իրենց արժանի տեղն ունեն արդի հայ գրականութեան հարուստ անդաստանում: Մեր ժողովուրդը միշտ գնահատանքով է բնդունել Ձեր պատմութեանը, վիպականներն ու հրապարակախօսութիւնները, որ համակում են սիրով ու հաւաքարմութեամբ մեր ազգային արժէքների ու Հայրենի ժառանգութեան հանդեպ: Մեծ ճանաչում ունեն մանաւանդ Ձեր սցենարներով նկարահանուած կինոնկարները, որոնք հայ կինոարուեստը ներկայացնող գործեր են եւ սիրունկոյ ու արժեւորուելու են նաեւ հետագայ սերունդների կողմից:

Յարգարժան պրն Այուազեան, մեր սիրեցեալ ժողովրդին ու Հայրենիքին մաքուրցած Ձեր ծառայութեանց ու վաստակի բարձր գնահատանքով Հայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Մայր եկեղեցու:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ - ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Մեր աղօթքն ու բարի մաղթանքն է, որ մեր Եկեղեցու բարձր պարզևի շնորհումը հոգու ուժ ու արիության յանյի Չեզ՝ յաղթահարելու մարմնական փկարությունը եւ սփեղծագործական նոր ափսոսվ գործելու ի սեր մեր ժողովրդի եւ Նայրենիքի:

Շնորհք եւ սէր Տեառն մերոյ Յիսուսի Զրիստոսի Լիցիցիւն ընդ ձեզ. Ամէն:

Օրինութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

Տուաւ Կոնդակս ի 9-ն Նոկրեմբերի

յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆՊՂ

ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի

ընդ համարաւ 320

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՎԱՅՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ՌՈՒԲԻՆԱ
ՔԱՂԱՆԹԱՐՅԱՆԻՆ «Ս. ՍԱՀԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ»
ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՎԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՎԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍՈՒՅՅԵԱԼ ԴՈՒՍՏՐՆ ՄԵՐ ԵՒ ՎԱՐԱԶԱՏ ԶԱՒԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱԾԻՆԻ
ՄԵԾԱԶՆԻՒ ՌՈՒԲԻՆԱ ՔԱՂԱՆԹԱՐԵԱՆ,
ՈՐ Ի ՍԱՆԿՏ ՊԵՏԵՐՐՈՒՐԳ, ՌԴ**

Նոր Նախիջևանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Էզրաս եպիսկոպոս Ներսիսեանից րեղեկացանք, որ Ռուսիոյ հիսիսային մայրաքաղաքում մեծ հանդիսութեամբ կշռուի Է Չեր ծննդեան յոբելեանական փառեղարձը: Մեզ համար անկեղծ ուրախութիւն է համայն հայութեան հոգեւոր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Նայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու շնորհաւորանքները յղելու Չեզ եւ գնահատանքի Մեր խօսքը բերելու մեր ժողովրդի արժանաւոր ու փաղանդաշար գաւակիդ:

Էրաժշտական բարձրագոյն կրթութիւն ստանալով եւ սրեղծագործական Չեր ողջ կեանքն ապրելով Սանկար Պետրերրուրգում, Դուք անդու ու անյոգնաբեկ աշխարանքով երգարունսփի ասպարեզում հասել էք մեծ յաջողութիւնների: Չեր ասպունաճների ծայրն փասնեալ փարիներ հնչել է Սանկար Պետրերրուրգի եւ աշխարհի բազմաթիւ հոշակաւոր բեմերից, ուղիոյ եւ հեռուստաթերերից՝ հիացում ու հոգեկան բերկրանք պարգեւելով արունստաւթ հասարակայնութեանը: Չեր սքանչելի արունստր արժանապէս գնահատում եւ հայրենական ու միջազգային բազմաթիւ մրցանակներով, կոչումներով ու պարգեւներով՝ պարի բերելով նաեւ մեր ժողովրդին:

Մենք րեղեակ ենք նաեւ Մայր Նայրենիքի, հարազատ ժողովրդի եւ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու հանդէպ Չեր անմնացորդ սիրուն ու նուիրումին: Գոհունակութիւն է Մեզ համար, որ Դուք գործուն մասնակցութիւն էք բերում Սանկար Պետրերրուրգի հայ համայնքի ազգային եւ եկեղեցական կեանքին՝ արժանանալով բարեխնամ առաջնորդի, հոգեւոր դասի եւ հաւաքաւոր հայորդեաց խորին յարգանքին:

Մեծազնիւ Տիկին Քալանթարեան, երգարունսփի անդաստանում Չեր աւանդի բարձր գնահատանքով, սիրով քնդառաջ բարեջան ծեր առաջնորդի ազնիւ խնդրանքին, Նայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում ենք Չեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ - ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պապուոյ բարձր շքանշանը:

Ի խորոց սրբի Նայրապետիս աղօթքն ու մաղթանքն է, որ մեր մեծ Ռուսացապետերի՝ Սուրբ Սահակի և Սուրբ Մեսրոպի բարեխոսութեամբ Բարձրեալն Աստուած Իր ամենագոր և ամենախնամ Աջի հովանու ներքոյ պահի և պահպանի Ձեզ՝ պարգևելով քաջատոյց արեւշափութիւն, սրելոճագործական խոր յաջողութիւններ և ամենայն բարիք:

Ողջ յերոսր ի Տէր, զօրացեալ շնորհօր Սուրբ Նոգոյն և յաւեր օրինեալ ի Մենջ ամեն:

Օրոնութեամբ՝

**ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ**

Տուա Կոնդակս ի 11-ն Նոկրեմբերի
յամի Տեառն 2005 և ի թուին Նայոց ՌՆՄԴ
ի Մայրական Արքոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 321

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ՆՐԱՆԴ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻՆ
«Ս. ՍԱՆԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՆԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՑԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՆԱՐԱԶԱՏ ԶԱՒԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ՆՐԱՆԴ ՍԻՄՈՆԵԱՆ,
ՈՐ Ի ԼՈՍ ԱՆՋԵԼԵՍ, ԱՄՆ**

ԱՄՆ հայոց Արեւմտեան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Յովնան արքեպիսկոպոս Տեր-
պերեանից գոհունակութեամբ տեղեկացանք, որ Լոս Անջելեսում մեծ հանդիսութեամբ նշուե-
լու է Ձեր ծննդեան 80 եւ գրական գործունեութեան 55-ամեայ յոբելեանը: Մեզ համար ան-
կեղծ ուրախութիւն է համայն հայութեան հոգեւոր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից
Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ու շնորհաւորանքները յղել եւ գնահատանքի Արք. խօս-
քը բերել մեր ժողովրդի շնորհաշատ գաւակիդ:

Յարգարժան պրն Սիմոնեան,

Այնքի բան կէտղարեայ Ձեր հասարակական ու ստեղծագործական գործունեութիւնը
Բարձրեալի ամենախնամ օրհնութեամբ արգասաւորուած է բարի արդիւնքներով: Երկրա-
սարդ տարիքից Դուք կամաւորաբար լծուել էք ազգանուէր ծառայութեան՝ Ձեր նպաստը
ամենայն սիրով ու նախանձախնդրութեամբ ի սպաս դնելով մեր ժողովրդին, Հայրենիքին
ու Եկեղեցուն:

Այսօր ընթերցողի սեղանի վրայ են Ձեր հեղինակած բազմաթիւ գրքերն ու յոդուածները,
որոնք քաջաւերում են հայորդի մեր գաւակներին սիրել Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին
ու Մայր Հայրենիքը, հաւաքարքիմ մնալ սրբազան մեր արժէքներին, ջանք ու նռանդ ներ-
դնել յանուն ազգային նւիրական իղձերի իրականացման:

Մենք առիթ ենք ունեցել ճանաչել Ձեզ եւ տեղեակ ենք նաեւ Առաքելական մեր Սուրբ
Եկեղեցու հանդէպ Ձեր որդիական նւիրումին: Գոհունակութիւն է Մեզ համար, որ Դուք
գործուն մասնակցութիւն եք բերում ԱՄՆ հայոց Արեւմտեան Տիրախնամ թեմի Սուրբ Յա-
կոբ եկեղեցու համայնքային կեանքին եւ նաեւ ազնիւ նւիրաւորութիւններով աջակցում
եկեղեցու շինութեանն ու պայծառութեանը՝ արժանանալով հոգեւոր դասի եւ հաւաքաւոր
հայորդեաց խորին յարգանքին:

Առ ի գնահատութիւն ւարիների Ձեր վաստակեալ գործունէութեան, սիրով ընդառաջում ենք բարեջան ծեր առաջնորդի ազնիւ խնդրանքին եւ Տայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ - ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Աղօթում ենք, որ Բարձրեալ Տէրը մեր մեծ Ոստոյցապետերի՝ Սուրբ Սահակի եւ Սուրբ Մեսրոպի բարեխօսութեամբ աստուածային Իր շնորհն ու օրհնութիւնը անպակաս դարձնի Ձեր յարկից ներս եւ պարգևի Ձեզ արեւշար կեանքի օրեր, եղբ եռանդ ու ներշնչանքներ:

Ողջ լսեալք ի Տէր, գօրացեալ շնորհօք Սուրբ Տոգոյն եւ յաւեր օրհնեալ ի Մէկջ ամէն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուա Կոնդակս ի 2-ն Նոյեմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆԾԴ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 324

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՎԱՅՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԹՈՐԳՈՄ ՓՈՍՏԱԶՋՅԱՆԻՆ,
«Ս. ՍԱՀԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՎԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՎԱՐԱԶԱՏ ԶԱՄԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ԹՈՐԳՈՄ ՓՕՍԹԱԶԵԱՆ,
ՈՐ Ի ԼՈՍ ԱՆՋԵԼԵՍ, ԱՄՆ**

Յարգարժան պրն Փոսթաճեան,

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ենք բերում Ձեզ՝ մեր ժողովրդի եւ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու հաւաքաւոր զաւակիդ:

Գոհունակութեամբ ենք անդրադառնում ազգանուէր Ձեր ծառայութեանը, որ Տիրոջ օրհնութեամբ արդիւնատուրով է հարուստ վաստակով՝ ի խնդիր Սփիւռքահայ կեանքի զօրացման:

Երկարամեայ գործունեութեան մէջ Դուք առանձնակի ւրեղ էք հաւակացրել նրիւրասարդ սերնդի հայեցի կրթութեանն ու դաստիարակութեանը՝ գործուն մասնակցութիւն րերելով Միացեալ Նահանգների Լոս Անջելես հայաշաքի քաղաքում ազգային ամենօրեայ վարժարանների հիմնադրմանն ու նրանց ազգօգուր առաքելութեանը: Սրանձնելով պարասխաւսարու յանձնառութիւններ Լոս Անջելեսի Մեսրոպեան նախակրթարանում եւ նրկրորդական վարժարանում, ինչպէս նաեւ ազգային այլ կրթական հաստատութիւններում, Դուք հոգածու նուիրումով սանուց մաքաղ հոգիներում խնամել եւ ես առաւել զօրացրել էք սէրը հանդէպ հոգեւոր եւ ազգային մեր արժէքները, հանդէպ մեր Սուրբ Եկեղեցին, Հայրենի նրկիրն ու հարազաք ժողովուրդը:

Ձեր անուրն ծանօթ է մեր ժողովրդի զաւակներին նաեւ Ձեր հեղիւնակաժ գրքերով, հայայեցու պարբերականներում փաստեակ փարիներ հրապարակուող գրակսն եւ հրապարակախօսական յողուածներով: Ձեր աշխատութիւններում մեծապէս դրսնորոում է Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու եւ ազգային նուիրական ժառանգութեան հանդէպ Ձեր նուիրումն ու նախանձախնդրութիւնը, որ ժառանգել էք Հայրենի հողից րարագրուաժ ձնողենրից եւ առաւել զօրացրել Դպրեվանքում սրացաժ հոգեւոր կրթութեամբ ու դաստիարակութեամբ:

Գնահատանքով ենք անդրադառնում նաեւ Մայր Հայրենիքին մաւրուցաժ Ձեր ծառայութիւններին: Տարիներ առաջ Դուք Ձեր աշակցութիւնը րերցիք Արարաքի մարգում դպրոցի վերանորոգմանը, որի բացման եւ ի պարիւր Ձեզ անտանակոչման արարողութեանը մաս-

նակցեցինք նաև Մենք՝ ականաբես դառնալով մանկավարժների ու աշակերտների խանդավառությանն ու անկեղծ երախտագիտությանը Ձեր հանդեպ :

Ի գնահատություն փարիների Ձեր վաստակնայ գործունեության, սիրով ընդառաջում ենք ՍՄՆ հայոց Արևմտյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Յովնան արքեպիսկոպոս Տերությունի խնդրանքին եւ հայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Էկեղեցու

ՍՈՒՐԲ ՍԱՀԱԿ – ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Աղօթում ենք, որ Բարձրնայ Տէրը մեր մեծ Ուսուցապետների՝ Սուրբ Սահակի եւ Սուրբ Մեսրոպի բարեխոսութեամբ աստուածային Իր շնորհն ու օրհնութիւնը անպակաս դարձնի Ձեր յարկից ներս եւ պարգևի Ձեզ արևշար կեանքի երկար օրեր, նոր նուանդ ու ներշնչանքներ:

Ողջ լւրտութի Տէր, գորսացնայ շնորհօր Սուրբ հոգւոյն եւ յաւեր օրհնեալ ի Մէնք ամէն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Տուա Կոնդակս ի 21-ն Նոյեմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆԾԴ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 328

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՎԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ԱՐՇԱԿ ԳԱԶԱՆՃՅԱՆԻՆ
«Ս. ՍԱՏԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ
ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՎԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՎԱՏԱՆԱՑ
ԱՌ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՎԱՐԱԶԱՏ ԶԱՄԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՈՒՅՑ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՄԵՇԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ԱՐՇԱԿ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ,
ՈՐ Ի ԼՈՍ ԱՆՋԵԼԵԱ, ԱՄՆ**

ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Յովնան արքեպիսկոպոս Տեր-
փերեանից գոհունակությամբ փնդեկացանք, որ այս փարի լրանում է Նոր Սերունդ Մշա-
կության Միության հիմնադրման 50-ամյա յոբելանը, եւ այս առիթով կազմակերպուող
հանդիսության ընթացքին, ի շարս այլոց, բարձր պատրիս պիտի արժանանաք նաեւ 'Դուք'
Միության կեանքում բերած Ձեր բազմաթիւն աւանդի եւ մեր ժողովրդի մաքուր ցած ծա-
ռայութիւնների համար:

Մեծարգոյ արն Գազանճեան,

Արդարեւ, մեծ է Ձեր վաստակը ազգային մեր կեանքում: Անդամակցելով Ա.Դ. Տնչակ-
եան Կուսակցությանը եւ սրանձնելով նաեւ պատասխանաբար պաշտօններ նրա վարիչ
մարմիններում ինչպէս Լիբանանում, այնպէս եւ Միացեալ Նահանգներում, Դուք գրական ու
հասարակական բնդուն գործունէությամբ ծառայում էք ազգային մեր կեանքի շինութեանը,
Սփիւռքի գորացմանը, երիտասարդ սերնդի հայեցի կրթութեանն ու դաստիարակութեանը,
հայ մշակոյթի զարգացմանը: Մեր ժողովրդի զաւակներին ծանօթ են Ձեր գրքերն ու
հրապարակումները, որոնցում մեծապէս դրսևորուում է Ձեր ազգասէր ու եկեղեցաւոր
ոգին՝ քաջաւորող օրինակ դառնալով նաեւ ընթերցողների համար:

Գովութեան է արժանի նաեւ Ձեր լրագրողական գործունէութիւնը, որ հայ մամուլի էջե-
րում յոդուածների հրապարակումով սկսուել է դեռեւս երիտասարդ փարիքից: Այսօր Դուք,
իբրեւ գլխաւոր խմբագիր Ա.Դ. Տնչակեան Կուսակցութեան «Մասիս» շաբաթաթերթի, եռան-
դաշապ հոգով եւրդնում էք Ձեր ջանքերը, որպէսզի հայալեզու պարբերականը արդիւնա-
ւորությամբ ծառայի հայ հոգու ինքնութեանն ու եկարագրի պահպանմանը, հոգեւոր ու ազ-
գային մեր սրբազան աւանդների ու արժէքների հանդէպ հաւաքարմութեան գորացմանը:

Առանձնակի գոհունակութիւն է մեզ համար եկեղեցաւորներ Ձեր ծառայութիւնը, որը եւս
Տիրոջ օրհնությամբ արգասաւորուած է բարի արդիւնքով: Երկար փարիներ փարբեր յանձ-
նառութիւններով Դուք մասնակցում էք Փաստարիւնայի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի եկեղեցու հա-
մայնեային կեանքին՝ Ձեր ջանքերը ի սպաս դնելով մեր եկեղեցու Աստուածաշնորհ առա-
քելութեան իրականացմանը:

Մեծարգոյ պրն Գագանճեան,

Ազգային մեր կեանքում Ձեր արդիւնաշատ գործունէութեան բարձր գնահատանքով համայն հայութեան հոգևոր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից յղում ենք Ձեզ Մեր օրհնութիւնը եւ, սիրով ընդառաջ բարեջան ձեր առաջնորդի խնդրանքին, Նայրապետական այսու Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու

ՍՈՒՐԲ ՍԱՏԱԿ - ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

Աղօթում ենք, որ Բարին Աստուած պարգևի Ձեզ քաջատոկջութիւն, նոր եռանդով ու ստեղծագործական ներշնչումներով լեցուն կեանքի երկար օրեր՝ շարունակելու Ձեր արդիւնաշատ ծառայութիւնը մեր ժողովրդին ու Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցուն:

Թող Տիրոջ օրհնութիւնն ու առաւր ողորմութիւնը անպակաս լինի ընտանեկան Ձեր յարկից:

Ողջ լըրութի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Սուրբ Նոգույն եւ յաւեր օրհնեալի Մէնջ ամէն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

Տուա Կոնդակս ի 25-և Նոյնմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆՇԳ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 331

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԿՈՆԴԱԿԸ ՍԱՐԳԻՍ ԵՎ ՌՈՒԹ-
ԲԵԴԵՎՅԱՆՆԵՐԻՆ «Ս. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ»
ՇՔԱՆՀԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՍԻՐԵՅԵԱԼ ՈՐԴԻՍ ՄԵՐ ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՏ ԶԱՎԱԿՍ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱԾԻՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԵՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ՌՈՒԹ-ԲԵԴԵԲԵԱՆՆԵՐ,
ՈՐ Ի ՆԻՒ ԶԵՐՍԻ, ԱՄՆ**

Համայն հայության սրբության սրբոց (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից՝ Հայրապետական Մեր օրհնությունը, ցերս սերն ու գնահատանքն ենք բերում Ձեզ՝ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու արժանաւոր գաւակներին և ազնիւ բարերարներին):

Միրելի Տէր և Տիկին Բեղևեաններ, ճանաչեցինք Ձեզ, երբ փարիներ առաջ, Մեր հրաւերին քնդառաջ, սիրով յանձն առաք Ձեր նպաստը բերելու Սևանի՝ Վազգէնեան Հոգեւոր 'Կարանոցի առաքելութեանը՝ դառնալով Մեզ համար թանկ ու հարուստ այդ կրթօջախի առաջին բարերարներից: Այդ օրից ի վեր Մենք բազմիցս առիթ ունեցանք ականաւորս լինելու Ձեր գործը հաւաքին, գոհողութեան պարբերականութեանը: Ձեր եկեղեցաւոր ու հայրենասէր ոգու արտայայտութիւնը դարձան Ձեր նորանոր յանձնառութիւնները, հայրենի սրբազան հողում Սուրբ Գրիգոր Նարեկացի եկեղեցու կառուցման հովանաւորութիւնը, 'Հանաձորի Հայորդեաց Տաւ և բարեգործական ճաշարանի հիմնումը, որոնք կոչուած են ծառայելու հայրենաբնակ մեր ժողովրդի հոգեւոր կեանքի վերանորոգութեանն ու սոցիալական դժուարութիւնների յաղթահարմանը:

Հոգու խնդրեանքն ենք անդրադառնում Միաձնաւէ Սուրբ Աթոռի շինութեանն ու պայծառութեանը մասնակցութիւն բերելու Ձեր ազնիւ պարբերականութեանը: Ձեր իշխանական նուիրաւորութեամբ հիմնիվեր նորոգուեց Նրիմեան Հայրիկի գահակայութեան շրջաւում (Մայր Աթոռում կառուցուած թանգարանի շէնքը, որի օրհնութեան արարողութիւնը կապարեցինք այսօր՝ Ձեր, Մայր Աթոռի միաբանութեան և հաւաքացեալ հայորդեաց աղօթակցութեամբ: Թանգարանը նոր հնարաւորութիւն է քննելու Սուրբ Էջմիածնի այցելուններին ու ուխտաւորներին ներկայացնելու շնորհաշատ հայորդեաց բարձրարուեստ սպեղծագործութիւնները, մեր ժողովրդի հոգեւոր արժէքներն ու հայ մշակոյթի գանձերը:

«Ի գործոց անպի հաւաքն կապարեցան»։ Առաքելի այս խօսքերը արժանապէս վերաբերում են հաւաքաւոր ամուլիդ, և դրա խօսուն վկայութիւնը Եկեղեցաշէն Բարերարներից աստուածահաճոյ կեանքն ու բարի գործերն են, ազգային մեր արժէքներին ու նախնեաց կենդանարար աւանդներին Ձեր հաւաքարմութիւնը, որոնք խրախուսիչ օրինակ են

դարձել ևան շարերի համար՝ իրենց արդար վաստակը նուիրարներելու ի նպաստ եկեղեցաշէն ու հայրենաշէն գործերի:

Բարձր գնահատելով Ձեր վաստակը մեր Եկեղեցու եւ ժողովրդի կեանքում՝ Հայրապետական աշտու Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

պատուոյ բարձր շքանշանը:

«Լստաի ենք, որ Մայր Եկեղեցու եւ հարազատ ժողովրդի հանդէպ Ձեր որդիական զգացումները պիտի շարունակունեն արդիւնատուրուել աստուածահաճոյ նոր ձեռնարկներով:

Ի խորոց սրտի աղօթում ենք առ Բարին Աստուած, որ Իր Ամենախնամ Աջով հովանի լինի Ձեզ ու Ձեր քնտանեաց անդամներին՝ պարգևելով քաջատուղջ արեւշարութիւն, գործոց յաջողութիւններ եւ ամենայն բարիք:

Ողջ լընուք ի Տէր, գորացեալ շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւեր օրինեալ ի Մէնք. ամէն:

Օրինութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ

Տուա Կոնդակս ի 25-ն Հոկտեմբերի
յամի Տեառն 2005 եւ ի թուին հայոց ՌՆԾԴ
ի Մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 323

ՆԱՅԵՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի կոնդակով հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին

«Ս. Ներսես Շնորհալի» շքանշանով պարգևատրվել են.

- Գրիգոր Կյուկչյան (Արարատյան հայրապետական թեմ)
- Տիգրան Կարապետյան (Արարատյան հայրապետական թեմ)
- Պեկրոս Ասլանյան (Արարական Միացյալ Էմիրություններ)
- Գրիգոր սարկավազ Թոքազյան (Կանադայի հայոց թեմ)
- Գարրիկ Մոլոյան (ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմ)

Օրինության գիր է փրվել.

- Աստվածատու Քոչարյան (Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի հայոց թեմ)
- Մեղա Գրիգորյան (Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի հայոց թեմ)
- Ռուզաննա Կուրդիկյան (Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի հայոց թեմ)
- Հրաչ Մանուկյան (ԱՄՆ հայոց Արևմտյան թեմ)
- Կարպիս սարկավազ Քեչյան (ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմ)
- Գրիգոր սարկավազ Մախսերեճյան (ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմ)
- Ղևոնդ քահանա հարությունյան (Արևմտյան Եվրոպայի հայրապետական Պապի-րականություն)
- Արման Պարություն (Կենտրոնական Եվրոպայի հայրապետական Պապիիրականություն)
- Պողոս Կիրակոսյան (Կենտրոնական Եվրոպայի հայրապետական Պապիիրականություն)

Ծաղկյա փիլոն կրելու իրավունք է փրվել.

- Գևորգ քահանա Խաչերյան (Բուլղարիայի հայոց թեմ)
- Սուրբ Սյրեփանոս եկեղեցու ծխական խորհրդին (Բուլղարիայի հայոց թեմ)
- Երևանի Բժշկական համալսարանին՝ 70-ամյակի առիթով
- Երևանի Վալերի Բրյուսովի անվան լեզվաբանական համալսարանին
- «Մարտիրոս Սարյան» եկադրական ակադեմիային (Հալեպ, Սիրիա)
- Բոստոնի հայկական ռադիոյին (ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմ)
- Ազգային Մշակութային Միությանը (Սիրիա)

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ՑԱՎԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ Է ՆԱՅՏՆԵԼ ՆՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՊԱԿԻՍՏԱՆԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

Նոկտեմբերի 9-ին Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը ցավակցական գրեր է հղել Պակիստանի Իսլամական Տանրապետության նախագահ Փերվեզ Մուշարաֆին ու Նոկաստանի վարչապետ Մանմոհան Սինխին և Տայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և համայն հայ ժողովրդի անունից իր սրբակցությունը հայտնել Քաշմիրի շրջանում շարաք օրը փնդի ունեցած աղետալի երկրաշարժի հետևանքով զոհված բյուրավոր մարդկանց համար:

Նորին Սրբությունը ցավակցական գրերում Աստծո մխիթարություն է հայցում զոհվածների հարազատներին ու մտերիմներին և մաղթում, որ Նոկաստանն ու Պակիստանը առաջ հաղթահարեն երկրաշարժի պարճառած վնասները:

**ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ**

ՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ ՆԱՅԱՍԱՆՅԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԹԵՄԵՐՈՒՄ

Նոկրեմբերի 11-ից Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի հայրապետական փոփոխությամբ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան հոգևորիկ Ս. Մարկոս վարդապետը հովհաննիսյանը նշանակվել է Գեղարքունյաց թեմի առաջնորդական փոխադան:

Ի՞նչ այլ հայրապետական փոփոխությամբ, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան հոգևորիկ Ս. Արգար արեղա հովակիմյանը հոկտեմբերի 11-ից հոգևոր սպասավորության է կոչվել Սյունյաց թեմում՝ թեմակալ առաջնորդի իշխանության ներքո:

*

* *

Նոկրեմբերի 31-ին Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի հայրապետական փոփոխությամբ 21 քահանաներ, որպես հոգևոր հովիվներ, ծառայության են կոչվել հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու գանազան թեմերում՝ թեմակալ առաջնորդների և առաջնորդական փոխապահների իշխանության ներքո:

Տ. Սերևոս քին. Ղալաչյանը, Տ. Գրիգոր քին. Գրիգորյանը և Տ. Մաշտոց քին. հակոբյանը հոգևոր ծառայության են նշանակվել Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի հայոց թեմում, Տ. Ղերենիկ քին. Միքայելյանը և Տ. Զգոն քին. Արրահամյանը՝ Արարաբյան հայրապետական թեմում, Տ. Գարեգին քին. Արսենյանը և Տ. Ներսես քին. Ռուշանյանը՝ Արագածոտնի, Տ. Մեսրոպ քին. Մկրտչյանը՝ Արցախի, Տ. Սիմեոն քին. Տեր-Մկրտչյանը և Տ. Փնորզ քին. Տեր-Բարսեղյանը՝ Գեղարքունյաց, Տ. Վրթանես քին. Բաղալյանը, Տ. Սյրեմանես քին. Մարգարյանը, Տ. Թորգոմ քին. Մարգարյանը և Տ. Մաշտոց քին. Սյրեմանյանը՝ Գուգարաց, Տ. Շնորհի քին. Մաթևոսյանը և Տ. Շահան քին. Միրզոյանը՝ Կոտայքի, Տ. Սյրեմանես քին. Ավետիսյանը և Տ. հովհաննես քին. Ալեքսանդրյանը՝ Շիրակի, Տ. Խաչատուր քին. Քնսաբլյանը, Տ. հուսիկ քին. Նորիշանյանը և Տ. Սևակոս քին. հարությունյանը՝ Սյունյաց թեմերում:

Քահանաներից 18-ը նորաօծներն են, ովքեր 40-օրյա պահեցողության շրջանից հետո, նախորդ կիրակի, իրենց ներդրանքով Ս. Պապարազն են մատուցել փարերը եկեղեցիներում:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԵՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՆՕՐԻՆՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՐԳԱԼՈՒՅԾ Է ԱՐՎԵԼ Տ. ԶՈՆՐԱՊ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆԸ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի նոյեմբերի 10-ի Տայրապետական փնտրիչությամբ կարգալույծ է հռչակվել Տ. Զոհրապ վրդ. Կոստանյանը՝ ծառայությունն ինքնակամորեն լքելու կարգազանցության համար:

Կարգալույծ արված հոգևորականը դաավում է աշխարհականների շարքը և այսուհետ կկոչվի ավագանի անունով՝ Տրանս Կոստանյան:

ՆԱԴՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի Տայրապետական բարձր փնտրիչությամբ Կալկաթայի Տայկական Մարդասիրական ճեմարանի ղեկավարի (մենեջեր) պաշտոնից ազատ է արձակվել փիկին Սոնյա Զոնը:

Մարդասիրական ճեմարանի ղեկավարի պարտականությունների իրականացման համար Նորին Սրբության կողմից նշանակվել է ժամանակավոր հանձնախումբ՝ գլխավորությամբ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբան Տ. Օշական վարդապետ Գյուլգյուլյանի: Ճեմարանի վարչական կառավարչի պարտականությունները շարունակում է կատարել Տիգրան սրկ. Բաղդումյանը:

ՍԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

«Ս. ՍԱՀԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՀՔԱՆՇԱՆ ԱՂԱՍԻ ԱՅՎԱԶՅԱՆԻՆ

Տոկոսների 9-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, հանդիսապետությամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրիել Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի, փեղի ունեցավ շքանշանի հանձնման հանդիսավոր արարողություն: Ամենայն հայոց հայրապետը հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու «Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ» պապիկ բարձր շքանշանով պարգևատրեց արձակագիր, հրապարակախոս Ադասի Այվազյանին՝ ծննդյան 80-րդ փարեղարձի առիթով, հայ ժողովրդին ու հայրենիքին մատուցած ծառայությունների ու վաստակի համար:

Արարողության սկզբում Ա. Այվազյանի՝ արվեստի փարքեր բնագավառներում ծավալած գործունեությանն ու մեծ վաստակին անդրադարձավ ՀՀ Գրողների միության նախագահ Լևոն Անանյանը: «Այս շքանշանը արժանի հատուցումն է այն ծառայության, որ Ադասի Այվազյանը մատուցել է մեր ժողովրդին», - ասաց պրն Անանյանը՝ շնորհակալություն հայտնելով Նորին Սրբությանը պարգևի համար, անդրադառնալով նաև Մայր Աթոռի ու Գրողների միության միջև առկա սերտ համագործակցությանը:

Այնուհետև «Էջ Միածինն ի Տօրե» շարականի երգեցողության ներքո ներս բերվեց հայրապետական Սրբաբառ Կոնդակը, որն ընթերցեց Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ եպս. Խաչատրյանը (փոխ էջ 18):

Կոնդակի ընթերցումից հետո Ամենայն հայոց հայրապետը մեծաբայի կուրծքը զարդարեց «Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ» շքանշանով: «Ձեր օրհնությունը շատ մեծ նշանակություն ունի ինձ համար: Այս շքանշանի հանձնումը անակնկալ էր ինձ համար և մեծ պատիվ», - հուզված ասաց պրն Այվազյանը՝ շնորհակալություն հայտնելով Նորին Սրբությանը բարձր պարգևի համար:

Իր հայրապետական օրհնությունը ներկաներին ուղղեց նաև Նորին Սրբություն Գաբրիել Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը: «Նախախնամական եսք համարում, որ այս պարգևի հանձնումը կատարվում է այսօր, երբ փակավին ապրում ենք խորհուրդը մեր մեծ թաղաքում: Վարդապետների, որոնց փոխը մենք փոխախմբեցինք երեկ: Այսօր հայ Եկեղեցու մեծագույն սրբերի՝ Սուրբ Սահակի և Սուրբ Մեսրոպի շքանշանը զարդարում է Ձեր կուրծքը՝ ի գնահատություն Ձեր ծառայության, որ Դուք իրականացրել եք ազգային մեր կյանքում, մաշտոցյան գործը շարունակելով մեր ժողովրդի կյանքից ներս, կրթելով, սնելով, դաստիարակելով հայորդիների ներկա սերնդին Ձեր հոգու ազնիվ զգացումներով, Ձեր հայրենասիրությամբ, առ հայրենին ունեցած բարի իղձերով, երազներով ու փնտիլքներով», - նշեց Նորին Սրբությունը՝ մաղթելով Տիրոջ գորակցությունը վաստակաշատ գրողին:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

«Ս. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ» ՀՔԱՆՇԱՆ ՊԵՏՐՈՍ ԱՍԼԱՆՅԱՆԻՆ

Նոկտեմբերի 19-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, հանդիսապետությամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրիել Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի, փոքի ունեցավ շքանշանի հանձնման հանդիսավոր արարողություն: Ամենայն հայոց հայրապետը հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու «Ս. Ներսես Շնորհալի» պատվով բարձր շքանշանով պարգևատրեց Ճարժայում (Արարական Միացյալ Էմիրություններ) բնակվող փոքր Պեպրոս Ասլանյանին՝ հանդեպ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին, հայրենիքը ու հարազատ ժողովուրդը ցուցաբերած և գործերով վկայված սիրո համար:

Արարողության սկզբում Պեպրոս Ասլանյանի կյանքի ուղին և բարեգործական բեղուն գործունեությունը ներկայացրեց «Տիգրան Մեծ» հրապարակչության փոխնախագահ Լյուդվիգ հարությունը: Այնուհետև «Էջ Միածինն ի Տօր» շարականի երգեցողության ներքո բերվեց հայրապետական Մերափառ Կոնդակը, որն ընթերցվեց Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ եպ. Խաչատրյանի կողմից:

«...Գոհունակությամբ ենք անդրադառնում բազմաբեղուն այն գործունեությանը: որը փաստյալ փարիներ իրականացնում էք Դուք ազգային-հասարակական մեր կյանքում: Ննվելով ու հասակ առնելով հայ կյանքի ավանդույթներով հարուստ Եթովպիայում, Դուք ներդասարդ փարիքից ինքնաբերական լծվեցիք ազգանվեր ծառայության՝ ի սպաս դնելով Ձեր ջանքերը, ժամանակը և կյուրական կարողությունները: Ծառայանվեք նույն ոգով Դուք շարունակեցիք Ձեր ծառայությունները մեր ժողովրդին նաև Արարական Միացյալ Էմիրություններում՝ զրևնորելով հայ համայնքը միշտ շեն ու պայծառ փեսնելու Ձեր նախանձախրնդրությունը:

Համայնքային կյանքում Ձեր ծառայություններին գուգրնթաց Դուք գովելի մասնակցություն եք բերում նաև հայրենի մեր Էրկրի գորագմանն ու առաջընթացին՝ Ձեր ավանդոր բերելով Միացյալ Էմիրություններում ՀՀ Դեսպանության բազման, ինչպես և Դեսպանապարան շենքի կառուցման աշխատանքներին:

Հայրապետիս համար ուրախություն է հաստատել նաև, որ Ձեր կյանքի ողջ ընթացքին Դուք զրևնորել եք անկեղծ սեր ու նվիրում հանդեպ յուստ խորան Սուրբ Էջմիածինը և փարբեր հանձնառություններով Ձեր աջակցությունը բերել Մայր Աթոռիս առաքելության իրականացմանը Քրիստոսասեր մեր ժողովրդի կյանքում»,- ասված է հայրապետական Կոնդակում:

Կոնդակի ընթերցումից հետո Ամենայն հայոց հայրապետը պրն Ասլանյանի կուրծքը գարդարեց «Ս. Ներսես Շնորհալի» պատվով բարձր շքանշանով՝ գնահատելով մեծարյալի ազգագուր ու եկեղեցաշեն արդյունաշար վաստակը: Ապա Նորին Մրբությանն իր շնորհակալությունն ու երախտագիտությունը հայրենց Պեպրոս Ասլանյանը:

Արարողության ավարտին իր հայրապետական գնահատանքն ու օրհնությունը մեծարյալին ուղղեց Գաբրիել Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը: «...Տարիներ ի վեր ճանաչում ենք

Ձեզ և որքան շփվել ու մոտիկից ճանաչել ենք, այնքան սիրել ենք Ձեզ, Ձեր ազնիվ, հավատարմությունը, եկեղեցասեր ու ազգասեր ոգին, րեսել ենք անկեղծությունն ու խոնարհությունն անձիդ մեջ և բարձրորեն գնահատել: ...Այսօր Մենք զարդարում ենք Ձեր կուրծքը «Մ. Ներսես Ընդրեալի» բարձր շքանշանով, որպես գնահատություն Ձեր բոլոր ծառայությունների, որ բերել են մեր ազգին, մեր եկեղեցուն ինչպես Էթովպիայում ու Արաբական Էմիրություններում, այնպես և Մայր Հայրենիքում: Մենք ուրախ ենք Ձեր վաստակի համար, որ Ձեր ազնիվ հոգով Դուք արձանագրել եք եկեղեցական մեր կյանքից ներս, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի գործունեության մեջ...»,- մասնավորաբար ասաց Նորին Սրբությունը՝ մաղթելով րիար Ալանյանին ևույն ևախանձախնդիր, հավատարմոր ու ևվիրյալ ոգով շարունակել ծառայությունն ի նպաստ Հայրենիքի շինության և եկեղեցու պայծառության:

ՄԱՅՐ ԱԹՐԱՆ ՍՐԲՐԱ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՊԱՐԳԵՎԱԲԱՇԽՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆՈՒՄ

Նույրներն ի-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Վեհարանի հանդիսությունների դահլիճում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հանդիսապետությամբ և մասնակցությամբ ՏՏ Կրթության և գիտության նախարար Սերգո Երիցյանի տեղի ունեցավ հանրակրթական դպրոցների ուսուցիչների պարգևաբաշխություն: Արդեն նրկրորդ տարին է, ինչ Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովանավորությամբ ՏՏ ԿԳ նախարարությունը Հայաստանում անցկացնում է հանրակրթական դպրոցների ուսուցիչների մրցույթ, որի հաղթողներին Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ Կաթողիկոսը հանձնում է վկայականներ և դրամական պարգևներ:

Մրցանակաբաշխության արարողությունն այս տարի բացվեց Քրիստոնեական դասփարակության կենտրոնի նորանշանակ տնօրեն Տ. Ղուկաս աբեղա Զաքարյանի ողջույնի խոսքով: «Ուսուցչի աշխատանքը ծանր է և միևնույն ժամանակ բազմա: Այն, ինչ ժամանակին արևը Աստվածորդին՝ Իր աշակերտներին կարգելով նաև ուսուցիչներ, այսօր այդ առաքելությունը շարունակում է Հայոց Եկեղեցին՝ մշտապես իր ուշադրության կենտրոնում պահելով հայ մանուկների կրթությունը և գիտության զարգացումը»,- ասաց Հայր Սուրբն իր խոսքում:

Վեհարանի հանդիսությունների դահլիճում հավաքված հանրակրթական դպրոցների ուսուցիչներին բարենպաստ ուսումնական տարի մաղթեց նաև Կրթության և գիտության նախարար Սերգո Երիցյանը: «...Ավանդույթ են դառնում այս հանդիսությունները Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում: Խորհուրդը հենց սա է, որ Վեհափառ Տիրոջ հովանավորությամբ Մայր Աթոռը գնահատում է դպրոցը, կրթության մշակին, գնահատում է մանկավարժին: Եվ այդ նախաձեռնությունը, որ ցուցաբերվեց Մայր Աթոռի կողմից՝ մրցանակներ սահմանել ուսուցչի աշխատանքը գնահատելու համար, այս վերաբերմունքի արտահայտություններին է:

...Մենք հավաքվել ենք այսօր ոչ միայն արդյունքներն ամփոփելու համար, այլև խորհելու ուսուցչի մասնագիտության, կոչման մասին: Իսկ այդ կոչումն արժանի է ամենամեծ գնահատանքին ու հարգանքին»,- լեզու պրն Երիցյանը: ԿԳ նախարարը, անդրադառնալով ուսուցչի պատասխանատվության և դժվարին առաքելությանը, վստահություն հայտնեց, որ, արժանանալով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ամենապարգավոր մրցանակներին և ստանալով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրհնությունը, ուսուցիչներն առավել նախանձախնդրությամբ կկատարեն իրենց աշխատանքը:

Հանդիսության ընթացքում հայտարարվեցին մրցույթի վերջնական արդյունքները, և բառատուեցրա ուսուցիչներ Ամենայն Հայոց Հայրապետից և նախարարից ստացան վկայականներ և դրամական պարգևներ:

Խրախուսական մրցանակների հանձնումից հետո ներկաներին իր օրհնությունն ու գնահատանքի խոսքն ուղղեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: «Արդարև, կանգնած Թադմանյաց նվիրական խորհրդի առջև՝ մենք պիտի անդրադառնանք և գի-

լրակցենք, որ դաշտացում որքան որ կարևորություն պիտի ընծայենք գիտելիքի փոխանցման, նույնքան կարևորությամբ աշխատանք պիտի ներդնենք հայորդու բարոյական անձի կերպման գործին, նրա հայաշունչ ոգու և քրիստոնեական բարոյական նկարագրի կերպման գործին, որպեսզի երաշխավորված լինի մեր կյանքը նոր ժամանակների մեջ, որպեսզի մեր ներկան լինի ապահով ու գորնդ, և մենք հասարակության քայքայումը ընթանալու առաջ՝ դեմքը նկող ժամանակները մեր կյանքի և ապագայի»,- մասնավորապես կշեց Նորին Սրբությանը: Հայոց Հայրապետը նաև իր գնահատանքը բերեց ԿԳ նախարարին և նախարարության պաշտոնությանը՝ սերտ համագործակցության և Եկեղեցու գորակցության ու մարտչած ծառայության համար՝ կոչելով բարի իրագործումներով խանդավառելի ու ոգևորելի կրթության և գիտության հայ մշակներին, որպեսզի նրանք նախանձախնդրորեն լծվեն հայ պատանու ու մանկան կրթության սրբազան գործին: Վեհափառ Հայրապետը, բերելով իր օրհնությունն ուսուցիչներին, մաղթեց, որ Աստված պահպանի իրենց քաջատողջ և երջանիկ՝ իրականություն դարձնելով իրենց բոլոր բարի իղձերը, որ նպատակաուղղված են Հայրենիքի շինությանը և ժողովրդի բարօր կյանքին:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՇՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

«ՆԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ» ԱՌԱՐԿԱՅԻ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԻ ՇՆՈՐՀԱՆԴԵՍԸ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ և ՏՏ Կրթության և գիտության նախարար Սևրզո Երիզյանի մասնակցությամբ նոյեմբերի 16-ին Էրևանի Առևտրաբանական համերգասրահում անցավ ՏՏ և Արցախի հանրակրթական դպրոցների 4-10-րդ դասարանների «Տայ Եկեղեցու պատմություն» առարկայի դասագրքերի շնորհանդեսը, որին ներկա էին Տայաստանի թեմակալ առաջնորդներ, Մայր Աթոռի միաբաններ, ՏՏ նախարարներ, օրարերկրյա ղեկավարների ներկայացուցիչներ, ուսուցիչներ և հրավիրյալներ:

Նոր առարկայի մուտքը հանրակրթական դպրոցներ վավերացվել էր դեռևս 2002 թվականին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի և ՏՏ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանի կողմից ստորագրված համաձայնագրով: Այս փորձի ընթացքում փուլ առ փուլ առարկան ընդգրկվեց հանրակրթական դպրոցների 4-10-րդ դասարանների ուսումնական ծրագրերում: Դասագրքերը ստեղծվել են ՏՏ Կրթության և գիտության նախարարության կրթական ծրագրերի բարեփոխումների կենտրոնի մասնագետների ու Տայ Եկեղեցու մի խումբ հոգևորականների ջանքերով:

Ըստ ծրագրի, 4-րդ դասարանցիները ծանոթանում են Հիմ եւ Նոր Կտակարաններին, 5-րդ դասարանցիները՝ քրիստոնեական Եկեղեցու նվիրապետական համակարգին, ուղղություններին ու խորհուրդներին, ազգային-եկեղեցական փոխերին: 6-8-րդ դասարաններում ուսուցանվում է Տայ Եկեղեցու պատմություն՝ առաքելական շրջանից մինչև մեր օրերը, 9-10-րդ դասարաններում՝ քրիստոնեական բարոյագիտություն:

Հանդիսությունը բացեց Մայր Աթոռի Քրիստոնեական դաստիարակության կենտրոնի փնթեկը Ս. Ղուկաս արք. Զաքարյանը: Դասագրքերի ստեղծման անմիջական պատասխանատվությունից է Սյունյաց թեմի առաջնորդ Ս. Արթուրյանը: Նա անդրադարձավ ծրագրի իրականացման գործընթացին: ՏՏ Կրթության և գիտության նախարար Սրբազան Տորր հանձնեց նախարարության բարձրագույն պարզեր՝ ոսկե մեդալը: Ծրագրի հանրակրթական նշանակության մասին խոսեց կրթական բարեփոխումների Ազգային ինստիտուտի փնթեկը Վիկտոր Մարտիրոսյանը:

ՏՏ Կրթության և գիտության նախարարը, անդրադառնալով աշխարհաբային խմբի կապարած հսկայական աշխատանքին, իր նրախրագիտությունը հայրենացի «Անհափառ Տայրապետին»՝ Նորին Սրբության հայրական օրհնության, նախանձախնդրության և գործունե աջակցության համար:

«Մյուս րարի ավարտին եւ հասել աշխարհները, դասագրքերը մեր առջև եւ, մեր դպրոցականների սեղաններին եւ: Տայաստանի անկախ հանրապետության հայ դպրոցը, նրա կրթական համակարգը անկարելի էր պարկեռացնել առանց «Տայ Եկեղեցու պատմություն» առարկայի: Մեր կրթական համակարգը կլինեի թերի ու անկարար՝ առանց Տայ Եկեղեցու պատմության, որովհետեւ մեր

Եկեղեցու պատմությունը միայն կրոնական հասարակության պատմություն չէ: Եկեղեցու պատմությունը մասն է մեր ժողովրդի պատմության, կրա ոգին, Մեր Եկեղեցու շաղախն է այդ պատմության: Այսօր մենք ուրախ ենք, որ մեր ժառանգության շաղախն է այդ պատմության: Այսօր մենք ուրախ ենք, որ մեր ժողովրդի զավակները ճանաչում են ու հետաքննություն ունեն ճանաչելու մեր Եկեղեցու պատմությունը, մեր հայրենին ու հայրապետներին, իշխաններին ու թագավորներին, կրթության ու գիտության, արվեստի լուսավոր գործիչներին, որոնց անդուլ աշխատանքով ու քրտինքով կերտվել է խորհուրդը հայոց պատմության, կերտվել է խորհուրդը մեր լինելության, մեր գոյության: Հայ Եկեղեցու պատմությունն անհրաժեշտաբար պետք է ուսուցանվի հայ դպրոցում, որպեսզի մեր ընթացքը միշտ Աստծո ճանապարհների վրա լինի, մեր կյանքի հույսը քրիստոնեական բարոյական արժեքները լինեն, որպեսզի միշտ ընթանալով Աստծո հետ, որովհետև պատմությանը վկայված է գիտեք, որ Աստծուց հեռանալ, նշանակում է հեռանալ ազգությունից, նշանակում է հանձնել մեզ պատմության բնակիչ անհատականություններին», - նշեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր խոսքում:

Անհախառ Հայրապետն իր գնահատանքը հայրենի Կրթության նախարարությանը, դասագրքերի հեղինակներին, խմբագրակազմին, «Տիգրան Մեծ» հրատարակչական տնօրինությանը և այն բոլոր անձանց, ովքեր նպաստեցին դասագրքերի սերնդմանը: Նորին Սրբությունը նաև մասնավոր իր բարձր գնահատանքը հայրենից բարերարներ՝ Կոնիկ Լուիզ Մանուկյան Սիմոնին, ում ազնիվ նվիրավորությամբ հրատարակվել են 4-10-րդ դասարանների դասագրքերը, և Իրմա ու Սիլվա Տեր-Սարգսյանյան քույրերին, ովքեր «Անասիա Տեր-Սարգսյանյան հիմնադրամի» միջոցով հոգացին ուսուցիչների համար նախապես վճարված մեթոդական ձեռնարկների հրատարակումը:

Հանդիսության մասնակիցները դիմեցին նաև կրթական այս ծրագրի ներդրման մասին պարմող «Հոգևոր սերունդ» ֆիլմը՝ պարգևատրված «Շողակաթ» հեռուստաընկերության կողմից: Ընտրանդեսի ընթացքում իրենց համերգային կատարումներով հանդես եկան Հայաստանի հնագույն շնչական նվագարանների «Տկզար» պետական նվագախումբը և հնագույն երաժշտության «Տաղարան» համույթը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԵՑ ԴԻՎԱՆԱՏԱՆ ՇԵՆՔԻ ՆԻՄՆԱՐԿԵՐԸ

Նոկտեմբերի 3-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի հանդիսապետությամբ, կատարվեց Մայր Աթոռի Դիվանատան շենքի հիմնարկեքը, որ կառուցվում է ամերիկաբնակ քեր և փիլին Նազար և Արթուր Նազարյանների ազնիվ բարերարությամբ: Շենքը նախագծել է ամերիկաբնակ մեծանուն ճարտարապետ Արմանը Ավագյանը: Դիվանատան նոր շենքում են լինելու կաթողիկոսական գրասենյակները և Ամենայն հայոց Կաթողիկոսության արխիվը:

Հանդիսավոր արարողության ընթացքում Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ եպ. Խաչատրյանն ընթերցեց շենքի հիմնադրման հիշատակագիրը, որը Նորին Արքեպիսկոպոսը գեղեցիկ շենքի հիմքում:

Այնուհետև այս առիթով Ամենայն հայոց հայրապետին շնորհավորեց Տ. Տաթև արքեպ. Սարգսյանը՝ նշելով, որ այս կառույցը, ուր պիտի արձանագրվի և պահպանվի մեր Էկեղեցու պատմությունը, «Անափառի իրագործումների մեջ կարևոր քեր է գրավում ոչ միայն ներկայի, այլև ապագայի առումով:

Արարողությանը մասնակից հայորդիներին իր օրհնության խոսքն ու պարգամն ուղղեց նաև Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը: Նորին Արքեպիսկոպոսը գոհունակությամբ նշեց, որ այս շինությամբ հնարավորություն է ընձեռվում հասարակական ու ազգային կյանքում, միջեկեղեցական, պետական ոլորտներում առավել ամրոցական և արդյունավետ կերպով կազմակերպել ու իրականացնել հայ Էկեղեցու առաքելությունը՝ ի փառս մեր ժողովրդի:

«...Մենք վերադին փառք և գոհություն ենք առ Աստված բարձրացնում, որ Տեքը առաքելություն է մեր Էկեղեցու կյանքը դեպի նոր իրագործումներ՝ ի ծառայություն հապարավոր մեր զապակների: Թող Տեքը Իր Աքը հովանի դարձնի հայոց աշխարհի վրա, պահի և պահպանի ազգս հայոց սիրտ և միարևությունս մեջ և գոյացնի մեր մեջ հապարքը և ծառայասիրության ոգին՝ անմեղացորդ ու անսակարկ կիրքումով քերնելու մեր ծառայությունը՝ որպես 1700-ամյա փառքի պատմություն կերպում հայ Էկեղեցու արժանի պատասխորներ»,- ասաց Նորին Արքեպիսկոպոսը՝ իր գնահատանքը հայտնելով բարերարներին, շինարարներին ու բոլոր նրանց, ում քանքերի շնորհիվ կառուցվում է այս նոր շենքը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

Տ. ՀՈՎՆԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆԻ ՔԱՐՈՋԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ՄԱՏՈՒՑՎԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

(6 նոյեմբերի 2005 թ.)

«Մի՛ երկնջիր, միայն հաւաքաւ՝ եւ կեցցէ»:

(Ղուկ. Ը 51)

Ավետարաններն ճառագայթող Քրիստոսի այս խոսքը բոլորիս կհաղորդն, սիրելի բարեպաշտ հավատացյալներ, հավատքի ճշմարտության ու անոր պարզեւած հոգևոր ներուժի մասին: Օրվա Ավետարանի դասը մեզի կպատմն հարյուրապետի մը դասեր մասին, որ լսած ըլլալով Հիսուսի՝ հրաշագործ բժշկություններու մասին, անձամբ անոր քով գալով կիսնորն, որպեսզի Ան գար եւ իր մահամերձ դուստրը բժշկեր: Ահա այդ միջոցին լուր կհասնի հարյուրապետին, որ իր դուստրն արդեն մեռած էր եւ իզուր էր հոգնեցնել Վարդապետը:

Այս խոսակցության իրազեկ կղառնա Հիսուս եւ Իր վճռական խոսքը ուղղելով հարյուրապետին՝ կպատասխանն ե կրնն. «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հավաքաւ»: Ապա Իր խոսքն ուղղելով հարյուրապետի տան մեջ հավաքվածներուն՝ նույնպիսի շնչով մը արթնության կհրավիրն ներկաները, որոնք կողբային հարյուրապետի դասեր մահը: Այնուհետք Քրիստոս տունն ներս ավելի առաջանալով կմտնենա հարյուրապետի դասեր, կրնն անոր ձեռքն ու կրնն. «Արի կաց, մանուկ դու: Եւ դարձաւ ոգի նորա, եւ կանգնեցաւ վաղվադակի» (Ղուկ. Ը 55-56):

Օրվա Ավետարանի հոգևոր հացին հաղորդությամբ ինչպիսի սնունդ կառնենք, սիրելի բարեպաշտ հավատացյալներ: Պարզ է, որ բոլորս ալ այս կյանքի մեջ կբախվինք որոշակի դժվարություններու, երբ հավատքի կյանքին մեջ թուլացած ենք, ապա հուսահատությունն նաև կդարձնենք մեր կյանքի բաժինը: Հիսուսի խոսքը «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հաւաքաւ՝ եւ կեցցէ», որպես աղոթք արթնության հրավերի արձագանք կղառնա բոլորիս կյանքի մեջ, երբ մեր հոգևոր կյանքի ընթացքը շարունակաբար կխմորվի ու կշտմարանվի աղոթքով ու երբ փորձության պահը կհասնի, Հիսուս անգամ մը ալ եւ կարձագանքն մեր հոգևոր աշխարհն ենք, որպեսզի ամուր մնանք հավատքի մեջ եւ նոր արշալույսին տեսիլքը ապրինք եւ ավելին, նույնը ներշնչենք մեր շրջապատին: «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հաւաքաւ՝ եւ կեցցէ»:

Այս երևույթը բնականորեն իր արտահայտությունը կգտնն նաև հասարակական կյանքի մեջ, երբ տխուր պարագաներ կղառնան բաժինը մեր կյանքին, երբ բնության արհավիրքներ հույսը գրեթե արմաբախիլ ընելու չափով կըկարացնեն մարդը, բայց կրկին հավատքի կյանքն ապրող մարդն է, որ կյանք Քրիստոսի ուղղած խոսքը ոչ միայն հարյուրապետի դասեր, այլև բոլորի. «Արի կաց, մանուկ դու»:

Մարդկությունն այսօր պետք է իր հոգևոր էության խորքին արմատացած պահեն Քրիստոսի այս խոսքերը, որովհետք անոնց պատճառած արթնությամբ մեր մեջ կլուսավորվի այն գիտակցությունը, որ հրաշքները հարաժամորեն կձնին մեր էության մեջ վերապրած

կյանքի ընթացքին ու շրջապարհին մեջ: Կմնա սակայն, որ մենք մեր հոգու աչքերը բանանք և զգանք, որ մեզի հենք բայրոզը Քրիստոս է, որ կիսաքարն մեր մեջ հավապքի գործությունը և խորխոր կկանչե. «Արի կաց, մանուկ դու»:

Այսօրվա Ավետարանի կանչը այս կամ այն ձևով ժողովուրդներու կյանքի մեջ կդրսևորվի, ան անընդհատ կրկնված է նաև մեր ազգի, Եկեղեցվո կյանքին մեջ, երբ սև մուգ ամպեր ծածկած են հայոց երկիները, բայց միշտ այ նախախնամող Աստված Իր հավիքնական խոսքով առավել կյանք է ներարկած մեր նախնայաց հոգեկոր կյանքի մեջ և լսելի է դարձուցած Քրիստոսի խոսքը. «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հաւարա՛ն եւ կեցցէ»:

Այսօր մեր կյանքի մեջ ամեն րոտ կհանդիպենք հարյուրապետին և իր դստեր պարագան ներկայացնող երևույթներուն, ուր ծառան է, որ հուսահատ վազելով կուգա հարյուրապետին, որպեսզի իգուր չհոգնեցնե վարդապետին և կասեցնե անոր այցելությունը: Գիտենք սակայն Քրիստոսի պարասխանը, որայն ենք նաև անոր համար, որ Նայասարանայց Առաքելական Եկեղեցվո կյանքին մեջ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնեն կճառագայթե Քրիստոսի Ավետարանին պարզամար անթիվ գործերով, որոնք գործնական արտահայտությունն են Քրիստոսի խոսքին. «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հաւարա՛ն եւ կեցցէ»:

Քրիստոսի այս խոսքը, սիրելի Անհափառ Նայապետ, Դուք դարձուցած եք Ձեր սրտի աղոթքը, այս աղոթքով գահակալության Ձեր առաջին օրերը սկսած աներկյուղ ու անկշռելի հավաքով, նոր կյանք կներշնչեք բոլորիս և ի պարասխան Ձեր անհարնում հավաքով ու նռնողով ծավալված առաքելության Քրիստոս կխոսի բոլորիս, ինչպես խոսեցավ հարյուրապետի դստեր:

Ավետարանը կպարզամե նաև մեզի այն մասին, որ հարյուրապետի դուստրը ուրքի կանգնեցավ և նոր կյանքով լցվեցավ և «դարձաւ հոգի նորա ու կանգնեցաւ վաղվադակի»: Այս խոսքը կվերաբերի մեզի, եթե կսիրենք Նայասարանայց Առաքելական Եկեղեցին, որուն ձևողավայրն է Սուրբ Էջմիածինը, ապա պարտ ենք համախմբվիլ ազգիս Անհափառ Նայապետի շուրջը, գորացնելու անոր բազմակնքի ուժը, որպեսզի առավել բարձրացան դառնա Նայասարանայց Առաքելական մեր Մայր Եկեղեցին ի Նայասարան, հԱրցախ և ի Սփյուռս աշխարհի:

Անհափառ Նայապետ, այս օրերուն կրոնախմբենք Ձերոյ Մրբության՝ Լուսավորչի գահին բարձրանալու վեցերորդ տարեդարձը: Բոլորիս աղոթքն է, որ Ձեր հայրապետական մականը մնա ծաղկալի, և Դուք շար երկար տարիներ քաջառողջությամբ ու նորանոր իրագործումներով Նայասարանայց Առաքելական Եկեղեցվո նավը առաջնորդեք դեպի առավել բարձունքներ:

Ձերոյ Մրբության առջև դրված կան բազում անհեթաճելի հարցեր ու ծրագրեր, բայց Դուք այդ բոլորին անտարակույս պիտի տոկաք, քսնգի Ձեր սրտին մեջ կարճագանքն Քրիստոսի խոսքը. «Մի՛ երկնջիր, բայց միայն հաւարա՛ն եւ կեցցէ»: Ձերը պիտի ըլլա նաև իրավունքը վայելելու Եկեղեցվո հոգեկոր վերագարթոնքը, և մեր ժողովուրդն ականջ կուտա Քրիստոսի պարզամին. «Արի կաց, մանուկ դու»:

Ձերոյ Մրբության գահակալության վեցերորդ տարեդարձի առիթով մենք անգամ մը նս Ձեզի կրնենք որդիական մեր ջերմ սերն ու հավատարմությունը, մեզի կճայնակցին նաև Արևմտյան թեմի թեմական խորհուրդի անդամները, որոնք այս օրերու, ուխտավորաբար և Ձերոյ Մրբության հրավերով նաև վարչական պարտականություններով կգտնվին այսօր: Սա պահուն, սիրելի Անհափառ Նայապետ, սրտի պարտք կզգանք հանուն Արևմտյան

թեմի հոգևորականաց, թեմական խորհուրդին և ողջ հավատացելոց մեր նրախորագիրական գագաթումները փոխանցել Ձեզ՝ Ձեր քանի մը ամիսներ առաջ Արևմտյան թեմ կապական հովվապետական այցելության համար, որուն սրելոժամ խանդավառությունն ու հորգեղոր ուրախությունը հավաքքի վերամենուդին առաջնորդող նոր սկիզբ դարձավ բոլորիս համար:

Միրելի հոգևոր եղբայրներ և բարեպաշտ հավատացյալներ, հունիս ամսվա առաջին քսան օրերը Նյուսիսային Ամերիկայի թեմի, Արևմտյան թեմի Նայաստանայաց Էկեղեցվո գավակաց համար դարձան պարմական: Նայոց Նայրապետ, որպես գլխիս Նայաստան-այաց Առաքելական մեր Մայր Էկեղեցվո, Սուրբ Էջմիածնի հավաքքի բուրայն կրակ բե-րավ մեզի, որպեսզի հեռավոր Ամերիկայի ափերուն ապրող մեր ժողովուրդի գավակներու սրբին մեջ անթելված հայրենական սերն ու Էկեղեցու հանդեպ հավատարմությունը կայծ ստանա: Նայոց Նայրապետին սրբուն բխող սիրտ կրակին մեջ մենք գգացինք, Վեհափառ Տեր, Ձեր սիրտ չափն ու սրբին զարկը:

Նայրապետական իր ուղևորության ընթացքին Նայոց Նայրապետին պարգամներուն մեջ անընդհատ կապարկերովին Նայրենիքն ու Սուրբ Էջմիածինը: Նայոց Նայրապետի օրհնաբեր և շնորհաբաշխ այցելությունը Արևմտյան թեմեն ներս հաստարեց պարմական նոր հանգրվաններ բոլոր մակարդակներու վրա, ըլլա եկեղեցական, ըլլա հայրենասիրական, քաղաքական և ընկերային սարգերեն ներս: Օրհնվեցան հիմքերը Առաջնորդանիս Էկեղեցվո և շար ծխական եկեղեցիներու: Նայրապետական Պատրարակներով ու ժողովրդական բազմություններուն ուղղված իր խոսքերով Նայոց Նայրապետն իր գավակներուն հորդորեց գործնապես նվիրվի Նայրենիքին և Սուրբ Էջմիածնին: Ի պարասխան այս բոլորին, սիրելի Վեհափառ, այսօր, երբ մենք կրոնախմբենք Ձերդ Սրբության գահակալության վեցերորդ փարեղարձը, մեր մեծագույն նվերը Ձերդ Սրբության պիտի ըլլա առ Աստված վերաբերվորված հավաքքի մեր կյանքը և հավատարմությունը դեպի Սուրբ Էջմիածինը և դեպի Ձերդ Սրբությունը:

Ջերմ սրտով, բարի մաղթանքներով գոհարանական աղոթք մը կվերադառնանք առ Աստված Ձեր կյանքի քաջատոգչության ու նրկար փարիների հովվապետական ծառայության համար: Նայոց Նայրապետի գահակալության փարեղարձի այսօրվան Սրբազան Պատրարագին ընդմեջեն ծառայության ուխտը նոր ուխտի հրավեր մըն է բոլորիս համար, Պատրարագ մը, որ կդառնա մեր կյանքի հայելին, որուն առջև կանգնած կրեսներն և կզգանք Աստուծո ներկայությունը, և լքեն նսնձագած է մեր մեջ հավաքքի ուժը, այն ժամանակ հայելիի մեջեն յույսի ճառագայթումը կդառնա Քրիստոսի պարգամը. «Մի՛ նրկնջիր, բայց միայն հաւատա՛նա կեցցե՛»:

Աներկյող պահենք մեր հավաքքը, մանուկին նման անստանք Քրիստոսի այս խոսքին և ապա մեր մեջ պիտի գրենք վերակերպումի ոգին ի խնդիր Նայաստանայաց Առաքելական մեր Մայր Սուրբ Էկեղեցվո և ի բարգավաճումն Սուրբ Էջմիածնի և ուրախություն մեզ և Վեհափառ Նայրապետին այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից:

«Շնորհք, սիր և խաղաղութիւն եղիցիւ ընդ ձեզ և ընդ ամենեւեւեանդ. ամէն»:

Տ. ԱՐՇԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ ՔԱՐՈՋԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ՄԱՏՈՒՑՎԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

(2 հոկտեմբերի 2005 թ.)

«Ոչ կարենք ինչ հակառակ կալ ճշմարտությանն, այլ վերակազու ենք ճշմարտությանն»:

«Չենք կարող հակառակ գնալ ճշմարտությանը, այլ պաշտպան ենք ճշմարտությանը»:

(Բ Կորնթ. ԺԳ 8)

«Յանուս Տօր եւ Որդւոյ եւ Տօգոյն Սրբոյ, ամեն»:

Ճշմարտություն: Որքան առաձգական, որքան անհստակ է հնչում այն այսօրվա մարդկանց շրթներին: Որքան անորոշ ընկալումների և հասկացողությունների տիրույթ է փախս այս մեկ բառը: Յուրաքանչյուր անձ մեկ հասկացություն է դնում «ճշմարտություն» բառի փակ, բայց միաժամանակ՝ որքան պարզ, որքան հստակ, որքան մեկին է այն Պողոս առաքյալի շրթներին: Տեթանոսաց առաքյալն է, որ վստահորեն, առանց երկմտության հայտարարում է. «Ոչ թե ճշմարտությանը հակառակորդ ենք, այլ ճշմարտության պաշտպաններն ենք»:

Այս էր առաքյալի պարզամեջ հունաստանի քաղաքներից մեկում՝ Կորնթոսում ձևավորված քրիստոնեական համայնքին, մի քաղաք, որը այդ ժամանակաշրջանում հայտնի էր իր վկայությամբ, ուր իր այցելություններով Պողոս առաքյալը ձևավորել էր քրիստոնեական առաջին համայնքը, ուր նաև մի շարք անձներ հայտնի էին իրենց ջերմեռանդ բարեպաշտությամբ, ջերմեռանդ վկայությամբ հանդես գալիս Տեր Հիսուս Քրիստոսը: Մակայն ժամանակի հոսանքները, ժամանակի թյուրընկալումները շփոթ էին առաջացրել այս համայնքում:

Քրիստոնյա եղբայրների միջև վիճարկություն էր ծագել, և Պողոս առաքյալը Տիրոջից բնձնված բացարձակ հեղինակությամբ վերստին կոչված էր հարթեցնելու Կորնթոսի համայնքում հերձված դառնալու սպառնացող վիճակը: Ի՞նչ երբ նրան մեղադրում են, թե ինքը ոչ այնքան վճռական է, նա պարասխառնում է. «Քավ լիցի, որ ես իմ իշխանությունը գործադրեմ քանդելու համար, որովհետև իշխանությունը ինձ տրվեց ոչ թե քանդելու, այլ կառուցելու, որովհետև ես ճշմարտության հետևորդն եմ և ոչ թե հակառակորդը, և եթե ճշմարտությունը ինքնաբերաբար կարող է հաստատվել ձեր համայնքից ներս, ես ուրախ կլինեմ, եթե չօգտվեմ իմ այդ իշխանությունից»:

Ահա այս է այսօրվա Սուրբ Գրոց պարզամեջ՝ քաղված Պողոս առաքյալի՝ կորնթացիներին ուղղված երկրորդ նամակից, սիրելի հավատացյալներ, որ մարտիցվեց այսօրվա

Մուրցզրային ընթերցվածների միջոցով ամենքիս խորհրդածությանը: Եվ հակառակ որ բազում անգամներ հնչել է «ճշմարտություն» բառը, այսօր պարամության սկզբնավորման ակունքներից սկսյալ փակավին հստակ չէ, որոշ չէ «ճշմարտություն» հասկացության ընկալումը, բացարժեշտումը մարդկանց մտածումների, ընկալումների մեջ:

Հուսարված այլևս իրենց կանխում փող գրած անբարոյական դրսևորումներից, մարդկային հարաբերությունների մեջ փող գրած անընդունելի երևույթներից, երբ արդեն անկալելի էր դարձել այդ հարաբերությունների մեջ եղած անգամ ջերմությունը, ազնվությունը, անկեղծությունը, շիտակությունը, հին հոռմնացիները հակված էին ենթադրելու, որ ճշմարիտ էր միայն մեկ բան, որ ոչինչ ճշմարիտ չէ: Եվ սա բնորոշ էր հոռմնական այն փրումագործություններին, որով պայմանավորված էր մթնոլորտը, միջավայրը, բարոյական իրավիճակը մարդկության այդ ժամանակաշրջանի պարամության:

Հին հույները ճշմարտությունը կապում էին գեղեցկության հետ, ոմանք կապում էին ուժի հետ՝ ուժը հայտարարելով ճշմարտության բացարձակ և միակ աղբյուր: Անցան ժամանակներ, և սակայն ո՛չ ուժով, ո՛չ գեղեցկությամբ և ո՛չ կյուական արժեքներով անկարելի նդավ հաստատել ճշմարտությունը աշխարհի վրա: Այսօր՝ Քրիստոսի գալուստից երկու հազար տարիներ հետո, փակավին արդիական է, փակավին այժմեական է այն հարցը, որը Քրիստոսին փվեց այն կուսակալը, որը հայրենի է իր չեզոք, անդեմ, անսկարագիր կեցվածքով, որին պարամությունը հիշում է Պիղատոս անունով:

Քրիստոսին երբ փարան իր մոտ, ես հարցրեց, «Արդյո՞ր դու թագավոր ես»: Քրիստոս պարասխանեց. «Ես չասացի, դու ասացիր, որ Ես թագավոր եմ, և Ես եկել եմ ճշմարտությունը ներկայացնելու»: Եվ այստեղ Պիղատոս հնչեցնում է հարցումը, որ զարեք շարունակ հուզել է բարոյախոսների, իմաստասերների և ընդհանրապես մարդկանց: Ինչ է ճշմարտությունը: Առաջին հայացքից մենք, Ավետարանի մեջ չգտնելով Քրիստոսի պարասխանը այս հարցումին, փարակուսանքի մեջ ենք հայտնվում: Արդյոք Քրիստոս Ինք ես չգիտեմ, թե ինչ է ճշմարտությունը: Բայց Ավետարանին, Սուրբ Գրքին համապարփակ իմացությունը միանշանակ պարասխան է փայխ այս հարցումին. «Ես, Ես եմ ճշմարտությունը և Ճանապարհը»,- պարասխանում է Քրիստոս: Եվ Իր կեցվածքը՝ լուռ, խոնարհ, հեղ կեցվածքը Պիղատոսի առջև ընդամենը հանդիմանություն էր՝ «կանգնած ճշմարտության առջև ճշմարտությունն ես փկտում, լույսների մեջ մո՛մ ես վառում»:

Ճշմարտությունը խաղաղություն է: Երբեք ու երբեք ճշմարտությունը հաստատվելու համար բռնի ուժի, բռնության, կուպության կարիքը չունի: Ճշմարտությունը ի գործ է ինքը իրեն հաստատելու, որովհետև ճշմարտության աղբյուրը Ինքը Աստված է, իսկ Աստված խաղաղության իշխան է: Երբ մարգարեն Աստծուն պիտի տեսներ, նրա առջևով հսկա փոթորիկ է անցնում, և Սուրբ Գրքում ասվում է, որ Աստված այնտեղ չէր: Ներում է ավելի հզոր մի փոթորիկ, և վերստին պարզվում է, որ Աստված այդտեղ ես չէր, դրան հաջորդում է մի մեղմ գեփյուռ, մեղմ քամի, հանդարտ մի քամի, և մարգարեն ասում է, որ ահա Աստված այդ հանդարտության, այդ խաղաղության մեջ էր:

Երկրորդ՝ ճշմարտությունը ծառայության մեջ է: Տեր Հիսուս Ինքը ասաց. «Ես չեկա սպասավորություն ընդունելու, այլ եկա սպասավորություն կատարելու, և ես, ով ցանկանում է ձեր մեջ մեծը լինել, պարտավոր է առաջին սպասավորը լինել»: Ուրեմն ճշմարտու-

յան արտահայտման եղանակը սպասավորությունն է, ինքնագոհողությունն է և ծառայությունն է:

Էրրորդ՝ ճշմարտությունը չի կարող հարաբերվել աշխարհային պայմանականությունների հետ, մեկ մարդ չի կարող իրեն կաշկանդել աշխարհային կապերով, նյութական արժեքներով և հավակնել, որ ճշմարտության ջափազով է:

Տակրոս առաքյալը նշում է, որ բոլոր պարզները, բոլոր նվերները մեզ ընծայված են Տիրոջից: Ահա մենք ճշմարտության ջափազով, հեղնող, պաշտպան կարող ենք լինել այն ժամանակ միայն, երբ ընդունենք նրկնքից եկած պարզները, նրկնքից եկած բարեմասնությունները, բարոյական արժեքների, հոգևոր արժեքների կրողը և զարգացնողը լինենք:

Չորրորդ՝ ճշմարտությունը անաչառ է, մերկ, չարչարված, ինչպես այն հաստատողը, փշե պսակով, ինչպես Քրիստոս երբ խաչափայտը բարձրացավ, քանզի ճշմարտությունը աչառություն չունի: Գոյությունը աշխարհային կաշկանդումներով կապկպված և պայմանավորված չէ: Ուրեմն պիտի գնանք, սիրելի՛ հավաքացյալներ, ճշմարտությունը այս չորս բարեմասնությունների միջոցով հաստատելու ճանապարհով: Պիտի գնանք, պիտի ընթանանք ծառայության, պիտի ընթանանք անաչառության, պիտի ընթանանք աշխարհային կապանքներից ձերբազատվելու և խաղաղության հաստատման ճանապարհով, որպեսզի կարողանանք իրական ճշմարտությունը, Տիրոջ ավանդած ճշմարտությունը հաստատել այս աշխարհի վրա, և այն ժամանակ միայն կարող ենք հռչակել Պողոս առաքյալի նման, որ մենք ճշմարտության հակառակորդները չենք, մենք ճշմարտության սպասավորներն ենք, համեստ և խոնարհ սպասավորները: Եվ մեր այս սպասավորության մեջ թող օրհնի մեզ Տերը, օրհնի մեր ընթացքը այժմ և հավիտյանս հավիտենից, ամեն:

Տ. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱԲԵՂԱ ՄԱՅԻՆՅԱՆԻ ՔԱՐՈՋԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ՄԱՏՈՒՅՎԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

(9 հոկտեմբերի 2005 թ.)

*«Ամեն ասեմ ձեզ. զի այրին այն րաւաւ-
եալ՝ շար արկ քան զամենեւեան որ արկին ի
զանձանակն. քանզի ամենեքին յաւելորդաց
խրեալաց արկին. այլ եւ ի չքաւորութենէ իւրմէ
զամենայն ինչ զոր ունէր արկ. զոյի յաւի
զկեանս իւր»:*

(Մարկ. ԺԲ 43-44)

«Յանուն Տօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ. ամեն»:

Միրելիներ, այսօր՝ Սուրբ Խաչից հեւոյ հիւզերորդ կիրակիին, Եկեղեցւոյ Հայերը Ս. Հով-
հան Ոսկեբերանից սկսած այս քնթերցվածն են կարգել որպէս Ճաշոյ քնթերցված Ս. Պա-
տարագին քնթերցելու: Ահա՛վասիկ տեսնում ենք, որ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոս Էրուսաղեմ
քաղաքաւայոց եւ քնթերցական ամբողջ խորհուրդը լրացնելուց առաջ օգտագործում է
ամեն մի առիթ՝ փրկության խոսքը, փրկության ավերիւր փոխանցելու մարդկանց եւ նրանց
սովորեցնելու ճշմարտության ճանապարհը: Եվ ահա՛վասիկ տեսնարի մեջ կանգնած, զան-
ձանակի առաջ, Հիսուս դիտում էր, թե ինչպէս յուրաքանչյուր ուխտավոր գալով իր լուծան
էր քնձայաբերում քաճարին՝ լինի դա դրամ կամ որևէից քնձա:

Տերը տեսնում է, որ գալիս է եւս մի այրի կին, որը զանձանակի մեջ գցում է միայն երկու
լուծա: Եվ Տերը, կանչելով իր աշակերտներին, ասում է. «Ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, որ այդ
չքավոր այրին ավելի շար գցեց զանձանակի մեջ, քան մյուս բոլոր դրամ գցողները, քանի
որ ամենքը իրենց ավելորդից գցեցին, իսկ եւ իր չքավորութիւնից, գցեց ամեն ինչ, որ ունէր՝
իր ամբողջ ապրուստը»:

Այսպիսի Տերը ուղղակի առարկայական օրինակով է խոսում իր առաքյալների հետ,
որիչ անգամներ առակներով խոսեց նրանց՝ առակներով փոխանցելով այն ճշմարտութիւ-
նը, որ թաքնված է առակների մեջ: Այսպիսի Հիսուս ասում է, որ այդ այրի կինը ավելի շար
գցեց, քան մյուսները: Ինչ է տա նշանակում, եւ ինչ կարող ենք ուսանել այս դեպքից: Հար-
կա՛վ առաջին բանը, որ մեր մարքից անցնում է, դա գոհողությունն է: Ինչ տեսակ գոհողութ-
յուն, ինչպէ՛ս մարդ կարող է հասկանալ գոհողությունը առանց ճշմարիտ հավաւրքի,
առանց այն հավաւրքի, որ հիմնված է միայն ճշմարտութեան վրա, որ է՝ Քրիստոս: Այդ գո-
հողությունը, սիրելիներ, պահանջում է առաջին հերթին ճշմարիտ հավաւրք: Հավաւրքը,
իհարկեւ, աստվածային շնորհ է, առաքիւնություն, որ Աստուծոյ է մեզ պարգևում: Սակայն
Աստուծոյ ընդատաջ է գնում մեր խնդրանքներին, ինչ որ խնդրում ենք մաքուր սրտով, ան-

կեղծ հավաքով, այն է, որ մեզ փոխանցում է, և ինչ որ մեր սիրտը փափագում է ուրիշներին անելու, այն է, որ մեզ փոխանցում է:

Այրի կնոջ այս ընծան չնչին բան էր, եթե առարկայական իմաստով վերցնենք, որպես դրամ, սակայն Տերը չգովեց նրա դրամի չափը, այլ նրա հոգով և սրտով մոտենալով փաճարին, նրա ամբողջ կեցվածքը փաճարի նկարմամբ, նրա հոգին ամբողջ, սիրտը, և թերևս ուրիշ անգամ լսել էր Քրիստոսի խոսքը, որ ասում էր. «Ով որ հեկոնում է Ինձ, պեպք է թողնի ամեն բան, զա Իմ հեկոնից» կամ «պիտի սիրես քո Տեր Աստծուն քո ամբողջ սրտով, քո ամբողջ հոգով և քո ամբողջ զորությամբ»:

Միտելիներ, այրի կնոջ այս պարզ օրինակը, որի միջոցով Տերը մեզ փրկության խոսքն է փոխանցում մեր կյանքի, մեր կյանքի ամեն վայրկյանի, ամեն պարագայի, մենք հանդիպում ենք ոչ միշտ անպայման դրամի միջոցով. դա կարող է լինել սերը մեր մոտերիսի նկարմամբ, դա կարող է լինել տարբեր տեսակի գոհողություններ, չբամբասելը մեր նմանին, այն ամենը, ինչ որ կա մեր կյանքի մեջ, ինչ որ կա մեր հասարակության մեջ, ինչ որ մարդ հավաքը ունենալով, ճշմարիտ հավաքը, Հիսուսի և Սուրբ Եկեղեցու պարզամտները կարող է իր կյանքի մեջ իրագործել, իրականություն դարձնել և օրինակ լինել նրանց, որոնք թերևս ամեն վայրկյան նայում են իրեն, իրենից օրինակ վերցնելու:

Քրիստոսի պարզամտ բոլոր պարագաների մեջ մեկն է, ինչպես արդեն Հին Կտակարանից շեշտվում է այս խոսքը, այս նախադասությունը, որ «Սուրբ եղբ, որովհետև ես սուրբ եմ»: Այս սրբության ճանապարհն է Տերը մեզ ցույց տալիս տարբեր օրինակներով և ահա ես մեկ օրինակով, այրի կնոջ այս լուսնայով, այս ընծայաբերումով Տերը ցույց է տալիս ամբողջական գոհողության և նվիրաբերման իմաստը:

Միտելիներ, հավաքի այս խորհուրդը, այս ճշմարտությունները մենք խոստովանում ենք և խոստանում ենք կատարել Սուրբ Մկրտության ժամանակ, երբ որ ի պատասխան քահանայի հարցումին, եթե մենք հասուն տարիքում ենք մկրվում, իսկ եթե ոչ, կնքահորն հարցնում է քահանան՝ կնքահայր, ի՞նչ ես խնդրում, և կնքահայրը պատասխանում է՝ հավաքը, հույս, սեր և մկրություն: Հավաքը, սիրելիներ, առանց ճշմարտության հավաքը չէ, իսկ ո՞վ է այդ ճշմարտությունը: Այդ ճշմարտությունը անձնավորված Աստված է, այդ ճշմարտությունը մարդ դարձած Հիսուս Քրիստոս է, Աստվածորդին է, որ Աստված ընծայաբերեց, չխնայեց Իր միածին Որդուն, ինչպես Հովհաննես ավետարանիչն է ասում, և նրան փվեց աշխարհի փրկության համար: Այդ հավաքի պարագլուխը Տերը Ինքն է:

Մենք մեր հավաքը չենք կարող ոչ մի բանի վրա հիմնել, բացարձակապես ոչ մեկ բանի վրա, ոչ մեկ անձի վրա, ոչ մեկ եղելության վրա, բայց միայն այն ճշմարտության վրա, որ հենց Ինքն է՝ Հիսուս Քրիստոս:

Այդ հավաքի իրագործողները, այդ հավաքը կենդանություն դարձնողները բոլոր այն առաքելաշափիղ հայրերն են, այն սուրբերն են, այն նվիրյալներն են, ովքեր այդ հավաքը իրականացրեցին, առարկայացրեցին իրենց կյանքի մեջ: Ընդամենը երեկ էր, որ մենք փոսնեցինք Սուրբ Թաղգմանիչների փոխը: Ի՞նչ էր, թերևս, Սուրբ Մեսրոպի արածը, եթե ոչ՝ այդ երկու լուսնայի հավաքի չափը, ամբողջ սերն էր, ամբողջ նվիրումն էր, ամբողջ գոհողությունն էր, առաջինը՝ Տիրոջը, և երկրորդը՝ այն ազգին, որին նվիրաբերված էր, ընծայաբերված էր Քրիստոսի պարզամտ փոխանցելու, հայացնելու, հայաշունչ դարձնելու:

Տարկավ, ղեկավարի բերումով մարդ կարող է երբեմն սխալ գործել, մարդ կարող է հեռա-
նայ այս երկու լուծման չափի հավաքքից, սակայն Աստված մեզ միշտ կանչում է, Աստված
մեզ միշտ սիրում է: Ինքը սեր է, և այդ սիրով մեզ կանչում է ամեն անգամ Իր առջև կանգնե-
լու և այդ կնոջ հավաքքի չափ մեր բնական մարտնչելու, լինի դա աղոթք, լինի դա ողորմույ-
թյուն, լինի դա պաշտք կամ որևիցե մեկ բան, որ Քրիստոս Ինքը սովորեցրեց, որ մեր հայրերը
փոխանցեցին մեզ:

Ծնարիք գոհողություն, հարկավ, ամեն պարագայի Աստվածորդին Ինքն է, որ բարձ-
րացավ խաչը, սակայն չմնաց խաչի վրա, հարություն առավ և այդ հարությանը մեզ բոլո-
րիս առաջնորդեց այնպեղ, ուր որ փափագն է յուրաքանչյուր ծնարիք քրիստոնյայի՝ հուս-
նելու հավիրենական կյանք: Այդ հավաքքն է, որ Քրիստոս յուրաքանչյուր մեկ պարագայի
միջոցով, Իր կյանքի յուրաքանչյուր առիթով եկավ մեզ սովորեցնելու, թե ինչպես կարող
ենք փրկվել:

Սիրելիներ, իմ մաղթանքն է, իմ աղոթքն է, որ Տերը ծնարիք հավաքքի ծնարիք գո-
հողություն պարզևի յուրաքանչյուր մեկիս, որ կարողանանք այն շնորհները, այն պարզե-
ները, որ Աստված մեզ տվել է, գորացնենք և առավելով բնույթներնք Իրեն, չլինենք այն
ծառայի նման, որ բնությունն պարզևր և փարավ-թաքցրեց: Ո՛հ: Այլ վերցնենք այդ պարզևր և
այն արդյունավորենք ու բազմապարկենք:

Ամենաթանկ բանը մարդու համար կյանքն է, որ երբևէ մարդը կարող է բնույթներել, և
Քրիստոսից բացի, մեր հավաքքի Պարագլուխից բացի ուրիշ մեկը չունենք ծնարիք
առաջնորդ, որը կարող է հասցնել մեզ փրկությանը, ըղձացված և մեր կյանքի ողջ բնույթ-
քում փափագված ծնարությունը: Մաղթանքս է, որ Տերը այդ գոհողության հավաքքը,
այրի կնոջ այդ երկու լուծման հավաքքը անպակաս դարձնի յուրաքանչյուր մեկիցս, որպես-
զի ավելացնենք դա, գորացնենք և լինենք Քրիստոսի նման և կարարենք Քրիստոսի՝ մեզ
պարզամամ գործները:

Աղոթում եմ, որ Տերը մշտապես բացառող և եկիրյալ ու բնույթներյալ պառի ամեն-
քիս, և միշտ այրի կնոջ երկու լուծման հավաքքը ողնկցող լինի մեր ողջ կյանքի բնույթքում:

*«Շնորհք, սէր և ապրումաւային խաղաղութիւն և յիշիքի ջրն՝ ձեզ և յւեղ ամենե-
ւեանս. ամէն»:*

Տ. ՏԱՐՈՆ ԱՔԵՂԱ ՂՈՒԼԻԿՅԱՆԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՔԱՐՈԶԸ՝ ԽՈՍՎԱԾ Ս. ՆՈՒՓՍԻՄԵ ԵԿԵՂԵՅՈՒՄ ՄԱՏՈՒՅՎԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

(6 նոյեմբերի 2006 թ.)

*«Զքև զոհականք հսկապագ, որ զանց
արարեր զմերով սևարժանութեամբս, այս-
պիսի սահառո ևս սևապարում խորհրդոյց կար-
գեցեր սպասատրս»:*

(Պատարագամարույց)

«Յանուն Տօր եւ Որդոյ եւ Տօգոյն Սրբոյ, ամեն»:

Միրելի՛ հավաքացյալներ, Պատարագամարույցի այս բառերն էին ինձ ոգեշնչում Մուրր Պատարագի ընթացքում: Շուրջ բառասուեւ օրեր առաջ՝ Վարագա Մուրր Խաչի փոխին, որ փոխախմբվեց սեպտեմբերի 25-ին, Մայր Աթոռ Մուրր Էջմիածնի Մայր Տաճարում, Իջման Մուրր Մեղանի առջև, օծակից վեց նորայրներին հեւր, ծնրաղիր, կոչվեցինք քահանայության, ուխտըցինք վերցնել մեր խաչը և գնալ Քրիստոսի հեւրնից, լինել Տայոց առաքելափնմ և լուսավորչափասարար Մուրր Եկեղեցու արժանի մշակներ՝ «առանց ամօթոյ»: Չեռնալորությանը հաջորդեց քառասունոյցա պատկերողության շրջանը՝ Մայրավանքի հիւնավորց ու դարարույր պարերից ենք:

Ահա այսօր, որպես լրումն այդ քառասուն օրերի, Մուրր Տայրերի աստվածաշնորհի փո-
րիկությամբ, մեր անդրանիկ և ուխտի Մուրր Պատարագն ենք մարուցում առ Աստված
կանչելով. «Մուրր, Մուրր, Մուրր Տէր գորութեանց, լի են նրկինք եւ նրկիր փառօք Քո» (Պա-
տարագամարույց):

Այսօր, ի նշան մեր սկսվող քահանայագործման, ծնկի ենք գալիս Աստծու, բոլոր Մրերի
և Չեր առջև, սիրելի՛ հավաքավոր ու բարեպաշտ ներկաներ, վերստին նորոգում ու վերա-
ծարծում ենք մեր ուխտը, քանզի «մերկանալով հիւ մարդուց և հագնելով նորը»՝ մենք խոս-
րացանք օրինակ լինել «հավարացյալներին խոսքով, վարմունքով, սիրով, հավարով,
մաքրությամբ» (Ա Տիմ. Դ 12), զի պարվիրվեց մեզ «Աստծու խոսքն ընթերցել, հորդորել և
ուսուցանել հավաքացյալներին», զանց չառնել «այն շնորհի, որ փրկվեց մարգարեությամբ
երեցների ձեռնադրումով» (Ա Տիմ. Դ 13-14):

Չեռնադրության Մուրր խորհրդով Աստծուց ոչ միայն մեզ բաշխվեցին Մուրր Տօգու
շնորհները, փրկվեց նվիրապետական կարգ, նրկնային իշխանություն՝ յոթը խորհուրդներն ի
կարար աճելու, մեր Տիրոջ՝ Տիսուս Քրիստոսի փրկագործությունն ամենուր վարդապետե-
լու և հուսո գավակներին քրիստոսափասարար կյանքի պարզեւարու շափողներով փռնելու,
այլև Քրիստոսի Ավետարանը քարոզելու, ուսուցանելու և ժողովրդին ապաշխարության կո-
չելու, հավաքավոր հոգին քաջ հովիվ լինելու և նրան դեպի խաղաղ նավահանգիստ
առաջնորդելու համար:

Եթե մենք վճռականորեն որոշել ենք լինել Տիրոջ հետ, ուրեմն պիտի կտարենք Նրա ցանկացած պայման, ցանկացած պարզվիրան, ցանկացած հրաման, ցանկացած հրահանգ: Եվ եթե մեր համոզման մեջ հաստատվեց, մեզ ուղղված Տիրոջ հրամանը, հրահանգը,

պարվիրանը՝ այդքան ծանր չի թվա, որովհետև կհասկանանք նաև, թե ինչ է ուզում մեր Տերը մեզնից: Ուրեմն՝ նախ և առաջ կամենալ, ցանկանալ է պելքը: Ինչ է Տերը ուզում մեզանից, նոր մենք կամենում ենք Իր հետ լինել: Ուզում է, որ ուրանանք մեր անձը: Ինչ է նշանակում անձն ուրանալ: Անձն ուրանալ քրիստոնեական հասկացողությամբ մեր Տիրոջ՝ մեզ փոխանցած պարզամի մեջ շարժ հստակ է. նշանակում է նախ և առաջ ապրել ուրիշների համար, նախ և առաջ ապրել՝ ուրիշներին բարիք պարգևելու համար, ուրիշներին սեր, շնորհ փոխանցելու համար, դիմացինի մասին ավելի շարժ մտածել, քան՝ սեփական անձի: Այս է անձն ուրանալը: Դիմացինի մասին հոգ փանելով՝ դիմացինն էլ կհոգա մեր մասին: Դրանով փոխգերական ներդաշնակությունը, որ խախտվել էր մարդկային մեղքի պարզաժողով, վերստին կհաստատվի, որովհետև յուրաքանչյուրը կկարողանա դիմացինի մասին հոգալ այնքան, որքան անհրաժեշտ է:

Ուրեմն, սիրելիներ, մեր անձն ուրանալը նշանակում է դիմացինին նվիրվել օգտակարության եւ անհրաժեշտության սահմաններում, որպեսզի դիմացինը նույնպես օգտակար և անհրաժեշտը փրամադրի մեզ՝ Աստվածային կամքի համաձայն: Եվ ահա Տերն ասում է. «Թող վերցնի իր խաչը հանապազ»: Ինչ է նշանակում սա: Նշանակում է մշտապես բավարարվել այնքանով, այն իրողությամբ, հնարավորություններով, ճակատագրով, ինչն Աստված է մեզ շնորհել, և այդ խաչը զանազան փորձությունների, զանազան գաղափարությունների մեջ փանել առաջ, հարաբերվել Աստծու կամքի համաձայն:

Ներաբար՝ այսօրվա այս խորհրդածությունների հիման վրա պետք է կամենանք նախ և առաջ Տիրոջը հետևել: Եթե այդ կամքը չկա, բնականաբար պիտի ասենք, որ Տերը մեզանից շարժ է պահանջել: Երկրորդ՝ իրապես դիմացիններին սիրենք ավելի, քան ինքներս մեզ, և դիմացինին ծառայենք ավելի, քան ինքներս մեզ: Վերցնենք մեր խաչը մեր ուսին, այն ամենը, ինչ Աստված մեզ շնորհել է՝ նրջանկությունից մինչև ղեբախություն, և հետևենք Իրեն՝ Իր սիրուն ընդառաջ, փոխադարձելով Իր սերը համապատասխան սիրով, որպեսզի այդ սիրուն որպես պատրասխան նաև մեր երկիրը (ցվի Աստվածային օրհնությամբ, Աստվածային շնորհներով, և կարողանանք իբրև իրական, ճշմարիտ քրիստոնյաներ ապրել այս աշխարհի վրա, սրբեղծագործել, միմյանց բարիք ցանկանալ, եղածով զոհանալ և եղածը ավելացնել ու բազմապատկել Աստծու փառքի, այլ ոչ թե մեր սեփական կարիքների և շահախնդրության համար:

Սիրելիներ, իմ որդիական պարզքն եմ համարում նախ և առաջ երախտագիտության և շնորհակալանքի խոսքս հղել առ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Ճիշդ վեց փարի է, ինչ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության լուսավորչահասարակ գահին բազմեց 132-րդ գահակալը՝ Գարեգին Երկրորդը: Այսօր, սիրելի՛ հավատացյալ քույրեր և եղբայրներ, հարկ չկա մեկ առ մեկ թվարկել այն բոլոր իրագործումները, որոնք կյանքի կոչվեցին Հայոց Հայրապետի ձեռամբ՝ անցնող տարիներին, քանզի ով աչք ունի, կրեսնի: Մեծերը գնահատանքի խոսքերի անհրաժեշտություն չունեն: Նրանց գնահատում են ժամանակն ու պարմությունը:

Դեռևս ճնմարանական ուսումնառության տարիներից Վեհափառ Հայրապետն ամեն պարսեռ առիթ օգտագործում էր՝ իր եկեղեցական ու հայրենակառույց շունչը իրենից երիտասարդներին փոխանցելու, երիտասարդական իր ավյունն Աստծուն ընծայաբերման կեն-

(13 նոյեմբերի 2005 թ.)

Մվկեպարտանական եղյն այս հարվածում անմիտ հարուստը այսպես է ասում. «Կեր, խմիր և ուրախ եղիր»: Դույն բառերը րեսնում ենք նան Սողոմոնի «Ժողովողի» գրքում:

Տ. ԶԱՎԵՆ ԱՔԵՂԱ ՅԱԶԻՉՅԱՆԻ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՔԱՐՈԶԸ ԽՈՍՎԱԾ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ ՄԱՏՈՒՅՎԱԾ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ

(27 նոյեմբերի 2005 թ.)

*«...զի ոչ եթէ ի մթերից ընկեց ուրուք իցնէ
կեանք լոռու»:*

*«...որովհետեւ մարդու կյանքն իր կուրա-
կած հասկացության մեջ չէ»:*

(Ղուկաս ԺԲ 15)

«Յանուս Տօր եւ Որդոյ եւ Տօգոյն Սրբոյ. ամէն»:

Մարդկային պարմության մեջ հասարակությունը միշտ էլ բաժանվել է սոցիալական փոքրեր և անհավասար խավերի: Մեկը շար է վաստակում, մյուսը՝ ավելի քիչ, մեկն աչքը բացում է ծայրահեղ աղքատության և չքավորության, մյուսը՝ ժառանգություն ստացած ահ-ռելի կարողության մեջ, և այսպիսով ակամայից առաջ է գալիս անհավասարությունը: Հասարակությունը բաժանվում է ունեւորների և չքավորների:

Սիրելի հավաքացյալներ, ավերարանական այսօրվա ընթերցումը անմիտ մեծահա-րուստի պարմությունն է, մեծահարուստ, ով փորձում է իր ծրագրերն իրականացնել, ընդ-լայնել իր շրջնաբանները, հենքի քանդելով նորերը՝ մեծամեծները կառուցել, բացում փարի-ների պաշար հավաքել և անհոգ ապրել, սակայն այս ամենի մեջ նա անկասել և թերևս մո-ռացել էր մեծահարուստներից մեծահարուստի, թագավորների թագավորի՝ այդ ամենը իրականության կոչող Ամենակարող Տիրոջ գոյության մասին: Նրա գործերում բացակա-յում էր Աստծո կամքը: Այս մեծահարուստը չէր էլ պարկեռացնում և նույնիսկ չէր էլ անդա-դառնում, որ այդ ամենն իր մարմնի պահպանման համար է, բայց հոգիների Տերը վաղը և նրա պիտի առնի իր հոգին:

Դրամավերն իր ձեռքին ունի բանալի, որով կարողանում է բացել երկրային վայելքների գրեթե բոլոր դռները, որոնցից, անշուշտ, աղքատը չի կարող օգտվել: Դրամով կառուցվում են հիվանդանոցներ, դպրոցներ և հանրօգուտ այլ հաստատություններ: Բայց և դրամի հա-մար է, որ շափերը թողնում են հայրենի տունը, հարազատներին և բռնում պանդխտության ճանապարհը: Դրամը վրանգավոր և կործանարար է դառնում այնժամ, երբ մեր՝ մարդ-կանցս կողմից դառնում է ավելի պաշտելի, քան հարազատ օջախը, ընտանիքը, հայրենի-քը, ավելի երկրպագելի, քան անգամ Եկեղեցին ու Աստված:

«Ի՜նչ է դրամը» հարցին իմաստունը պատասխանում է. «Դրամն այն ուժն է, որով կա-րող ես մարդուն ամեն ինչ փայլ, բացի երջանկությունից, և կարող ես մարդուն փանել ամեն փեղ, բացի երկնքի արքայությունից»: Արդարև, դրամով կարող ես շքեղաշուք պալատներ կառուցել, սակայն անկարող ես դրամով այնտեղ բնակեցնել Աստծո ներկայությունը, խա-ղաղությունը: Դրամով կարող ես վարձել աշխարհի ամենալավ բժիշկներին, սակայն չես կարող գնել առողջություն և հավիտենական կյանք: Օրվա ավերարանական ընթերցվածի

հերոսի միջոցով Քրիստոս մեզ մի օրինակ է փայլիս և պարզվիրում, որ հոգին առավել է. քան մարմինը, և մարմինն առավել, քան հազուսպը: Եթե մենք հեղափոխություններ անենք այս խոսքերին, ապա Տիրոջ խոսքի համաձայն ամեն բան մեզ ավելիով կբոլորվի:

Արժանապատիվ մարդը գլխավորապես մտածում է շահի և դրամի մասին: Նա այլևս չի լսում իր խղճի ձայնը և պարտավորվում է ամեն փեսայի չարություններին, որովհետև, ինչպես լսում է առաքյալը, ամեն չարության արմատն արժապատիվությունն է (Ա Տիմ. 2: 10): Եթե ասում է առաքյալը, ամեն չարության արմատն արժապատիվությունն է (Ա Տիմ. 2: 10): Եթե ասում է առաքյալը, ամեն չարության արմատն արժապատիվությունն է (Ա Տիմ. 2: 10): Եթե ասում է առաքյալը, ամեն չարության արմատն արժապատիվությունն է (Ա Տիմ. 2: 10):

Միջնադարյան առակը պարզում է, որ մի իմաստուն՝ մեծահարուստի մոտ գնալով, նրանք չեն խնդրում: Հարուստը ինքնավարի և հպարտ կենցաղով փորձում է ամեն ինչով իմաստունին և հարգելու է, թե ինչո՞ւ միշտ իմաստունն է ինչ-որ բան խնդրում հաշտության և թերևս երբեք հակառակը չի եղել, որովհետև, պարտախանում է վերջինս, իմաստունը զիջելով դրամի օգուտներին, միևնույն ժամանակ հարուստը չգիտի իմաստունության օգուտները:

Միջնադարյան հարուստ լինելը բնավ վատ բան չէ, եթե, իհարկե, գնահատել զիջես և կարողանում ես աստվածաճանաչ կենալով փրկելով հարստությունը, կամ ամեն հարուստ չէ, որ չգիտի իմաստունության արժեքը: Ծառեր չարվում են առաքյալի խոսքի համաձայն՝ կարողությունների պակասությունը լցնում իրենց առաքյալությամբ (Ա Կորնթ. Ը: 14):

Զբաղվողությունը: աղքատությունը վատ բաներ են, ունիշույթ, բայց ավելի վատ է, երբ մարդ, հարուստ լինելով, զրկում է կարողություններին, անարդյուն է ազգի կարիքների նկատմամբ: Ազատ մարդու սրտում հնարավոր չէ զրկել ոչ հավատ, ոչ սեր Աստծո հանդեպ և ոչ էլ վարսահորություն հավիտենական անանց արժեքների հանդեպ: Նրա համար գոյություն ունի միայն ԵԱԸ, մարմին և կյանք, վայելք և շահ, ոչ հարազատ, ոչ բարեկամ, ոչ էկոնոմիկ: Մականց որքան երջանիկ սիրտ լինի այն մարդը, որ եթե ոչ ինքը, բայց գոնե իր ժառանգները անկասարես են նրա ողորմությանը, բարեգործության արդյունքներին, լինի դա նկոնացի, ծնունդ կամ հիվանդանոց: Որովհետև բարեգործությունը, ողորմությունն իրենց մեծ և փոքր բովանդակության մեջ ազնվական արարքներ են, որ հաճույք են պարգևատրում թե՛ բաշխողին և թե՛ ստացողին: Երկուսն էլ գոհունակ հոգով են լցվում. բաշխողը, ստացողի երջանկությունը փնտրելով, ուրախությամբ է համակվում, իսկ ստացողն էլ երախտագիտության մեծ զգացումով է պարտավորվում ազնվական սիրտ ունեցող բարերարի նկատմամբ:

Ողորմությունը գործնական աղոթք է, այն մասնավոր ժամանակ կամ տահման չունի, ուստի բարիք գործել ամենայն ժամ (հմմտ. Գաղ. 2: 10):

Այս աշխարհի նյութական ճոխությունները, վայելքները, ժամանակավոր հաճույքները չէ, որ արժեք սիրտի վրան մեր կյանքին: Այդ բոլորի բուն նպատակը մեր մարմնի սնուցումն է: Մենք՝ քրիստոնյաներս, գիտենք ու հավատում ենք, որ կյանքի իրական արժեքը մեր բարության քննությունն անաղարտ պահելու մեջ է և մեր հոգու ազնվացումն է. «...որովհետև մարդու կյանքն իր կուրակած նյութական հարստության մեջ չէ»:

Մեկնությունը հիշենք. Նա, ով հարուստ էր և մեզ համար աղքատացավ, մենք Նրանով հարստանանք: Թոթափներ կարծրությունը մեր սրտից և համաձայն Ավետարանական պարզությանն ենք ընթանալով այն ճանապարհով, որը մեզ կառուցնորդի դեպ հավիտենականության՝ միանալու արդարների ու սուրբների դասին: Ամեն:

ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՉԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ

Հայ միջնադարյան ցկարիչների, մասնավորապես մանրանկարիչների կենսագրությամբ կամ աշխատանքի պայմանների մասին պահպանված տեղեկությունները շատ քիչ են: Բազմաթիվ մանրանկարիչների աճույնները մեզ առհասարակ չեն հասել: Պատմական հանգամանքների բերումով հայ վարպետները ավելի շատ ձեռագրեր են ծաղկել և քիչ որմնանկարներ, խճանկարներ ու սրբապատկերներ ստեղծել, ուստի, քննականաբար, հայ մանրանկարիչները թվով անհամեմատ ավելի շատ են եղել, քան հայ գեղանկարչության մյուս տեսակները հեղինակողները:

Թեև վերջին հարյուր երեսուց տարիների ընթացքում հարյուրավոր նկարազարդ հայկական ձեռագրեր են ուսումնասիրվել և դրվել գիտական շրջանառության մեջ, բայց, այդուհանդերձ, դժվար է քիչ թե շատ ճիշտ կերպով ասել՝ քանի մանրանկարիչ է ստեղծագործել միջնադարյան Հայաստանում: Մի քանի տասնամյակ առաջ տպված Պ. Դ'Անկոնայի և Է. Էշլիմանի հեղինակած Եվրոպայի մանրանկարիչների կենսագրական բառարանը ընդամենը մի հայ վարպետի՝ 15-րդ դարի Սյունիքի գրիչ և ծաղկող Հովհաննեսի աճույնն էր պարունակում¹, իսկ Ա. Գևորգյանի վերջերս պատրաստած աշխատությունը ամփոփում է 464 աճույն՝ կենսագրական որոշ տեղեկություններով²:

Հայ մանրանկարիչների մասին զաղափար են տալիս նրանց նկարազարդած մատյանների հիշատակարանները, երբեմն նաև նրանց աշակերտների, իսկ ավելի սակավ՝ ուսուցիչների թողած հիշատակարանները: Ի տարբերություն արևմտյան իրականության³, հայ մատենագիրների երկերում⁴, ինչպես նաև մեկնություններում, վարքագրական հուշարձաններում, բանաստեղծություններում և առհասարակ ողջ հայ գրականության մեջ որպես կանոն ցկարիչների, մասնավորապես մանրանկարիչների մասին տեղեկություններ կամ հիշատակություններ գրեթե չեն հանդիպում: Հարկ է նկատել, որ թեև հայերեն նկարազարդ ձեռագրերի թիվը շատ մեծ է, բայց, այդուհանդերձ, ոչ բոլոր մատյանների նկարազարդողների աճույններն են մեզ հասել: Հայ մանրանկարիչների համաստեղծությունից պահպանված առաջին աճույնները վերաբերում են 10-րդ դարին:

Անշուշտ հարկ է նկատի առնել, որ դարերի ընթացքում ահռելի քանակությամբ հայկական ձեռագրեր են ոչնչացել օտար նվաճողների ասպատակությունների ժամանակ:

¹ P. D'Ancona et E. Aeschlimann, Dictionnaire des miniaturistes du moyen age et de la renaissance dans les differentes centres de l'Europe, Milan, 1949.

² Ա. Գևորգյան, Հայ մատենակարիչներ, Մատենագիտություն, IX-XIX դդ., Կոստիկ, 1998:

³ The Medieval Artist at Work, By V. W. Egbert, Princeton, New Jersey, 1967, p. 19.

⁴ Կ. Մաթևոսյան, Հայ մատենակարիչների կիսապատկերները (Ժ-ԺԵ դդ.): «Սին», 1997, հուլիս-դեկտեմբեր, էջ 312:

ծին վաճառքի 12-րդ դարի որմնանկարները¹²: Հայոց շրջանում անգամ հայտնի է եղել մոմաներկով (էմկաուստիկ եղանակով) նկարելու ավանդույթը: Այդ մասին իմանում ենք Ստեփանոս Այոմեցու (8-րդ դար) շնորհիվ, որը գտնում է, թե ճշմարիտ պատկերը մոմով և ներկով է լինում¹³: Պահպանվել են այդ եղանակով ստեղծված վաղ քրիստոնեական շրջանի բյուզանդական սրբապատկերներ: Մոմաներկով կատարված հայկական որմնանկարներ հայտնաբերվել են Պողոս-Պետրոս եկեղեցու քարքարոսական բանդման ժամանակ, իրեն համաշխարհային արվեստի պատմության եզակի երևույթ արձանագրվել հայ և օտար գիտնականների կողմից, որոնք սակայն այնուհետև անգթորեն ոչնչացվել են:

Դեռևս 5-6-րդ դարերում հայ մատենագիրների մոտ հանդիպում են «պատկերագործ», «նկարիչ», «նկարող» բառերը, իսկ «նկարիչ» բառը առաջին անգամ ի հայտ է գալիս 12-րդ դարում, օրինակ՝ 1181 թ. Դրագարկում (Կիլիկիա) աշխատող Թորոս գրիչը հիշատակում է նկարիչ խաչատուրի¹⁴:

Գծրախտաբար միջնադարի հայ գեղանկարիչների, մասնավորապես մանրանկարիչների կրթությանն ու աշխատանքին վերաբերող տեղեկությունները բավարար չափով չեն պահպանվել:

Մեզ չեն հասել մանրանկարներ, որոնք ներկայացնեին նկարչական դասի ընթացքը, և ուսուցիչ-աշակերտ հարաբերություններին մասին կարող ենք դատել միայն ձեռագրերի հիշատակարաններում մնացած ժլատ տեղեկություններով: Առհասարակ միջնադարյան դպրոցի մեջ դասի ընթացքը ցուցադրող մանրանկարներ գրեթե հայտնի չեն և այդ իմաստով զարմանալի մի բացառություն է ճշանակող մանկավարժ և Մեծոփի, Ցիպնավանքի ու Տաթևի վանական դպրոցների հիմնադիր Գրիգոր Մերենց խաթեցու 1419 թ. ծաղկած Ավետարանի (Մատենադարան, ձեռ. 3714) մեջ գտնվող պատկերը (թ. 14բ)¹⁵, որը ներկայացնում է նրան իր երկու աշակերտների հետ դասի ժամանակ¹⁶: Գրիգոր խաթեցին այստեղ ինքն իրեն նկարել է աթոռին նստած, ձախ ձեռքին բռնած աշակերտին պատմելու համար նախատեսված ճիպտը, իսկ աշուն՝ փոքրիկ գրատախտակը: Դասը պատասխանող աշակերտը ձեռքերը կրծքին խաչած, հլու-հնազանդ կանգնած է նրա առաջ, իսկ երկրորդ աշակերտը ոտքերը ծալապատիկ դիրքով նստած է՝ ձեռքին պատրաստ պահած ճիպտների խուրձը:

Բարեբախտաբար, որոշ մանրանկարներ են մեզ հասել, որոնք ցուցադրում են միջնադարյան համալսարանների ղեկավարներին իրենց աշակերտների հետ: Այդ պատկերներից հնագույնը հայտնվում է մի պատառիկ թերթի վրա, որը գետեղված է իր հետ ոչ մի կապ չունեցող 1299 թ. Կիլիկիայում վարդան ցրչի ընդօրինակած էսայու մեկնություններն

¹² Տե՛ս A. Kapoian-Kouymjian, L'Égypte vue par des Arméniens, Paris, 1988, pl. I-III.

¹³ Ա. Գեորգյան, Ինչպես էին նկարազարդում ձեռագրերը: «Բարեբե Երևանի համալսարանի», 1991, թիվ 2, էջ 74.

¹⁴ Կ. Մաթևոսյան, Հայ մանրանկարիչների հիշատակադրանքներ (Ժ-ԺԵ դդ.), էջ 314:

¹⁵ Տ. Տ. Տակոբյան, «Աստվածածնի մանրանկարչությունը, գիրք Բ, Երևան, 1982, էջ 79: Ա. Մաթևոսյան, Ս. Մարտիրոս, Գրիգոր Մերենց խաթեցի, Երևան, 2000, էջ 34:

¹⁶ Գտնվող վերադարձությունը տես՝ Գ. Գ. Ահոյան, Митотаторы Византизма XIII-XV веков, Ереван, 1989, с. 56-58, табл. XX; V. Nersessian, Treasures from the Ark, London, 2001, p. 68, 171-172.

դարի վերջի կամ 15-րդ դարի սկզբի ընդօրինակությունը է²¹: Ենթադրվում է, որ այն ծաղկաված է Թադեոս Ավրամենցի ձեռքով:

Գրիգոր Տաթևացին այս մանրանկարի մեջ ներկայացված է իր աշակերտների հետ, և անհայտ նկարիչը Տաթևացուն առանձնացրել է զգալիորեն խոշոր չափերով՝ պատկերելով կենտրոնում: Տաթևացին նստած է երկու ձեռքերով զավազանին հենված: Զախից աշակերտների խմբի մեջ, իր ուղիղ պահած գլխով և դիտողին ասես զննող, շնչտակի հայացքով, առանձնացնում է մի վանական, որը, ըստ երևույթին, անանուն նկարիչն է: Թե՛ Տաթևացին և թե՛ աշակերտները վեղար են կրում: Տաթևի համալսարանի ուսուցչապետի կոնակից երևացող շենքի վրա գրված է՝ «Գրիգոր Վարդապետ»: Գրիգոր Տաթևացու աչքերից մեկը մյուսի համեմատ փոքր է նկարված: Այդպիսով, անհայտ մանրանկարիչը ակնարկել է Տաթևի համալսարանի ուսուցչապետի ունեցած աչքի հիվանդության մասին:

Ժծբախտաբար շատ քիչ բան է հայտնի հայ մանրանկարիչների աշխատանքային պայմանների մասին, և չկան ձեռագրեր, որ խտացված լինի միջնադարյան նկարչական հիմնական գիտելիքը: Պահպանվել են առանձին, այսպես կոչված, պատկերուսույց գրքեր, և Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության գրադարանում գտվող այդպիսի մի ձեռագրի մասին է Ս. Տեր-Ներսեսյանի հոդվածներից մեկը²²: Գծանկարներ պարունակող այդ մատյանի մեջ կան պարզից դեպի բարդը զննող զարդերի ուրվանկարներ, տերունական նկարներ, նաև նշված է, թե որ մասերում ինչ գույներով պիտի հաղորդվեն պատկերների բաղկացուցիչ մասերը և այլն:

12-րդ դարի արևմտյան նկարիչ Թեոփիլոսի կամ 13-14-րդ դարերի իտալացի նկարիչ Չենինո Չենինիի գրած արվեստի տրակտատները²³ հիշեցնող գրվածքներ չեն պահպանվել, որոնք հեղինակված լինեին միջնադարի հայ մանրանկարիչների կողմից:

Հայ մանրանկարիչների շրջանում ընդունված է եղել լավ նախազադափար օրինակ հանդիսացող ձեռագրի ընտրությունը և վերջինիս ընդօրինակությունը: Այսպես, 12-13-րդ դարերի սահմանագծի հայ ծաղկողների կողմից քանցս ընդօրինակվել է Գրիգոր Մուրղանցու օրինակը, որը չի հասել մինչև մեր օրերը²⁴: Այդ մասին կարելի է կարդալ այս օրինակի հիման վրա ստեղծված տարբեր ձեռագրերի հիշատակարաններում:

Հայ մանրանկարիչները աշխատում էին փմորել և գտնել ու ընդօրինակել իրենցից առաջ ապրած հայ վարպետների բարձրարվեստ զարդարվածությամբ մատյանները: Կարելի է հիշել 17-րդ դարի Սեբաստիայում ապրող մանրանկարիչ Բարադամի կողմից Թորոս Ռոսլինի 1262 թ. Ավետարանից կատարված ընդօրինակությունը²⁵: Հայտնի է նաև, որ Ութ նկարիչների Ավետարանը 17-րդ դարում մի քանի անգամ ընդօրինակվել է

²¹ Գտնալոր վերապրությունը ցվն՝ E. Korkhmazian, I. Drambian, G. Hakopian, *Armenian Miniatures of the 13th and 14th centuries*, Leningrad, 1984, III 32.

²² Տե՛ս՝ S. Der Nersessian, *Le carnet de modeles d'un miniaturiste armenien. Etudes Byzantines et Armeniennes* - Byzantine and Armenian Studies, p. 665-672.

²³ *The Medieval Artist at Work*, p. 19.

²⁴ Т. А. Измаилова, *Мурагский образец в армянской миниатюрной живописи*: Труды Государственного Эрмитажа. Культура и искусство народов Востока, т. 5, 1961, с. 76-97.

²⁵ L. Chookaszian, *Baralain*, Saur Allgemeines Künstlerlexikon, Bd. 6, München-Leipzig, 1992, S614-615.

Ղրիմի հայ մանրանկարիչների ձեռքով: Հետաքրքիր է նկատել, որ այս նույն ձեռագրի պատկերները Կիլիկիայում մոտավորապես 1280 թ. շուրջ իրենց հերթին ստեղծվել են 11-րդ դարում ծաղկված բյուզանդական նշանավոր Ավետարանի ձևավորումների հիման վրա (Ֆլորենցիա, Լատրենցիան գրադարան, Plut. VI. 23)²⁶: Այս մատյանը այդ ժամանակ գտնվել է հայկական միջավայրում, ինչի մասին վկայում են այս մատյանի լուսանցքներում եղած հայերեն հիշատակագրությունները²⁷: Ֆլորենցիայի ձեռագիրը լուսանցքներում եղած հայերեն հիշատակագրություններում, և այդ ապացուցված է հայ վարպետի ծաղկած մատյանների ու բյուզանդական Ավետարանի նկարազարդումների ընդհանրություններով²⁸: Հարկ է նշել, որ սա միակ բյուզանդական մատյանը չէ, որը հայկական միջավայրում է եղել և հասել մինչև մեր օրերը²⁹:

Հայ մանրանկարիչների համար գեղարվեստական գիտելիքի աղբյուր են ծառայել ոչ միայն նախազաղափար օրինակները: Նրանք մասնագիտական լրացուցիչ պատրաստություն են ստացել նաև իրենց այլազգի գործընկերների հետ համատեղ աշխատելու ժամանակ: Երուսաղեմի Ս. Գերեզմանի վանքին կից խաչակիրների ստեղծած գրչատան մեջ 12-րդ դարի երրորդ քառորդին ընդօրինակված երկու ձեռագրերի նկարազարդումները (Փարիզ, Ազգային Գրադարան, lat. 276, վատիկան, Առաքելական Գրադարան, Lat. 5974), ըստ Հ. Բուխթալի, արդյունք են հույն, խաչակիր և հայ երեք վարպետների համատեղ աշխատանքի³⁰: Այլազգի վարպետների մոտ ուսանելու հանգամանքով պիտի բացատրել առանձին հայ մանրանկարիչների արվեստում մինչև այդ բոլորովին անծանոթ, նոր գիտելիքների հայտնվելը և մեծ թվով նորամուծությունների հանդես գալը:

Բյուզանդական արվեստից սկիզբ առնող գեղարվեստական երևույթների բուռն դրսևորումը 12-րդ դարի հայ մանրանկարիչ Կոստանդինի ձևավորած 1193 թ. Ավետարանում (Վենետիկ, Մխիթարյան միաբանության գրադարան, ձեռ. 1635) հավանաբար հետևանք է հույն վարպետների մոտ սովորելու³¹: Նույն եզրակացությանը կարելի է հանգել Թորոս Ռոպինի արվեստում բյուզանդական կամ արևմտյան, մասնավորապես՝ իտալական արվեստից բխող առանձնահատկությունների ի հայտ գալու կապակցությամբ:

Արդեն նկատվել է, որ Թորոս Ռոպինին վերագրվող Լևոն արքայազնի (ապագա Լևոն Բ թագավոր) առաջին պատկերում (Մատենադարան, ձեռ. 8321) վերջինիս լուսապսակի ուկու վրա եղած դրոշմված խաչերը հետևանք են որոշակի կնիքներով ռևիզիայի³², ինչը

²⁶ T. Velmans, *Le Tetraevangile de la Lauretine*, Florence, Laur. VI. 23 Paris, 1971;

²⁷ S. Der Nersessian, *Armenian Manuscripts in the Freer Gallery of Art*, Washington D.C., 1963, p. 44.

²⁸ *Ibid.*, p. 44, 45, 46.

²⁹ L. Chookaszian, *On the Portrait of Prince Levon (Ms. Yerevan 8321)*, *Revue des Etudes Armeniennes*, T. 25, Paris, 1994-1995, p. 299-335.

³⁰ H. Buchthal, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Oxford, 1957, p. 32; L. Chookaszian, *L'Ouvre de Toros Roslin et l'enluminure byzantine*, *Revue des Etudes Armeniennes*, T. 28, Paris, 2001-2002, p. 403-406.

³¹ S. S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia from the Twelfth to the Fourteenth Century*, vol. 1, Washington D. C., 1993, p. 16-21.

³² L. Chookaszian, *On the Portrait of Prince Levon (Ms. Yerevan 8321)*, p. 299-335.

տոսկանական արվեստին բնորոշ տեխնիկական գիտելիք է³³ և հանդիպում է նաև այդ ժամանակի ֆրանսիական գրքարվեստում³⁴: Այս երևույթը գոյություն չունի Թուրոս Ռուսի-նին նախորդող ժամանակաշրջանի հայ գրքարվեստում և հայ վարպետի ստեղծագործության մեջ կարող էր հայտնվել միայն իտալացի եկվոր Գևարչի հետ շփվելու, կողք-կողքի աշխատելու շնորհիվ: Ուշագրավ է, որ նույն նախշը ունեցող կնիքի դրոշմը երևան է գալիս միայն Լևոն արքայազնի դիմանկարին ժամանակակից խաչակրաց արվեստում, մասնավորապես Սիմայի Ս. Կատարինե վանքի հավաքածուի սրբապատկերում, որը ներկայացնում է Աստվածամոր մեջման տեսարանը³⁵:

Պահպանվել են մեծ թվով հայկական մատյաններ, որոնք 13-րդ և 14-րդ դարերում ձևավորվել են հայ ու իտալացի ցանկիչների համատեղ ջանքերով ինչպես Կիլիկիայում³⁶, այնպես էլ Հռոմի, Շենովայի, Բյուզնդիայի, Պերուջիայի և այլ իտալական քաղաքների հայկական վանքերում³⁷: Միանգամայն բնական է, որ համագործակցության այդ մթնոլորտում այս արվեստագետները միմյանցից սովորում էին ինչ-ինչ գիտելիքներ:

Հայտնի է, որ հայ մանրանկարիչները, զրքի ցկարագարոյման արվեստը զարգացնելուն զուգընթաց, աշակերտներ էին պատրաստում վանական դպրոցներում, նաև նրանց ներգրավելով իրենց աշխատանքների մեջ: Պահպանվել են բազմաթիվ հայկական ձեռագրեր, որոնց հիշատակարաններում վարպետները արձանագրում են իրենց օգնած սաների անունները: Քիչ չեն նաև դեպքերը, երբ հիշատակարանները լրում են այդ մասին: Ծատ հաճախ աշակերտները հարգանքով և երախտագիտությամբ մշում են իրենց ուսուցիչների անունները, բայց բազմաթիվ դեպքերում նրանք նաև ոչինչ չեն հայտնում: Մեծ թվով մատյաններ առհասարակ զրկվել են իրենց հիշատակարաններից, որոնք ընկել-կորել են: Այսպիսի պարագաների բերումով դարերի ընթացքում հարատևած գեղանկարչական դաստիարակության սերնդից-սերունդ շարունակված գիծը վերականգնելը երբեմն անկարելի է:

³³ Mojmír Frinta, An Investigation of the punched decoration of Mediaeval Italian and Non-Italian Panel paintings. The Art Bulletin XLVII, no. 2 (June 1965), pp. 261-265, figs. 20, 25.

³⁴ Idem, Punchmarks in the Ingeborg Psalter. The Year 1200: A Symposium, New York, 1975, pp. 251-260; Ch. Maumene, L. D'Harcourt, Iconographie des Rois de France, Première Partie, Paris, 1929 (=Archives de l'Art Française, t. XV), Paris, 1929, pl. I (1-4), p. 19.

³⁵ K. Weitzmann, Icon Painting in the Crusader Kingdom. Dumbarton Oaks Papers, vol. 20, Washington D. C., 1966, p. 56, figs. 16, 17.

³⁶ S. Agénian, Manuscrits Arméniens Enluminés du Catholicoscat de Cilicie, Préface de S.S. le Catholicos Karekin II, Antelias-Liban, 1991, p. 19-30, pl. H-K, XVIII-XXVI.

³⁷ Т. А. Измайлова, Армянская рукопись, написанная в Гейре в 1325 году и ее серебряный оклад 1347 года. - Византийский Временник, т. XX, Москва-Ленинград, 1960, с. 243-258; E. Korkhmazian, I. Drampian, and G. Hakobian, Armenian Miniatures of the 13th and 14th Centuries from the Matenadaran Collection, p. 160, 164; S. Der Nersessian, A. Mekhitarian, Armenian Miniatures from Isfahan. Preface and Introduction by H.H. Catholicos Karekin II, Bruxelles, 1986, p. 57, 60, fig. 34; E. Korkhmazian, Deux manuscrits arméniens écrits et illustrés à Bologne. - Atti del Quinto Simposio Internazionale di Arte Armena, Venezia-Milano-Bologna-Firenze 1988 28 maggio-5 giugno, San Lazzaro-Venezia, 1991, p. 517-521; Э. Корхмазян, Армянские рукописи, иллюстрированные в Италии. «Պարմու-Բանասիրական հանդես», 1971, թիվ 3, էջ 247-255:

րակուս ինկաւնցում ու նրա հետ ծաղկել մատյաններ⁴¹: Այս ընտանիքի անդամների ու
անց աշակերտների համատեղ գրած⁴² և Եկարազարդած ձեռագրերի թիվը հսկայական
է և դրանք այսօր ցրված են աշխարհով մեկ:

Մանրանկարիչ-ուսուցիչ և մանրանկարիչ-աշակերտ հարաբերություններն ուսումնա-
րելիս շատ կարևոր է պարզել, թե ո՞ր տարիքից է սկսում արվեստագետի ինքնուրույն
շխատանքը, որքա՞ն է տևում մեկ մատյանի պատկերազարդումը, ինչպե՞ս է այն կազ-
մակերպվում արվեստանոցի ներսում պատվերը ստանալիս և թե առհասարակ ինչքա՞ն
ապրել հայ ծաղկողները:

Առաջին հարցին պատասխանելու առումով ուշագրավ է արդեն վերը հիշատակված
րիգոր Մերենց խյաթեցու թողած հիշատակարաններից մեկը: Երուսաղեմում 1415 թ.
նոյեմբերին մատյանում նա գրում է, որ ինքը վաթսուցվեց տարեկան է և քառասունութ
արվա հոգևորական: Դա նշանակում է, որ նա ծնվել է 1349 թ. և, ըստ Ներսես քհն. Ներ-
սայանի, մատյաններ սկսել ընդօրինակել 18 տարեկանից, այսինքն՝ 1367 թվականից⁴³:
այդտեղ է, որ քրդերը հարձակվել են Արծկեի և Յիպնավանքի վրա, բռնել Գրիգոր Մե-
նցի խյաթեցուն և հավատքը չուրանալու համար նահատակել այնքան վաճառական: Այդ
պարբերության վերջին է 1425 թ. մայիսի 27-ին, այսինքն՝ Գրիգոր Մերենց խյաթեցին ապրել է
թանասուցվեց տարի⁴⁴:

Փաստորեն սա հազվագյուտ դեպքերից մեկն է, երբ հայտնի է մանրանկարչի ծննդյան
մահվան տարիքը թվականը: Թուվմա Մեծուհեցին իր Պատմության մեջ Գրիգոր Մերենց
խյաթեցու մասին գրում է, որ նա հիսուհինգ տարի շարունակ, վաճառքի վաճառ գնալով, օր
օրին ձեռագրեր է ընդօրինակել: Իսկ Առաքել Բաղիշեցին նշում է, որ Գրիգոր Մերենց
խյաթեցին տարվա բոլոր եղանակներին ամեն ժամ, օր ու գիշեր, տանը թե դուրսը, վաճառ-
ում, թե գյուղում, թե քաղաքում մինչև իր նահատակության օրը մատյաններ է ընդօրինա-
կել⁴⁵: Դրանք նա ցվիրել է եկեղեցիներից կամ վաճառել ու դրամը բաժանել աղքատներից:

Շատ քիչ է պատահում, որ պատմությունը այսպիսի ճշգրտությամբ պահպանած լինի
միայն հայ ծաղկողի կյանքի մանրամասները, այլև գոնե ծննդյան ու մահվան թվական-
ները: Ավելի հաճախ մասնագետները ստիպված են փորձել վերականգնել մանրանկարչի
նկարչական ու մահվան թվականները և կենսագրական մյուս տվյալները՝ ուշադրություն
արձնելով բոլորովին կողմնակի թվագրող փաստերին:

Այսպես, օրինակ, միջնադարի հայ մեծանուն մանրանկարիչ Թորոս Բոսլիցին առնչվող
նկարչական հատորների հիմնական մասը պահպանվել է ընդօրինակության տարիք ժամանա-
կ, հետևաբար դժվար չէ որոշել, թե ինչ շրջան է ընդգրկում նրա գործունեությունը: Ջեյ-
նի Ավետարանը ստեղծվել է 1256 թ., իսկ Մալաթիայի Ավետարանը՝ 1267-1268 թվա-
նակներից: Թորոս Բոսլիցին վերագրվող առնչական մատյանը, որի մաս է կազմում Լևոն

⁴¹ Armenian Art Treasures in Jerusalem, p. 92-94, fig. 129-136; S. Der Nersessian and A. Mekhitarian, Armenian
miniatures from Isfahan, p. 30, fig. 7-11.

⁴² Մ. Գեորգյան, Ինչպես լին ևկարազարդվում ձեռագրերը, էջ 63:

⁴³ V. Nersessian, Treasures from the Ark, p. 171.

⁴⁴ Մ. Մաթևոսյան, Մ. Մաթևոսյան, Գրիգոր Մերենց խյաթեցի, էջ 35:

⁴⁵ V. Nersessian, Treasures from the Ark, p. 171.

արքայազնի պատանեկան դիմանկարը, համարվում է մոտավորապես 1250 թվականի գործ⁴⁶։ Վերջինս նկարչի կենսագրությանն առնչվող առայժմ առաջին, թեև մոտավոր, բայց հայտնի տարեթիվն է։ Մալաթիայի Ավետարանի ընդօրինակության ավարտման տարին՝ 1268 թվականը, վերջին ստույգ տարեթիվն է Ռուսիցի վերաբերյալ։ Այս դիտարկումները թույլ են տալիս հայ արվեստագետի ստեղծագործական շրջանը տեղավորել 1250-1268 թվականների միջև։

Ելնելով վերը հիշված փաստերից, Լ. Ռ. Ազարյանը փորձում է որոշել Թորոս Ռուսիցի կենսագրության անհայտ դրվագները։ Նա ուշադրություն է դարձնում հատկապես երկու հանգամանքների վրա, որոնցից առաջինն առավել վաղ երկերի գեղարվեստական բարձր հանգամանքների վրա, որոնցից առաջինն առավել վաղ երկերի գեղարվեստական բարձր հանգամանքների և մակարդակն է։ Լ. Ռ. Ազարյանի կարծիքով, Ջեյթունի Ավետարանի ձևավորումների և Լևոն արքայազնի դիմանկարի «կատարողական վարպետությանը տաղանդավոր մարդը կարող է հասնել մոտավորապես 20-25 տարեկան հասակում»⁴⁷։

Գիտնականը նաև նկատում է, որ, ըստ 1260 թ. Ավետարանի հիշատակարանի, նկարիչն այդ ժամանակ արդեն որդի ուներ։ Հաշվի առնելով այս երկու հանգամանքները, Լ. Ռ. Ազարյանը ենթադրում է, որ 13-րդ դարի 50-ական թվականներին Թորոս Ռուսիցը շուրջ 30 տարեկան էր։ Մենք համամիտ ենք այն հարցում, թե Ջեյթունի ձեռագիրը նկարչի ամենավաղ գործը չէ, և որ նախկինում ստեղծված նրա մյուս երկերը չեն պահպանվել կամ դեռևս չեն գտնվել։ Լ. Ռ. Ազարյանը միանգամայն իրավացի է, որ 1256 թ. Ավետարանը նկարագրողելիս Ռուսիցի «ստեղծագործական անհատականությունը արդեն վերջնականորեն ձևավորված էր»⁴⁸։ Մենք, սակայն, չենք կարող համաձայնվել Լ. Ռ. Ազարյանի հետ, որ Ջեյթունի Ավետարանի պատկերների կամ Լևոն արքայազնի դիմանկարի կատարողական վարպետությանը Ռուսիցը կարող էր հասնել 20-25 տարեկան հասակում։

Լ. Ռ. Ազարյանի փաստարկներն օգտագործելով և դրանք փոքր-ինչ զարգացնելով, ինչպես նաև բոլորովին այլ կովաններ գործածելով, թերևս կարելի է որոշ չափով տեղաշարժել Ռուսիցի ծննդյան մոտավոր թվականը։ Վերջինս հաշվարկելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե քանի տարի էր տևում մանրանկարիչների ուսումնառության շրջանը։ Դժբախտաբար հայկական ձեռագրերը չեն նշում, թե որքան ժամանակ էր պետք վարպետ մանրանկարիչ դառնալու համար։

Խոսալական արվեստի գործերի հետ Թորոս Ռուսիցի մանրանկարների ունեցած բազմաթիվ ընդհանրությունները թույլ են տալիս օգնության համար դիմել Լեոնարդո դա Վինչիի հայրենակիցների փորձին՝ պարզելու, թե 13-րդ դարում մոտավորապես որքան ժամանակ էր անհրաժեշտ գեղանկարչության մեջ հմտանալու համար։ Ջարմանայի է, բայց փաստ, որ այս հարցի պատասխանը կարելի է գտնել իտալական գրավոր աղբյուրներում, մասնավորապես՝ Չենիմո Չենիմիի գեղանկարչությանն ու արվեստին նվիրված վերոհիշյալ աշխատության մեջ։ Վերջինիս մեջ, 67-րդ գլխում, Չենիմի հաշվարկում է, որ նկարչի աշակերտության շրջանը տևում է տասներկու տարուց ավելի։ Չենիմի տասներկու տարի սովորել է Անյոլոյի մոտ, իսկ Անյոլոյի հայրն ու ուսուցիչը՝ ֆլորենտացի Տադեո Գադդին,

⁴⁶ Տե՛ս Գ. Յովսեփյան, Կոստանդին Ա կաթողիկոս... Էջ 20։

⁴⁷ Տե՛ս Լ. Ռ. Ազարյան, Կիլիկյան մանրանկարչությունը XII-XIII դդ., Երևան, 1964, էջ 111, 126։

⁴⁸ Տե՛ս նույն տեղում։

շուրջ քսանչորս տարի ուսանել է Ջոտտոյի ձեռքի տակ: Այսպիսով Գևորգի կյանքի այս փուլին Խոտախայում սովորաբար հաջորդել են որևէ վարպետի արվեստանոցում օգնական աշխատելու՝ փորձառություն կուտակելու երկար տարիները:

Հայ մեծ Գևորգի ծննդյան մոտավոր ժամանակը հաշվարկելու համար Չեցինցիի տրամադրած տվյալները կիրառելը բնավ էլ հիմնադրուկ չէ⁴⁹: Տեղից է այստեղ նորից հիշել, որ 13-14-րդ դարերում հայ և իտալացի ծաղկողների համատեղ ջանքերով և՛ Կիլիկիայի, և՛ Խոտախայի հայկական գրչատներում զգալի թվով հայերեն ձեռագրեր են Գևորգազարդվել⁵⁰: Դա նշանակում է, որ հայ և իտալացի վարպետների մասնագիտական հմտությունն ու պատրաստվածությունը գտնվում էր համապատասխան բարձրության վրա: Այլապես դժվար է պատկերացնել, որ նրանց միջև որևէ համագործակցություն հնարավոր լիներ: Ասվածից հետևում է, որ թե՛ հայերի, թե՛ իտալացիների Գևորգական մասնագիտացման համար ահմարածեշտ էին մոտավորապես նույն բանակով տարիներ:

Կարելի է ենթադրել, որ ինչպես քաղմաթիվ երեխաներ, թորոս Ռոսլինը ևս սկսել է Գևորգի սովորել առնվազն 13-14 տարեկանից:

Եթե ընդունենք, որ 1256 թվականին Ջեյթունի Ավետարանը ձևավորելիս Ռոսլինը եղել է 20-25 տարեկան (ինչպես գտնում է Լ. Ռ. Ազարյանը), ապա կստացվի, որ Գևորգի ծնվել է 1231-1236 թվականների միջև ընկած որևէ տարում: Եթե ճշգրիտ համարենք այս եզրակացությունը, ուրեմն հարկ է, որ ընդունենք, թե Ռոսլինը 13 տարեկան է եղել 1244-1249 թվականների միջև գտնվող ինչ-որ մի տարում կամ 14 տարեկան դարձել 1245-1250 թվականների ընթացքում: 1244-1249 կամ 1245-1250 թվականներից սկսած նա պիտի ձեռնարկեր Գևորգի սովորելու գործը: Քանի՞ տարի պիտի տներ աշակերտության շրջանը: Չեցինցի Չեցինցիի նման Ռոսլինը պիտի ուսաներ տասներկու տարի՞, այսինքն՝ տարրական մասնագիտացման հասնել 1256-1261 կամ 1257-1262 թվականների միջև ընկած տարիներին՞: Սա այնքան էլ համոզիչ չի թվում, որովհետև նշված տարիներին հայ Գևորգի վաղուց արդեն մասնագիտական հասունացման էր հասել և գլխավորում էր Հոռմկլայի մյուս երիմագրողներին:

Այստեղ է, որ Լ. Ռ. Ազարյանի կարծիքը քննություն չի բռնում: Հաշվարկներն իրենց չեն արդարացնում նաև այն դեպքում, երբ Ռոսլինից 20-25 տարեկան ենք համարում Լևոն արքայազնի դիմակարր վրձնելու ժամանակ:

Կասկածից վեր է, որ թորոս Ռոսլինը 1256 թվականի Ջեյթունի Ավետարանը կամ Լևոն արքայազնի սատկերը ստեղծելիս 20-25 տարեկանից բարձր է եղել և չի ծնվել 1231-1236 կամ, առավել ևս՝ 1225-1230 թվականների ընթացքում: Տարակույս չկա, որ նա ծնվել

⁴⁹ *St'is Čenino Čennini*. Книга об искусстве или Трактат о живописи, Перевод с итальянского А. Лужинской, Под редакцией и со вступительной статьей А. Рыбникова, Москва, 1933, с. 5, 60.

⁵⁰ *St'is S. Agémian*, *Manuscripts Arméniens Enluminés du Catholicoscat de Cilicie*, p. 19-30, pl. H-K, XVIII-XXVI, T. A. *Измайлова*, *Армянская рукопись, написанная в Генуе в 1325 году и ее серебряный оклад 1347 года*, с. 243-258; E. *Korkhmazian*, I. *Drampian* and G. *Hakobian*, *Armenian Miniatures of the 13th and 14th Centuries from the Matenadaran Collection*, p. 160, 164; S. *Der Nersessian*, A. *Mekhitarian*, S. *Der Nersessian* and A. *Mekhitarian*, *Armenian Miniatures from Isfahan*, p. 57, 60, fig. 34; E. *Korkhmazian*, *Deux manuscrits arméniens écrits et illustrés à Bologne*, p. 517-521, Э. Корхмази, *Армянские рукописи, иллюстрированные в Италии*, стр. 247-255.

պարզել, թե առհասարակ միջնադարյան նկարիչները ի՞նչ տարիքում են արժանանում հասարակական գնահատման ու ճանաչման, այլ կերպ ասած՝ ո՞ր տարիքում են նրանք առաջին անգամ հիշատակվում ժամանակակիցների կողմից: Դժբախտաբար հայ հին գեղանկարիչների կենսագրությունները մեզ փաստեր չեն տալիս այս հարցին պատասխանելու համար: Խոսալացի նկարիչների պարագայում կարծես թե հնարավոր է որոշ վիճակագրական մոտեցում ցուցաբերել մեզ հետաքրքրող հարցին:

Այսպես, օրինակ, հնարավոր է պարզել, որ 13-րդ դարի իտալացի երվագորողներից Չիմաբոնեն առաջին անգամ հիշատակված է 32, Սիմոնե Մարտինին՝ 31 և ավելի, Ջոտտոն՝ 37-40՝ տարեկանում: Դուչչիոն 20-ից ավելի տարեկանում ճշված է որպես «գարդարող», իսկ 30 և ավելի տարեկանում՝ իբրև «նկարիչ»: Թեև Լևոն արքայազնի դիմանկարն ու նրա մայր ձեռագիրը չեն պահպանել Ռուսիյի մեծ թանգարանում և մատյանի ընդօրինակման ճշգրիտ թվականը, այդուհանդերձ մեզ թվում է, որ հայ նկարիչը, ինքնուրույն ստեղծագործություն հեղինակելու համար, իտալացի իր ժամանակակիցների նման պետք է անցած լիներ 30 տարեկանի սահմանը և մոտեցած լիներ 40 տարեկանին:

Ըստ երևույթին, Հռոմկլայի արվեստանոցի ղեկավարությունը ստանձնելու համար Ռուսիյից պետք է բոլորեր իր չորրորդ տասնամյակը: Ծատ հավանական է, որ 1256 թվականին Ջեյթունի Ավետարանը ձևավորելիս նա իրոք անցել էր այդ սահմանը: Նույն տարիքում նա կարող էր առաջնորդել իրենից երիտասարդներին և նաև վայելել տարեցների կամ դեռևս ապրող ուսուցիչների հարգանքը:

Մեն նկարչի ծննդյան մոտավոր ժամանակը որոշելու հարցում կարևոր է նաև մեկ ուրիշ հանգամանք. 1256 թվականի նրա ձեռագրի ավետարանիչների դիմանկարներում դիտվող ապրումներն ու խոհականությունը մտածել են տալիս դրանց հեղինակի ոչ միայն դիտողականության, այլև լուրջ կենսափորձի մասին: Մեզ թվում է, որ Ջեյթունի Ավետարանի Հովհաննեսի դեմքը նկարողն ամեն դեպքում պետք է որ անցած լիներ քառասուն տարեկանի սահմանը: Նկարչի ծննդյան շրջանը պարզելու առումով ուշագրավ է նաև մեկ այլ հանգամանք. արվեստանոցի ղեկավար լինելու համար Ռուսիյից մարդկանց առաջնորդելու, ուղղություն տալու, խնդիր առաջադրելու և այն լուծելու ձևեր գտնելու որոշակի փորձառություն պետք է ունենար, խիստ ու պահանջկոտ լիներ նրանց նկատմամբ:

Նյու Յորքի համալսարանի Գեղարվեստի ինստիտուտի պրոֆեսոր Թ. Մեթյունը ժամանակակից ամերիկացի քիմիկոսների օգնությամբ կարողացել է բացահայտել, որ Կիլիկիայի գրչատներում շատ խիստ հսկողություն է եղել հատկապես ներկերի պատրաստման աշխատանքների նկատմամբ⁵¹:

Ամփոփելով մեր վերոհիշյալ դիտումներն ու հաշվարկները, կարող ենք ասել, որ Թորոս Ռուսիյից ծնվել է 1210-1216 թվականների ժամանակահատվածում: Եթե նույնիսկ մեր հաշվարկները որոշ չափով չափազանցված են, ապա՝ միայն մի քանի տարիների իմաստով:

Թերահավատ ընթերցողին համոզելու առումով օգտաշատ կարող է լինել նաև Թորոս Ռուսիյի մահվան մոտավոր տարեթվի և դրա հետ կապված որոշ պարագաների պարզա-

⁵¹ Տե՛ս Լ. Չուգասցյան, Ամերիկայի քիմիկոսները և հայ մանրանկարչությունը: «Հանդես Ամսթերն», 1989, թիվ 1-12, էջ 151:

բանումը: 1268 թվականից հետո ստեղծված ձեռագրերի մեջ մեծ նկարչի անվան բացակայությունը, ըստ Լ. Ռ. Ազարյանի, կարելի է բացատրել նրա մահացած լինելու հանգանակով⁵²: Ա. Տեր-Ներսեսյանը ևս կարծում է, որ նկարիչը վախճանվել է կամ հեռացել Հոռոմկայից⁵³: Մինչ այդ արվեստագետն իր օգնականների հետ նկարազարդել է այժմ չոռոմկայից⁵⁴: Մինչ այդ արվեստագետն իր օգնականների հետ նկարազարդել է այժմ չոռոմկայից⁵⁴: Տեր-Ներսեսյանը, ընդօրինակվել է Թորոս Ռոսլինի գործունեության վերջին շրջանում⁵⁵: Ա. Տեր-Ներսեսյանը մեկ այլ առիթով նշում է, որ հիշյալ ձեռագիրը ստեղծվել է պատվիրատուի՝ վասակ իշխանի՝ Եգիպտոսից վերադառնալուց, այսինքն՝ 1268 թվականից փոքր-իցն հետո⁵⁵: Ինչպես գիտենք, վասակը Եգիպտոս էր մեկնել իր եղբորորդուն՝ թագաժառանգ Լևոնին (ապագա Լևոն Գ. արքային) գերությունից ազատելու նպատակով: Վերն ասվածից հետևում է, որ 1269-1270 թվականներին Թորոս Ռոսլինը դեռևս ողջ էր: Մեր բերած բոլոր փաստերն ու դիտողությունները հիմք են տալիս ենթադրելու, որ Թորոս Ռոսլինն ապրել է 1210-1270 թվականների ժամանակահատվածում, այսինքն՝ շուրջ 54-60 տարի:

Դժբախտաբար, մենք չգիտենք, թե որքան էր կյանքի միջին տևողությունը Կիլիկիայում և հատկապես նկարիչների կյանքի միջին տարիքը: Այս հարցում ևս մեզ կարող են օգտակար լինել իտալացի նկարիչների մասին պահպանված տեղեկությունները, մասնավորապես 13-րդ դարում ապրած հեղինակների կենսագրական տվյալները: Այսպես, օրինակ, հայտնի է, որ այդ հարյուրամյակի նշանավոր նկարիչ Զիմարոնեմ մոլոնպես ապրել է մոտավորապես 60 տարի՝ 1240-1300 թվականների ընթացքում⁵⁶: Ուշագրավ է, որ այս վարպետի անունն առաջին անգամ հիշված է 1272 թվականին, այսինքն՝ նրա 32 տարեկան եղած ժամանակ, իսկ ստեղծագործական ակտիվության շրջանը վերաբերում է 1285-1295 թվականներին, այն է՝ 45 տարեկանից հետո: Այս հանգամանքը մտածել է տալիս, որ 1256-1270 թվականներին Ռոսլինի ակտիվությունը հնարավոր է, որ զուգահեյպեր նրա 46-60 կամ 40-54 տարեկան հասակին:

Հայ նշանավոր երփնագրողի մյուս իտալացի ժամանակակիցը՝ նկարիչ Դուչչիո դի Բուոնինսենցիան, ծնվել է մոտավորապես 1255 թվականին և մահացել 1319 թվականին, այսինքն՝ ապրել է շուրջ 64 տարի: Որպես նկարիչ նա առաջին անգամ հիշվել է 1278 թվականի մի փաստաթղթում⁵⁷, ուրեմն առնվազն եղել է 20 տարեկան կամ, ինչպես ենթադրում են՝ ավելի մեծ: 1275 թվականի մեկ այլ աղբյուրում նա հիշված է որպես «զարդարող» (disegnatore), իսկ 1285 թվականին մի այլ տեղ՝ իբրև «նկարիչ» (pictor): 1285 թվականից սկսած և հատկապես 1302, 1308, 1311 թվականներին նա մեծ զեղանկարներ է ստեղծ

⁵² Տե՛ս Լ. Ռ. Ազարյան, նշվ. աշխ., էջ 129:

⁵³ Տե՛ս S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia...*, p. 76.

⁵⁴ Տե՛ս Idem, *L'Art Arménien des origines au XVII siècle*, Paris, 1977, p. 138.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Տե՛ս E. Benezit, *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs*, Nouvelle Edition, t. 3, Paris, 1976, p. 34; *L'opera completa di Cimabue il momento figurativo pregiottesco*, Presentazione, apparati critici e filologici di E. Sindona, Milano, 1975.

⁵⁷ E. Benezit, *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs*, p. 700.

ծել տարբեր տաճարների համար: Փաստորեն նրա զեղարվեստական ակտիվությունը տևել է շուրջ 45 տարի, և մահավաճը բեղուն են եղել նկարչի կյանքի վերջին երկու տասնամյակները⁵⁸:

Կարելի է ուշադրություն դարձնել նաև Ջոտտո դի Բոնդոնի (1266°-1337 թթ.) կենսագրությանը: Նրա գործերից ամենից լավ պահպանվել են Պադուայի Կապելլա դել Արենա-լի կամ Ալկովենյիի Կապելլայի որմնանկարները (1303-1306 թթ.): Ջոտտոն այդ ժամանակ հավանաբար եղել է 37-40 տարեկան, իսկ ընդհանուր առմամբ ապրել է թերևս 71 տարի⁵⁹:

Հիշարժան է նաև Սիմոնե Մարտինիի օրինակը: Նա ծնվել է մոտավորապես 1284 թվականին և մահացել 1344 թվականին, այսինքն՝ ապրել է 60 տարի կամ մի փոքր ավելի: Նրա ամենավաղ հայտնի գործը մեն որմնանկար է Սիենայի Պալացցո Պուբլիկոյում, քաղաքային վարչության շենքում, և վերաբերում է 1315 թվականին, երբ հեղինակը եղել է 31 տարեկան կամ մի փոքր ավելի: Սիմոնե Մարտինիի կյանքի առաջին երեսուն տարիների մասին ոչինչ հայտնի չէ: Հավանաբար այդ ժամանակ նա ճամփորդել է Ֆրանսիայում և ծանոթացել ֆրանսիական մշակույթին: 1317 թվականից մինչև 1335 թվականը նրա աճուրդը գրեթե ամեն տարի կամ երկու տարին մեկ հիշատակվում է որպես այս կամ այն ստեղծագործության հեղինակ⁶⁰: Այդ նշանակում է, որ նա 33 տարեկանից կամ մի փոքր ավելի բարձր հասակից մինչև 51 տարեկանը, կամ ցուցե քիչ ավելի մեն տարիքում է առավելագույն չափով դրսևորել իր ստեղծագործական կարողությունները:

Թորոս Ռոսլինի կյանքի մոտավոր տևողությունը որոշելու առումով արժե ուշադրություն դարձնել նաև անգլիացի մանրանկարիչների կենսագրականներին: Հանրահայտ փաստ է, որ նրանցից շատ քչերի անուններն են պահպանվել: Այսպես, նշանավոր անգլիացի մանրանկարիչ Մեթյու Փյարիսը ծնվել է մոտավորապես 1200 թվականին և մահացել 1259 թվականին⁶¹: Ինչպես Ռոսլինը, նա ևս եղել է գրիչ, ծաղկող և հայ մեն նկարչի նման գրել չափածո ձևով: Իբրև աչքի ընկնող նկարիչ, որը նաև թողել է անհամեմատ մեծ գրական ժառանգություն, նա բացառիկ երևույթ է միջնադարյան արվեստի պատմության մեջ⁶²: Այս վարպետների մյուս անգլիացի ժամանակակիցը՝ Վիլյամ դե Բրայլեսը, ձեռագրեր է ծաղկել 1230-1260 թվականներին⁶³: Չի կարելի չնկատել, որ, ասես որոշակի մի օրինաչափության համաձայն, առավել բեղուն են նկարիչների կյանքի վերջին տասնամյակները:

Ամենատարբեր կողմերից մոտենալով խնդրո առարկա հարցերին, կարելի է մտածել, որ Թորոս Ռոսլինը ապրել է 1216-1270 կամ, ինչն ավելի հավանական է՝ առնվազն 1210-

⁵⁸ Տե՛ս G. Vigni, Duccio di Buoninsegna. – Encyclopedia of World Art, Vol. IV, London, 1961, p. 503-510; G. Ragionieri, Duccio, Catalogo completo, Firenze, 1989.

⁵⁹ Տե՛ս J. Pop-Hennessy, Giotto. – Encyclopedia ..., vol. VI, 1962, p. 339-355.

⁶⁰ Տե՛ս G. Paccagnini, Martini Simone. – Encyclopedia ..., vol. IX, 1964, p. 502-507; P. Leone de Castris, Simone Martini, Catalogo completo, Firenze, 1989.

⁶¹ Տե՛ս J. Backhouse, VI Devotions and Delights, The Illuminated books of Gothic England. In: Age of Chivalry, Ed. by N. Saul, New York, 1992, p. 78.

⁶² X. Muratova, Vir quidem fallax et falsidicus, sed artifex praelectus, Remarques sur l'image sociale et littéraire de l'artiste au Moyen Age. Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age, Colloque international, Organisé et édité par X. B. I. Altet, Volume I, Les hommes, Paris, 1986, p. 63-72.

⁶³ Ibid., p. 80.

Ռոսլիցի՝ 1267-1268 թթ. Մալաթիայի Ավետարանի (Մատենադարան, ձեռ. 10675) հիշատակարանի տվյալներից հայտնի է, որ այդ ձեռագրի ընդօրինակությունը ավարտվել է գերությունից և ևս հի վերադառնալու օրը: Հայտնի է, որ 1266 թ. եզիպտական մամլուքները հարձակվում են Կիլիկիայի վրա և օգոստոսի 23-ին Ան լեռների մոտ, Անտիոքից ոչ հեռու գտնվող Մաոի կոչվող լեռնանցքում, արյունահեղ ճակատամարտ է տեղի ունենում. արքայորդիներ Լևոնի ու Թորոսի գլխավորած հայկական զորքը, պարտություն կրելով, ցահանջում է: Այդ մարտում Թորոսը զոհվում է, իսկ Լևոնը գերի է ընկնում և մամլուքների կողմից տարվում Եգիպտոս⁶⁹: Այդ աղետալի իրադարձություններից հետո Հերոնը թագավորը բանակցություններ է սկսում Ֆեդոլիստար սուլթանի հետ, հաշտության պայմանագիր կնքում և պարտավորվում հաճմենու նրա պահանջած շրջանները: Փոխարենը, այդ զիջումների դիմաց բանտից ազատ է արձակվում Լևոն արքայազնը: Հայտնի է, որ վերջինիս վերադարձը Եգիպտոսից տեղի է ունենել 1268 թ. հունիսի 24-ին: Մեր հաշվարկների համար այս թվականը հատուկ կարևորություն է ներկայացնում:

Ուշադրություն է գրավում, որ նույն մատյանի հիշատակարանում նկարիչը խոր կսկիծով արձանագրում է նաև իր հովանավորի և մեկենասի՝ Կաթողիկոս Կոստանդին Բարձրբերդցու մահը 1267 թվականին: Ըստ պատմական աղբյուրների՝ Կոստանդին Ա-ն վախճանվել է 1267 թ. ապրիլի 9-ին⁷⁰, և քանի որ Մալաթիայի Ավետարանը նա է պատվիրել, ապա պարզ է, որ մատյանը սկսել են ձևավորել այդ թվականից առաջ: Քանի որ գիտենք ձեռագրի ընդօրինակության ավարտման օրը, ուրեմն կարող ենք մոտավորապես պատկերացնել, թե որքան ժամանակում է Ռոսլիցը իր գործընկերների հետ գրել ու ծաղկել ձեռագիրը: Հավանաբար Մալաթիայի Ավետարանի ստեղծման հետ կապված աշխատանքները սկսվել են 1267 թ. ապրիլի 9-ից մի քանի ամիս առաջ, և արդեն ստույգ է, որ դրանք հատկապես իրականացել են այդ թվականից մինչև 1268 թ. հունիսի 24-ը ընկած ժամանակահատվածում:

Նույն ձեռագիրը ծաղկելու համար երբեմն պատվերը տրվում էր մեկ կամ ավելի նկարիչների: Այսպես, օրինակ, 1166 թ. Ավետարանի (Մատենադարան, ձեռ. 7347) ձևավորման տարբեր մասերի կատարման ոճական տարբերությունը ստիպում են Ս. Տեր-Ներսեսյանին մտածել, որ մանրանկարիչ Կոզման հեղինակողը է միայն ավետարանիչների դիմանկարների, իսկ խորանների ու անվանաթերթերի վրձնողն ուրիշ մեկն է, այսինքն՝ մատյանը նկարազարդողները երկու վարպետներ են⁷¹: 1271 թ. Դրազարկում Կոստանդին զրչի գրած մատյանը ծաղկել է Գրիգոր քահանայի, իսկ Ավետիսը՝ գրել գլխագրերը⁷²: Որոշ մատյանների, օրինակ արդեն հիշատակված Ութ նկարիչների Ավետարանի, ձևավորման մեջ իրենց մասնակցությունը են բերում մեծ թվով վարպետներ: Երբեմն հեղինակներից յուրաքանչյուրը մի շարք պատկերներ է վրձնում, ինչպես, օրինակ, Սպահանի Ամենափրկիչ վանքի հավաքածուի (ձեռ. 57/161) Կիլիկյան Ավետարանում, որը 13-րդ դարում

⁶⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

⁷⁰ Տե՛ս **Մաղաթիա արքայա. Օրոնենե**, Տայոց եկեղեցի և իր պատմությունը, վարդապետությունը, վարպետները, բարեկարգությունը, սրբապատկերները, գրականությունը ու ներկայ կույտները, Կ.Պոլիս, 1912, էջ 72-73, 201:

⁷¹ Տե՛ս S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia*, p. 12.

⁷² Կ. **Մաթևոսյան**, Տայ մանրանկարիչների հիշարժվարանները, էջ 319:

ծաղկվել է մի շարք վարպետների համագործակցությամբ⁷³։ Երբեմն ոչ միայն աշխատանքի այսպիսի բաժանում ենք տեսնում, այլև նույն նկարի մեջ երկու մանրանկարիչ միաժամանակ են ծուցնության պարագայում նաև նույն նկարի մեջ երկու մանրանկարիչ միաժամանակ են աշխատում։ Ասվածի լավագույն օրինակն է Լուս Անջելյեի համալսարանի գրադարանի աշխատում։ Ասվածի լավագույն օրինակն է Լուս Անջելյեի համալսարանի գրադարանի աշխատում։ Ասվածի լավագույն օրինակն է Լուս Անջելյեի համալսարանի գրադարանի աշխատում։ Ասվածի լավագույն օրինակն է Լուս Անջելյեի համալսարանի գրադարանի աշխատում։

Միջնադարյան այս կամ այն մանրանկարչի աշխատանքը ուղղակիորեն ցուցադրող ստեղծագործությունները մեզ գրեթե չեն հասել, բայց հայտնի են այնպիսի պատկերներ, որոնք զաղափար են տալիս, թե ինչպիսիս պիտի լինեին նման երկերը։

Վերջիններիս շարքից հիշարժան են 1269 թ. Աստվածաշնչի (Երուսաղեմ, Ս. Հակոբյանց վանքի հավաքածու, ձեռ. 1925) երկու սկզբնաթերթերը։ Այս ձեռագիրը ընդօրինակվել է Երզնկայում Մխիթար, Հակոբ, Մովսես գրիչների համագործակցությամբ և Սարգիս արքեպիսկոպոս Երզնկացու պատվերով։ Խնդրո առարկա հատորը առաջին հայկական նկարազարդ Աստվածաշունչն է, և մանրանկարիչը հավանորեն զիափոր գրիչ Մխիթարն է։ Այս ձեռագրի՝ մեզ հետաքրքրող սկզբնաթերթերից մեկում ներկայացված է Մովսես մարգարեն «Ի» զարդագիրը գրելիս։ Նա նստած է աթոռին և մի ձեռքով բռնել է թանաքամանը, իսկ աջով՝ գրիչը, և ավելի շուտ զարդարում է «Ի» տառը, քան զրույն այն։ Փաստորեն նա նկարում է զարդագիրը⁷⁴։ Նույն տպավորությունն է ստեղծվում Գործք Առաքելոցի նախաբանը ցուցադրող սկզբնաթերթից։ Այդտեղ Ղուկաս ավետարանիչը նույն ձևով գրում կամ նկարում է «Ջ» զարդագիրը, որի օղակի մեջ մարդու դեմք է զետեղված⁷⁵։ Համաձայն ավանդության, Ղուկաս ավետարանիչը նկարել է Աստվածամորը, և նրան իբրև նկարչի ցուցադրող արևմտյան հնագույն պատկերը մանրանկար է ու ի հայտ է գալիս բռնեմիացի մի մանրանկարչի 1368 թ. ձևավորած Ավետարանում, այն էլ ոչ թե Աստվածամորը, այլ խաչելությունը նկարելու պահին⁷⁶։

Հայկական Աստվածաշնչի նկարազարդումների կապակցությամբ հիշարժան է Դավիթ Անհաղթի «Սահմանք իմաստասիրութեան» երկի մեզ հասած հնագույն ընդօրինակություններից մեկը (Երևան, Մատենադարան, ձեռ. 1746) զարդարող պատկերը (նկ. 2)։ Այս մատյանը ընդօրինակվել է նույնպես Երզնկայում 1280 թ. Մխիթար Դպիրի ձեռքով և Պարոն Հովհաննեսի պատվերով։ Ձեռագրի միակ սկզբնաթերթը ներկայացնում է Դավիթ Անհաղթին, որի գրիցի ծնվում են «Սահմանաց գրքի» առաջին րառերը⁷⁷։ Բացառված չէ, որ այս մատյանի մանրանկարիչը նույն Մխիթար Դպիրն է, թեև այդ մասին գրիչը լուրջ է

⁷³ Shu S. Der Nersessian, A. Mekhitarian, Armenian Miniatures from Isfahan, p. 39-57, fig. 12-31.

⁷⁴ Shu Armenian Treasures of Jerusalem, p. 66, fig. 84.

⁷⁵ Shu Les Dossiers d'Archeologie, Paris, N.177, Decembre, 1992, p. 89.

⁷⁶ The Medieval Artist at Work, p. 72, pl. XXVI.

⁷⁷ Դավիթ Անհաղթ, Իմաստասիրութեան, նմանախմբություն 1280 թ. ձեռագրի, Մատենադարան, Ս. Արևշատյանի, նմանախմբությունը պատկերային տարրազանգ Բ. Լ. Չուգասյանը, Երևան, 1980, էջ Ժ-ԺԱ։

իր հիշատակարաններում: Ակզբնաթերթի մեջ ներկայացված Դավիթ Աճառաթը աթոռի վրա նստած, մի ձեռքում պահել է թանաքամանը, իսկ աջով՝ զրիչը բոցած գրում է «Որք» բառի առաջին տառը: Նա ցուցադրում է գրչի աշխատանքը, բայց քանի որ գրվող բառը զարդագրերով է ներկայացված, ուստի մանրանկարի միջոցով կարելի է պատկերացնել, որ այդպիսին կարող էր լինել և մանրանկարչի աշխատանքը: Այլ կերպ ասած, Դավիթ Աճառաթին կարելի է ընկալել թե՛ որպես տառը գրողի և թե՛ որպես տառը նկարողի: Կարելի է ասել, որ Դավիթ Աճառաթի պատկերը իր մեջ խտացնում է պատմական հիշողությունը և՛ գրչի, և՛ մանրանկարչի աշխատանքի մասին: Գուցե այս և Աստվածաշնչի պատկերների հեղինակները Դավիթ Աճառաթին, Մովսես մարգարեն, Դուկաս ավետարանչին նկարելիս աչքի առաջ են ունեցել վանական արվեստանոցի իր գործընկերներից մեկին կամ մյուսին:

Ս. Տեր-Ներսեսյանը նշում է, որ 1269 թ. Երզնկայում Սարգիս արքեպիսկոպոսի պատվերով ընդօրինակված վերոհիշյալ Աստվածաշունչը ունի որոշ սկզբնաթերթեր, որոնց ձևավորումները իրենց ոճով շատ մոտ են Դավիթ Աճառաթին ներկայացնող վերոհիշյալ մանրանկարին⁷⁸:

Համեմատվող երկու ձեռագրերի պատկերների ընդհանրությունները թերևս պետք է բացատրել այդ մատյաններում Մխիթար Դպիրի որպես մանրանկարչի ունեցած աշխատանքային ներդրումով:

Հետաքրքիր է նկատել, որ ընդհանրապես արվեստի գործերը ստեղծելու պահին ներկայացված նկարիչներին պատկերող արևմտյան երկերը վերաբերում են 13-րդ և 14-րդ դարերին⁷⁹: իսկ մանրանկարիչներին իրենց աշխատանքի ընթացքում ցուցադրող արևմտյան գրքարվեստի օրինակները ի հայտ են գալիս 12-րդ դարում⁸⁰: Միջնադարյան ձեռագրերը ուսումնասիրելիս ակամայից մերթ ընդ մերթ մտածում են, թե առավելագույնը որքա՞ն նկարազարդ ձեռագրեր կարող էր հեղինակել այս կամ այն հայ մանրանկարիչը իր կյանքի ընթացքում: Այս հարցի պատասխանը շատ հարաբերական կարող է լինել: Գրչապիր հատորների փնտրվող թվին գոնե որոշ չափով մոտենալու համար պետք է պարզել, թե առանձին վերցրած մի մանրանկարչից մեկից ավելի քանի մատյանները հատկապես երբևանից են պահպանվել, որ դրանից և որ մանրանկարիչներից են մեզ հասել առավել մեծ թիվ կազմող նկարազարդ մատյանները և որքան են դրանք:

Այս հարցի պատասխանը տալու համար առաջին հերթին պետք է հաշվի առնել, որ զանազան հանգամանքների քերումով, որոնք անգամ անձնական պարագաների հետ կարող են կապված լինել, հայ ծաղկողների ձևավորած ոչ բոլոր մատյաններն են մեզ հասել:

6-11-րդ դդ. հայկական նկարազարդ ձեռագրերի մեջ գրեթե չկան առնվազն երկու մուշներ, որոնց ձևավորումը կարելի լիներ վերագրել նույն մանրանկարչին: Սա նշանակում է, որ այդ վարպետների ստեղծած մեծ ժառանգությունից պահպանվել է շատ փոքր մասը, այն է՝ յուրաքանչյուր նկարչի ոճի մասին կարելի է դատել միայն մեկական ձեռագրով:

⁷⁸ S. Der Nersessian, *L'Art Armenien des origines au XVII siecle*, p. 218, fig. 166.

⁷⁹ The Medieval Artist at Work, p. 21.

⁸⁰ Ibid, p.30-32, pl. VI, fig. 5.

Առայժմ միակ բացառությունը կազմում է Հովհաննես Սանդղկավանցեցի /1010¹-1070² թթ./, որի ծաղկած հատորներից մեկ են հասել երեք Ավետարաններ:

12-րդ դարի հայ մանրանկարիչների համաստեղության մեջ կարելի է առանձնացնել չորս անուններ, որոնց գործունեությունը առնչվում է Կիլիկիայի հայկական թագավորության տարածքի հետ, և որոնց ժառանգության վերաբերյալ տեղեկությունները 11-րդ դարի համեմատ նույնքան սահմանափակ չեն:

Բարեբախտաբար, հայտնի են Կոստանդին Կոշիկ (1125³-1195⁴ թթ.) մանրանկարչի ծաղկած ձեռագրերը: Կոստանդինը հավանորեն, Ս. Տեր-Ներսեսյանի ենթադրությամբ, եղել է Հեթումյան ընտանիքի իշխանների սիրած արվեստագետը: Ըստ Նորայր արքեպս. Պողարյանի, Կոստանդինից մեկ են հասել չորս, իսկ Ս. Տեր-Ներսեսյանի համաձայն՝ երեք նկարազարդ ձեռագրեր: Կոստանդինը մասնակցել է հավանորեն Սկևռայի վանքում /Կիլիկիա/ 1173 թ. գրիչ և մանրանկարիչ Գրիգորի ընդօրինակած Ավետարանի ձևավորմանը: Այդ ձեռագիրը 1915 թվականից առաջ պահվել է Տիգրանակերտում, և նրա պահվելու այժմյան վայրը հայտնի չէ: 1173-1174 թթ. Հոռմկլայում, հայոց կաթողիկոսի աթոռանիստում, Գրիգորն ընդօրինակել է մեկ այլ Ավետարան, որը 1915 թ. առաջ գտնվել է Թոքատում և նույնպես կորնւծ է: Գրիգորի՝ Սկևռայում ընդօրինակած ու ձևավորած և, ըստ որում, մյուս մեկ հասած միակ մատյանը ընդգրկում է Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան Ողբերգության» պոեմը (Մատենադարան, ձեռ. 1568) և վերաբերում է 1174 թ.:

Նարեկի ձևավորող Գրիգորը հաճախ է նույնացվում անվանակցի հետ, որը ծաղկել է 1197-1198 թթ. նախկինում Լվովի Հայկական Արքեպիսկոպոսարանի գրադարանում⁸¹, իսկ այժմ՝ Գնեզնոյում (Լեհաստան) պահվող Ավետարանը⁸²: Այս ձեռագիրը սկսել է նկարազարդվել Միհրի վանքում, ապա վերջացվել Սկևռայում, և այդ պատճառով հատորի մանրանկարիչը ստացել է «Գրիգոր Միհնեցի» պայմանական անունը մասնագիտական գրականության մեջ: Նրա աշակերտ Գրիգոր Սարկավազը ձեռագրերից մեկում իր ուսուցչին անվանում է «Սկևռայի ամենահայտնի գրիչը»⁸³: Սկևռայում Գրիգոր Միհնեցին 1215 թ. սկսել է ծաղկել իր վերջին Ավետարանը (Սպահան, Հայկական Ամենափրկչի վանքի հավաքածու, ձեռ. 546/25), բայց առաջացած տարիքում մահացել է, և Գրիգոր Սարկավազը վերջացրել է այն հաջորդ տարի Տարսոնում⁸⁴: Վերջինս այն վարպետն է, որի 1215 թ. մահվան պատճառով կիսատ մնացած Ավետարանը ծաղկել-վերջացրել է հաջորդ տարի: Հայ գրքարվեստի պատմության մեջ սա թերևս առաջին և հնագույն դեպքն է, երբ արձանագրվում է մանրանկարչի մահվան ճշգրիտ թվականը:

Գրիգոր Միհնեցի մանրանկարչի մեկ այլ ժամանակակից՝ գրիչ ու մանրանկարիչ Կոզմայից մեկ են հասել չորս նկարազարդ մատյաններ՝ 1166 թ. Հոռմկլայի Ավետարանը

⁸¹ Sliu S. Der Nersessian. Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, p. 13, 16-18, 36-37.

⁸² Das Lemberger Evangeliar, Eine wiederentdeckte armenische Bilderhandschrift des 12. Jahrhunderts, Hrsgb. von G. Prinzing und A. Schmidt (Sprachen und Kulturen des christlichen Orients, Bd. 2), Wiesbaden, 1997.

⁸³ Sliu S. Der Nersessian. Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, p. 37.

⁸⁴ S. Der Nersessian, A. Mekhitarian, Armenian Miniatures from Isfahan, p. 30, fig. 7-11.

(Մատենադարան, ձեռ. 7347)⁸⁵, 1205 թ. Խարբերդում ընդօրինակված Ավետարանը (Վենետիկ, Մխիթարյան Միաբանության գրադարան, ձեռ. 938)⁸⁶, Խարբերդի մոտ Բարգանջա վանքում 1219 թ. գրված Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռ. 7734)⁸⁷ և նախկինում Վենետիկյան պահվող և կորած համարվող, բայց իրականում Դետրոյտի Ալեք Մանուկյան թանգարանում գտնվող Ավետարանը, որը մինչև 1269 թ. ստեղծվել է Հոռմկլայից հյուսիս-արևմուտք գտնվող Ռարան ավանում:

Հաջորդ դարի ձեռագրական հունձքը այսօր տարօրինակ պատկեր է ներկայացնում: Մասնագիտական առումով բավականին հմուտ մանրանկարիչներից առանձին դեպքերում մնացել են մեկական մատյաններ, բայց երբեմն նաև չորսից ավել ձեռագրեր:

Այսպես, օրինակ, 13-րդ դարի մանրանկարիչ Մարգարե Աբեղայի ողջ ժառանգությունից մնացել է միայն 1211 թ. նրա ծաղկած Հաղպատի Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռ. 6288)⁸⁸:

Կարին քաղաքի 12-13-րդ դդ. սահմանագծի հայ գրքարվեստի վարպետների մասին գաղափար ենք կազմում միայն երեք ձեռագրերով, որոնցից առավել ճշգնավորը 1232 թ. Թարգմանչաց Ավետարանն է (Մատենադարան, ձեռ. 2743)⁸⁹: Թեև ուսումնասիրողները այս ձեռագրի ձևավորող Գրիգորի վրձնին են վերագրում մյուս երկու մատյանների պատկերազարդումը, բայց մեզ թվում է, որ Գրիգոր Ծաղկողի բացառիկ արվեստի մասին գաղափար ենք կազմում միայն Թարգմանչաց Ավետարանի մանրանկարչությամբ:

Հրաշքով կամ պատահականությամբ 13-րդ դարից պահպանվել են վեց Ավետարաններ, որոնց ձևավորմանն իր մասնակցությունն է քերել այդ ժամանակի լավագույն վարպետներից Իգնատիոս Հոռոմոսցին⁹⁰, նույն ժամանակաշրջանից մեզ են հասել ճշգրիտ թվական ունեցող նաև յոթ ձեռագրեր, որոնց նկարազարդումն իրականացրել է Թորոս Ռոսլինը իր գործընկերների և աշակերտների հետ: Նրա վրձնին են վերագրում ևս երեք այլ ձեռագրեր և երկու պատարիկ⁹¹: 1256-1268 թթ. ստեղծված այս ճշգրիտ թվագրում

⁸⁵ Տե՛ս S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia*, p. 3-12; 21, 25. Լ. Ազարյան, Կիլիկյան մանրանկարչությունը XII-XIII դդ. - նկ 40-49:

⁸⁶ Տե՛ս M. Janashian, *Armenian Miniature Painting*, p. 50-53; pls. 59-67.

⁸⁷ Տե՛ս Т. А. Измайлова, Мурзавский образцы в армянской миниатюрной живописи. Труды Государственного Эрмитажа, Культура и искусство народов Востока, т. 5, 1961, с. 76-97, илл. 2, 4, 6, 8, 10, 12; см. же, Мастер и образцы. Романическая модель, вторая половина XII-начало XIII века // Музеев-реставрационные исследования, рիկ 3, 1989, էջ 189-191:

⁸⁸ Տե՛ս Վ. Բարսեղյան, Մարգարե, Երևան, 1990:

⁸⁹ Տե՛ս Լ. Չուգասյան, Գրիգոր Ծաղկող, Երևան, 1986:

⁹⁰ Տե՛ս Ն. Կարբեզ, Թովաթյան Դավթարյան, Հայ նկարիչներ, էջ 15-17:

⁹¹ Д. Чугасян, Искусство Византии, славян Латинского запада и наследие Топоса Россия. The 17th International Byzantine Congress, Dunbarton Oaks/ Georgetown University Washington, D. C., August 3-8, 1986, Abstracts of Short Papers, p. 61-63; նույնի, «Մենույան» քննան թորոս Ռոսլինի արվեստում: «Բաներն Մադու-նադարանի», հար. 15, Երևան, 1986, էջ 145-172; նույնի, Դավթարյան թորոս Ռոսլինի ժառանգությունից: «Բազմա-վեպ», հար. CXLV, թիվ 1-4, Ս. Հազար-Վենետիկ, 1987, էջ 253-286; նույնի, «Խոսկություն» քննան թորոս Ռոսլինի արվեստում: «Հանդես տնտեսական», թիվ 1-12, Վիեննա, 1988, էջ 191-218; նույնի, Творчество Топоса Россия и византийская монументальная живопись, «Բաներն Խոսկությունի», թիվ 3, Երևան, 1989, էջ 103-108; նույնի, «Հազարսի իարություն» քննան թորոս Ռոսլինի արվեստում: «Բազմավեպ», հար. CXLVIII, թիվ 3-4,

ուճեցող մատյանները բացառիկ մեթոդաբանական կարևորություն են ներկայացնում ոչ միայն հայ արվեստի մասնագետների, այլև միջնադարյան արվեստի պատմաբանների համար առհասարակ. քանի որ թույլ են տալիս երեք տասնամյակի ընթացքում քայլ առ քայլ հետևելու 13-րդ դարի մի գկարչի ոճի մեջ տեղի ուճեցող փոփոխություններին: Դա, քայլ հետևելու 13-րդ դարի մի գկարչի ոճի մեջ տեղի ուճեցող փոփոխություններին: Դա, քայլ հետևելու 13-րդ դարի մի գկարչի ոճի մեջ տեղի ուճեցող փոփոխություններին: Դա, քայլ հետևելու 13-րդ դարի մի գկարչի ոճի մեջ տեղի ուճեցող փոփոխություններին: Դա, քայլ հետևելու 13-րդ դարի մի գկարչի ոճի մեջ տեղի ուճեցող փոփոխություններին:

Հաջորդ դարի ձեռագրական հունձքը այսօր կարծես ավելի միաթարական պատկեր է ներկայացնում: 14-րդ դարի մանրանկարիչ Թորոս Տարոնացու ծաղկած և մեզ հասած տասնչորս ձեռագրերը ընդգրկում են 1307-1346 թվականները⁹²: Կասկածից վեր է, որ նրա ձևավորած մատյանների մի մասը չի պահպանվել: Առնվազն երեսուցինը տարվա ստեղծագործական ակտիվություն ուճեցած վարպետը ամենաքիչը յոթանասուն տարի պետք է որ ապրած լիներ:

Այդ հարցում կարելի է առանց դժվարության համոզվել՝ ուշադրություն դարձնելով նրա պատկերազարդած ձեռագրերի թվականներին: 1307 թ. հեղինակել է Վենետիկի Մխիթարյանների թիվ 1917 Ավետարանի մանրանկարները և Սարգսի ու այլ մանրանկարիչների հետ մասնակցել այժմ Լոս Անջելեսի համալսարանի (UCLA) գրադարանում (Arm. Ms. 1) պահվող Ավետարանի ձևավորմանը:

1317 թ. նա անձամբ կամ ուրիշ ծաղկողների հետ զարդարել է չորս ձեռագրեր: 1318 թ. ձևավորել է երկու և 1321 թ. այլ երկու մատյաններ: Ինչպես նկատվել է, 1317-1318 թթ. նրա գործունեության զագաթնակետն են⁹³: 1331 թ. հետո, 1346 թ., նա ծաղկել է հաջորդ մեզ հասած ձեռագիրը: Անկարելի է, որ այսքան շատ ստեղծագործած մանրանկարիչը ոչինչ ապրած չլիներ 1307 թ. հետո մինչև 1317 թ. կամ 1331-1346 թթ. միջև ընկած տարիներին:

Ս. Ղազար-Անեօրիկ, 1990, էջ 437-459; Լույնի, Минагора Тороа Рослина – «Переход через Красное море». «Լուսերն հասարակական գիտությունների», թիվ 10, Երևան, 1990, էջ 32-43; Լույնի, Творчество Тороа Рослина и византийская книжная живопись. The XVIII th International Congress of Byzantine Studies, Moscow State University, Moscow, August 8-15, 1991, Summaries of communications, p. 232-233; Idem, Cilician Book Painting: Miniatures of Toros Roslin and Italian Art, Atti del Quinto Simposio Internazionale di Arte Armena, Venezia- Milano-Bologna-Firenze, 1988, 28 maggio-5 giugno, San Lazzaro-Venezia, 1992, p. 321-332; Idem, The Art of Toros Roslin. National Gallery of Art, CENTER 13, Record of Activities and Research Reports, Washington D. C., 1993, p. 53-54; Լույնի, Թորոս Ռոսլինի «Թովմայի տիեզերություն» մանրանկարը: «Քաղեր Մարտիրոսյանի», հար. 16, Երևան, 1994, էջ 31-43; Լույնի, On the Portrait of Prince Levon (Yerevan, Ms. 8321). Revue des Etudes Armeniennes, t. 25, Paris, 1994-1995, p. 299-335; Idem, Once again on the Subject of Prince Levon's Portrait. Journal of Society of Armenian Studies, vol. 10, Dearborn-Michigan, 1999, p. 47-69; Idem, On a Portrait of Prince Levon and Princess Keran. Journal of Armenian Studies, vol. VI, No.2, Boston, 2000-2001, p. 73-88; Լույնի, Творчество Тороа Рослина в контексте культурных связей книжной Армении XIII, Автореферат диссертации, Москва, 2001; Idem, L'Ouvre de Toros Roslin et l'enluminure byzantine, p. 399-424; Idem, Armenisk bokmaleri Kilikia i 1100-og 1200-arene⁹²: Kirke & Kultur, Eksofisk Kristen Kunst, 4, Oslo, Norway, 2003, p. 339-350.

⁹² Th. F. Mathews and A. K. Sanjian, Armenian Gospel Iconography, p.71.

⁹³ Ibid, p.67-68.

Պահպանված ցկարագարդ ձեռագրերի թվով իր ցայտորդներին գերազանցում է 14-րդ դարի մանրանկարիչ Սարգիս Պիծակը: Նրա թողած մատյանների առատությունը, Ա. Ն. Սվիրինի խոսքերով ասած, «բացառիկ երևույթ է գրքարվեստի պատմության մեջ»⁹⁴: Նրա հետ է աղերսվում Ա. Ն. Սվիրինի համաձայն՝ տասնութ⁹⁵, ըստ Նորայր արքեպս. Պողարյանի՝ տասնյոթ⁹⁶, ըստ Վ. Ղազարյանի՝ երեսուցյոթ, և մեր կարծիքով՝ ևս տասնմեկ, այսինքն՝ շուրջ քառասուցյոթ մատյանների ձևավորումը⁹⁷: Ա. Տեր-Ներսեսյանը հշտն է, որ մոտավորապես հիսուն ձեռագրեր են ստորագրված նրա կողմից կամ կարող են վերագրվել նրան⁹⁸: Այս առնելի թիվը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ բազմաթիվ հատորների մեջ մանրանկարիչը պատկերագարող է միայն մանրանկարների ոչ հիմնական մասը կամ միայն ավետարանիչների դիմանկարները և, բացի այդ, երկար կյանք է ունեցել ու ստացել մեծ թվով պատվերներ:

Այսպիսի զարմանալի քանակության կողքին ցավալի է արձանագրել այն փաստը, որ հույն դարի ընտիր վարպետներ Կիրակոս Թավրիզեցուց պահպանվել է միայն մեկ, իսկ Մխիթար Անեցուց՝ երկու ձեռագրեր⁹⁹:

Հաջորդ դարերի ծաղկողների մատյանները ավելի շատ են պահպանվել: Ուշագրավ է, որ Վասպուրականում 1432-1482 թթ. և զուգեց հետո ապրած մանրանկարիչ Մինասի ձևավորած հատորներից մեկ են հասել երեսուցուր ձեռագրեր¹⁰⁰, այսինքն պետք է ենթադրել, որ նա ծաղկած լինելու զուգեց Սարգիս Պիծակի չափ կամ ավելի մեծ թվով մատյաններ: 1454 թ. նա զարդարել է երեք, իսկ 1456 թ.՝ չորս ձեռագրեր: Նկատի առնելով Մինասի զարդարած 1452 թ. և 1455 թ. երկու Ավետարանները, 1458 թ. Սաղմոսագիրք-Աղոթագիրքը, ինչպես նաև 1452-1457 թթ. ընթացքում ընդօրինակած ճշգրիտ թվագրում չունեցող Հայսմավուրքը, նաև 1460 թ. Ծաղոցը, 1461 թ. Ավետարանը, 1462 թ. երկու ձեռագրերը, 1464 թ. մյուս երկու մատյանները, 1465 թ. Ծարակնոցը, 1466 թ., 1467 թ. և 1469 թ. Ավետարանները, կարելի է ասել, որ ընդհանուր առմամբ 1452-1469 թվականներին նա վրձնել է քսանմեկ ձեռագրերի պատկերները¹⁰¹, այսինքն այդ տարիները նրա գործունեության զգալի մասն են: Առնվազն հիսունմեկ տարվա ստեղծագործական ակտիվություն ունեցած վարպետը ամենաքիչը յոթանասուց-յոթանասուցհինգ տարի պետք է որ ապրած լինել:

⁹⁴ А. Н. Сви́рин, Мини́атюра дре́вней Арме́нии, Москва-Ленинград, 1939, с. 81.

⁹⁵ Նույն վերջում:

⁹⁶ Նորայր արքեպս. Պողարյան, Պոլսական, Հայ նկարիչներ, էջ 58-64:

⁹⁷ Վ. Ղազարյան, Սարգիս Պիծակ, էջ 141-142, ինչպես նաև այս գրքի մասին մեր գրած զրույցում:

⁹⁸ S. Der Nersessian, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, p. 142.

⁹⁹ S. Der Nersessian and A. Mekhitarian, Armenian Miniatures from Isfahan, p. 74, 78, 85, 86, fig. 51-63; Ն. արք. Պողարյան, Պոլսական, Հայ նկարիչներ, էջ 64, 69; E. Korkhmazian, I. Drambian, G. Hakopian, Armenian Miniatures of the 13th and 14th centuries, ill. 163.

¹⁰⁰ S. Der Nersessian and A. Mekhitarian, Armenian Miniatures from Isfahan, p. 109; է. Վարդանյան, Մինաս մանրանկարչի գեղարվեստական ժառանգությունը: «Պաշտոն-Բանասիրական Տոնակ» (Երևան), 1999, 2-3, էջ 268-282:

¹⁰¹ է. Վարդանյան, Մինաս մանրանկարչի գեղարվեստական ժառանգությունը, էջ 271-281:

միապետները նրան տեսնելիս՝ ընդատալ էին զնում: Գ. Հովսեփյանը կարծում է, որ սա ակնարկություն է եզիպտոսի և Հայաստանի մի մասի ու Միջագետքի սուլթաններ Մելիք Քեմլի և Մելիք Աշրաֆի փառավոր ընդունելությանը իրենց բանակում, որը նկարագրում է 13-րդ դարի հայ պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցիի իր «Հայոց պատմության» մեջ¹⁰⁵: Մեզ թվում է, որ Ռոսլինը նկատի ունի կաթողիկոսի հանդիպումը մոնղոլների Հուլաղու խանի հետ: Վարդան պատմիչը գրում է, որ մոնղոլները երբ զրափում են Միջագետքը, Կոստանդին Բարձրբերդցի մեկնում է Եդեսիա՝ Հուլաղու խանի մոտ, և օրհնում վերջինիս: Խանի ընդունելության վերաբերյալ պատմիչը նշում է, որ կաթողիկոսը «սիրեցաւ ի մեմաւ»¹⁰⁶:

1260 թ. ձեռագրում Ռոսլինը կաթողիկոսին նկարագրում է որպես արտակարգ բարի հոգևորականի, կարեկից և ուշադիր՝ մոտիկ ու անձանք մարդկանց, հայրենակիցների և օտարերկրացիների, նաև աղքատների ու կարիքավորների նկատմամբ: Նկարիչը իր մեծ քարեկամին բնորոշում է որպես զրքասեր անձնավորության, որը Հին ու Նոր Կտակարանները բովանդակող մատյաններ էր հավաքում և ոսկե կամ արծաթե անոթներ¹⁰⁷, սպասք, եկեղեցական իրեղեններ նվեր ստանալով բոլորը ընծայում էր մեծաստաններին ու տաճարներին¹⁰⁸:

Իր հիշատակարաններում Ռոսլինը հաճախ է անդրադառնում Հեթում Ա թագավորին, նրա կնոջը՝ Ջապել թագուհուն, և նրանց որդուն՝ Լևոն արքայազնին: Երրուսդեմի 1262 թ. Ավետարանում նկարիչը նշում է, որ Լևոնը վարքով նման է իր հորը: Վարպետն ապագա արքային բնորոշում է որպես մի մարդու, որը սիրում է ճշմարտությունը և ատում ամեն տեսակ անիրավություն:

Թորոս Ռոսլինի հիշատակարանները կարևոր նշանակություն ունեն պատմական անձանց ծագումնաբանության ըննության տեսանկյունից: 1256 թ. և 1260 թ. ձեռագրերում նկարիչը տալիս է Կոստանդին Բարձրբերդցու մերձավորների անունները, իսկ 1265 թ. մատյանում նշում պատվիրատուի՝ Կեռան թագուհու ընտանիքի անդամներին: 1265 թ. Ավետարանում նա արձանագրում է իր ուսուցիչներից մեկի՝ Կիրակոսի անունը, բնորոշելով նրան որպես «չքնադազեղ զրչի»: Նույն տեղում, առանց անունները տալու, խնդրում է հիշել իր ծնողներին, եղբայրներին, քույրերին, զավակներին: Միայն մեկ եղբոր՝ Անտոնի անունն է հանդիպում նկարչի հիշատակարաններից մեկում /1256 թ. Ավետարանում/¹⁰⁹: 1266 թ. Մաշտոցի մեջ մանրամասնորեն արձանագրված են պատվիրատուի՝ Վարդան եպիսկոպոսի հարազատների անունները: Թորոս Ռոսլինը նշում է, որ Վարդանը, որպես Կոստանդին Բարձրբերդցու աշակերտ, շատ սիրված է եղել ուսուցչի կողմից իր «զգոնութեան» համար:

Վերոհիշյալից երևում է, որ պատմական անձանց զովաբանումը կարևոր տեղ է զբաղեցնում Ռոսլինի հիշատակարաններում: Դրանով իսկ կամ անկախ դրանից նկարչի գրա-

¹⁰⁵ Տե՛ս Գ. Յովսեփյան, Կոստանդին Ա կաթողիկոս..., էջ 26:

¹⁰⁶ Տե՛ս ՄԼՈՒՆ Վարդանայ Բարձրբերդցույ Պապմոթին գլխվերական, ի յոյս բնծայեալ Մ. Էմին, Մոսկվա, 1861, էջ 198:

¹⁰⁷ Տե՛ս Ն. Պողոսյան, Մայր զուգակ ..., էջ 18:

¹⁰⁸ Տե՛ս Ա. Սյոբմեան, Մայր զուգակ ..., էջ 139: Նայերեն ձևույթների հիշարժանություններ, ԺԳ դար..., էջ 284-287:

¹⁰⁹ Տե՛ս Ա. Սյոբմեան, Մայր զուգակ ..., էջ 140: Նայերեն ձևույթների հիշարժանություններ, ԺԳ դար..., էջ 285:

ոռումներում արտացոլված են նրա հայրենասիրական զգացումները, ուրախությունը ու հպարտությունը հայրենակիցների ռազմական հաջողությունների ու հաղթանակների, նախապատվությունը ու ցավը պարտությունների համար: Այս ձևով վարպետի հիշատակաճան դառնությունը ու ցավը պարտությունների համար: Այս ձևով վարպետի հիշատակաճաններում դրսևորվել են իր երկրին նվիրված քաղաքացու բնավորության առանձին գծերը: Իրադարձություններին կամ մարդկանց տրված գնահատականներում զգացվում է արվեստագետի դիտողականությունը, մարդկայնությունը, մարդասիրությունը, շնորհակալանքի զգացումը:

Այստեղ հանդիպում են նույնիսկ այնպիսի գնահատականներ, որոնք վկայում են Թորոս Ռուսիլի գեղագիտական ճաշակի մասին: Մասնավորապես, նկատի ունենք Անտիոքի տաճարներին, կամ ուսուցիչների՝ կիրակոսին տրված բնորոշումները: Իր հիշատակաճաններում նկարիչը հանդես է գալիս որպես ճշմարիտ պատմագիր: Միջնադարյան արվեստի պատմության մեջ բացառիկ երևույթ է, որ Թորոս Ռուսիլը ոչ միայն մանրանկարիչ է և գրիչ, այլև իր դարի ժամանակագիրը: Դժվար է գտնել նույն շրջանի արևելյան կամ արևմտյան որևէ այլ նկարչի, որն այդքան գրավոր վկայություններ թողած լինի ապրած ժամանակաշրջանի վերաբերյալ: Եթե նկատի առնենք նաև վարպետի բանաստեղծական ձիրքի մասին վկայող հիշատակարանների չափածո բնույթը, ապա կարող ենք ասել, որ ի դեմս Թորոս Ռուսիլի գործ ունենք վերածնության իսկական մտավորականի հետ, որը և՛ գրիչ է, և՛ ժամանակագիր, և՛ բանաստեղծ, և՛ հատկապես՝ նկարիչ:

Առհասարակ վաղ քրիստոնեության սկզբնական շրջանի հայ հին արվեստագետների, օրինակ՝ ճարտարապետների, քանդակագործների, մանրանկարիչների դիմանկարները չեն պահպանվել: 6-7-րդ դարերի Զվարթնոցի տաճարի քանդակներում երևացող և գործիքները բռնած մարդկանց հարթաքանդակները դեռևս պարզ չէ, թե արդյոք ներկայացնում են այդ կառույցը կերտած քարգործ վարպետներին, թե ոչ¹¹⁰:

Հայ մանրանկարիչների հսկայական թվի համեմատությամբ զարմանալիորեն քիչ են մեզ հասած մանրանկարիչների դիմանկարները կամ ինքնանկարները:

Ընդհանրապես նկարչի հաւարակական կարգավիճակի խոր ձևափոխման հետ են աղերսվում մանրանկարիչների դիմանկարների 12-րդ դարից սկսվող ներմուծումը արևմտյան գրքարվեստում¹¹¹:

Հայ արվեստում առհասարակ նկարչի առաջին ինքնանկարը Սարգիս Փառչիկի (Փարչիկի) որմնանկարն է Անիի Ս. Փրկչի եկեղեցում (1193 թ.)¹¹², ուր նա ներկայացված է Մատթեոս ավետարանիչի առաջ ծնկած աղոթելիս¹¹³ (նկ. 3): «Փառչիկ» կամ «Փարչիկ»

¹¹⁰ С. Х. Минакаjian, 'Звартноц, Памятник армянского зодчества V-VI веков, Москва, "Искусство", 1971, (Памятники древнего искусства), с. 52-54, илл. 50-53.

¹¹¹ Ch. de Merindol, Les peintres de l'abbaye Corbie au XIe siècle. Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age, Colloque international, p. 325-326, fig. 9.

¹¹² Տե՛ս ն. Թորոսանյան, Նշաններ հայ ճարտարապետության, Երևան, 1942, էջ 166; Ս. Ա. Ավագյան, Ո՛վ Է Սուսանին արտակարգում հիշարժանված Սարգիս Փարչիկը: Դարձա-Բանասիրական հանդես, 1977, N 1, էջ 221-230; S. Der Nersessian, L'Art Armenien des origines au XVIIe siècle, p. 206.

¹¹³ Գունավոր վերապատկերումը տե՛ս Documenti di Architettura Armena, ANI 12, San Lazzaro-Venezia, 1984, p. 50.

նշանակում է Գևորգի: Այս բառը վկայված է Գույնիսկ հայկական այդ ժամանակի ձեռագրերից մեկում:

Աճիի պատկերն ուղեկցող մակագրությունից պարզ է դառնում, որ Գևորգիչը խնդրում է Մատթեոս ավետարանչից՝ բարեխոսելու Քրիստոսի առաջ իր հոգու փրկության համար: Սարգիս Փառշիկի անվան առնչվող բացառիկ հանգամանք է այն, որ Սահահմի վանքում 1216 թ. մի խաչադրձանի կողքին պահպանվել է Երա տապանաքարը, որը եզակի դեպք է հայ արվեստում: Դժբախտաբար այդ շիրմաքարի վրա նշված չէ Գևորգի մահվան թվականը: Ելնելով այն հանգամանքից, որ Սարգիս Փառշիկը 1216 թ. հող է Գվիրել խճկոցի վանքին, Թ. Թորամանյանը եզրակացնում է, որ Գևորգիչը այդ ժամանակ առաջացած տարիքում պետք է լիներ, այսինքն՝ շուրջ չորսասուն տարեկան¹¹⁴: Հավանորեն Սարգիս Փառշիկը վախճանվել է դրանից փոքր-ինչ ուշ:

Ժամանակագրական կարգով երկրորդ ինքնանկարը հանդիպում է Ութ մանրանկարիչների Ավետարանի (Մատեմադարան, ձեռ. 7651) խաչելության մանրանկարում¹¹⁵ (Գկ. 4): Այստեղ՝ խաչի ցերեկի մասում ցուցադրված է ծնկաչոք և ձեռքերը աղոթելու շարժումով վեր բարձրացրած մի մարդ, որը, Ս. Տեր-Ներսեսյանի կարծիքով, ինքն մանրանկարիչն է¹¹⁶: 13-րդ դարի 80-ական թվականներին այս ձեռագրի ձևավորումները սկսած մանրանկարիչների աճունները դժբախտաբար չեն պահպանվել և հայտնի է միայն, որ 1320 թ. հատորը ծաղկել-վերջացրել է Սարգիս Պիծակը: Խաչելության մանրանկարում ներկայացված Գևորգիչը հագնված է Սարգիս Պիծակը լինի, քանի որ վերջինս ոչ միայն իրեն բոլորովին այլ կերպ և մեծ չափերով է մի քանի անգամ պատկերել, այլև միշտ ինքնանկարների կողքին թողել է իր աճունը:

Հայ մանրանկարիչների դիմանկարների քննության տեսակետից որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում արքեպիսկոպոս Հովհաննես արքայեղբորը ցուցադրող մանրանկարները: Այս աճնավորությունը եղել է իր ժամանակի ամենագարգացած մարդկանցից մեկը և մեծ չափով նպաստել ձեռագիր գրքի ընդօրինակությունների ծավալմանը: Նրա պատվերով գրվել ու ցկարագրողվել են բազմաթիվ մատյաններ, և նա անձամբ ընդօրինակել ու հավանաբար ձևավորել է շատ հատորներ: Նրա հետ ձեռագրեր ծաղկած գրիչներ և մանրանկարիչներ Ստեփանոս Վահկացի, Գրիգոր Պիծակը և Կոստանդին Ավդիցի մատյաններից մեկի հիշատակարանում նշված են որպես Հովհաննես արքայեղբոր աշակերտներ¹¹⁷:

Հովհաննես արքեպիսկոպոսի դիմանկարներից պահպանվել են չորս պատկերներ, և դրանք ինքնանկարներ չեն: Դրանցից առաջինը հանդիպում է Բարձրբերդի (Կիլիկիա) մոտ գտնվող վանքերից մեկում ընդօրինակված Հին և Նոր Կտակարաններ ընդգրկող

¹¹⁴ Տե՛ս Թ. Թորամանյան, Նյութեր հայ մարտարաբանության, Երևան, 1942, էջ 166:

¹¹⁵ S. Der Nersessian, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia..., p. 160, fig. 468.

¹¹⁶ Գուճավոր վերագրությունը տես S. Der Nersessian, L'Art Armenien des origines au XVIIe siècle, p. 113.

¹¹⁷ Տե՛ս Լ. Ռ. Ազարյան, Կիլիկյան մանրանկարչությունը XII-XIII դդ., էջ 77, Der Nersessian, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia..., p. 78.

դրված է նույն դեմքը¹²⁴, ինչը վկայում է ստեղծագործության հեղինակի նուրբ դիտողականության և հմուտ դիմանկարիչ լինելու մասին: Հովասափն այդտեղ հատուկ ուշադրություն է դարձրել արքաների եպիսկոպոսական հանդերձավորման բաղկացուցիչ մասերին¹²⁵:

Տարիներ անց ստեղծված Հովհաննես արքեպիսկոպոսի երրորդ դիմանկարում նկարիչը նրան ցուցադրում է պեհեր, տարիքն առած մարդու արտաքինով և արքեպիսկոպոսական շատ շքեղ զգեստներով: Այդ պատկերը մաս է կազմում Մատենադարանում գտնվող այն Ավետարանի (ձեռ. 197)¹²⁶, որն առաջ համարվում էր 1287 թ. գործ: Ա. Տեր-Ներսեսյանը համոզիչ կերպով ապացուցել է, որ այն ընդօրինակվել է 1289 թ.¹²⁷: 1289 թ. Հովհաննես արքեպիսկոպոսի մահից անմիջապես առաջ ծաղկված¹²⁸ այս ձեռագրի պատվիրատուն ինքը արքաներայրն է: Նա, ինչպես վկայում են Ավետարանի ճիշատակարանները, նաև այդ ձեռագրի մի մասի գրիչն է¹²⁹:

Ձեռագրի ամենավերջին պատկերը հանդիսացող Հովհաննես արքաների երրորդ դիմանկարում (թ. 341բ) նա ցուցադրված է քահանա ձեռնադրելու պահին: Ըստ Ա. Տեր-Ներսեսյանի, երկու տարբեր մանրանկարիչների ձեռքի գործն են մատյանի ձևավորումները¹³⁰: Արքաների դիմանկարի կատարումը խիստ տարբերվում է այն պատկերներից, որոնք հեղինակել է Հովասափը, քայքայ առաջացրած չէ, թե ով է այդ ստեղծագործության հեղինակը:

Ուսումնասիրողները նկատել են, որ Հովհաննես արքաների զգեստը զարդարված է ոսկե փշապով, որը, հավանաբար, չի նկատվում մեծաքսի նմուշ է¹³¹: Վերջինս, հավանաբար, բերվել է արքեպիսկոպոսի՝ մոնղոլների արքունիք այցելած եղբայրների՝ Սմբատ Գուդըստարի կամ Հեթում Ա-ի միջոցով¹³²:

Ա. Տեր-Ներսեսյանի կարծիքով, Հովհաննես արքաների չորրորդ դիմանկարը պետք է համարել այն մանրանկարը, որը ներկայացված է տարիներ շարունակ Բյուզնդի Ֆերոն-Սթոբլեթ հավաքածուի կազմում գտնված պատառիկ թերթի վրա¹³³: Այդ պատառիկը մի քանի տարի առաջ դարձել է Նյու Յորքի Փյերիոդո-Մորգան զրադարանի սեփականությունը:

Վերոհիշյալ կարծիքը ներկայացնելու համար Ա. Տեր-Ներսեսյանին հիմք է տալիս պատկերի շրջանակի վրա ընթերցվող «Հովհաննես արքեպիսկոպոս» մակագրությունը: Այս դիմանկարի մեջ արքաների զգեստը զարդարված է շուշան ծաղկով (fleurs-de-lis),

¹²⁴ Ibid, p. 158.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Տե՛ս գտնվող վերապատկերումը՝ B. Kazarian, C. Manukyan, *Matenadaran*, c. 178, ևս. 336; S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia*, p. 158, fig. 645.

¹²⁷ Ibid, p. 96-97

¹²⁸ Ibid, p. 93.

¹²⁹ Ibid, p. 96.

¹³⁰ Ibid, p. 97.

¹³¹ D. Kouymjian, *Chinese Elements*..., p. 415-468.

¹³² S. Der Nersessian, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia*, p. 158.

¹³³ Ibid, p. 158, fig. 646.

որը թույլ է տալիս Ս. Տեր-Ներսեսյանին մտածելու այդ կտորեղենի սիցիլիական ծագման մասին և Կիլիկիայում առևտրական մեծաշնորհներ ունեցող իտալացի վաճառականների ձեռքով քերված լինելու վերաբերյալ¹³⁴:

Այս մանրանկարում գառին ճտած Աստվածամոր ու նրա գրկի մանուկ Քրիստոսի առջև պատկերված են երեք անձինք. որոնք, Ս. Տեր-Ներսեսյանի կարծիքով, Մարաշախտ Օշինցի ու նրա երկու որդիներ Կոստանդինցի ու Հեթումն են: Վերջին երեք անձանց ինքնությունը անվանի գիտնականը որոշում է՝ ելնելով մանրանկարի վրա մնացած հազիվ ընթերցվող գրերից: Այս կարծիքի օգտին են խոսում ներկայացված պատմական անձանց միջև եղած ազգակցական կապերը¹³⁵: Նկատելի է, որ արքաներայրը ներկայացված է լուսապսակով, որը բացակայում է նրա նախորդ դիմանկարներում: Ինչ վերաբերում է Մարաշախտ Օշինցի, ապա, ինչպես գիտենք, նա պատվիրատուն է 1274 թ. Ավետարանի (Նյու Յորք, Փյերփոլթ-Մորգան գրադարան, ձեռ. 740)¹³⁶, որի գրչին է Կոստանդինը:

Ըստ Ս. Տեր-Ներսեսյանի, այս պատառիկը մաս է կազմում վերոհիշյալ Ավետարանի¹³⁷, հետևաբար այն ստեղծվել է 1274 թվականին. ուրեմն կարելի է ասել, որ ժամանակագրական իմաստով միջանկյալ դիրք է զբաղում Հովհաննես արքաներորդ երկրորդ ու երրորդ դիմանկարների միջև:

Խնդրո առարկա պատկերում Աստվածամայրը իր թիկնոցը տարածել է Օշինի ու նրա որդիների վրա, այսինքն՝ այստեղ գործ ունենք Գթության Աստվածամոր (*Vierge de Misericorde*) պատկերագրության հետ, որը ծանոթ է նաև Վասակ իշխանի (Հեթում Ա թագավորի եղբոր) պատվիրած շուրջ 1270-1280 թթ. ստեղծված Ավետարանի (Երուսաղեմ, Հայկական Պատրիարքարանի հավաքածու, ձեռ. 2568) մանրանկարով¹³⁸:

Գթության Աստվածամոր պատկերագրության հնագույն մոտիշը Սինեայի Պինակոտեկայում (*Pinacoteca*) պահվող Դուչչիոյի վրձնած փոքրիկ պատկերն է՝ ստեղծված մոտավորապես 1280 թ.: Ավելի վաղ նկարված 1274 թ. հայկական մանրանկարի գոյությունը չի նշանակում, որ Գթության Աստվածամոր պատկերագրությունը ծնունդ է առել Կիլիկիայում: Այդ հանգամանքը բացատրվում է Կիլիկիայում Ֆրանցիսկյան և Դոմինիկյան միաբանությունների ներկայությամբ և իտալիայի տարածքում գործող հայկական մեծատաճների առկայությամբ¹³⁹:

Հովհաննես արքաներորդ դիմանկարի քննությունը ցույց է տալիս, որ դրանց մեջ գրչի և մանրանկարչի արքեպիսկոպոսը չի ներկայացված նկարելու կամ ձեռագիր գրելու պահին: Այլ կերպ ասած, Գոհների գրչատան ղեկավարի և ուղղակիորեն մատյանների ընդօրինակումով զբաղվող գրքասեր ու արվեստագետ անձնավորությանը պատկերող այս

¹³⁴ Ibid, p. 158.

¹³⁵ Ibid, p. 158-159.

¹³⁶ Treasures in Heaven, Cat. 64, p. 193-194; V. Nersessian, Treasures from the Ark, p. 189-190.

¹³⁷ S. Der Nersessian, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, p. 159.

¹³⁸ S. Der Nersessian, Deux exemples arméniens de la Vierge de Misericorde. In: Etudes Byzantine et Arméniennes - Byzantine and Armenian Studies, Louvain, 1973, p. 585-596.; Idem, Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, p. 159, fig. 647.

¹³⁹ Ibid, p. 159.

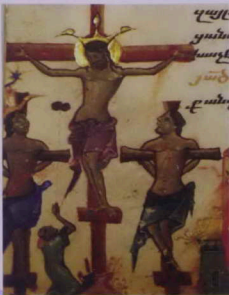
Նկ. 1. Էսայի Նշեցին իր աշակերտների հետ
Էսայու մեկնություններն ընդգրկող ձեռագիր,
1299 թ.
(Երուսաղեմ, Տալոյ պատրիարքության
հավաճարու, ձեռք հմր. 365)

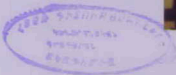
Նկ. 2. Դավիթ Անհաղթ, Դավիթ Անհաղթի
«Մահմանք իմաստասիրության» երկի
1280 թ. ընդօրինակություն
(Երևանի Մարտենադարան, ձեռք. հմր. 1746)

Նկ. 3. Սարգիս Փառչիկ (Փարցիկի)
ի նրանակարր
(Որմանակար Անիի Ա. Փրկի նկերդում (1193 թ.))

Նկ. 4. Անհաղթ մանրանկարչի ի նրանակարր
Որմանակար Անիի Ա. Փրկի նկերդում
«Խաչելություն» մանրանկարր
(Մարտենադարան, ձեռք. հմր. 7651)

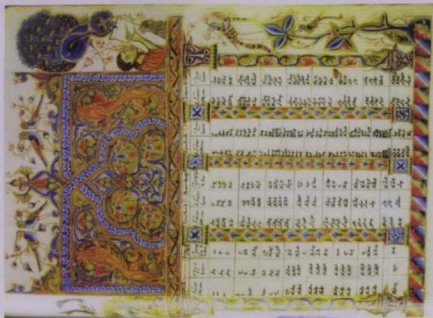

Նկ. 5 Տոմբաբանալի Մարկոսյան ձեռագրի 4243 թվականից (Մարկոսյան ձեռագիր, ձեռք հմր. 4243)

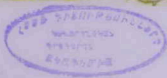
Նկ. 6 Թորոս Մարկոսյանը Մարկոսյանը և Հերակլոսի առջև
դառարիկ թերթ (Տոմբաբանալի Մարկոսյան ձեռագրի 142 թվականից)

Նկ. 7. Թեոփրո Տարդևոցի ինքնանկարը
1318 թ. Բագրվանդյուն (Բագրվանդյան, ձեռք. ինք. 206)

Նկ. 8. Ավագ Ժողովրդի ինքնանկարը
Ավագարան, Օրդուրազար, 1329 թ. (Մարտիկյան, ձեռք. ինք. 765)

Նկ. 9. Մարգիս Պրծակի ինքնանկարը
 Աստվածաշունչ, 14-րդ դ. (Մատենադարան,
 ձեռք. հմր. 2627)

Նկ. 10. Մարգիս ինքնանկարը
 Աստվածաշունչ ու Մանկան առջև
 (Աստվածաշունչ, 1390-1400 թվականներ, ինքնանկար
 (Մատենադարան, ձեռք. հմր. 346)

Նկ. 11. Մեթյու Փարիսի ինքնանկարը
 Աստվածաշունչ ու Մանկան առջև
 Historia Anglorum Chronica Maiora
 (Բրիտանական թանգարան, Royal 14.C.VII)

Նկ. 12. Ջերոմ ծաղկողի ինքնանկարը
 Ավետարան, 1391 թ. (Մատենադարան, ձեռք.
 հմր. 8772)

մանրանկարները, ի տարբերություն, օրինակ, արևմտյան արվեստից հայտնի ստեղծագործությունների, միայն ծիսական բովանդակություն ունեն կամ առնչվում են Բարեխոսության թեմային:

Միջնադարյան և կարիչների ինքնանկարների քննության տեսակետից մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում 1311 թ. Մեր քահանայի ընդօրինակած և Թորոս Սարկավազի ծաղկած Ավետարանից (Մատենադարան, ձեռ. 10859) պոկված այն թերթերը, որոնք ցուցադրում են Թորոս Սարկավազի դիմանկարները: Դրանցից մեկում Դուրիկի Չեսթեր Բիթի գրադարանում (N 559) գտնվող պատռված թերթի վրա Աստվածամոր ճշման տեսարանում¹⁴¹ սարկավազի զգեստ հագած մանրանկարիչը պատկերել է ինքն իրեն որպես տեսարանի մասնակից՝ ձեռքին բռնած բուրվառ և խճկաման¹⁴²: Թորոս Սարկավազի կողքին գրված նրա անունը կասկած չի թողնում, որ մանրանկարիչը պատկերել է ինքն իրեն: Այս անսովոր դիմանկարից բացի Թորոս Սարկավազը ինքն իրեն ներկայացրել է նաև երկու այլ մանրանկարներում, որոնք զբաղեցնում են միևնույն պատռված թերթի (Լուս Անջելես, Հայ Եկեղեցու Հյուսիսային Ամերիկայի Արևմտյան թեմի Առաջնորդարան, Հազարյան հավաքածու, ձեռ. 142, 2ա, բ) տարբեր երեսները: Այդ պատկերներից առաջինը (թ. 142, 2ա) ցուցադրում է Ահեղ Դատաստանի թեմային վերաբերող Մեռյալների հարության դրվագը, և այդտեղ մանրանկարիչը ներկայացրել է ինքն իրեն ներքին ծախ անկյունում, ծնկաչոք, ձեռքերը միացրած աղոթելու պահին¹⁴³: Վերևում քերականների շարքով հաղորդված դրախտից իջնող կապույտ հրեշտակները փող են փչում՝ հարություն տալու համար մանրանկարի ստորին մասում պատկերված մեռյալներին:

Հաջորդ մանրանկարում Թորոս Սարկավազը իրեն պատկերել է Աստվածամոր և Քրիստոսի երկարահասակ կերպարանքների միջև, նրանց ոտքերի մոտ, ծնկաչոք, աղաչական ձևով ձեռքերը Հիսուսին մեկնած (Գլ. 6): Աստվածամայրը ծախ ձեռքը որդու կողմն ուղղած խոսքի շարժումով, ներկայացնում է Թորոս Սարկավազին¹⁴⁴: Թորոս Սարկավազի այս երեք դիմանկարները անսովոր երևույթ են հայ գրքարվեստի պատմության մեջ: Այս երկերը անպայման պայմանավորված են հայոց շրջանում հայտնված փոքր հայելիների գործածության հետ: 14-րդ դարից մեզ պակի շատ ինքնանկարներ են հասել, և այդ երևույթը թերևս վկայում է նաև մանրանկարչի կողմից սեփական աճձը մի փոքր պակի կարևորելու հանգամանքի հետ:

Մեզ է հասել Գլաձորի համալսարանի հետ առնչվող մանրանկարիչ Թորոս Տարոնացու ինքնանկարը 1318 թ. Աստվածաշնչում /Մատենադարան, ձեռ. 206/, որը խորանի ուղղանկյան կողքին ներկայացնում է նրան գրելիս կամ նկարելիս /թ. 438 ա/¹⁴⁴: Այստեղ

¹⁴⁰ Sù F. Macler, Documents d'Art arméniens. De arte illustrandi. Collections diverses, Paris, 1924, pl. CI, fig. 256; S. Der Nersessian, The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Armenian Manuscripts with an Introduction on the History of Armenian Art, Dublin, 1958, vol. I, p. 31-32.

¹⁴¹ Գունավոր վերապատկերումը տե՛ս V. Nersessian, Treasures from the Ark, p. 191.

¹⁴² Գունավոր վերապատկերումը տե՛ս Treasures in Heaven, pl. 22, p. 169.

¹⁴³ Գունավոր վերապատկերումը տե՛ս Ibid, pl. 23.

¹⁴⁴ Գունավոր վերապատկերումը տե՛ս Miniature Arménienne, Portrait, Compilation, introduction et commentaires A. Guevorkian, Erevan, 1982, ill. 25; E. Korkhmazian, I. Drampian and G. Hakobian, Armenian Miniatures of the 13th and 14th Centuries from the Matenadaran Collection, ill. 17.

րել է ավետարանչի առաջ ծնկաչոք դիրքով, աղոթելիս, այսինքն՝ նախորդ դարից մեզ հայտնի պատկերագրությամբ համեմատ: Նա սևահեր մորուքով, համեմատաբար երիտասարդ անձնավորություն է:

Ներսես քհն. Ներսեսյանը կարծում է, թե Սարգիս Պիծակն այստեղ երեսուն տարեկան է, ինչի հետ դժվար է համաձայնել՝ Գևառի առնելով, քանի որ նա, ինչպես տեսանք վերը, 1301 թ. արդեն օգնել է իր հորը՝ Գրիգոր Պիծակին, ձեռագիրը զարդարելու ժամանակ և մասնավաճը 1312 և 1316 թթ. ինքնուրույն կերպով երկու մատյաններ ծաղկել: Նկատելի է, որ նրա գլխի զագաթը սափրված է, ինչպես կաթոլիկ հոգևորականների մոտ: Նրա զգեստավորումը այստեղ բաղկացած է պարեգուտից և թիկնոցից: Ջրամանայի է, որ նա ինքն իրեն ներկայացրել է լուսապսակով: Նրա գլխի երկու կողմերից ընթերցելի է «Սարգիս-մակագրությունը»:

Երկրորդ դիմանկարը գտնվում է ճշգրիտ թվական չուցեցող 14-րդ դ. Աստվածաշնչի (Մատենադարան, ձեռ. 2627) մեջ (թ. 422բ): Այստեղ Գևարիչը ինքն իրեն պատկերել է ճստած դիրքով գրելիս¹⁵⁰: Այս Գևարը իր բնույթով առանձնանում է մինչ այժմ քննված բոլոր՝ դիմանկարներից, որովհետև հեղինակը առանձին Գևարի մեջ ներկայացրել է բացառապես իրեն, ճստած և գրելու կամ Գևարելու պահին: Տարակույս չկա, որ ստեղծագործության հեղինակը վաստակավոր մանրանկարիչն ինքն է, քանզի պատկերի շրջանակի վերևի հատվածում գրված է «Սարգիս երեք շինել», այսինքն՝ Սարգիս քահանայի է Գևարողը (նկ. 9):

Դիմանկարի այս պատկերագրությունը հեղինակին թույլ է տվել որոշակի ուշադրություն հատկացնելու սեփական դիմագծերի հաղորդմանը: Սարգիս Պիծակը այստեղ արդեն սպիտակահեր մորուքով միջին տարիքի տղամարդ է («պեհեր ձերուցի» Ա. Ն. Սվիրիճի բնորոշմամբ)¹⁵¹: Ուշադրություն է գրավում նրա՝ բերետի նմանվող գեղեցիկ զիառկը, որը, մեր համոզմամբ, անկասկած իտալական ծագում ունի և տեսանելի է նույն ժամանակի իտալական արվեստի տարբեր ստեղծագործություններում¹⁵²: Հավանորեն այն իտալացի գործընկերների հետ շփվելու արդյունք է: Այս դիմանկարը փաստորեն ճոր խոսք է հայ միջնադարյան ինքնանկարի արվեստում, քանի որ չի կրկնում իրենից առաջ ստեղծված մյուս ինքնանկարների պատկերագրությունը: Այստեղ ևս, անկասկած, մանրանկարիչը ըստ ամենայնի օգտվել է փոքր հայելիից՝ իր դեմքը մանրամասնորեն ներկայացնելու համար:

Կասկածից վեր է, որ խնդրո առարկա անթվակիր ձեռագրի դիմանկարը Սարգիս Պիծակի կերպարը միջին տարիքում արձանագրելու պատճառով միջանկյալ դիրք է գրավում առաջին և երրորդ ինքնանկարների միջև: Երրորդ դիմանկարը թվագրվում է 1342 թ. և մաս է կազմում այդ տարին ծաղկված Ավետարանի (Դուրլին, Չեսթեր Բիթի գրադարան,

¹⁵⁰ А. Н. Свирин. Миниатюра древней Армении, с. 75, 80; Գտնվող վերապրությունը փն՝ Miniature Armenienne, Portrait, ill. 33, S. Der Nersessian. Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia, fig. 652, p. 159.

¹⁵¹ А. Н. Свирин. Миниатюра древней Армении, с. 75, 80.

¹⁵² E. Pirani. La miniatura gotica, Milano, 1966, p. 73, ill. 32.

ձեռ. 614) Գևարազարդումների (թ. 13թ)¹⁵³։ Այստեղ Սարգիս Պիծակը իրեն Գևարել է պատկերի աջ կողմում, զաֆի վրա նստած, Քրիստոսի կողքին ծնկաչոք աղոթելիս։ Մանրանկարչի կերպարանքը իր չափերով շատ չի զիջում Քրիստոսին։

Համեմատաբար մեծ չափերով ցուցադրված լինելու շնորհիվ Գևարչի դիմագծերն ալեւի լավ են ներկայացված։ Նա այս դիմանկարում արդեն հասակն առած սպիտակամորուս, բայց ջապիհո ծերունի է։ Ա. Ն. Սվիրիձը գտնում է, որ 1352 թ. ձեռագիրը ծաղկելիս Սարգիս Պիծակն արդեն վաթսուև տարին անց էր¹⁵⁴։ Գլխին նույն խալական գլխարկն է և թիկնոցն ամուր կոճկված կրծքի վրա։ Նույն ծնկաչոք աղոթելու դիրքով նա ձախից ցուցադրել է մատյանի պատվիրատու Տիրացուն։ Սարգիս Պիծակը սեփական աճունն է արձանագրել իր կերպարանքից ոչ հեռու՝ շրջանակի վրա թողած մակագրության մեջ և սիմետրիկ ձևով Տիրացուի աճունը՝ վերջիցիս կողքին շրջանակի վրա։ Այս մանրանկարով հեղինակը շարունակում է հայ գրքարվեստի մեջ պատվիրատուին ու մանրանկարչին կողք-կողքի ծնկաչոք աղոթելիս ցուցադրող պատկերագրության, որը 14-րդ դարից սկսած բավականին հաճախ ի հայտ է գալիս նախորդ և հաջորդ դարերի հայ ծաղկողների գործերում։

Ընորհիվ Սարգիս Պիծակի այս երեք դիմանկարների, հնարավոր է դառնում ոչ միայն ըստ ամենայնի գաղափար կազմել հայ մեծանուն երփնագրողներից մեկի իրական դիմագծերի վերաբերյալ, այլև նկատել, որ նրա ծաղկած մատյանների գրեթե բոլոր Տերունական թեմաներով ներկայացված մանրանկարների աստվածաշնչական կերպարների դեմքերին հիմնականում դրոշմված են իր դիմագծերը։ Սա մի զարմանալի երևույթ է, որ երբեմն Գևարելի է անգամ մեր ժամանակի Գևարիչների աշխատանքներում։

Սարգիս Պիծակի վերջին դիմանկարի պատկերագրությունն ունեցող երկերի թվին է պատկանում Սարգիս Խիզանցու ինքնանկարը Հովհաննես Բաբունու հետ Աստվածամոր ու մանկան առաջ ծնկաչոք աղոթելիս (Գկ. 10)։ Այդ պատկերը հանդիպում է Խիզանում ստեղծված 1390-1400 թվականների Աստվածաշնչում (Մատենադարան, ձեռ. 346) և զբաղեցնում է էջի մի հատվածը (թ. 440ա)¹⁵⁵։ Այս մանրանկարը զարմանալիորեն հիշեցնում է 13-րդ դարի անգլիացի մանրանկարիչ Մեթյու Փյարիսի ինքնանկարը՝ Աստվածամոր ու մանկան առաջ ծնկաչոք աղոթելիս նրա ծաղկած մատյաններից մեկում (Բրիտանական թանգարան, Royal 14. C. VII)¹⁵⁶ (Գկ. 11)։ Չի բացառվում, որ այս վարպետի աշխատանքները հայ ծաղկողներից հայտնի լինեին դեռևս խաչակրաց շրջանից։ Ջարմանալի է, բայց փաստ, որ Մեթյու Փյարիսը իր գրվածքներում պատմում է Անգլիա եկած հայ ուխտավոր վանականների հետ ունեցած շփումների ու զրույցների մասին ու հիշատակում Հայաստանը և Նոյյան տապանը¹⁵⁷։

¹⁵³ S. Der Nersessian, *The Chester Beatty Library*, vol., p. 184, pl. 614; idem, *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia*, fig. 654, p. 159. Գույավոր վերապրությունը տես *Miniature Armenienne, Portrait*, ill. 32. V. Nersessian, *Treasures from the Ark*, ill. 124, p. 192-193.

¹⁵⁴ А. Н. Свирин, *Миниатюра древней Армении*, с. 81.

¹⁵⁵ Գույավոր վերապրությունը տես *Miniature Armenienne, Portrait*, ill. 42.

¹⁵⁶ D. Düringer, *The Illuminated Book, its history and production*, London, w. d., p. 270, fig. V-13b; J. Backhouse, *VI Devotions and Delights*, p. 77.

¹⁵⁷ H. C. Evans, *Manuscript Illumination at the Armenian patriarchate in Hromkla and the West*, Ph.D. dissertation, Institute of Fine Arts, New York University, 1990, p. 140-141.

14-րդ դարի մանրանկարիչների դիմանկարներից պահպանվել են Վասպուրականի հայտնի մանրանկարիչ Մերուց Մաղկողի երեք ինքնանկարները: Դրանցից առաջինը մաս է կազմում 1391 թ. Ավետարանի (Մատենադարան, ձեռ. 8772)¹⁵⁸, երկրորդը՝ 1395 թ. Ավետարանի (Անկտ-Պետերբուրգ, Պետական Հրոմիտաժի հավաքածու, ձեռ. VP-1010) ձևավորման (թ. 11ա)¹⁵⁹, իսկ երրորդը զարդարում է Մատենադարանում պահվող պատառիկ ձեռագրերից մեկը (պատառիկ 1101)¹⁶⁰: Այս մանրանկարներից ավելի հայտնի է և հաճախ հրատարակվել է Մերուցի առաջին ինքնանկարը¹⁶¹: Այն ցուցադրում է Մերուցին թղթի թերթի վրա անվանաթերթ նկարելու պահին¹⁶²: Մանրանկարչի՝ ինքն իրեն պատկերելու ձևը առանձնացնում է դիմանկարը նախկինում ստեղծված ինքնանկարների շարքում, քանի որ նա զբաղված է այդտեղ իր բուն գործով՝ մագաղաթն էջը զարդարելով (ՈՒ. 12):

Այս մանրանկարչի ինքնանկարի պատկերագրությունը կարծես իր ազդեցությունն է թողել Աստվածատուր Մաղկողի ինքնանկարի (թ. 8ա) վրա Արճեշի (Վասպուրական) 15-րդ դ. Ավետարանում (Մատենադարան, ձեռ. 4867)¹⁶³: Այստեղ նույնպես մանրանկարիչը ցուցադրում է իրեն թղթի թերթը ծաղկելու պահին: Դժվար է ասել, թե արդյոք այս երկու մանրանկարիչներից ծանոթ է եղել նախորդ դարերում ստեղծված համանման արևմտյան ստեղծագործությունները, որոնց մասին խոսվեց վերը:

15-րդ դարի մանրանկարիչների դիմանկարների մասին զաղափար կազմելու առումով հիշարժան է նաև Տփղիսում աշխատած Մանուելի ինքնանկարը: Այն զարդարում է 13-րդ դարի կիլիկյան Ավետարանը (Մատենադարան, ձեռ. 5784), որը 1445 թ. եղել է Թիֆլիսում: Մանուելը ինքն իրեն ցուցադրել է այդ ձեռագրի լուսանցքներից մեկում (թ. 2բ) ծնկաչոք աղոթելիս¹⁶⁴, այսինքն՝ այն պատկերագրության համեմատ, որը հայտնի էր նախքան Սարգիս Պիծակի դիմանկարների երևան գալը:

Սարգիս Պիծակի վերջին դիմանկարի պատկերագրությունը հիշեցնող երկերի թվին է պատկանում, օրինակ, 17-րդ դարում ստեղծագործած հայ լավագույն մանրանկարիչներից Հայրապետի ինքնանկարը՝ իր պատվիրատու Գրիգորի հետ խաչի առաջ ծնկաչոք աղոթելիս: Ահեղ Դատաստանի թեման ներկայացնող այդ պատկերը հանդիպում է 1655 թ. Սպահանում ստեղծված Ավետարանի (Դուրլին, Չեսթեր Բիթի գրադարան, ձեռ. 578)

¹⁵⁸ Գուրափոր վերապրությունը փն՝ Miniature Armenienne, Portrait, ill. 43:

¹⁵⁹ Т. А. Измайлова, Армянские иконописанные рукописи Государственного Эрмитажа (Каталог). Труды Государственного Эрмитажа, т. 10, Ленинград, 1969, с. 119.

¹⁶⁰ Տ. Տ. Նախարյան, Վասպուրականի մանրանկարչությունը, գիրք Բ, էջ 52-65:

¹⁶¹ Л. А. Дурново, Очерки изобразительного искусства средневековой Армении, с. 271, 273, 277, илл. 166; Г. Г. Акопян, Миниатюры Восточной XIII-XV веков, Ереван, 1989, с. 51-53, 73-76; L. Chonkasian, Cerun Stepanoss. Saur Allgemeines Künstlerlexikon, München-Leipzig, Bd. 17, 1997, S. 614.

¹⁶² А. Н. Смирин, Миниатюры древней Армении, с. 112-114; Л. А. Дурново, Miniatures armeniennes, Paris, 1961, р. 160, pl. 161; Н. Hakobian, Tzerun, Editions Erebouni, 1984.

¹⁶³ Գուրափոր վերապրությունը փն՝ Miniature Armenienne, Portrait, ill. 62:

¹⁶⁴ А. Н. Смирин, Миниатюры древней Армении, с. 70; Գուրափոր վերապրությունը փն՝ Miniature Armenienne, Portrait, ill. 56.

անկարագրողումների (թ. 15բ) շարքում¹⁶⁵ Այստեղ խաչի թևերի անկյուններից փողհարող հրեշտակներն ազդարարում են Ահեղ Ռատաստանի գալուստը, և խաչափայտի կենտրոնում նստած դիրքով ներկայացված է պատանի Քրիստոսը: 16-17-րդ դարերում տարածված այս պատկերի մեջ, ներքևում, հաճախ ներկայացվում են մանրանկարիչն ու պատվիրատուն: Թվում է, թե դիմանկարի այս պատկերագրությունը հեղինակին թույլ չի տալիս որոշակի ուշադրություն հատկացնելու սեփական դիմագծերի հաղորդմանը, և դրա պատճառը ոչ միայն կերպարանքների փոքր չափերն են, այլև կենտրոնացումը այլ բաղկացուցիչ մասերի վրա:

Չպետք է բոլորովին բացառել, որ առանձին հայ ծաղկողներից կարող էին հայտնի լինել արևմտյան մանրանկարիչների դիմանկարները, և դրանք կարող էին որոշ ազդեցություն գործել հայկական ինքնանկարների պատկերագրության ձևավորման գործում: Առհասարակ ուշագրավ է զեղարվեստական մամօրիմով երևույթների գրեթե միաժամանակ կամ ժամանակային փոքր տարբերությամբ հայտնվելը և՛ հայ, և՛ արևմտյան արվեստում: Անշուշտ մեկ հոգվածի սահմաններում հնարավոր չէ քննության առնել հայ մանրանկարիչների բոլոր մեզ հասած ինքնանկարները, քանի որ նախ և առաջ բազմաթիվ ստեղծագործություններ դեռևս առհասարակ ուսումնասիրված չեն:

Նմանապես անկարելի է այստեղ ուշադրության առնել միջնադարյան հայ մանրանկարիչների կյանքի ու գործունեության մյուս պարագաները: Հայ արվեստի երկերի մասին գալիք աշխատությունները հավանաբար կբացահայտեն տակավին մութ մնացած անթիվ այլ խնդիրներ, և գիտնականները հայ մանրանկարիչների արվեստագետների և դրանց առնչվող շատ ու շատ երևույթների վրա կսկսեն նայել միանգամայն այլ հայացքով:

¹⁶⁵ Գտնափոր վերադարձությունը տե՛ս V. Nersessian, *Treasures from the Ark*, ill. 128, p. 15, 193-194.

ՆԱԽԲԱԹԱՄԱՄՅԱՆ

ՏԵՍԻԼԸ ՈՐՊԵՍ ԳՐԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ

Տեսիլի առաջացման ժամանակը դժվար է որոշել: Այն հնագույն ծագում ունի և մշտապես ուղեկցել է մարդուն նրա ծնված օրվանից, դեռ այն ժամանակվանից, երբ բնության սերտ մաս կազմող մարդը ի գործու չէր տարբերել օրելկտիվ իրականության մեջ կատարվող դեպքերը իր մտապատկերում ձևավորվածներից: Տեսիլներ կան գրեթե բոլոր կանոնակարգված կրոններում: Հին և Նոր Կտակարաններում ևս տեսիլները մեծ թիվ են կազմում, որոնք բնութագրվում են իրենց խորիմաստությամբ և նպատակայնությամբ: Տեսիլները հիմնականում կոչված են կապ հաստատելու Աստծու և մարդու միջև: Օտար հաճախ այդ կապը լինում է միջնորդավորված, և միջնորդի՝ գերագույն էության խոսնակի դեր են կատարում պիսավորապես հրեշտակները կամ սրբերը:

Միայն Հին Կտակարանի վաղ շրջանի և Նոր Կտակարանի որոշ հատվածներում կարելի է հանդիպել տեսիլների, ուր մահկանացուներին հայտնվում է ինքը՝ Աստված: Հետագայում արդեն մարդու և Աստծու անմիջական կապը աստիճանաբար վերածվում է միջնորդավորվածի: Այս առումով կարելի է հիշել արևելյան հրաշալի մի առակ, ուր աշակերտը հարցնում է ուսուցչին. «Հնում եղել են մարդիկ, ովքեր տեսել են Աստծուն. ինչո՞ւ այժմ նման մարդիկ չկան», և ուսուցիչը տալիս է հետևյալ պատասխանը. «Որովհետև այժմ չկա մարդ, որ կարողանա այդքան ցած խոնարհվել»: Այսինքն՝ փոխվել է մարդը. մեծացել է նրա եսասիրությունը, և մարդն այլևս վայր չի խոնարհվում, որ վեր էլնի:

Տեսիլները մեծ դեր ու նշանակություն ունեն պատմական դեմքերի, դեպքերի ու իրադարձությունների հետագա զարգացումն ընկալելու, ինչպես նաև դրանց առավել ճշգրիտ լուսաբանման ու մեկնաբանման հարցերում:

Աստվածաշնչյան տեսիլները բոլոր ժամանակներում մեկնաբանվել և շարունակվում են մեկնաբանվել տարբեր մեկնիչների կողմից: Առավելապես մեծ ուշադրության են արժանացել Եսայի, Ջաքարիա, Դանիել, Հովնան, Եզեկիել և մյուս մարգարեների տեսիլները: Լիեկնությունների թվով առաջնությունը պատկանում է Եզեկիելի առաջին տեսիլին, ուր պատկերված է Աստվածության չորեքկերպյան աթոռը:

Եզեկի Կողբացին իր «Եղծ աղանդոց» նշանավոր գործում սահմանում է տեսիլը՝ այն հստակ տարբերակելով սովորական երազից՝ բացատրելով, որ «Երազներն էլ զանազան պատճառներ ունեն: Դեպք է լինում, երբ մարդ ցերեկը մի բան է մտքով անցկացնում, նույն բանով միտքն զբաղվում է նաև մարմնի հանգստանալու ժամանակ, քնի մեջ, իսկ դեպք էլ է լինում, երբ (այդ) բանի մասին բնավ մտածած չի լինում, բայց երազում տեսնում է: Եվ դա երկու պատճառ ունի:

Կա՛մ Աստծու շնորհների ազդեցությամբ որևէ հաստատուն բան տեսնում են որպես հայելու մեջ, օրինակով և ոչ թե բացահայտ ճշմարտությամբ. (դա լինում է) մարդուն լավ բաների մղելու համար. ինչպես Հովսեփին ու Դանիելին մեծամեծ երևույթների տեսիլներ

պետք է անպայման ինչ-որ կերպ առանձնացված լինի մնացած մահկանացուներից: Տեսիլ հայտնվում է միայն այն մարդկանց, ում հետ կապված է որևէ որոշակի նպատակի իրականացում: Նրան, ում հայտնվում է տեսիլը, սովորաբար անվանում են տեսանող: Անտվածաշնչում տեսանող են համարվել հրեա մարգարեներից ոմանք, իսկ հայ մատենագրության, հատկապես բանաստեղծության մեջ՝ Գրիգոր Լուսավորիչը³: Հաճախ չի նշվել նույնիսկ վերջինիս անունը և միայն Տեսանող մականիբը բավական է եղել հասկանալու համար, թե խոսքն ում մասին է: Տեսանողն ունենում է բոլորովին այլ զգացողություններ, քան առօրյա կյանքում: Տեսիլից ստացած տպավորությունը անհմար է ամբողջությամբ ներկայացնել, քանի որ այն կրում է խիստ սուրբնկտիվ, անհատական բնույթ, և ամեն տեսանող միայն ինքը կարող է պատկերացնել այն զգացողություններն ու ապրումները, որ ունեցել է այդ ընթացքում:

Որևէ վերերկրային տեսարան տեսնելու կամ երկնքից հնչող ձայն լսելու համար անհրաժեշտ է նախապայման: Նախ առկա է մտահոգությունը որևէ հարցի վերաբերյալ, որը կարող է և չգիտակցվել որպես այդպիսին: Տեսլատեսության համար կարևոր նախապայման է լարված վիճակը, զերհուզումը: Տեսիլներ կարող են առաջ բերել նաև հալյուցիզմի միջոցները: Այս մասին մանրամասն խոսում է ամերիկյան ժամանակակից հեղինակ Կառլոս Կաստանեդան⁴, որն իր՝ հնդկացիների ուսմունքների մասին գրած տարբեր գրքերում նկարագրել է իրեն հայտնված տեսիլները: Դրանցից որոշները իրոք սարսափեցրել են իրեն, սակայն նախնա Կաստանեդան խորապես համոզված է, որ տեսիլները հնարավորություն են տալիս տեսնել ու գիտակցել մարդու սահմանափակությունը և, միաժամանակ, նրան շրջապատող իրերի դրությունը՝ նրանց անչափելիությունը ու անսահմանությունը: Տեսանողը մեկ աստիճանով վեր է կանգնում իրականությունից՝ դիտելու այդ նույն իրականությունը: Վերջին հաշվով պարզ է դառնում, որ բոլոր իրերը հավասար են, և ոչ մեկն առավելություն չունի մյուսի նկատմամբ. այստեղ առանձնացնում է մարդը՝ միայն իրեն հատուկ հարաբերությունների աշխարհով, որը խիստ տարբերվում է վերզգայական աշխարհից: Իսկ մարդու կողմից դիտվող երկնայինը թվում է միանգամայն կատարյալ, բոլորի սիրուն արժանի: Ահա հենց այստեղ է կարևորվում տեսիլի դերը:

Ընդ որում տեսանելու համար ամենևին էլ պարտադիր չէ տեսողություն, կարելի է «տեսանել» նաև խողովքային, քանի որ այստեղ գլխավոր դերը վերապահվում է մտապատկերներին: Տեսլատեսության առիթ կարող են հանդիսանալ երբեմն նույնիսկ խիստ պարզունակ առարկաներ, քարի ստվերը, առվով հոսող ջուրը և այլն:

Քրիստոնեական զրականության մեջ ևս քիչ չեն դեպքերը, երբ տեսիլները սարսափեցնում են տեսողներին. այդ մասին ասում է նաև Եզգիկը՝ օրինակ բերելով Հորին: Որքան

³ Փ. ԻՆՋԵՐԻԱՆԿԱՆ, Առվմածաշնչի և Հայոց սուրբ անվանյալ բառարան (ըստ V-XX դարերի հայ բանաստեղծության), Երևան, 2001 թ., Տեսանող, հոդվածը:

⁴ Կառլոս Կաստանեդա (իրականությանն ավելի մոտ են այս թվականները՝ 1925-1998) - XX դարի խոշորագույն միստիկ և պոետ, որի կենսագրությունը խիստ մշտնջուր է: Նա իր մասին ոչինչ չի հայտնել, խուսափել է հարցազրույցներից, լուսանկարվելուց և առավել ևս՝ նկարահանվելուց: Իր գրքերում ինքնագրադի փրանկությունից պաշտպանել է կախարդական աշխարհը և կոչ արել հաղթել չարին ու երկրի վրա հաստատել Ըշմարտության թագավորություն:

ները, լուսատուների շարժումները կապվում էին հայ ժողովրդի քաղաքական բախտի մեջ կատարվող շրջափոխումների հետ: Արեգակի կամ լուսնի խավարումը հույճախ համարվում էր ճշան, որ ուղարկված էր երկնքից՝ որպես նախազգուշացում մարդկանց, ովքեր ոչ աստվածահաճո կյանք էին վարում:

Մատթեոս Ռոմայեցիմ արեգակի խավարումը համարում է սատանայի ազատումը կապանքներից. «Այժմ սատանան արձակվեց իր կապանքներից՝ համաձայն Հովհաննես ավետարանչի տեսիլքի»՝ վկայությամբ, ինչպես նաև Աստծո հրեշտակն ասաց, թե հազար տարի սատանան կապված պիտի մնա և իր կապանքներից հորից պիտի արձակվի: Այսօր ահա սատանան արձակվեց իր հազարամյա կապանքներից. հայոց տոմարի 478 թվականն է, դրա վրա գումարի 552, լինում է 1030 տարի, դրանից հաճիր [Բրիտանի] նախքան մկրտվելու երեսուն տարին, կստացվի, որ մինչև օրս անցել է հազար տարի: Այդ պատճառով էլ ահա երկինքը պատվեց»⁶:

Հայ գրականության մեջ, բացի պատմագրական երկերից, տեսիլների կամ տեսիլներից կատարված վկայակոչումների հանդիպում ենք նաև քնարական ստեղծագործությունների մեջ: Տասներեքերորդ դարի մեծածուծ բանաստեղծ Կոստանդին Երզնկացին իր տաղերից մեկում, որում նա պատասխան է տալիս իրեն շարախոսողներին ու նախանշողներին, նկարագրում է մի տեսիլ, որի միջոցով ինքը երկնային շնորհ է ստանում բանաստեղծելու՝ առանց վարդապետների մոտ աշակերտելու: «...Այլ է աշխատիլն ես այլ շնորհքն ի հոգւոյն...»,- հավաստիացնում է բանաստեղծը⁷: Ներսես Շնորհալին էլ իր նշանավոր Ողբում առանց մատնանշելու կոնկրետ տեսիլը, նկարագրում է խաչակիր «մեծառանց զոհերի»՝ դաժան պատերազմը, որով հաստատվելու է երազած խաղաղությունը⁸: Նա այստեղ հեցվում է Ներսես Մեծի տեսիլում նկարագրված գուշակությունների վրա:

Ավելի ուշ Եղիշե Չարենցն իր «Աթիլա» բանաստեղծությունում Աթիլայի տեսլային երազի իրականացումն է նկարագրում՝ գրելով.

Մոռացել էին արքա Աթիլին:

Եվ հեզնում էին երազը նրա...

Եվ կարծում էին, որ մեռել է նա...

Իսկ ես - բարձրացել, անցնում եմ կրկին⁹:

Կամ «Մահվան տեսիլ» վերնագրված հայտնի բանաստեղծությունը, ուր մահը հայտնվում է «մի գորշ պարանի ու երկնուղեշ երկու փայտերի» պատկերով, իսկ ինքը տեսիլի նման է մոտ գնալու այդ կախաղանին, սակայն կախվածի աչքերում երևալու է մեկ այլ տեսիլ՝ լուսապսակ ապագայի տեսիլը: Չարենցն ունի շարք, որ կոչվում է «Տեսիլաժամեր», ուր ներառված բանաստեղծություններում տեսլային խոհեր են՝ իրականի ու անիրականի

⁶ Նալբանդյան, Ի 2:

⁷ **Մատթեոս Ռոմայեցի**, ժամանակագրություն, քաղցմեսությունը, ներածությունը և ծանոթալրությունները՝ Տրապիզոնի, Երևան, 1973, էջ 35: Հնդիանրապետ ցանկալած խոշոր աղետ միջնադարում համարվում էր աշխարհի կարարածի նախազգուշացում:

⁸ **Կոստանդին Երզնկացի**, Լոյսն աստուարն, կազմել, ծանոթալրել է Մկրտչյանը, Երևան, 1981 թ., էջ 60:

⁹ **Ներսես Շնորհալի**, Ողբ Եղիսիայ, Երևան, 1973, էջ 129:

¹⁰ **Եղիշե Չարենց**, Երկեր, Երևան, 1983, էջ 133:

սահմանագծին կատարվող: Անմարմին ու լուսե տեսիլն ուղեկցում է նրան ամենուր՝ և՛ երեկոյան զանգերի երգում, և՛ անմարդ թուլվարում, և՛ դաշտերի մենակության մեջ, և՛ խավար սեմյակում, և՛, իհարկե, հայրենիքում:

Վահան Տնրյանի «Տխրություն»¹⁰ բանաստեղծությունում հանդիպում ենք տխրության խորհրդաբեկական պատկերի, որը հանդես է գալիս ճերմակագեղատ ուրուի տեսլային պատկերով:

Լևոն Շանթը «Հին աստվածներ» դրամայում ցանկանալով ցույց տալ իր հերոսի՝ երիտասարդ արեղայի հոգեկան տվյալտանքները՝ դիմում է տեսիլի օգնությանը, որը հայտնվում է ճակատագրական պահին: «Միզանման քողով» պատված Սեղան՝ արեղայի «մտքերի թագուհին», հայտնվում է տեսիլի միջոցով և դիմում երազների օգնությանը, որոնք իջնելով՝ իրենց հետ հույս են բերելու և հավատ: Տեսլային Սեղան հորդորում է արեղային. «Այ մի՛ ըլլար տխուր»¹¹: Այսինքն՝ տեսիլը նաև միջոց է՝ դուրս գալու դժվարին ու անելանելի թվացող իրավիճակից:

Տեսիլների կամ երազների միջոցով իրենց ստեղծագործություններին միա ու արյուն են տվել ոչ միայն գրական աշխարհի ներկայացուցիչները: Որպես գեղարվեստական մտածողության ցայտուն դրսևորում՝ տեսիլները, որոնք պատկերում են գեղարվեստական ստեղծագործության էությունը, առկա են արվեստի տարրեր բնագավառների գործերում: Կոմպոզիտորներից շատերը իրենց տեսիլ-երազներում լսել են երաժշտություն, ապա ձայնագիշերով արտահայտել (Բեթհովեն, Շոման, Ռիմսկի-Կորսակով):

Երազային և հայլուցիմացիոն պատկերների ու մտահղացումների ազդեցության տակ նկարիչները կերտել են իրենց կտավները (Ռաֆայել, Գոյա, Դալի)¹²: Հաճախ բանաստեղծները, ինչպես նաև այլ ստեղծագործողներ, արթուն ժամանակ հայտնվում են այնպիսի հոգեվիճակում, որոնք հոգեբանական բոլոր չափանիշներով նման են երազային տեսլային: Սրանք արթնի երազներն են, անուրջները, որոնք էլ տեսիլի տարատեսակներ են: Մեկ գաղափարի վրա կենտրոնացած անձանց մոտ մտածական ու հոգևոր գործընթացները տեսիլային երազներում տալիս են իմացական նոր արդյունք¹³:

Այս հոգեվիճակներում շատ գրողներն ստեղծել են իրենց գործերը: Լոգոֆելլոն իր առակներից որոշները ստեղծել է երազում, Վոլտերի, Պուշկինի մի շարք բանաստեղծություններ երազի արդյունք են և այլն:

Արտասահմանյան գրականության մեջ ևս բազում են տեսիլների, աստվածային

¹⁰ «Լեռան Տնրյան, երկերի մոզովածու, հ. I, Երևան, 1972, էջ 25:

¹¹ Լևոն Շանթ, Երկեր, Երևան, 1989, էջ 385:

¹² Մ. Դալիի ունի մի շարք ստեղծագործություններ, որոնց անուններն ու բնույթը որոշակիորեն մարքանշում են դրանց կտրիկ երազներից վերածված լինելը: 1932 թ. կերտված «Երազ» նկարը, որ աստիճան սլանում կնոջ խոշոր գլուխ է պարկերկված, իսկ հետին պլանում՝ մարդկային մեղմ մարմիններ, ասվածի լավագույն ասպարեզներն են: Տեսիլային մրանկակերպ գերիտապաշտության (սյուրռեալիզմի) հազուկ մարմնայնաներից է:

¹³ Հաճախակի է նաև գիտության փորձեր ճյուղերում գյուտերի փնտրյալի արդյունքը (հայ մաթեմատիկոսների մեջ ցրերի գյուտը համարվում է փնտրյալի արդյունք, որը աստվածային Աջն է գծագրում փոստերը, իսկ Մաշտոցը՝ միայն արգասալարկերում դրանք): Նույնիսկ բնագիտության մեջ կան նման երևույթներ. ազգությամբ սերբ գյուտարար Ն. Տեղայի (1856-1943) էլեկտրաբեկիկայի և ռադիոտեխնիկայի բնագավառներում կատարած գյուտերում իրենց դերն ունեն փնտրյալները:

երազների կամ պարզապես երազների ցկարագրություններ:

Հերման Հեսսե¹⁴ իր ստեղծագործություններից մեկում ունի այսպիսի տողեր, ուր ցկարագրվում է բանաստեղծության տեսլային հայտնությունը. «Մի անգամ՝ զիշերը, երբ արթըմի պտուկած էի, հանկարծ իմ մեջ արթնացավ բանաստեղծությունը, այնքան զեղեցիկ և այնքան հրաշալի բանաստեղծություններ, որ մտքով չանցավ անգամ դրանք զրի առնել, իսկ առափոխյալ այլևս չէի հիշում, քանզի պարփակված էի իմ մեջ, ինչպես ծանր ընկույզը՝ դյուրարեկ կեղևի մեջ: Մեկ ուրիշ անգամ նա երևաց, երբ ընթերցում էի մի բանաստեղծի, խորհրդածում Դեկարտի, Պասկալի դատողությունների շուրջ, մեկ այլ անգամ երևաց կրկին և ինձ ոսկեղեն ճանապարհով տարավ դեպի երկինք, երբ ինձ հետ էր իմ սիրելին»¹⁵:

Անտիկ զրականության մեջ ևս կարելի է հանդիպել մարգարեական երազների ցկարագրության՝ Հոմերոսի «Իլիականում», Վերգիլիոսի «Էնեականում»¹⁶: Հետագա դարերի զրականության մեջ ևս հանդիպում ենք նման երևույթների. Դանթեյն իր երազներում հանդիպում էր Բեատրիչեին և սոցետներում երգում նրան:

Ա. Ս. Պուշկինի՝ Աննա Կերեյն Գլիրված հայտնի բանաստեղծությունում հերոսուհին հայտնվում է որպես վաղանցիկ տեսիլ.

Այն անթաթաթն եմ հիշում ես պայծառ,

Երբ երևացիր հրաշքի պես,

Տեսիլքի նման դու ինձ տեսլացար,

Որպես զեղեցիկ համճարը կեզ:

(թարգմ. Ռ. Դավոյան)¹⁷

Я помню чудное мгновенье:

Передо мной явилась ты,

Как мимолетное виденье,

Как гений чистой красоты¹⁸.

Գրականության մեջ լայնորեն օգտագործվել է երազների կամ տեսիլների օգնությամբ կերպարների հոգեկան աշխարհը բացահայտելու զրական-հոգեբանական հնարանը: Պուշկինն իր լայնակտավ գործերում, ինչպիսիք են «Եվգենի Օնեգինը», «Բորիս Գոդունովը», «Կապիտանի աղջիկը», ցկարագրում է երազներ, որոնք ոչ միայն ինքնանպատակ չեն, այլև լավագույն միջոց են՝ ամբողջական պատկերացում տալու այն հոգեվիճակների մասին, որոնց մեջ հայտնվել են հերոսները՝ Տատյանան, Գրիգորովը, Գոդունովը: Որպես առանձին պլոտե ունենող փոքրիկ պատումներ՝ երազ-տեսիլները միաժամանակ մաս են կազմում պլոտետային ընդհանուր գծերի:

Երագի, տեսիլի կարևորությունը հատկապես շեշտված է Ն. Չեռնիշևսկու «Ի՞նչ անել» ծրագրային վեպում, որում հեղինակի հիմնական գաղափարները դրսևորվում են գլխավոր

¹⁴ Ներման Հեսսե (1877-1962) - XX դարի գրականության ամենաինքնաբերական ղեկավարներից մեկը: Նրա գործերը, որոնք պարփակում են գրական գրքի թուր հիմնական մասերին, խորապես ինքնակենսագրական են, իսկ արձակը՝ խիստ բազմաշերտ ու փարթև ուղղությունների ու մշակողությունների կենթե իր վրա կրող:

¹⁵ Ներման Հեսսե, Տափաստանի գայլը, Երևան, 2003, էջ 29:

¹⁶ Ընդհանրապես հին հույների և հռոմեացիների մեծ տվողություն կար ճեպ և քնել աստվածների տաճարներում, որպեսզի աստվածները երազներում այլի գաև ու օգնեն իրենց:

¹⁷ Ա. Ս. Պուշկին, Ընտիր երկեր, Երևան, 1985, էջ 147:

¹⁸ А. С. Пушкин, Полное собрание сочинений, т. 2, ст. 238.

հերոսուհու՝ վերա Պավլովնայի չորս երազների մեջ:

Իր գործերում երազներին մեծապես անդրադարձել է Լ. Տոյստոյը: «Պատերազմ և խաղաղություն» վեպում հեղինակը նկարագրում և բացատրում է հերոսների՝ Պիեո Բեզուլտովի, Անդրեյ Բալկոնսկու երազները, դրանց պատճառները: Նույնը կարելի է տեսնել նաև «Ահհա կարեհի՜ն» վեպում, ուր պատկերված են գլխավոր հերոսուհու երազները:

Ն. Վ. Գոգոլը «Օխենը» պատմվածքում խոսում է մի տեսիլի մասին, ուր աստիճանավորի տեսքով մի մեռել հայտնվում էր շինելավոր մարդկանց և պոկում նրանց շինելները՝ կարծես վրեժ լուծելով իր իսկ շինելի համար, որն այդպես էլ չհասցրեց վայելել:

Ռուս գրականության հսկաներից մեկը՝ Ֆ. Դոստոևսկին, նկարագրում է բարդ մի հոգեվիճակ. կարամազով եղբայրներից մեկին՝ Իվանին, հայտնված տեսիլի գլխավոր հերոսը սատանան է, որին միայն հոգեկան ծայրահեղ լարված դրության մեջ գտնվող Իվանն է տեսնում: Այս տեսիլը հիանալի հնարավորություն է տվել հեղինակին՝ ցույց տալու, թե ինչպես արտաքինապես հավասարակշռված թվացող անձը կարող է ներքուստ բոլորովին էլ այդպիսին չլինել, այլ ունենալ հոգեկան խիստ փխրուն կերտվածք: Դոստոևսկին այս կերպարի միջոցով նաև ցույց է տվել հոգեբանական մեկ այլ երևույթ՝ անձի երկվածությունը:

Այստեղ անպայման պետք է հիշել Օեքսպիրի հայտնի ողբերգության մեջ պատկերված տեսիլը՝ հոր ուրվականի հայտնությունը որդուն՝ Համլետին, որը ամբողջ ողբերգության համար հենք է ծառայում և առաջնիչ ուժ: Արքայազն Համլետի հետագա գործողությունները պայմանավորված են հենց այդ տեսիլով, որի միջոցով ճշմարտությունն է հայտնի դառնում: Տեսիլների նկարագրություններն կան XX դարի այնպիսի նշանավոր հեղինակների ստեղծագործություններում, ինչպիսիք են Կ. Համսունը, Ռ. Մուզիլը, Օ. Հաքսլին, Է. Բրոքսեր և ուրիշներ: Գեղարվեստական ստեղծագործության վրա տեսիլ-երազների ունեցած ազդեցությունների հարցով լրջորեն ու հետևողականորեն զբաղվել են և գերի-րապաշտները¹⁹:

Տարբեր հեղինակների երկերում պատկերված տեսիլները հոգեկան գործունեության, մտածական տարբեր գործընթացների շնորհիվ առաջացած գեղարվեստական ինքնություն պատումներ են, որոնք կոչված են լրացնելու, գեղարվեստորեն համեմելու գործող անձանց ու նկարագրված դեպքերի ու իրադարձությունների նկարագրությունները:

¹⁹ Roger Fayolle, *La critique*, Paris, 1978, p. 173-174.

ԱՇՈՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ՆԱՐԵԿԵԱՆ ՄԵՂՍԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆ ԻՆՔՆԱՃԱՆԱԶՄԱՆ ԲԱՆԱԼԻ

Ս. Գրիգոր Նարեկացին հայոց միջնադարեան մշակույթի հրաշափառ դեմքերից է:

«Մատենան ողբերգութեան» անուամբ երկը, իբրեւ աղօթարան, բժշկարան եւ իմաստարան, քրիստոնեական մշակույթի չհնացող պարծանքն է, որն այսօր էլ նույնքան գործածական է, ինչպէս եւ Միջին դարերում:

Իբրեւ գեղարուեստական ստեղծագործութիւն՝ այն եզակի է: Նարեկը չի ունեցել ո՛չ իր նախօրինակը, ո՛չ էլ յետոյ է ստեղծուել նման երկ, որպէսզի հնարաւոր լինէր խօսելու ժանրային նոյնութեան մասին: Նմանապէս՝ կարելի չէ Նարեկն ամուսնել պոեմ, որովհետեւ այն պոեմի ժանրային որեւէ յատկանիշ իր մէջ չի կրում:

Նարեկն ունի Սուրբգրական երկերի բոլոր յատկանիշները, կտակարանային պատգամախօսութիւն, անտարանական փրկայոյս լուսայեղումներ, մտքի մարգարէական պայծառութիւն, հոգեվարժական լիցքաւորող լորդոր, ճանապարհի յստակ տեսողութիւն, առաջնորդական կոչ, ջերմեռանդ աստուածապաշտութիւն: Նարեկի ելակէտը, հեցակէտն ու վախճանական նպատակը Սուրբ Գիրքն է՝ իր երկու Կտակարաններով: Նարեկն, այսպիսով, Սուրբ գրական երկերի շարքին կարող ենք դասել ե՛ւ իր մակարդակով, ե՛ւ առաքելութեամբ:

Ողբամատենի խոնարհագոյն հեղինակին յատուկ է եղել իր երկի փրկարար զօրութեան գիտակցումը, այլապէս այն չէր յանձնարարուի համայն մարդկութեանը: Նարեկացու Մատենանը Սուրբգրական այն երկն է, որ նախատեսուած է բո՛լոր մարդկանց համար, նրանց, ովքեր նորածին են, նոր են արբուճի հասած կամ ծերութեան շեմին են: Այսինքն այն յանձնառելի է՝ անկախ տարիքից, ազգային և դասային պատկանելութիւնից: Նարեկը, իբրեւ բուժման, ապաքինման, սրբացման, հոգեմորոգման, փրկութեան հրաշալի ձեռնարկ, յանձնարարում է ինչպէս ռաճիկին, այնպէս էլ ազնուականին, անգէտին եւ իմաստունին, աշխարհականին եւ բարեկրօն ու առաքինի հոգեւորականներին, ամենքին եւ բոլորին (տե՛ս՝ Բան Գ.բ):

Նարեկը մարդու զօրաւոր աղօթքն է առ Աստուած, մեղքերի խոստովանութեան, զղջման ու ապաշխարութեան հոգեխորքային արտայեղումներով, աղերսներով, խորհուրդների լուսաբանումներով: Բացի մարդկային հանճարից՝ Նարեկի մէջ առկայ է Աստուծային ներգործական ուժը: Կորովամիտ մեկնութիւններն ու լուսապայծառ յայտնութիւնները նշաններ են Սուրբ Հոգու կենարար զօրութեան, որ Նարեկի մէջ եւ նրա միջոցով առատարաշխուտ է համայն մարդկութեանը: Մարդկային եսականութեան ու եսասիրութեան իսպառ բացակայութիւնը նախապայման են Նարեկի համընդհանուր մատչելիութեան եւ ընդհանրական օգտագործման: Մաքրուած սուրբ մարդն է մենախօսում Աստուծոյ հետ՝ ներկայացնելով համայն մարդկութեան մեղքերը եւ քաւութիւն աղերսում:

Մարդը խնդրել է եւ Աստուած տուել: Նարեկը դարձել է կեցութեան համապիտանի գիրք, հոգեվարժարան, բժշկարան, ազատութեան լուսածիր եւ արդիւնագոր ծրագիր: Հեռւելով մեղքի քրիստոնէական պատկերացման վրայ՝ Նարեկացին անլի է խորացնում եկեղեցու Հայրերի ուսմունքը եւ համապատկերում է մարդկային մեղսալից կեանքը, տալիս նրա ամբողջական ախտաճարագիրը իբրեւ իր ներաճնական կեանքի դրամայ եւ ողբերգութիւն:

Մեղսագիտակցութեան շնորհիւ մարդ նախ խորացնում է իր ինքնաճանաչողութիւնը՝ կապուելով համայն մարդկութեան պատմութեան բոլոր շրջափուլերին, նախաճօրից մինչեւ գալիք սերունդները եւ, երկրորդ, դառնում է պատասխանատու, հետեւաբար՝ նաեւ գործիչ, գործնութեան Ենթակալ: Սկիզբ է առնում մարդկութեան հետ անհատի նոյնականութեան գիտակցման (իդենտիֆիկացում) շարժընթացը, որը մարդուն դարձնում է Քաղաքացի, բառի ճշմարիտ իմաստով՝ մարդկութեան ընկեր:

Մարդու մեղսական բնոյթի ինքնագիտակցութեանը նախորդել է հեթանոսական դարաշրջանին յատուկ հաճոյքամետ ինքնասիրահարութեան (հեղոհիկ-նարկիստութիւն) եւ անհատապաշտական (ուշ հելլենական դարաշրջանի ինդիվիդուալիզմ) վերաբերմունքի եւ արժեքաբանութեան տիպարային ձեւերը, որոնք շատ եւ սահմանափակում մարդու ինքնաճանաչման եւ աշխարհիմացութեան հնարաւորութիւնները: Բացի այդ, քրիստոնէական ժամանակաշրջանին ուղեկից վարքաոճի մի շարք ձեւեր առանել քան մերժելի են եւ անելի վտանգաւոր (աճող ազդեցիկութիւն) արդի հասարակական կեանքում, դաժանահակութիւն (սադիզմ), տանջասիրութիւն (մազոխիզմ), թմրամոլութիւնը, սեռամոլութիւն եւ բազմաթիւ ընկերային կեանքի հիւանդութիւններ, որոնց գլխաւոր պատճառը ճշմարիտ հաւատքի հումից դուրս գալն է: Իրապէս, ժամանակակից աշխարհում խառնուել է ամէն ինչ եւ Սիգիփոսի նման նորից ու նորից է կատարում անարդիւնաւետ աշխատանք (մեր պարագային՝ մարդու մեղսալից վիճակի բերումով) եւ քարը մնում է իր նպատակակէտից՝ լեռան կատարից շատ հեռու:

Ժամանակակից աշխարհը, ցաւօք, կարծես անելի է մօտենում հեթանոսական դարաշրջանին՝ մաքրուելու կամաւոր ճիգերի եւ վշտակրութեան անհրաժեշտութեան անտեսմամբ: Այն լեցուն է աղանդամտութեամբ ու զեխութիւններով: Ներկայիս հոգեբաններն ու հոգեբոյժները իրաւամբ համոզուած են, որ տարանջատման յստակ սահմանագիծ գոյութիւն չունի մարդու հոգեկանի լիառողջ եւ ախտաբանական վիճակների միջեւ: Քրիստոնէութիւնը եւս անմեղին ու մեղաւորին խտազոյնս չի հակադրում, քանի ղեռ մարդ չէ հասած իր կեանքի լրումին: Չմոռանա՛ք՝ Յիսուս Քրիստոսի էջըր ոչ թէ անմեղներին փրկելու համար էր, այլ մեղաւորներին: Մեղքի եւ մեղսագիտակցութեան այս փաստի ընդունումը նշանակալից է մարդու ինքնաճանաչման եւ ինքնադրսեւորման պատմական գոյընթացում: Կարելի է ասել՝ այն հոգեւոր կեանքի սկիզբն է:

Անկասկած է, որ Նարեկացին մեղսագիտակցութեան միջոցով հասել է մարդու էութեան ճշմարիտ եւ ամբողջական ըմբռնումին: Մեղքի գաղափարը Նարեկացուն հնարաւորութիւն է ընձեռել մարդկութեանը դիտարկելու օրգանական եւ ընկերային մէկ ամբողջականութիւն, նախամարդուց մինչեւ իր ապրած ժամանակաշրջանը եւ գալիք բոլոր սերունդները:

Նարեկեան մեղսագիտակցութիւնը եւ առհասարակ մարդացիտութիւնը նոր մակարդակ է քրիստոնէական եկեղեցու Հայրերի ուսմունքի մէջ, որով Նարեկացու «Մատենանոց երգերգութեան» երկը դարձել է համաշխարհային մշակոյթի պատմութեան ամենանշանակալից երեւոյթներից: Նարեկի իւրացումը մարդկութեան կողմից եւ գործնական կիրառութիւնը հանրային կեցութեան մէջ առաջ կը բերի լեղաշրջող բարեփոխութիւններ:

Նարեկեան մեղսագիտակցութեան առանցքային գաղափարներից է մեղքը, որի յստակ գիտակցումն ու ամաչառ մեկնաբանութիւնը բարոյական, իմացական եւ հոգեվարձական հսկայական նշանակութիւն ունի: Լեղսագիտակցութեան ծիրով եւս կարելի է ըմբռնել Նարեկը եւ վերջինիս միջոցով՝ մարդուն եւ աշխարհը:

Հանրամատչելի է մեղքի պատկերացումն իբրեւ չարահակութիւն եւ այնպիսի գործերի կատարում, որոնց վախճանը կորուստն է, աներն ու մահը:

Նարեկի մէջ յստակ է մարդու քրիստոնէական ըմբռնումը. Աստուած արարիչ է, մարդը՝ արարած: Դրախտում երանելի կեանք վայելող աստուածամեծ մարդը՝ Ադամը, ուխտագանգ լինելով՝ ճաշակում է իմացութեան ծառի պտուղը, համակում է դատապարտելի կրքով, մեղանշում եւ վտարում է Դրախտից:

«Ողբալի ղոբախտութեամբ կորստեան մատնելով իմաստութեան եւ անմեղութեան բարձրագոյն շնորհի եւ մեղքերից գերուելով մեր նախաստեղծ հայրը, ապականութեան հետ անգործանելի հանգոյցով կապուելով, եւ իմացութեան ծառի պտուղաւոր անկասելի կործանման մէջ գլորուելով՝ յոյսից զրկուած խաւարի մատնուեց» (տե՛ս՝ Բան ՂԳ, 26-31): Մայր է առնում մարդկութեան ողբերգական պատմութիւնը: Նախահօր մեղքն ընկնում է այնուհետ ամէն մի նոր ծնողի վրայ: Այսպէս՝ նախնական մեղքը ընդհանրական է, համամարդկային, որ ժառանգում է սերնդէսերունդ, ի տարբերութիւն անձնական մեղքերի, որոնք չեն փոխանցում ծնողից զաւակին: Մարդկանցից որեւէ մէկը եթէ նոյնիսկ բարեբախտութիւն ունենայ անձնական կեանքում մեղք չգործելու, միեւնոյնն է՝ նա իր մէջ արդէն կրում է այդ մեղքը:

Լեղսահակութեան եւ մեղսագործութեան առարկայական հիմքը (անխուսափելիութիւնը) մարդու բնոյթն է: Քանզի մարդն իբրեւ արարած՝ ի բնէ կաւից է, հետեւաբար՝ ենթակայ քայքայման, ապականութեան: Տարրակազմ գոյացութիւնը որքան էլ կառուցուածքօրէն բարձր լինի, միեւնոյնն է, քայքայում է եւ ապականում: Մարդն իր բնոյթով (կառուցուածքով) մեղսահակ է: Ադամական մեղսագործութիւնը անխուսափելի էր: Հողեղէն մարդը, բնականաբար, ենթակայ է տարերքի ներգործութեան եւ ապականութեան: Այո՛, մարդ մեղսահակ է իր բնոյթով իսկ: Այդ իսկ պատճառով Աստուած օրէնք է սահմանել մարդու համար, որին համապատասխան նա պարտաւոր էր կազմակերպել իր կեցութիւնը: Օրէնքի գոյութիւնը վկայում է մարդու անկատար բնոյթի մասին, որի անտեսումը կորստաբեր է մարդու համար: Համեմայն դէպս մեղքը բխում է մարդու գոյութիւնից: Գոյութիւնից, բայց ոչ էութիւնից: Կազմակերպ կաւի՞ն Աստուած հոգի է ներշնչել: Մարդ էականօրէն կապուած է Աստծուն եւ ստեղծուած է ըստ Նրա պատկերի: Աստուածային, անմիթական, կենդանաբար հոգին է մարդու էութիւնը, որի յայտնութիւնով եւ գիտակցումով է սկսում բուն մարդկային կեանքը:

Հակասութիւնը մարդու էութեան եւ գոյութեան միջեւ ի յայտ է եկել առաջին մեղքի

հետ, եւ մարդու գոյութեանը բնորոշ են դարձել պաքարը, դրամատիկութիւնն ու ողբերգականութիւնը: Աղամական մեղքը մարդուն զրկել է իր պայծառակերպութիւնից, եւ սկիզբ է առել մարդկութեան վայրապացրը: Ապականել են մարդկային բարքն ու կեցութիւնը, եւ Աստուած մարդու վերանորոգման համար նորանոր ձևեր է կիրառել: Նոյնան Տապանով Աստուած մարդու վերակերպուեց եւ զարգացման նոր լիցքեր ստացաւ: Սակայն ժամանակի մարդկութիւնը նորակերպուեց եւ զարգացման նոր լիցքեր ստացաւ: Սակայն մարդը վերստին անկում ապրեց, եւ Աստուած իր Միածին Որդուն՝ Յիսուս Քրիստոսին ամբարշտեց Երկիր, եւ Փրկիչը մարդկութեանն ազատեց աղամական մեղքից՝ աներելով դժոխք եւ ուսուցանելով փրկութեան վարդապետութիւնը, մարգարեաբար բացայայտ անելով իր երկրորդ գալուստը: Արդար դատաստանի, ճնշեցեալների հոգու եւ մարմնի յարութեան յոյսով:

Յիսուս Քրիստոս լուսաւորեց մարդկութեանը նոր աշխարհայացքով եւ մարդկային հոգին ջերմացրեց աստուածային բացարձակ սիրով: Փրկիչը, ի ցոյց դնելով սիրոյ անսահման բարձրութիւնը օրհնքի իշխանութիւնից, մարդկային գիտակցութեան մէջ մեղքի միանգամայն նոր, խորքային պատկերացում է բացայայտում: Փրկիչը, ազատելով մեղաւոր կնոջը քարկոծումից (Յովհ. Ը 1-11)՝ ակնյայտ է դարձնում, որ անմեղ մարդ չկայ, եւ ապա իր աշակերտներին ուսուցանում է մտքով, խօսքով եւ գործողութեամբ մեղանշելու նոյնականութիւնը:

Մեղքի գիտակցութիւնն առհասարակ յատուկ է բոլոր քրիստոնեաներին եւ սրբերին առանել չափով: Կարելի է ասել՝ մեղքի գիտակցումից է սկիզբ առել հոգեւոր կատարելագործման ճանապարհը: Օժտուած լինելով աստուածային շնորհներով, վարելով առաքինի եւ սրբավայել կեանք՝ հոգեւոր ասպարեզի տիտաններն իրենք իրենց համարել են մեղաւոր ու անկատար:

Այսուհանդերձ, նախքան Նարեկացին՝ մարդկանցից ոչ ոք մեղքի գաղափարն այնքան խորութեամբ չի լուսաբանել, մեղքերի քանակական ու որակական բնութագրութիւնը ամբողջականութեան չի հասցրել, մարդու հոգեախտանկարագիրը ահռելի չափերով եւ յստակութեամբ, համակողմանի եւ աշխարհայացքային միարմատականութեամբ չի խորապատկերել, մարդկային ողբերգական պատմութիւնը գոյութեան եւ էութեան համընդհանրական մէկ արարով չի հոգեցկարել:

Նարեկացին հեմում է մեղքի Սուրբգրական պատկերացման վրայ, ըստ որի՝ բոլոր մարդիկ մեղաւոր են, եւ մեղքն անբաժան է մարդու գոյութիւնից. «...Յիշեցէ՛ք զմարգարէականն ընդ առաքելականին առեալ մեզ ի խրատ, զի մի՛ պարծեսցի ամենայն մարմին առաջի Աստուծոյ, եւ գոչ որ է արդարն եւ ոչ մի» (Բան ՀԲ,ա): Իր մեղքերը, ըստ Սուրբի, որակով եւ քանակով անելի են, քան որեւէ մէկի եւ բոլորի՝ միասին վերցրած: Նարեկացին նշում է իր (մարդու) զանազան մեղքերի տարաբնոյթ յատկութիւնները, որոնք բոլոր մարդկանց հոգիները ապականում են: Նարեկացին թուարկում է լոկ գլխատրները, իսկ նրանց թիւը միայն մէկ կարող է իմանալ, ով «Մեր չէութիւն համարածը ինքն իբրեւ կարելիութիւն է տեսնում: Ուրեմն՝ եթէ մէկը, առանց ինքնախաբէութեան, առանց առերես ձեռացումների, առանց կեղծ երկմտութեան, ինքն իրեն որպէս երկրածին մարդ նկատելով, հասարակաց բնութեան կրքերը նկատի ունենայ եւ իր հոգեվիճակին վերահասու լինի, պիտի հասկանայ, թէ վերոգրեալ իրողութեանց թուարկեալ մասերն ոչ միայն երե-

ուակայական չեն, այլ դեռ նույնիսկ մեր բնութեան մէջ հոլովուող թերութեանց ամբողջութիւնը չեն: Եւ ես այստեղ բիրաւոր չար գործերի մի մասը միայն ցոյց տուի, որպէսզի դրանց միջոցաւ այլերը հետեւեցնենք, թէն ոչ ամբողջովին» (ԲԱՆ, Զ, 105-125):

Նարեկացիի հոգեւոր երեւոյթները մատչելի դարձնելու համար լաճախակի կիրառում է լուսաբանման համեմատութեան եւ համամասնութեան (անալոգիա) եղանակները: Նա հոգու կրքային դոսեւորումները համեմատում ու հարադրում է բնութեան ակնագնահակա երեւոյթներին. «Այնեօծ ծովի պէս ծփեցաւ եւ Քո հրամանիդ սաստկութիւնից չսարսեցի եւ ետ չքաշուեցի ծովի ալիքների եզերքից, իմ գործերի չափն ու թիւը առաւել եղան աւագալոյտերից, նրանց անբաւ շղջերից առաւել եղան իմ անօրէնութիւնների զուսարը»:

Զ Բանի մէջ իր (մարդու) մեղքերը համեմատելով ծովի աւագների հետ, միաժամանակ նշում է այդ երկշարք երեւոյթների զանազանութիւնը՝ նշելով, որ ի տարբերութիւն մարդկային մեղքերի, ծովի աւագները ծնելիութեան եւ աճի յատկութիւններից զուրկ են, իսկ մարդու մեղքերը՝ անընդունելիօրէն բազմազան: «Մանաւանդ որ քրափին հաւաքուածները թէն բազմաթիւ են, բայց զուրկ են ծնելիութեան ու աճումի յատկութիւններից, իսկ իմ յանցանքներն ու մեղքերը անթիւ են ու անընդունելի՝ ոմանք իրենց ծնողով, ոմանք շառափողով, ոմանք բծերով... ոմանք արմատներով... հիւսուածքով, պտուղներով, նշխարներով, ճիւղերով, ոստերով, արմատներով, ճիրաններով, մասերով...» (ԲԱՆ, Զ, 33-40):

Մեղքի ծնելութեան եւ աճի յատկութիւնները ընդգծել ենք այն պատճառով, որ մէկ անգամ գործած մեղքը իր համար ճանապարհ է գտնում նորանոր ձեւերով արտայայտուելու եւ դառնում է հոգու հակաւածութիւն, բնատրութեան զիծ եւ դժուար է դառնում դրանցից ազատուելը: Մեղքերն արմատակալում են մարդու ենթագիտակցութեան մէջ եւ ուղղութիւն են տալիս նրա վարքին ու գործունէութեանը, նախապատրաստում նորանոր չարքների անհատի եւ հանրութեան համար:

Նարեկեան մեղսագիտակցութիւնը իրօրինակ է ենթակայի իմաստով: Մեղքի ենթական Նարեկի մէջ ո՛չ թէ մարդկութիւնն է, այլ հենց ինքը: Աշխարհի քոյր մարդկանց միջոցով գործած քովանդակ մեղքերի, յանցանքների, անօրէնութիւնների, վայրասուացքի, թշուառութիւնների, աղէտների, փլուզումների պատճառ Նարեկացին տեսնում է ինքն իրեն. «Ոչ որ մեղաւոր իբրեւ զիս, ոչ որ անօրէն, ոչ որ ամբարիշտ, ոչ որ անիրաւ, ոչ որ վրիպեալ, ոչ որ սխալեալ, ոչ որ սոյեզմեալ, ոչ որ խարդախեալ, ոչ որ շաղախեալ, ոչ որ ամաչեցեալ, ոչ որ դատապարտեալ, ես միայն եմ եւ այլ ոչ որ, ես ամենայն եւ զիս ամենեցուն: Ոչ հեթանոսք, զի ոչ գիտէի, ոչ հրէայք, քանզի կուրացան, ոչ տգէտք եւ խառնե՛ճաղանքք, քանզի հիմարք էիմ իմաստից» (Բան ՀԲ,բ):

Նարեկի ազգային եւ համամարդկային արժէքն ու արժանիքը պայմանաւորուած են առաւելարար այն հանգամանքով, որ Գրիգոր Նարեկացիի Մատեանը ստեղծել է ոչ թէ պարզապէս իր անհատական փրկութեան համար, իրեւ իր անձնական մեղքերի ամփոփ խոստովանութիւն, այլ համայն մարդկութեան մեղքերը վերցրել է իր վրայ որպէս իր իսկ գործածը եւ ներկայացել է Աստծուն քաւութեան աղերսաւքով:

Ինչպէս Գկատելի է, Նարեկացու մեղսագիտակցութեան մէջ առանձնակի կերպով շեշտուած չէ մարդկային ողբերգութեան սոցիալական կողմը, դասակարգային մօտեցումը, տարբեր խանրի, դասերի, ազգերի ու դասակարգերի, հաստատութիւնների ու հիմնարկ-

ցերի, սոցիալական կեանքից ծնունդ առած մեղքերը:

Յստակ ըմբռնում ունենալով հասարակության ընդհանուր կառուցումների՝ նա չի գնացել մտայնորարման (ռացիոնալիզացիա), ինքնադարացման եւ իր իսկ մեղքերը այլոց վրայ տարասփռելու ճանապարհով, ինչով որ ներկայումս զբաղուած են անհատ մարդկանց մեծամասնութիւնը եւ հաւաքականութիւնները՝ իրենց զարգացած գաղափարախօսութիւնների մէջ: Այլ կերպ՝ Նարեկացին չի գնացել երևոյթի մասնական եւ անջատական ըմբռնման ուղիով, այլ ընդհակառակը՝ մեղսագիտակցութիւնը զարգացրել է իր անձնական նորոգման եղանակով, ինքը իրեն դարձնելով մեղքի ենթակայ:

Աշխարհում կատարուած բոլոր չարագործութիւնների, անօրինութիւնների, մեղքերի, յանցանքների պատճառ Նարեկացին համարում է ոչ թէ որեւէ դասակարգի, սոցիալական որեւէ խմբի կամ հաստատութեան, այլ ինքն իրեն: Բոլոր մարդկանց, բոլոր դարերում գործած մեղքերը: Ակնյայտ է, որ այս ըմբռնումը հակառակ է սովորական ողջախոհութեանը. մասը չի կարող իր վրայ կրել ամբողջի յատկութիւնները, մասը ամբողջին հաւասարուել չի կարող:

Առողջ տրամաբանութեան համար անկարելի է, որ մէկ մարդ մեղաւոր լինի բոլոր մարդկանց փոխարէն, եւ իր վրայ վերցնելով համաշխարհական մեղքերը՝ նաեւ ապաշխարի դրանց համար: Դա նոյնն է, ինչ մտածելը՝ թէ *մասը մեծ է ամբողջից*: Միանգամայն պարզ ու հասկանալի է, որ ամբողջը մեծ է մասից, եւ դա ապացուցման կարիք չի զգում: Նմանապէս՝ երկու զուգահեռ ուղիղները որքան էլ շարունակուեն՝ չեն հատուի: Սակայն հաշտւումն այլ համակարգերում քսիտմատիկ այդ եւ ուրիշ ճշմարտութիւններ կորցնում են իրենց ուժը, եւ դրանց ակնյայտութիւնը վերանում է:

Ոչ մեխանիկական տիրոջութւմ, պարզում է, ամբողջն այլեւս մեծ չէ մասից: Այսօրինակ մտածողութիւնը իմաստաւոր է նորագոյն բնագիտութեան համար, որը լրումն ու ամբողջացումն է դասական բնագիտութեան, որ դարերի ընթացքին դարձել է մեզ համար ողջախոհութեան հիմք: Նորագոյն բնագիտութեան հիմնական ճիւղերն են՝ Թարաբերականութեան տեսութիւնը, Քուանտային կամ միջուկային ֆիզիկան, Ռիմանի եւ Լորաշեսկու երկրաչափութիւնը: Դասական բնագիտութիւնը, կիրառութեան իր կոորդինացիոն սահմանափակ համակարգով, դարձել է նորի մասնաւոր դէպք: Մտածողութեան քսիտմատիկ այդ համակարգը փաստարկման հնարաւորութիւն չի տալիս եզրակացութիւն անելու ամբողջից մասի մեծ լինելու վերաբերեալ:

Ի՞նչպէս է Նարեկացին հասել այդպիսի լայնախոհութեան՝ պատասխանատւութիւն յանձն առնելով համայն մարդկութեան մեղքերի համար: Սուրբի մտածողութիւնն իր խորութեամբ հասկանալի է դառնում նորագոյն բնագիտութեան լայնագործութիւններով: Նշանակալից է այն հանգամանքը, որ հենց Նարեկացին է իւրայատուկ ձեւով կանխատումներ արել Թարաբերականութեան տեսութեան վերաբերեալ՝ զարգացնելով 20րդ դարի մտածողութիւն, մի մտածողութիւն, որը խարսխուում է նոր՝ ոչ աւանդական տրամաբանութեան եւ բնագիտական ըմբռնումների վրայ:

ՂԳ Բանի մէջ Նարեկացին աներեւակայելի մի համեմատութիւն է անում՝ Աստուծոյ ամենագործութիւնը ի ցոյց բերելու համար. «*Բանգի այն, որ երկիցքն իր ամենայն բարձրութեամբ, երկիրը՝ լայնարձակութեամբ եւ անդունդների անտակ խորութեամբ, ծովերն ի-*

րենց անցորոթեամբ անկարող են իրենց մէջ առնելու, եւ պարունակում են ինչպէս փոքրը մեծամեծի մէջ՝ Դու գորութեամբ պարփակեցիր միտքի մի չնչին գոյացութեան մէջ» (Բան ՂԳ,Ժ):

Նարեկացու հենց այս միտքը հազար տարի առաջ կանխաձեւել է Յարաբերականութեան ընդհանուր տեսութեամբ հիմնադրուած ճոր աշխարհըմբռնման հիմնական մօդէլը, որն իր «ամորաւմաբանականութեամբ» մերժեցնում է հրաշքին: Ոչ դասական, այսինքն ճորագոյն բնագիտութիւնը մերժեցնում է հրաշքների բացատրմանը, որովհետեւ այն որոշ իմաստով աշխարհը դիտում է իբրեւ անցիւթական:

Բնագիտական միտքը մօտեցել է մի սահմանի, որի վրայ միտքը կորցնում է իր միթականութիւնը եւ ձեռք բերում այլ յատկութիւն: Նոր մտածողութիւնը վերջ է տալիս, դուրս է մղում միթապաշտական ըմբռնումները բնագիտութիւնից, քանի որ պարզում է, որ միտքը (կորպուսկուլա) ընդամենը միթապատրանք է եւ ցրա վրայ կարելի չէ կառուցել գիտութեան շէնքը: Նիւթը չքանում է, վեր է ածում այլքի, որն ունի երկակի բնոյթ: Այսինքն՝ միթական աշխարհը պատրանքային է, իրականը աստուածայինն է, գաղափար է, ոգի է, եւ դրանց ծնունդ տուողն է՝ Աստուած:

Հոգեւոր իմաստով այս երեւոյթը փաստարկելը դժուար չէ, որովհետեւ հոգին հրաշագոյն, գերբնական երեւոյթ է: Հոգին վեր է չափերից ու չափումներից, տեղից ու ժամանակից, պատճառականութեան օրէնքներից: Հոգու համար կիրառելի չեն քանակն ու որակը, ծաւալային այլեւայլ բնութագրումներ: Հոգին ներքին մարդն է՝ արտաժամանակեայ եւ յաւիտեական: Մարդը պիտի հոգին իր մէջ յայտնագործի եւ ապրի հոգեւոր կեանքով: Հոգեւոր իրողութիւնը կամ հոգու աշխարհը, այսպիսով, մենք ընկալում ենք իբրեւ հրաշք, որն անբացատրելի է հին բնագիտութեան լեզուով:

Վերոշարադրեալից բխում է, որ մէկ մարդու հոգին փոքր կամ մուգ չէ մնացեալից, որովհետեւ նա հոգի է: Հոգին ի գօրու է իր մէջ պարփակելու ամէնը, զի ունի ամէն ինչ ընդգրկելու անսահմանօրէն «ընդարձակուելու» յատկութիւն: Հոգին անհաշտարկելի փոքր ժամանակաընթացքին կարող է պարուրել ամբողջ տիեզերքը: Ինչպէս ոչ դասական բնագիտութեան համար հիմք չէ դասական արքիոմատիկ համակարգը, այնպէս էլ հոգու համար չափորոշիչներ չեն բնագիտական ստորոգելիները, բնութեան օրինաչափութիւններն ու սկզբունքները: Հոգին քանակ եւ որակ չունի: Հոգին միտք է, որ արտաժամալային է, սակայն մեր սովորական պայմաններում հոգու մասին դատողութիւնները ենք անում միթական աշխարհի համանմանութեամբ կամ անալոգներով, որը մեր լեզուի եւ մտածողութեան անկատարութեան հետեւանքն է: Հոգեկան աշխարհի խորհուրդները շատ թէ քիչ բացալայտում են մեկնաբանութիւններով, լուսաբանումներով, օրինակներով, որոնք վերցնում են միթական կամ ֆիզիկական աշխարհից:

Ելնելով այս սկզբունքներից՝ մեզ համար լիովին պարզում է, թէ ինչպէս Նարեկացին (անհատը, մասը) իր վրայ է վերցնում մարդկութեան մեղքերը: Հոգեւոր աշխարհում է Սուրբը ի գօրու վերապրելու մարդկութեան կեանքը եւ վերաիմաստաւորելու: Մարդկային սովորական երեւակայութեան համար անըմբռնելի փաստ է այն, որ Նարեկացին իր վրայ է վերցրել համայն մարդկութեան մեղքերը, զղջացել, խօստովանել է Աստծուն եւ ապաշխարել: Այս պարագային մասը, իրօք, հաւասար կամ մեծ պիտի լինի ամբողջից, ինչ-

պէս մարմնացնալ Քրիստոսն է մեծ աշխարհից: Ներկայիս մարդկանց համար Նարեկացու սխրանքը դժուարըմբռնելի է, որովհետեւ ժամանակակից մարդը հակուած չէ ո՛չ միայն մեղքերը խոստովանելու, այլեւ իր իսկ մեղքերն է տարասփոում աշխարհի վրայ եւ առաջնորդում է այլ սկզբունքներով: Խօսքը մարդկանց մեծամասնութեան մասին է, որոնց առհասարակ անձանցօք են հոգեւոր կեանքի օրէնքները:

Նարեկեան հրաշքի լուսաբանման երկրորդ տարբերակն այն է, որ մարդն ըստ էութեան հաւասար է մարդկութեանը, ինչպէս թագաւորը՝ թագաւորութեանը: Որովհետեւ հրաշքային է ոչ միայն մարդու հոգին, այլեւ մարմինը: Մարդկային մարմինը կառուցուած, այսինքն արարուած է այնպէս, որ արդէն բջջային մակարդակի վրայ ի յայտ է գալիս անհատի հաւասարութիւնը մարդկային հաւաքականութեանը: Բջջային բազմացման հնարաւորութեան տեսակէտից մարդը իբրեւ ներգօր հնարաւորութիւն՝ գրեթէ հաւասարում է մարդկութեանը, մեր ամէն բջիջին համապատասխան կայ մէկ մարդ արտայայտ վիճակով: Մարդը մարդկութիւնն է: Մարդու առաքելութիւնը ինքնիրականացումն է, իր մէջ մարդկութեան յայտնագործումը, Աստծուն եւ մարդկութեանը ծառայելու միջոցով կատարելալի՝ աստուածային արքայութեան հասնելն է: Ահա՛ Նարեկացին սգում է չիրականացւած մարդկութեան համար, որը մեղսագործութեան հետեւանք է:

Մարդն իր էութեամբ, այսինքն մարդու հասկացութիւնն իր մէջ ներառում է բոլոր մարդկանց, որովհետեւ մարդը իր էութեամբ հոգի է, գաղափար է, որի մէջ մտնում են բոլոր մարդիկ: Գրիգոր Նարեկացին իր անձի միջոցով, շնորհիւ իր սրբութեան, ճանաչել է մարդուն, մարդկութեանն առհասարակ: Սուրբ Գրիգորը իր էութեամբ մարդ է եւ միաժամանակ՝ մարդկութիւն: Եւ հրաշալին այն է, որ նա իր անձնական, ժամանակաւոր գոյութեան ընթացքին է ճանաչել մարդկութիւնը, վերապրել մարդկութեան պատմութիւնն իբրեւ իր իսկ կենսական ընթացք: Կարելիոր չէ, թէ նա որքան ժամանակուծ է վերապրել մարդկութեան կեանքը՝ մէկ ամսուայ, տարուայ կամ տասնամեակի ընթացքին: Բացայայտել է մարդկութեան գործած մեղքերը եւ դրանք վերապրել, ներկայացել է Աստծուն իբրեւ մեղքի ենթակայ, իբրեւ գործող անձ: Գործող անձը, քանի որ գործում է իր իսկ ազատ կամքով, պատասխանատու է Աստուծոյ առջեւ:

Նարեկով Սուրբ Գրիգորը ներկայացել է Աստուծոյ դատաստանին: Սակայն, ինչպէս արդէն կտահելի է, Նարեկը ոչ թէ դատաստանագիրք է, այլ բժշկարան, այսինքն՝ փրկութեան գիրք: Նարեկացին զարգացրել է անձի մի տեսութիւն, որը կարելի է անուանել միջուկային, այնպէս, ինչպէս միջուկային ֆիզիկան է յայտնաբերել միկրոաշխարհի օրինաչափութիւնները՝ ուժականութեան անելի ճուրք ձեւերի ձեռքբերման գաղտնիքները: Նարեկացին իր անձի մէջ տեսել է համայն մարդկութեանը: Տեսել է, ճանաչել է, հասել է ճոր աշխարհըմբռնումի, որով լուծելի են դառնում միջմարդկային հակասութիւնները, մարդը քաւում է իր մեղքերը եւ պարզերես դուրս գալիս Աստուծոյ առջեւ, ներկայանում աստուածային դատաստանին սրբուած վիճակով:

Նարեկը կեցութեան գիրք է, վարժուելու, առաջնորդուելու, քաւելու, բժշկուելու, իմաստնանալու, կատարելագործուելու, Աստծուն հասնելու, Նրա թագաւորութեան մէջ մտնելու... Նարեկը միաժամանակ մարդկութեան հոգեբանութեան, բարոյագիտութեան, աստուածաճանաչման, մարդագիտութեան յանրական դասագիրքն է: Նաեւ ինքնաճանաչման եւ ինքնամաքման, հոգեճորդման եւ բժշկման գործնական յանրական ձեռնարկ՝ լիպելցուն լոյսով, գիտելիքով, էներգիայով եւ զսպանկուած զգացմունքային ե-

ռանդոյժ կենսականութեամբ, որն առատապէս բաշխում է բոլորին եւ, ինչպէս աստուածային ողորմածութիւն, փոքրերին աւելի, քան թէ աշխարհի մեծամեծերին:

Թէեւ մարդկային մեղքերը կորստաբեր են, որոնց շարունակական կրկնութիւնը ողբերգական է դարձնում կեանքը, սակայն մեղքի գիտակցումը եւ յատկապէս թոթափումը մարդուն հնարաւորութիւն է տալիս հասնելու էական ինքնաճանաչման:

Նարեկացին բացայայտել է մարդկային հոգեբանութեան օրէնքները մեղսագիտակցութեան միջոցով: Անցեալը, ներկան եւ ապառնին հոգեւոր գործունէութեան տեսանկիւնից գրեթէ նոյնաճանակ են, եւ ժամանակը կարծես մի ընդհանրական ներկայութիւն է, անցեալը, կատարեալը ներկայանում է իբրեւ կատարելիք, իբրեւ դաս, որի իղեալին դեռ հոր պիտի հասնենք, իսկ անցեալ մեղքերը, որոնք քաւուած չեն, անցնում են մի սերունդից միւսը, եւ ծանրանում է մարդկութեան բեռը:

Իր ոգու զօրութեամբ Նարեկացին վերապրել է մարդկութեան անցեալ կեանքը որպէս ներկայութիւն եւ ամէնը վերապրել է, որպէս թէ պատմութեան դերակատար եւ թերակատար, այսինքն մեղսական մարդն ինքն է, ամէն ինչ պարփակող իր հոգով, որ ընկալում է մարդկութեան պատմութիւնը որպէս իր կեանքի պատմութիւն: Սոյն պարագային Նարեկացու անձն իրականացնում է մարդու էութեան միջոցով: Նարեկացին հասել է էական իմքնաճանաչման եւ ինքնիրականացմամբ բացել իր հոգու ներքին ծալքերը, որոնք միաժամանակ մարդկութեան պատմութեան էջերն են:

Նարեկացին ճանաչում է խնդրել 'Նրահից' ներում եւ քաւութիւն աղերսելով: Խոստովանելով մարդկութեան մեղքերը որպէս իր իսկ կատարած՝ ճա ճանաչում ապաշխարել է դրանց համար: Այնքան դժուարին չէ Նարեկացու զաղափարների խորհրդաւոր աշխարհի մէջ թափանցելը, որքան նրա հոգեւոր տրամադրութեան ելելէջերը ընկալելը, Սուրբի հետ նրա հոգեւոր կենսափորձը վերապրելը: Վերջինս պահանջում է մարդու հոգեւոր ուժերի տեսական կենտրոնացում, որը հնարաւոր է երկարատեւ ճգնակցութեամբ, հոգու զգացմունքային նուրբ եւ խորունկ շերտերը բացելու համար:

Նարեկացին ոչ միայն համայն մարդկութեան մեղքերն է իր վրայ վերցնում, այսինքն ցուցաբերում բանական մեղսագիտակցութիւն, այլեւ հոգեբանական խորքային ներմբերումով թափանցում է մարդու էութեան մէջ, բացայայտում նրա ներքին աշխարհի մութ ծալքերը, մտքի, խօսքի եւ գործի նոյնականութիւնը կրօնաբարոյական աշխարհայացքով. «Եւ արդ, յոյս բարիքների տնկուած սրտիս մէջ, անձն իմ կործանուած, եւ ցօտովմ հաւատքի ամրապնդած երկամասնեալ երկկամունքդ՝ կրկնապղտոր խորհուրդներիդ տարփացանկական գործարան, խոստովանի՛ր բարերար Աստծուն մտածածներդ՝ իբրեւ գործած, խորհածներդ՝ իբրեւ կատարած, չտեսնուածներդ՝ իբրեւ յայտնուածներ, սրտիդ զաղտնիքներդ՝ իբրեւ բարբառուած բարձրաձայն, ակնարկուածներդ՝ իբրեւ արդիւնագործ մեղքեր (Բան ԽԵ.ա, 1-5):

Ժամանակը ի զօրու չէ ներգործելու Գրիգոր Նարեկացու զուխգործոցի վրայ: Այն մեր պատմութեան ընթացքին ոչ միայն չի հնացել, այլ գնալով աւելի թարմաշունչ պայծառութեամբ է ընթերցողի սիրտն ու հոգին գերում՝ իբրեւ համապարփակ հանճարի յայտնաբերած յափտեմական ճշմարտութիւնների կենդանագրութիւն: Մարդը իբրեւ տիեզերական իրողութիւն՝ Նարեկի մէջ բացայայտուած է առաւելագոյն ճշգրտութեամբ՝ իր կենսընթացքի հոգեկան եւ հոգեբանական զարմանահրաշ նրբութիւններով, ահասարսուտ անկեղծութեամբ:

ԵՂԻՇԵ ԲԱԶՈՅԱՆ

ՆԱՅ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ԵՎ ՆՐԱ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Կանոնական իրավունք է կոչվում Եկեղեցու սահմանած այն բոլոր օրենքների ամբողջությունը, որով կարգավորվում են մերեկեղեցական բոլոր հասարակական հարաբերությունները: Այս օրենքները պետության սահմանած օրենքներից տարբերելու համար անվանում են կանոն, հետևապես կանոնը եկեղեցադիր օրենքն է: Կանոնական իրավունքը, որպես հասարակական երևույթ, զուտ քրիստոնեական է և առաջացել է վաղ քրիստոնեական համայնքների ստեղծման հետ մեկտեղ, ապա ձևավորվել է ու զարգացել Հռոմեական Կայսրությունում քրիստոնեության հաղթանակից հետո Եկեղեցիների ծավալած բուռն զործունեության ընթացքում: Կանոնական իրավունքի երևան գալը պայմանավորված է եղել քրիստոնեական առաջին համայնքների համար վարքագծի որոշակի կանոններ սահմանելու անհրաժեշտությամբ, որոնց համար հիմք են դարձել Հին Կտակարանի տասը պատվիրանները: Նոր կրոնի քարոզիչները աշխատել են ստեղծել մոր, աշխարհիկ օրենքներից տարբերվող այլ օրենքներ, որոնց մեջ դրվում էին միանգամայն մարդասիրական գաղափարներ՝ հիմնված քրիստոնեական հեզության, հավասարության և ժուժկության սկզբունքների վրա:

Եկեղեցին, որպես հասարակական կազմակերպություն և հավաքական մարմին, կարիք ուներ իր սեփական որոշակի պարտադիր օրենքների, որից կախված էր իր կենսագործունեության կանոնավոր ընթացքը: Որպեսզի կանոնական իրավունքը կարողանար կատարել իր այդ կարգավորիչ դերը, անհրաժեշտ էր, որ այն լիներ հաստատ և պարզորոշ: Այն տարածվում էր Եկեղեցու բոլոր հոգևորականների վրա, անկախ նրանց հոգևոր աստիճանից, և նպատակ ուներ կարգավորելու բազմաթիվ հասարակական հարաբերություններ: Ընդ որում, սկզբում նպատակ ունենալով կարգավորել սեփականատիրական իրավունքից առաջացող գույքային հարաբերությունները, այնուհետև՝ հոգևոր միաբանությունների գործունեությանը զուգընթաց, կանոնական իրավունքը իր կարգավորիչ շրջանակի մեջ է առել նաև բազմաթիվ հասարակական երևույթներ, որոնք դասվում են անձնական, ոչ գույքային հարաբերությունների ոլորտը: Հատկապես մեծ ուշադրություն է դարձվել ամուսնաընտանեկան հարաբերություններին՝ կապված ինչպես քառանգների կողմից հարսանիքների և պսակադրությունների անցկացման կարգի հետ, այնպես էլ՝ բազմամուսնությունների, մերձավոր ազգականների, հեթանոսների ամուսնությունների և բազմաթիվ տարբեր բացասական երևույթների դեմ պայքարելու մտադրությամբ:

Հայ կանոնական իրավունքը ձևավորվել և զարգացել է Հայաստանում քրիստոնեությունը պետականորեն ընդունելուց հետո, չնայած որ կանոնական իրավունքի ազգային մի քանի աղբյուրներ, ըստ ավանդության, ստեղծվել են դեռևս Ք.ծ. I դարում¹: Հայ կանոնա-

¹ Ս. Նովիսնիսյան, Ամուսնությունը սեփական իրավունքը վաղ ազգային Տայաստանում, Երևան, 1976 թ., էջ 19:

կան իրավունքը, ի տարբերություն հոռմեակացի և բյուզանդականի, բոլորովին ուրիշ՝ ավելի կարևոր նշանակություն է ունեցել հայ իրականության համար, քան որ V դարում, մեր պետականության կորստից հետո, այն հարստացվել է նաև աշխարհիկ իրավաճորմերով և դարձել կիրառելի ամբողջ ժողովրդի համար: Իսկ ամուսնաընտանեկան իրավունքը կարգավորող կանոնական իրավաճորմերը գործածական են եղել ընդհուպ մինչև XX դարի I տասնամյակը:

Հայ Առաքելական Եկեղեցում կանոնադիր իշխանություն ունեցող են համարվում ինչպես Ընդհանրական Եկեղեցու, այնպես էլ Հայոց Եկեղեցու հայրերը, որոնց սահմանափակ կանոնները եկեղեցական իրավունքի մեջ կանոնական իրավունքի աղբյուրներ կամ «կանոնադիր աղբյուր» են կոչվում: Նախ կանոնադիր բարձրագույն հեղինակությունն է Քրիստոս: Եկեղեցու ամբողջ գործունեությունը իր բոլոր մասնակի երևույթներով, իր ամբողջ էությամբ պետք է լինի քրիստոնեական բարոյական սկզբունքների իրականացումը: Ինքնընտանցյալ հասկանալի է, որ Քրիստոսի պատվիրանների սկզբունքները միշտ պարտադիր պիտի մնան քրիստոնեական Եկեղեցու համար և չպիտի կարողանան վերացվել որևէ մի իշխանության ձեռքով, ուստի եկեղեցական աստվածաբանության մեջ քրիստոնադիր կանոնական սկզբունքներն աստվածային կամ «աստվածադիր իրավունք» անվանումով ունեն:

Հայաստանում Ք. ծ. IV դարում ընդունված քրիստոնեական ճոր կրոնի հոգևոր հայրերը, մինչև առաջին տեղական և Տիեզերական ժողովների գումարվելը և դրանցում ընդունված պարտադիր կանոնների կիրառումը, գլխավորաբար առաջնորդվում էին Սուրբ Գրքով և առաքելական ավանդությամբ: V դ. հայ պատմիչները նշում են, որ IV դ. սկզբից Հայաստանի հոգևոր հայրերը իրենց բաղաձայն և կանոնական գործունեությունը կառուցում էին Սուրբ Գրքի և նրա վկայությունների՝ «Քրիստոսի օրենքների» վրա:

Այն բազմաթիվ շփման եզրերը, որ մենք տեսնում ենք հեթանոսական Հայաստանում գործող կարգերի (բազմակնությունը, հարճությունը, մերձավոր ազգականների միջև ամուսնությունը, ազատ ամուսնալուծության իրավունքի գոյությունը և այլն) և մովսիսական իրավունքի սահմանումների միջև, խոսում է ոչ թե վերջինիս ազդեցության, այլ Հայաստանում Հրեաստանից անկախ արմատացած նույնպիսի հասարակական հարաբերությունների մասին: Նշանակում է Հին Կտակարանի՝ մասնավորապես ընտանեկան ճորմերը Հայաստանի համար ունեցել են սահմանափակ նշանակություն:

Առաքելական կանոններ - Հայ կանոնական իրավունքի այս աղբյուրը առանձին կանոնախմբերի տեսքով իր հաստատում տեղն է գրավել «Կանոնագիրը Հայոցում»²: «Առաքելական» անունով երկու կանոնախումբ կա Հայոց Կանոնագրքում: Առաջինը կոչվում է «Սահմանք և կանոնք զոր եղին աշակերտքն Քրիստոսի եկեղեցույ սրբոյ յետ վերանալոյ Տեառն» և բաղկացած է 34 կանոնից: Իրանք պարտադիր են միայն հայկական և ասորական եկեղեցիների համար, սակայն մտել են նաև ուրիշ եկեղեցիների ժողովածուների մեջ:

Երկրորդ կանոնախումբը՝ «Երկրորդ Առաքելական կամ Կղենայ կանոնիս», բաղկա-

² Կանոնագիրը՝ Տայոց, աշխարհաբնությունը՝ Կաղեն Տանդրայելի, հուր. Ա, Երևան, 1964 թ., հուր Բ, 1971 թ.:

ցած է 85 կանոնից: Դրանք ընդհանուր են հունա-լատինական և հայկական եկեղեցիների համար:

Հայ կանոնական իրավունքի կարևոր աղբյուր են համարվում Տիեզերական և արտաքին տեղական ժողովների կանոնները:

Մեր եկեղեցից ընդունում է արտաքին տեղական միայն վեց ժողովների ընդունած կանոնները՝ Անկյուրիայի (314 թ.), Կեսարիայի (314-315 թթ.), Նեոկեսարիայի (315 թ.), Լավդիկայի (365 թ.), Գանգրայի (370 թ.), Անտիոքի (341 թ.) և Սարդիկայի (344-347 թթ.): Պետք է ասել, որ Հայ Առաքելական եկեղեցից կանոնական իրավունքի աղբյուրի տեսակետից պակաս կարևոր տեղ չէ հատկացնում նաև Ընդհանրական եկեղեցու հայրերի կանոններին: «Կանոնագիրք Հայոցում» տեղ են գտել միայն մինչև Քաղկեդոնի ժողովը գործած Ընդհանրական եկեղեցու հայրերի կանոնները:

Հայ կանոնական իրավունքի համար մեծ արժեք ունեն Բարսեղ Կեսարացու (վխճ. 378 թ.) և Կյուրեղ Ալեքսանդրացու (վխճ. 444 թ.) վավերական կանոնախմբերը, ինչպես նաև Աթանաս Ալեքսանդրացուն (վխճ. 373 թ.), Սևանտոս եպիսկոպոսին, Եպիփանեսին և Գրիգոր Նազիանզացուն վերագրվող կանոնախմբերը: Մեծ թիվ են կազմում հատկապես Բարսեղ Կեսարացու անվամբ մեզ հասած կանոնախմբերը: Եթե «Կանոնագիրք Հայոցի» Ա գրքում տեղ գտած «Կանոնք Բասղի առ Ամփիլոդոս» վերտառությամբ կանոնախմբը ընդհանուր է մեր և օտար եկեղեցիների համար և բաղկացած է 51 կանոններից, ապա այդ չի կարելի ասել «Կանոնագիրք Հայոցի» Բ գրքում տեղ գտած, Բարսեղ Կեսարացուն վերագրված «Վասն պեսպես և քիւրապատիկ աղտից»՝ 272 կանոնից բաղկացած կանոնախմբի մասին:

Վ. Հակոբյանի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն ծանոթ չէր Հույն և Ասորի եկեղեցիներին և ակնհայտորեն հայկական ծագում ունի: Հետաքրքիր է նաև Կանոնագրքում տեղ գտած մեկ այլ կանոնախումբ, որը կրում է «Կանոնք երկրորդ Նիկիականը գորեղին ՅՄԸ եպիսկոպոսը կրկնաբանելով կարճ ի կարճու» վերնագիրը: Այն ստեղծվել է Հայաստանում և, հավանաբար, հայ հեղինակի կողմից: Բաղկացած է 114 կանոնից, որոնք քաղվել են Նիկայի, Անկյուրիայի, Գանգրայի և Անտիոքի ժողովների հունական աղբյուրների հայերեն հնագույն թարգմանություններից: Ինչպես ճիշտ նկատում է Ս. Տիգրանյանը, կանոնագիրք-ձեռագրերի բովանդակությունը նյութի դասավորության տեսանկյունից այնքան փոփոխական է և անորոշ³, որ միջին դարերում, դրանք զրկելու ժամանակ կամ ընդօրինակվելիս՝ գրիչների ձեռքով դիտավորությամբ կամ ակամայից, հայկական ծագում ունեցող կանոնախմբերը կարող էին հայտնվել ընդհանուր եկեղեցական հայրերին վերագրվող կանոնների թվում:

Վերը նշված արտաքին աղբյուրներից բացի հայ կանոնական իրավունքը ճանաչում է նաև հայկական ծագմամբ մի շարք աղբյուրներ, որոնք ըստ իրենց բնույթի բազմազան են: Հայաստանի հոգևոր և աշխարհիկ տերերը, չսահմանափակվելով Տիեզերական ժողովների և ընդհանուր եկեղեցական հայրերի տահմանված կանոններով, հայ կյանքի թելադրանքով այն հավելում էին նորանոր կանոններով: Ընդհանուր կանոնները որքան էլ որ

³ Ս. Տիգրանյան, Կանոնագիրք և մեր կանոնական իրավունքը, «Ներսար» ամս., 1902 թ., էջ 121:

դասական էին, այնուամենայնիվ կտրված էին հայկական միջավայրից և չէին բավարարում ներքին կյանքի բազմապիսի պահանջներին: Ազաթանգեղոսը վկայում է, որ Նիկիայի ժողովին մասնակցած Լուսավորչի որդի Արիստակեսը 325 թ. իր հետ Հայաստան է բերում ցիկիական կանոնները և Լուսավորիչը «ի նոյն լուսաւոր կանոնս յաւելեալ»⁴:

Այդ ազգային կանոնախմբերը, ըստ ավանդության, ստեղծվել են դեռևս Ք. ժ. I դարում: Դրանցից են՝ «Յետ առաքելոց հարանց հետեւողաց» կանոնախմբերը և Թադեոս ու Փիլիպպոս առաքյալներից վերագրված կանոնախմբերը, որոնք բերվում են կանոնագրքի մի քանի խմբագրություններում: Հայագիտության մեջ ազգային-եկեղեցական կանոնախմբերը բաժանվում են երկու խմբի.

ա) Հայոց եկեղեցու հայրերի կանոնախմբեր

բ) Ազգային և եկեղեցական ժողովների կամ կանոնական սահմանումներ:

Առաջին խմբին են դասվում. 1) «Կանոնք յետ առաքելոց Հարանց հետեւողաց», 2) «Սահմանք Կանոնաց տորբ ստաքելոյն Թադէոսի ի քաղաքին Ուոհայ ի լուսաւորել զնոսա», 3) «Կանոնք տեսոն Փիլիպպոսի առաքելոյն», 4) «Կանոնք Սրբոյն Գրիգորի», 5) «Կանոնք Սրբոյն Սահակայ Հայոց Հայրապետի», 6) «Սահմանք և կանոնք կարգի եկեղեցոյ Սրբոյն Ներսէսի Հայրապետի Հայոց»: Այս կանոնախմբերը պատկանում են Հայ եկեղեցու ամենաերևելի և համբավավոր հայրերին՝ Գրիգոր Լուսավորչին և Սահակ Պարթևին: Ցավոք, ինչ վերաբերվում է Ներսէսի կանոնախմբին, ապա գիտական աշխարհի համար տակավին պարզված չէ, թե Ներսէս անույնը կրող հայոց չորս հայրապետներից ում է այն պատկանում: Միայն հայտնի է, որ Ներսէս Օմորհալուց դեռևս 70 տարի առաջ այդ կանոնախմբը մտել էր Կանոնագրքի XI դարի հավաքածուի մեջ: Մելիք-Թանգյանի ու Ղլտճյանի կարծիքով այդ կանոնախմբը հետագայի հորինվածք է, հետևաբար՝ անվավեր: Արսեն վարդապետ Ղլտճյանը նույնիսկ ավելի հեռու է գնում՝ պնդելով, թե իբր այդ կանոնախմբի խմբագրողը օգտվել է Գոշի Դատաստանագրքից⁵: Բայց եթե նույնիսկ այդ կանոնախմբը մտած է եղել կանոնագրքի XI դարի հավաքածուի մեջ, ապա Գոշն է օգտվել հիշյալ կանոններից, քանի որ նրա գործը գրվել է դրանցից 100 տարի հետո: Ավելի ճիշտ է Ս. Հովհաննիսյանը, որն այդ կանոնախմբը համեմատելով Պարտավի և Ծափապիվանի ժողովների ընդունած կանոնների հետ՝ իրավացիորեն ճշում է, որ վիճարկվող կանոնախմբը IV դարի ծնունդ է⁶, հետևաբար պատկանում է Ներսէս Ա Մեծի գրչին:

Կանոնական իրավունքի ազգային աղբյուրների երկրորդ խմբին դասվում են ազգային եկեղեցական ժողովների ընդունած որոշումներն ու սահմանումները: Հայ մատենագիրների տվյալներով հեթանոսական ժամանակներում Հայաստանի համար կարևոր պետական որոշումներ կայացնելու համար հայոց թագավորները բաց դաշտում հրավիրում էին աշխարհաժողովներ, որոնց մասնակցում էին երկրի բոլոր դասերի ու խավերի ներկայացուցիչները: Այդ ժողովների որոշումները պարտադիր էին համարվում երկրի համար և

⁴ Ազաթանգեղայ Պատմության Հայոց, Թիֆլիս, 1914 թ., էջ 445:

⁵ Մ. Կրպեյան, Սահմանք եւ կանոնք եկեղեցոյ սրբոյն Ներսիսի Հայոց Հայրապետի, «Հանդես ամսօրնայ», 1908 թ., N 5, էջ 134:

⁶ Մ. Հովհաննիսյան, Աղվեսի սահմանադիր ժողովի կանոնները և նրանց աղբյուր Աշխարհի ժողովի կանոնների հետ, ՊԲՀ, 1967 թ., N 4, էջ 265:

օրենսդիր նշանակություն ունեին: Երբ IV դ. քրիստոնեությունը Հայաստանում դարձավ պետական կրոն, իսկ հայոց կաթողիկոսը ստացավ «Լեւոն դատավարության» գործակալությունը, ապա սկսած IV դարի 50-60-ական թթ. այդպիսի ժողովներ հրավիրելու իրավունքն այլևս պատկանում էր հայոց հայրապետներին, բայց ժողովներին մասնակցում էին նաև երկրի աշխարհիկ իշխանության տերերը:

Ազգային-եկեղեցական ժողովների կանոններն ունեն առավել կարևոր նշանակություն, որովհետև դրանք, ձևով և բովանդակությամբ լինելով զուտ ազգային, ուղղակիորեն կարգավորում են դարաշրջանի ընտանեկան և ժառանգական-իրավական հարաբերության կարգավորման և ուրվագծում էին այն տեղաշարժերը, որոնք տեղի էին ունենում մարդկանց իրավական աշխարհայացքում կապված կյանքի նյութական պայմանների ցարգացման և փոփոխման հետ:

Պատմական վկայությունների համաձայն IV- IX դդ. կայացել են 10-ից ավելի ազգային եկեղեցական ժողովներ, որոնցից միայն Աշտիշատի (354 թ.), Շահապիվանի (444 թ.), Դվինի երկրորդ (554 թ.), Դվինի չորրորդ (645 թ.), Դվինի հինգերորդ (719 թ.), Պարտավի (768 թ.) և Աղվենի (372-375 թթ.) ժողովների կանոններն են աղբյուրագիտական առումով ավելի հետաքրքրություն և ներկայացնում: Ընդ որում, դրանցից յուրաքանչյուրը հասարակական անհրաժեշտությունից ելնելով անդրադառնում էր մոր ծագած կամ երկար ժամական անհրաժեշտությունից դուրս մնացած հասարակական իրավական հարաբերությունների կարգավորման խնդիրներին: Մասնավորապես Շահապիվանի ժողովի՝ նախաբանից և 20 կանոնից բաղկացած կանոնախումբը և այն ընդունած ժողովականները համակված էին այն գաղափարով, որ հարկավոր է հնարավորինս ամրապնդել հայկական հասարակության հիմնական բեղքը՝ ընտանիքը, որը նեցուկ պիտի դառնար պետականությունից զրկված հայ ժողովրդի համար: Այդ ժողովների մասնակիցները հատկապես մեծ ուշադրություն էին նվիրում հոգևորականների կյանքին և համապատասխան կանոններ ընդունում, որոնք վերաբերվում էին կենցաղավարմանը:

Բացի կանոնական իրավունքի վերոհիշյալ աղբյուրներից կան ևս երկուսը, որոնք թեև իրենց բովանդակությամբ զուտ իրավական չեն, բայց աղբյուրագիտական կարևորություն ունեցող միանգամայն յուրօրինակ փաստաթղթեր են: Դրանցից մեկը Հայ Եկեղեցու ծիսարան «Մաշտոցն» է, մյուսը՝ «Գիրք թղթոց»։ Մաշտոց անվանումը, ըստ Օրմանյանի, ծագել է Ք.Ճ.Ա. I հազարամյակի սկզբին Հայաստանում գործածվող «Մաշտու» («սուրբ», «սրբազան») և նույն հազարամյակի երկրորդ կեսին Աքեմենյան Խրանում տարածված «Մազդա» անունից:

Գեոևս Հին Հայաստանում հեթանոսական ծոցերի, ծեսերի, օրհնությունների և աղոթքների գիրքը Մաշտոց է կոչվել, իսկ համաձայն Հայոց եկեղեցական ավանդության «Մաշտոց» ծիսարանը ստեղծել է հայ մշակույթի մեծ երախտավոր Մեսրոպ Մաշտոցը, և այն էլ հետագայում կոչվել է Ս. Մեսրոպի անունով: Ձեռագ կամ Փոքր Մաշտոցը բովանդակում է այն կանոնները, որոնք վերապահված էին՝ մկրտություն, դրոշմ, պսակի տարբեր օրհնություններ կատարելուն: Մայր Մաշտոցը պարունակում է եպիսկոպոսական իշխանությանը վերապահված ծեսերն ու արարողությունները (ծեռնադրում, զավագան տալը, եկեղեցու օծում, քահանայաթաղ, մեծ օրհնություններ), Հայր Մաշտոցը պարունակում է ար-

դեմ կաթողիկոսին վերապահված չորս արարողությունները՝ կաթողիկոսի օծում, մյուռոն-օրհներ, թագավորօրհներ և եպիսկոպոսական ձեռնադրություն: Ընդ որում հատկանշական է, որ բոլոր ծեսերն ու արարողությունները ձևակերպված են կանոնների տեսքով, որոնք մեկը մյուսին հետևում են խիստ տրամաբանական հաջորդականությամբ: Երևի նաև այդ պատճառով է Բաստամյանը «Մաշտոցը» որակել «մի տեսակ եկեղեցական օրենսգիրք»⁷:

«Գիրք թղթոցը» Հայ Եկեղեցու պաշտոնական գրությունների ժողովածուն է, որում ամփոփված վավերագրերի մեծ մասը կրոնա-դավանաբանական բնույթի է: Ենթադրվում է, որ նրա հիմնական մասը կազմվել է VII դարում՝ Կոմիտաս Ա Աղեցեցի Կաթողիկոսի օրոք: Հետագայում նրան կցվել են այլ թղթեր, որոնց թիվը հասել է 98-ի: Ժամանակագրական կարգով դրանք ընդգրկում են V-XIII դարերը: «Գիրք թղթոցը» բացվում է Կոստանդնուպոլսի արքեպիսկոպոս Պրոկիի՝ Սահակ Ա Պարթև Կաթողիկոսին ուղղված թղթով, որի մեջ, դատապարտելով Նեստորին և նրա հետևորդներին, հեղինակը կոչ է անում զգուշանալ Հայաստանում ցեստորականության տարածումից:

Վերջապես, հայ կանոնական իրավունքի գրավոր ամենամեծ աղբյուրը «Կանոնագիրք Հայոցն» է՝ բաղկացած 24 կանոնախմբերից, որը վաղ ֆեոդալական Հայաստանի անգույակական իրավաբանական և պատմական հուշարձանն է: Հայկական այդ յուրատեսակ «Corpus juris canonici»-ը կյանքի է կոչվել VIII դ. 20-ական թվականներին, Իսիդորոս Աերկատորի համանուն գործից շուրջ 100 տարի շուտ՝ իբրև նշանավոր գործիչ և Հայոսպետ Հովհաննես Խմատստաներ Օձնեցու փայլուն մտքի արգասիք: Այն ունեցել է 12 դարերի անընդմեջ և լիարժեք կյանք: Օձնեցու հետևորդները շարունակեցին նրա գործը՝ հարստացնելով Կանոնագիրքը նոր կանոնախմբերով, և XI դարում դրանց թիվը հասավ 40-ի: «Կանոնագիրք Հայոցը» անցնահատելի սկզբնաղբյուր է հատկապես հայ ընտանեկան և ժառանգական իրավունքի պատմության հետազոտման համար: Կանոնագրքի խմբագրումների թիվը այնքան շատ է, և դրանք ցրված են այնքան տարբեր «մատենադարաններում», որ հայ իրավունքի պատմության վաստակաշատ մասնագետ Նաչիկ Սամվելյանը կարծիք էր հայտնել, թե Կանոնագրքի գիտական հրատարակությունը մեկ մարդու և կարճ ժամանակվա գործ չի կարող լինել⁸: Բայց պրոֆ. Սամվելյանը ճիշտ էր մասամբ: Հայոց Կանոնագիրքը լույս տեսավ 1964 թ. Վազգեն Հակոբյանի տքնաշան աշխատասիրությամբ: Այդ գիտա-քննական բնագրի հրատարակումը լայն հնարավորություններ ստեղծեց հայագիտության մի շարք ճյուղերի հետագա զարգացման համար:

⁷ Վ. Բաստամյան, Մխիթար Գոշի «Կարոսպոսագիրք Հայոց», «Լեզոարշուպագ», 1886 թ., էջ 14:

⁸ Խ. Սամվելյան, Տիկ հայ իրավունքի պատմություն, հ. 1, Երևան, 1940 թ., էջ 53:

ՎԱՐԴԱՆ ԳԵՎՐԻԿՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԳՐԵՐԻ ԳՅՈՒՏԻ ԲԱՆՈՒԻ ԱՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայոց Գրերի Գյուտի պատմության երկու գլխավոր սկզբնաղբյուրներն են Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» երկը և Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»:

Կորյունը գրում է, որ Մաշտոցը, ձեռնամուխ լինելով գրերի ստեղծմանը, իր աշակերտների հետ գնում է Ամիդ և Եդեսիա, ապա, նկարագրելով բուն գյուտը, ասում է, որ Մաշտոցը այնուհետև Սամոսատ գնաց¹:

Խորենացին գրում է, որ Մաշտոցը գնում է Եդեսիա, ապա այնտեղից՝ Սամոսատ, ուր և տեղի է ունենում Գրերի Գյուտը²:

Ինչ վերաբերվում է Գրերի Գյուտի մասին գրող հինգերորդ դարի երրորդ պատմիչին՝ Ղազար Փարպեցուն, ապա, ինչպես նշում են գրեթե բոլոր հետազոտողները, նրա պատմության այս հատվածը, որը թերի է և անհասկանալի, ամենայն հավանականությամբ եղծվել է ու որոշակի վերախմբագրման ենթարկվել հետագայում: Ըստ Փարպեցու մեզ հասած այժմյան բնագրի, Հայոց Վոամշապուհ թագավորի պատվերով Վահրիճ անունով մեկը գնում է Միջագետք՝ Հարել քահանայի մոտ, որը մերձավոր գործակիցն էր Դանիել Ասորու և վերջինիցս էլ վերցնում է Դանիելյան անվանված նշանագրերը և դրանք ուղարկում Հայաստան, ուր այդ գրերը համապատասխան կարգավորվածության են ենթարկվում և որոշակի գրային համակարգի մեջ դնում Ս. Մեսրոպն ու Ս. Սահակը իրենց աշակերտների հետ միասին³:

Փարպեցու այս հատվածից, որին դեռ կանգորդառնանք, այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ Մաշտոցը նշանակալից դեր չի կատարել գրերի ստեղծման հարցում, և որ այս գրերն էլ Միջագետքից պարզապես բերվել են Հայաստան: Միաժամանակ, այսպիսով, անհրաժեշտ է նշել, որ Փարպեցին ևս փաստորեն մատնացույց է անում աշխարհագրական այն տարածքը՝ Միջագետքը, որը կապվում է Հայոց Գրերի Գյուտի հետ: Ահա այս պատճառով Գրերի Գյուտի բուն տեղի հարցում բանասիրության մեջ եթե եղել են տարակարծություններ, ապա դրանք վերաբերվել են Ամիդին, Եդեսիային և Սամոսատին, որովհետև թե՛ Կորյունը, թե՛ Խորենացին և թե՛ Փարպեցին հիշյալ երեք քաղաքներն ընդգրկող տարածքն են մատնանշում որպես Գրերի Գյուտի վայր:

Այսպիսով, թեև հիշյալ երեք պատմիչները որևէ հիշատակություն չունեն Գրերի Գյուտի՝ Բալուի հետ որևէ աղերս իսկ ունենալու մասին, սակայն սկսած XI-XII դարերից,

¹ Տե՛ս Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, աշխարհափրությամբ Մ. Աբելյանի, հրատարակության պատրաստելը էմ. Պիվապյան, Երևան, 1980, էջ 94-96:

² Տե՛ս Մովսես Խորենացի, Պատմություն հայոց, աշխար. Մ. Աբելյանի և Ս. Հարությունյանի, Տիֆլիս, 1913, Գիրք Գ, գլ. ԾԳ, էջ 326-327:

³ Տե՛ս Ղազար Փարպեցի, Պատմություն հայոց, աշխար. Գ. Տեր-Մկրտչյանի և Սար. Մալխասյանի, Տիֆլիս, 1904, էջ 14-15:

ապա և առաջին ընդհանրացված ձևով XIII դարից ասվում է, թե Գրեքի բուն Գյուտը տեղի է ունեցել Բայուի լեռան վրա գտնվող մի այրում:

Առաջին ԳԳ այս մասին գրում է Կարապետ Սասնեցին, որն, ըստ Աճառյանի, XI դարի հեղինակ է, և որից մեզ է հասել միայն մեկ ստեղծագործություն՝ վկայված հետևյալ ծավալում խորագրով. «Ներքողեան պատմագրարար ասացեալ սրբազան եպիսկոպոսի և վարդապետի Կարապետի Սասնացոյ ի խնդրոյ համազմեալ եղբար ճգնաորի. Յաղագս վարուց և մահուան սուրբ և երջանիկ վարդապետին Մեսրոբայ թարգմանչի և Լուսաուրչի»⁴:

Սասնեցու այս ներքողյանի պատմական մասը միահյուսումն է կորյունի, խորենացու և Փարպեցու հաղորդած տեղեկությունների, որոնց վրա ինքը ավելացրել է մի շարք նոր մանրամասներ, որոնք թեև որևէ արժեք չունեն որպես պատմական սկզբնաղբյուր, սակայն կարևորվում են գրական-մշակութային առումով՝ ցույց տալով, թե Գրեքի Գյուտը ինչպես է վերամեկնաբանվել և վերիմաստավորվել միջնադարում: Այս հանգամանքով է բացատրվում նաև ձևավորված որոշակի ավանդույթով հետագա մի շարք հեղինակների կողմից Գրեքի Գյուտը Բայուում ներկայացնելը:

Հայոց գրերի հարցով Ս. Մեսրոպի՝ Ս. Սահակին դիմելը Սասնեցին զեղեցիկ ձևով այսպես է ներկայացնում. «Եւ ապա յիշեցուցանէր վեհն [Ս. Մեսրոպը] վեհագունին [Ս. Սահակին] զպակասութիւն եկեղեցոյ իւր»⁵: Ասես «Ո տայր ինձ զծովս ծխանի»⁶ ճշմարտորդ խոսքերի հետևողությամբ Ս. Սահակը «յոզուց հանեալ» պատասխանում է. «Ո՞վ տայր ինձ տեսանել յորշմ տառի ըստ մերում բառիս»⁷:

Մաշտոցի ցանկությունը Սահակ Պարթևը հայտնում է Վոանշապուհ թագավորին, որը կանչում է Դանիել Ասորում, որն այստեղ անվանվում է «գիմաստունն Դանիել»։ Վերջինս գալով, իր հետ բերում է «զվազուց արարեալ ճշման զկրկին տասն և զերկու տասն»՝ այսինքն՝ հինգ հայտնի քսաներկու գրերը: Ինչպես Կորյունի մոտ, այնպես էլ այստեղ ասվում է, որ սկզբնապես ուրախանում են երանելիները, ապա և տրտմում, որից հետո Ս. Սահակը Ս. Մեսրոպին պատվիրում է զնայ Ամիդ և այնտեղ տեղի մասնագետների հետ այդ գրերը հարմարեցնել հայոց լեզվին, որը, սակայն, չի հաջողվում: Մաշտոցը այնուհետև զնում է Եղեսիա՝ Պղատոն ճարտասանի մոտ, որը ևս չի կարողանում այս գրերը հարմարեցնել հայոց լեզվին և «սրբոյն յուսահատ եղեալ» դիմել ի Սամուս, առ Հոռփամոս իմաստասեր և կրօնաոր»։ Վերջինս էլ բավական ջանալուց հետո «զպարտութիւն խոստովանէր»⁸:

Եթե մինչ այստեղ Սասնեցին գրեթե բառացի հետևում է հինգերորդ դարի մեր երեք պատմիչներից, ապա շարունակությունը արդեն չի հանդիպում նախորդող շրջանի և ոչ մի մատենագրի մոտ: Ըստ Սասնեցու, Մաշտոցը տեսնելով, որ չի կարողանում իր նպատակին հասնել, վերստին տրվում է պահքի և ճգնության, «ընթանալով զառ ի վեր ընդ

⁴ Կարապետ Մասնեցի, Ներքողեան, Վաղարշապատ, 1897, էջ 3:

⁵ Նույն տեղում, էջ 39:

⁶ Գրիգոր Մազիսարոսի թղթերը, աշխ. Կ. Կոստանյանյի, Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 87:

⁷ Կարապետ Մասնեցի, Ներքողեան, էջ 39:

⁸ Նույն տեղում, էջ 42:

Սուրբ Գրքի, որով և ընդհանրապես՝ եկեղեցական արարողությունների հայերեն թարգմանությամբ:

Սասնեցու հետևողությամբ Արևելյին ևս գրում է, որ Աստվածային Աշով տրված գրերը դրոշմված են Բալուի այրում, սակայն ի տարբերություն Սասնեցու, որը գրում էր, թե իր արտի սալին գրվելուց հետո այնուհետև քարի վրա Ս. Մեսրոպն է դրանք դրոշմել Բալուի այրում, ապա Արևելյին գրում է, որ Աստված իր Աշով է դրանք դրոշմել այլի վեմին, և ասվածին դարձյալ հաջորդում է Մովսեսի և Սիմա լեռան հետ տարված զուգահեռը: Եթե Սասնեցին գրում էր, որ գրերով դրոշմված քարը կա միջև այսօր, ապա Արևելյին արդեն գրում է, որ այն ոչ միայն կա, այլև պաշտամունքի առարկա է թե՛ քրիստոնյաների և թե՛ մահմեդականների համար:

Վարդան Արևելյին հեղինակն է նաև Սրբոց Թարգմանչաց նվիրված հետևյալ ներբողյանի. «Բան պատմագրարար վասն Սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ և այլոց թարգմանչացն»¹²: Նկատելի է, որ այս ներբողը գրելիս Արևելյին որոշակիորեն ազդվել է Սասնեցուց: Արևելյին թեև չի գրում, որ Գրերի Գյուտը տեղի է ունեցել Բալուում, բայց և միաժամանակ Գրերի Գյուտի կատարման համար որևէ վայր չի մատնանշում: Ավելին, նա գրում է, որ Ս. Մեսրոպը ո՛չ Աստիքում, ուր Գանիելն էր, և ո՛չ էլ Ռոհայում (Եղեսիայում) Եպիփան ճարտասանից չկարողացավ ստանալ իր ցանկացածը, որը բացատրվում է հետևյալ հոգևոր վերմաստափումով. «Եւ այս վերնական խնամոցն տնօրէնութիւն, զի ելք իրացն լիցի յԱստուծոյ և ոչ ի մարդկանէ, որպէս հնոյն Իսրայէլի յԱստուծոյ պարգևեալ զիր աւրինացն ի ձեռն Մովսէսի: Եւ այս մեծագոյն շնորհ ընձեռեալ ազգիս մերոյ յԱստուծոյ»¹³: Համաձայն նման մեկնաբանության, եղած գրերը հնարավոր չէր լինում հարմարեցնել հայոց լեզվին, քանի որ Հայոց Գրերի Գյուտը վերապահված էր Աստծուն:

Նույն ժԳ դարում Բալուի այս ավանդությունը իր արտացոլումն է գտել նաև Մխիթար Այրիվանեցու «Սրբոց թարգմանչացն Սահակայ և Մեսրոպայ» գանձում, ուր ևս շեշտվում է, թե հայոց գրերը գտնելու ջանքերը զուր եղան, և Գրերի Գյուտը վերապահված էր Աստծուն:

Բազում աշխատել, և ոչինչ ազտել, ձեռն յԱստուած ձգել,

ի Բալու տքնել, Մեսրոք արտասուել, աստ հրեշտակ իջել»¹⁴:

Բալուի մերձակա լեռը կոչվում է Ս. Մեսրոպ, որի վրա գտնվող ուրարտական հին բերդի այրերից մեկի վեմին, համաձայն ավանդության, դրոշմվել են հայոց գրերը: Այս ավանդությունը Բալուում պետք է տարածված լիներ զոհե ժԲ դարում, որովհետև ժԳ դարի վերջում այստեղ արդեն կար Ս. Մեսրոպ եկեղեցին: Այն հիշվում է Գրիգոր վարդապետ Բալուեցու վկայարանությունում: 1290 թ. կատարված նրա ճահատակության պատմությունը բերված է «Յայսմաուրքի» մի շարք օրինակներում և գտնվում է հոդիի 4-ի և փետրը-

¹² Տե՛ս «Բաներն Մատենադարանի», 1964 թ., հմ 7, էջ 377-397 (աշխարհ. Ժ. Անթարյանի): Տե՛ս և «Սուփնք Տայկականք», հր. Բ. Վենսիկ, 1853 թ.:

¹³ Նույն տեղում:

¹⁴ Մխիթար Այրիվանեցի, Գանձեր և վրաքեր, աշխարհ. Է. Հարությունյանի, Երևան, 2005, էջ 113:

վարի 10-ի ներքո: Վկայաբանության հեղինակն է Գրիգոր Բալուեցու քրոջ որդին՝ Դավիթ երեք Բալուեցին, որը նրան աշակերտել է և ակամատես եղել նրա նահատակությանը¹⁵:

Այս վկայաբանությունում ասվում է, որ նա Բալուից գնում է «յԱյրարատեան գաւառն» ի վանքն Վիրապի Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին՝ առ հռչակաւոր իմաստասէր վարդապետն հայոց Վարդան»¹⁶:

Այնուհետև վերադառնալով Բալու, այստեղ ընդունվում է մեծ պատվով, և նրան հովվության են տալիս «գտորք Մեսրոպայ աղօթանոցն և կայարանն...»¹⁷:

Այսպիսով, Ս. Մեսրոպի վանքը նվազագույնը 1290 թ. արդեն հիշվում է և ընդ որում հիշվում է ոչ թե որպես նորակառույց, այլ Բալուի գլխավոր սրբավայր, որից կարելի է եզրակացնել, որ այն շատ ավելի վաղ է կառուցվել:

Գրերի Գյուտի՝ որպես թե Բալուում կատարվելու ավանդությունը իր աստիճանական արտացոլումն է գտել նաև «Յայսմաւորք»-ում: Այս ժողովածուի առաջին երկու խմբագրություններում եթե տրին 17-ի և նոյնների 25-ի ներքո հիշվող տոնը անվանվում է «Թարգմանութիւն Սրբոյն Իսահակայ և Մեսրոպայ և այլոց թարգմանչացն և փիտ գրոցն և յիշատակ Սրբոյն Պետրոսի Աղէկսանդրոյ Հայրապետին»¹⁸, ապա այս ժողովածուի՝ Գրիգոր Մերեանց խլաթեցու խմբագրության այս օրվա պատմության վերնագիրն է «Փիտ գրոյն հայոց ի Բալու»¹⁹:

Գրերի Գյուտի պատմությունը թեև հիմնականում նույնն է վերը հիշված երկու ձեռագրերում էլ, սակայն երկրորդի վերնագրում հստակորեն շեշտվում է, որ այս տոնը նվիրված է Բալուում կատարված գյուտին, ինչպես նաև բուն վերնագրից հանգել է Պետրոս Հայրապետին նվիրված հիշատակությունը, համառոտվել է նրա պատմությունը և այն այս օրվա վերջում հիշվում է միայն մեկ նախադասությամբ. «Յայսմաւորք»-ում բերվող պատմությունը ևս հիմնված է Բալուի մասին գրող նախորդ շրջանի մատենագիրների գործերի վրա: Բուն շարադրանքում թեև Բալու տեղանվան հիշատակությունը չկա, սակայն դարձյալ հստակորեն ասվում է, որ Միջագետքի տարբեր քաղաքներում Ս. Մեսրոպը չկարողանալով գտնել Հայոց գրերը, այնուհետև վերստին տրվում է պահքին ու աղոթքին և «Տեսանէր, զի թաթ ձեռին Աջոյ գրէր ի վէմն, որ հանդէպ կայր նմա: Եւ փորումս գրին որպէս ի ձեան տպաւորէր ի վերա փիմին: Եւ հանգամանք գրոյն և անուանքն ի միտսն Մեսրապայ տպա-

¹⁵ Տե՛ս Հայոց երբ վկաները, աշխարհ. Մանանդյանի և Տ. Անտոյանի, Վաղարշապատ, 1903, էջ 117:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 105:

¹⁷ Նույն տեղում:

¹⁸ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռք հմր. 2695, ԺԴ դ., 42բ:

¹⁹ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռք հմր. 4472, 1452-1457 թթ., 192բ:

²⁰ Նույն տեղում, 4472, 193բ:

տրեր»²¹:

Բալուի ավանդությունը արտացոլվել է և հայկական ձեռագրերի հիշատակարաններում: Ինչպես հայտնի է, գրիչները, ավարտելով ձեռագրերը, նշում էին, թե այն ո՞ր թվականին և որտե՞ղ գրվեց՝ բնորոշելով իրենց ապրած ժամանակը և այն վայրը, որտեղ իրենք գրել են այդ ձեռագիրը: Համաճաման ձևով 1468 թ. Բալուում ընդօրինակված Մաշտոցի հիշատակարանում ասվում է, որ այս ձեռագիրը գրվել է.

Յամուր դղեակս երևելի,
Որոյ անուց Բալու կոչի,
Ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնի,
Որ Հաւաքանք վերակոչի,
Աթոռ մերոյ հայրապետի,
Հրեշտակատիպ տիպ տեճալի
Մեսրովպ անուց վարդապետի...²²

Այս հիշատակարանում, ինչպես տեսնում ենք, Բալում անվանվում է անգամ Ս. Մեսրոպի՝ աթոռ, որովհետև, ըստ ցրա հետ կապված ավանդության, այստեղ է ճգնել և հայոց գրերը արարել Ս. Մեսրոպը:

Համաճաման ձևով Ստեփանոս արքեպիսկոպոսը 1481 թ. Խարբերդում ընդօրինակած իր Շարակնոցի հիշատակարանում Բալուի մասին գրում է. «ի յերկին Բալուայ՝ աղաթատեղն Մեսրոպայ»²³:

Այս ըմբռնումը ընդհանրացնելով արտահայտվել է և ժամանակագրություններում: 1673 թ. վախճանված Դավիթ Բաղիշեցին «Մաղկաքաղ արարել ի բազում պատմագրաց» խորագրված իր ժամանակագրությունում գրում է. «Յայսմ ժամանակի Մեսրովպ սքանչելի այրն Աստուծոյ զգիտ զձայնաւոր զիրսն, տուելովն Աստուծոյ ի վիմին տպաւորեալ ի Բալու»²⁴:

Այս ավանդությունը ներառվել է նաև հայ ուխտավորության երթուղիներում՝ դառնալով ուխտագնացության կարևոր կայաններից մեկը, իր կցիքը թողնելով և այդ ուխտագնացություններից ծնվող ուղեգրական երկերի վրա: Մեր քննած հարցի տեսանկյունից այս ուխտագնացությունները կարևորվում են նաև ցրանով, որ եթե նախորդ շրջանի մատենագրական երկերում առավելաբար ներքողվում էր Բալու²⁵, և կամ էլ Բալուի այրը ներկայացվում էր Հայոց գրերի Աստվածային Աջով տրվելու՝ Խորենացու «Հայոց պատմության» հետևողությամբ, գեղարվեստորեն պատկերվելով ըստ այդ հեղինակների ստեղծա-

²¹ Նույն տեղում, 193ա, տե՛ս և Ս. Էջմիածնի ձեռագրատուն, ձեռք հմր. 74, 166բ:

²² ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի էիջադրակարաններ, մասն Բ, կազմեց Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան, 1958, էջ 276:

²³ ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի էիջադրակարաններ, մասն Գ, կազմեց Լ. Ս. Խաչիկյան, Երևան, 1967, էջ 11:

²⁴ Մանր ժամանակագրություններ, XIII-XVIII դդ., հր. Բ, կազմեց Վ. Ա. Նավթյան, Երևան, 1956, էջ 326:

²⁵ Միակ բազաությունը՝ Կարդան Արևելյու «Դարձուրյան համալսարանական հազվածն է, որ նկարագրված է անգամ այրը: Կարելի է ենթադրել, որ Արևելյցին ինքը անձամբ է եղել այնպեղ և կամ էլ այս ավանդությունը լսել՝ անկելով այդ վայրերով:

մը չեն արժեր իմ աչքին: Կը դառնանք ի հիսիս, ուր ապահով և լեռք քարեր են մեծամեծ, հոն եղբորին վրայ քարին երեսը տաշւած, վրան բնեռագիր անեղծ, մաքուր, 22 տող վերը և 7 տող վարը քանդակուած, մէջ տեղը բաց ձգուած էր, ուր տող մը արաբերէն գիր փորագրած էին, Այս «Գրման քարի» կողէն գառի վայր, նեղ, սանդղաձև, գրեթէ մըջման շափով իջանք քարայրի մը բերան, որոյ մէջ փոքրիկ քարայր մի ևս կայ, երկուքին ալ առաստաղն ու պատերը սևցած, երկուքի մէջն ալ բեմի պէս անկոփ քարերով շարուածք, և պատերուն վրայ բազմաթիւ խաչեր փորուած: Ահա Ս. Մեսրոպբայ ճգնարանն, ըսաւ Տէր Մեսրոպբն:

Մուկններուս վրայ ինկայ, հոն, ուր Սրբոյն ծնկները մաշուած էին, լզեցի այն քարեր և փոշիները, յորս շրթունք և ճակատ Սրբոյն բիրիցս քսուեր էին նուիրելով իր խորհուրդն և իղձերը Աստուածային իմաստութեան, հոն դրի երեսներս, և չէի ուզեր վերցնել այն ժայռերէն, ուր նստեր, կոթներ, խոկալով և տքնելով Հայ ազգին և Հայաստանեայց եկեղեցւոյն լոյս և կեանք ճարելու ճգնութեամբ...: Քա՛ր, ո՛ր քարայր, Հայոց արևուն լուսնակամար, ուստի ծագեցաւ մեզ ճառագայթ դպրութեան, «Յոր խորհրդեամբ ճշմարիտ լուսոյ փառաց անեղին ճկարագրեցաւ մեզ գիր կենդանի յարգանդ մաքուր մեծին Մեսրոպբայ, անմատոյց լուսոյն երկրպագեցուք»: Կից քարայրիս, արտաքոյ դրան, կայ մի տաշածոյ երես մեծ գրատախտակի նման, արդեօք Հայ տառերը ձևակերպելու տախտա՞կն էր Սրբոյն: Ինչպէս նա երկու այլ քարայրեր, որոց առաջինն անելի լուսաւոր և ընդարձակ է, ունի սրահ մը, և երկրորդն՝ կրկին պատերով սեմեակ մը, որոյ առաջին սեմեակէն ներսը, դրան հանդէպ, քարայրին ճակատը փորուած և կոկուած մեծ քառակուսի մը, և փորումնային աջ անցիւնը վերէն ծակեր կան ականջաձև, յորմէ մարդ մը կրնայ իր ձեռքն երկնցնել, եթէ արմուկը կիսածալ ընես դէպ ի կանջքդ՝ գրեթէ նոյն ծակին ձևը կ'առնու, և այն դիրքով կրնայ մարդը իր թեր դնել այդ ծակին մէջ. - Ս. Մեսրոպբայ դպրոց կ'աճուանեն այս քարայրը, ըսաւ Տէր Մեսրոպբն, և կ'աւանդեն թէ՛ այդ ծակէն ելած է ԹԱԹԸ և այս տաշածոյին վրայ գրեր է Ա. Բ. Գ.-: Արդարև երբ այդ տախտակին յառէր էր խոկալով Սուրբն իր ուշքն ու աչքը, պէտք էր որ այս անկեան ծակէն ելնէր Թաթն և գրէր «ոչ իբրև ի քուն երագոյ», այլ քացորոշ յայտնութեամբ Աստուածային:

...Կան երկու այլ քարայրեր ալ, միոյն մէջ կը գտնուի ջրի հոր մը: Ասոնց մէջը խուկի և մոմի մոխիերը սևցուցած են, մանաւանդ ճգնարանին, ուր բարեպաշտօն կանայք կ'երթան կ'աղօթեն իրենց զաւակաց համար:

- Աւելորդ է ըսել, թէ Ս. Մեսրոպբ պատրաստ գտած է այս այր ու վայրը, որ իրմէն յառաջ ո՞վ գիտէ ի՞նչ նպատակի համար կոեր կոփեր են, դուրսի բնեռագիրն ալ մտածել կուտայ թէ՛ շատ հինուց գործ է, թերևս յիշատակարանաց դիւանը կազմելու մտքով տաշուած լիցին, եթէ այսպէս, գուցադիպութիւն մ'է՛ Ս. Մեսրոպբին»²⁹:

Հայոց մեծ եղեռնից հետո հայրենակցական տարբեր միություններ տպագրեցին Պատմական Հայաստանի տարբեր նահանգներին, զավառներին և բնակավայրերին նվիրված հատորներ՝ հաջորդ սերունդներին փոխանցելու համար կորսված էրկրի գոցն պատմական հիշատակը: Եվ Ս. Մեսրոպի այրը վերջին անգամ, որպէս ականատեսի, արդեն անց-

²⁹ Գաբրիէլ վրդ. Մովսէսեան, Թորոս արքայ ճամբորդ Նայասպանի, Կ. Պոլիս, 1884, էջ 154-155, 159-161, 162:

նող վերնուշ գտնում ենք Հարություն քհն. Սարգիսյանի՝ Բալուին Գվիրված տեղագրական-հուշագրական գործի հետևյալ հատվածում. «Ջէթ գիղին արևմուտքը բարձրադիր լեռան մը գագաթը կը գտնուի Սուրբ Մարտոսյ. ուր գատտին մէջ ապրող աւանդութեան մը համաձայն, Սուրբ Մեսրոպ աղօթած, ճգնած և հայ տառերը գտած է:

Ասիկա մասնաւոր մատուտ չունի. իր բարձրաբերձ գագաթին վրայ իրարու կից երկու երեք քարուկիր սեմեակներու կիսաւեր հետքերը կանգուն կը մնան, և զոյգ մը մէջիմէջ վիճափոր սեմեակ լեռան գագաթէն՝ անոր հիսսիսային արևմտեան ուղղաձիգ կողին վըրայ, 7-8 մետր աստիճանոց սանդուղքով մը մատչելի: Այս սանդուխին զլուխը կը գտնուի մէկուկէս երկու մէթր բարձրութեամբ և մէկ մէթրէն աւելի լայնութեամբ բևեռագիր արձանագրութիւն մը»³⁰:

Այս ավանդությունը անգամ 19-րդ դարում այնքան Գվիրական պատմական մի հիշատակ էր ընկալվում, որ Ալիշանը գրում է. «Ունի բերդ ամուր, յորում պատուի անձաւանման տեղի. ուր աւանդի Ս. Մեսրոպայալ ընկալեալ յաղօթս զօրինակ հայերէն տառից և ստեղծեալ գնոսից»³¹:

Այս ավանդության վավերականությունը դեռևս 18-րդ դարում մերժել է Հ. Մ. Չամչյանը: Վկայակոչելով Վարդան Արևելցու՝ Բալուին վերաբերվող հատվածը, Չամչյանը նշում է, որ Արևելցին դա բերում է որպես ժողովրդական ավանդություն և ինքն էլ իր հերթին ավելացնում է. «Եւ յիբրաի իսկ ռամկաց աւանդութիւն լինելոյ ապացոյց է այն, զի ասի, թէ վէմն այն, յոր դրոշմեցան տառքն Մեսրոպայ՝ կայ մինչև ցայսօր. և երևին ի մնա մկարք գրերոյն, որ է գրոյց անտեղի. զի այն վէմ ի տեպեան երևութեացաւ պռաջի մտաց սրբոյն, և ոչ թէ էր քար թանձրացեալ յերկիր, որպէս և յայտ է: Եւ արդարև եթէ իրական վէմ լինէր, ոչ թողոյր Սուրբն Մեսրոպ զայն անդաճօր, այլ՝ տայր բառնալ և տանիլ և պահել ի կաթողիկոսարանի և կամ արքայն Վոանշապուռ տայր բերել և դնել յարքունի պալատան յանջնջելի յիշատակ այսր գործոյ: Եւ դարձեալ, եթէ այնպիսի վէմ էր այն, Կորին, որ մնանցնուցանէ զսուրբն Մեսրոպ Մովսէսի, և զտառս նորա պատգամացն գրելոց, տյնպէս մնանցնուցանէր և զքարեղէն վէմն զայն՝ քարեղէն տախտակացն»³²:

Այսպիսով, Չամչյանը Բալուի այրի վեմի վրա որպես թե դրոշմված տառերի պատմությունը մերժում է՝ ճշելով, որ ինչպես խորենճացին է գրում, Ս. Մեսրոպին Հայոց գրերը տրվել են ոչ թե իրական վեմի վրա գծագրվելով, այլ տեսիլում, և տեսիլի հետ էլ անբերկույց են դարձել: Եվ երկրորդ, որ եթե իրապես քարին դրոշմվեին հայոց գրերը, ապա Ս. Մեսրոպը դրանք որպես աստվածատուր մի սրբություն իր հետ կբերեր և ոչ թե կթողներ Բալուում: Եվ երրորդ, քարեղեն տախտակի վրա գրերի գծագրման մասին հիշատակությունները գրական հետևողություն են Աստուծո կողմից Մովսէսին տրված Տաւանարանյայի տախտակների:

Գրերի Գլուտի՝ Բալուի ավանդության մասին Աճառյանն էլ գրում է. «Միակ պատմական աստաղը, որ կարող է իբր հիմք ծառայած լինել այս ավանդության, թերևս մի կարճ

³⁰ Զարուբին քհն. Սարգիսեան, Բալու, իր սովորոյթները, կոթմարն ու իմաստական վիճակը և բարրութը, Գալիլիւ, 1932, էջ 263-264:

³¹ Հ. Ա. Ալիշան, Տեղապի հայոց մեծագ. «Լենկպիկ», 1855, էջ 65:

³² Հ. Մ. Չամչյան, Պատմութիւն Հայոց, հր. Ա. Վենետիկ, 1784, էջ 762:

դադար է Մեսրոպի վերադարձի ժամանակ՝ Սամուսատից Վաղարշապատ»³³:

Նույն ձևով այս ավանդության պատմական հիմքը որոնելով, Հ. Մ. Հովհաննիսյանը գրում է. «Ս. Մեսրոպ պետք է, որ Եղեւփա-Սամուսատ-Մելիտիցն Խարբերդ-Բալու ճամբով մտած ըլլայ Հայաստան, այսինքն Արածանիի հովիտէն. ապիկա հոռոճական հիցն և գլխաւոր ճամբաներէն մէկն էր դեպի Հայաստան, որ Պատինգերեան քարտէսին վրա ևս նշանակուած է: Ս. Մեսրոպ այս ճամբէն անցնելով՝ կանգ առած պէտք է ըլլայ Բալու, մանաւանդ թէ ժամանակ մըն ալ հոն կեցած, ինչպէս որ ցոյց կուտան ժԲ դարու մեր յիշած պատմիչները: Ահա այս անցքին պատճառաւ է, ըստ մեր ենթադրութեան, որ ծագում առած է ժողովուրդին քով Բալուի բերդին աւանդութիւնը հայ գրերու գիտին մասին»³⁴:

Հայոց գրերի՝ Բալուում տրված լինելու մասին մատենագրական աղբյուրների բնութայունը, սակայն, վեր է հանում մի շարք օրինակափություններ, որոնք վկայում են, որ այս ավանդությունը ոչ այնքան խարսխված է Մաշտոցի՝ այս ճանապարհով Հայաստան վերադաձած լինելու վրա, այլ հիմնված է Գրերի Գյուտի պատմությունը ազգային-հոգևոր մի նոր վերամենկաբանմամբ ներկայացնելու ձգտման վրա: Այս հանգամանքը միանգամայն հստակորեն արտացոլվել է Սասնեցու ներքողյանի այն հատվածում, ուր ասվում է, թե աստվածային նախասահմանվածությամբ էր, որ Միջագետքի քաղաքներում տեղի չունեցավ Հայոց Այբուրեցի կարգավորումը:

Ինչպես Սասնեցին է գրում՝ «Եւ այս ի խնամոցն Աստուծոյ մատակարարէր, ոչ ամենայնի առնել զմեզ մուրացիկս՝ շնորհակալս այլոց. զբովանդակ պարզեսն ի ձեռսն այլազանից շնորհել մեզ՝ որպէս գառաքելութիւնն, զբահանայութիւնն և զարքայութիւնն, այլ պահէր զայսպիսի բարիս և մերով արեան զանկլածովս ձիւրէր մեզ»³⁵:

Ընդգծված այս տողի բացատրությունում Հ. Մ. Հովհաննիսյանը գրում է. «Այսինքն հրէա էին առաքելները՝ Թադէոսը և Բարդուղիմէոսը, Պարթև Լուսատրիչը և Արշակունի Վաղարշակը»³⁶: Եվ այս երեքի կողքին, Գրերի Գյուտը, ըստ Սասնեցու, վերապահված էր Ս. Մեսրոպին և այն էլ արդեն Հայաստանի սահմանագավառ Բալուում, այսինքն բուն Հայաստանում, որով Գրերի Գյուտը միջնադարյան ազգային ինքնագիտակցությունում սկսում է ընկալվել որպես զուտ հայկական երևույթ, որն էլ իր հերթին կատարվել է բուն Հայաստանում և ոչ թե նրանից դուրս:

Փարպեցին ժամանակագրորեն հաջորդում է Կոլյունին և Խորենացուն, ու Գրերի Գյուտը Հայաստանում դնելու միտումով է, որ թերևս նա չի հիշում բուն գյուտի պատմությունը և կամ էլ նույն միտումով են նրա Պատմության այս հատվածը ոչ այնքան հաջող խմբագրել հետագա խմբագիր-գրիչները, որով այն տպավորություն է ստեղծվում, թե Ս. Սահակը և Ս. Մեսրոպը հայոց գրերը կարգավորել են հենց Հայաստանում: Հատկանշական է, որ եվրոպական հայագետներից Մարկվարտը Փարպեցու այս հատվածը հենց այդպես էլ հասկանալով գրում է. «Մաշտոցի Ասորիք՝ այսինքն Միջագետք ուղեգնացութիւնը ու յարակից պարագաները կը լուծ Ղազար ամրողջովին: Այս՝ դիտումնաւոր փոփոխութիւն

³³ Տ. Անճադյան, Տայոց գրերը, Երևան, 1984, էջ 151:

³⁴ Հ. Մ. Հովհաննիսյան, Տայաստանի ընդերքը, Ս. Ղազար, 1970, էջ 95:

³⁵ Փարպեցի Սասնեցի, Ներքողյան, էջ 42:

³⁶ Տ. Մ. Հովհաննիսյան, Տայաստանի ընդերքը, էջ 96:

մըն է, որ կապ ունի հարկաւ Ղազարա ցոյց տուած այն չափազանց քանքին հետ, որով ո՛չ միայն Ս. Գրոց թարգմանութեան, այլև նոյնիսկ հայ գրերու կազմակերպութեան գլխաւոր արդիւնքը կը դիտէ վերագրել Սահակաւ, որով լափշտակուած է, այս պատճառով ալ, ինչպէս բնական է, դէպքիս համդիսավայրը հարկ է փոխադրել Հայաստան.³⁷

Գրերի Գլուտի՝ Բալուի ավանդութեան մեջ վերախմբագրման է ենթարկվել մաս տեսիլի պատմութիւնը: Եթէ Պատմահայրը գրում է, որ տեսիլում Աստվածային Աջը վեմին գրեց հայոց գրերը, ապա Բալուի ավանդութեանը հետևող հեղինակները արդեն գրում են, որ այդ գրերը դրոշմվեցին Բալուի այրի պատին, որով առավել է շեշտվում Հայոց գրերի աստվածատուր լինելը՝ այն ներկայացնելով արդեն առարկայական նյութականությամբ, ոչ թե տեսիլատուր՝ տեսիլում տրված, այլ անմիջականորեն Աստծո կողմից: Ասվածն առավել հստակ է երևում, երբ իրար կողք ենք դնում տեսիլի՝ Պատմահոր և Վարդան Արևելցու հատվածները:

Մովսես Խորենացի	Վարդան Արևելցի
Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երազ և ոչ լարթնութեան տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի երևութացեալ հոգւոյն աչաց թաթ ձեռին Աջոյ՝ գրելով ի վերա վիմի:	Աջով իւրով դրոշմեալ առաջի մորա, որպէս մեծին Մովսեսի ի լեառն Սինայ, և սմա ի լեառն Բալուայ, որպէս տակաւին ցուցանի դրոշմն աստուածագին վիմին և նկարք գրելոյն:

Բալուի ավանդությունում կան Խորենացու և Կորյունի վկայություններից տարբերվող ևս երեք էական մրբերանցներ, որոնք նույնպես պայմանավորված են Հայոց գրերի աստվածատուր լինելը առավել հստակ և առարկայորեն ներկայացնելու ձգտմամբ:

Հստ առաջին այս տարբերության, Հայոց գրերը տրվել են ոչ թե պարզապես Բալուում, այլ մրա մոտ գտնվող լեռան վրա, և ինչպես երևում է արդեն բերված հիշատակություններից, այս լեռը զուգահեռի մեջ է դիտվում Սինա լեռան հետ, ուր Մովսեսին տրվեց Տասնաբանյան, որով Հայոց գրերի աստվածատուր լինելը շեշտելու համար ստեղծվում է մաս զլուտի տեղագրական ընդհանրությունը:

Նույն այս նպատակով վերախմբագրման է ենթարկվում մաս Մովսես-Մեսրոպ զուգահեռը: Կորյունի մոտ եթե այս զուգահեռը հանգում էր այն մտքին, որ Հայոց գրերը ստացած Մեսրոպը երջանիկ էր իր վերադարձին, քանի որ ընդունվեց Հայոց ավագանու և ժողովրդի կողմից, իսկ Տասնաբանյան բերող Մովսեսը տրտմեց, որովհետև վերադառնալով Սինա լեռից, տեսավ ոսկե հորթին երկրպագող ժողովրդին:

Հայոց գրերի աստվածատուր բնույթի հետագա ընդգծումը թելադրել է այս համեմատության տարբերությունը ընդհանրության վերածել, և Բալուի ավանդության մեջ արդեն ոչ թե հոգեվիճակների տարբերությունն է ներկայացվում, այլ զլուտի իրավիճակային ընդհանրությունը, որով երկուսին էլ աստվածատուր պարզեր տրվեց լեռան վրա, և Ս. Մեսրոպը այնտեղից եկավ՝ իր հետ բերելով Հայոց գրերը այնպես, ինչպես Մովսեսը Սինա լեռից

³⁷ Պատմություն հայ նշանավորու, Լջ 35:

Տասնաթանյան:

Երրորդ տարբերությունն այն է, որ Գրերի Գյուտը Բալուում ներկայացնող բոլոր հեղինակները ճշում են, որ Ս. Մեսրոպը ոչ թե ստեղծել է ընդհանրապես Հայոց Այբուբենը, այլ պակասող այն տառերը, առանց որոնց թերի և անկենդան էր այդ Այբուբենը: Հատկանշական է, որ այդ գործերում ասվում է, թե Մաշտոցին տրվել են ձայնավորները, որոնք յոթն են եղել, և կամ էլ ասվում է, թե տասնչորս գրեր են տրվել, որը դարձյալ հավասար է երկու յոթի:

Այս հանգամանքը ևս պայմանավորված է Հայոց Այբուբենի աստվածատուր լինելը շեշտելու նույն ձգտմամբ: Ինչպես նշվում են միջնադարյան քերականագիտական աշխատանքներում, ձայնավորները անընդհատ լինելով՝ առանց ընդհատման հնչելով անընդունական են և ըստ այդմ աստվածային բնույթ ունեն, իսկ բաղաձայնները ընդհատվող հնչյուն ունեն, ուստի և մարդկային մահկանացու բնության նման մարմնավոր և նյութական են:

Նաև, ինչպես հայտնի է, յոթը աստվածության թիվ է համարվել սկսած պոլիթեոգորականներից, որը հոգևոր մի նոր վերամեկնաբանմամբ արտահայտվել է և քրիստոնեական միջնադարում: Նույն այս պատճառով հայերենում յոթի գրային համարժեքն է Է-ն, որը խորհրդանշում է աստվածությունը³⁸:

Ահա այս պատճառով Բալուի ավանդությունը ներկայացնող գործերում երբ ասվում է, թե Ս. Մեսրոպին տրվեցին ձայնավորները և կամ էլ յոթ գրերը, դրանով մեկ անգամ ևս շեշտվում է տրված գրերի աստվածային բնույթը, թե՛ որպես ձայնավոր գրերի և թե՛ դրանց աստվածային խորհրդանշող յոթը լինելով:

Այսպիսով, Բալուի ավանդությունը ոչ թե խարսխված է պատմական որևէ հիմքի վրա, այլ Գրերի Գյուտի պատմության ազգային վերախմբագրումն է կատարված միջնադարում, որի բուն նպատակն է եղել Գրերի Գյուտը ներկայացնել կատարված Պատմական Հայաստանի տարածքում: Բալուի՝ որպես Գյուտի տրման տեղը ներկայացնելը պայմանավորված է եղել երկու հանգամանքով: Նախ որ այն արդեն պատմական Հայաստանի սահմանային գավառներից էր, այսինքն՝ Հայաստան էր համարվում, և որ այնտեղ եղած բևեռագիր արձանագրությունը որպես հմից եկած պաշտամունքային վայր նորոգի վերիմաստավորմամբ որպես զրման քար ներկայացվում է աստվածատուր գրերի զրման սալ և աստվածատուր լինելու ըմբռնումը արտահայտվում է նաև այն մեկնաբանությամբ, թե Մաշտոցին տեսիլքում տրվել են անընդունական՝ աստվածային բնույթ ունեցող ձայնավորները, որոնց աստվածատուր լինելու հաջորդ հատկանիշն էլ այն է, որ դրանք, լինելով յոթը, խորհրդանշում են աստվածության յոթ թիվը և գրային համարժեքը:

³⁸ Ձայնավորների աննյութական լինելու և յոթի պարունակած այլաբանական խորհուրդների ու աստվածային թիվ լինելու մասին տե՛ս Գ. Պողոսյան, Գանեկյան գրերի հարյուր միջնադարյան բնագիտական ըմբռնման լիցենզիայով, «Եջմիածին», 2005, 2, էջ 87-98, է-Ը, էջ 110-125:

ՄԱՐԻԱՄ ԾՈԼԻՆՅԱՆ

ԻՆՏՐԱՅԻ «ՆՈՃԱՍՏԱՆ» ՍՈՆԵՏԱԾԱՐԸ

Հարցերը, որոնք շոշափված են Ինտրայի «Նոճաստան» բանաստեղծական ժողովածուում, նորություն չեն: Այդ հարցերին հեղինակն անդրադարձել էր «Ներաշխարհում»: Սակայն բանաստեղծությունների այս փոքրիկ ժողովածուում, որը ներքին թեմատիկ-գաղափարական կապով «Ներաշխարհի» շարունակությունն է, «Ներաշխարհի» գլխավոր հերոսը՝ ներքին ես-ը, հետաքրքիր հոգեբանական զարգացում է ապրում:

Ի հակադրություն «Ներաշխարհի» ես-ի, որն աշխարհն ընկալում է պատանեկան խանդավառությամբ և հույսերով, «Նոճաստան»-ում ես-ը փորձառու է՝ հասած թեքեյանական «տրտում գիտությամբ»՝ հոգևոր հասունացման մի բարձունքի, որից միայն վար են մայրում և ծիծաղում աշխարհ-բեմի և դերասանների վրա, որոնցից մեկն էլ սեփական անձն է, սակայն Ինտրայի «Նոճաստանի» քնարական հերոսը՝ ներքին ես-ը, այնքան փորձառու է, իմաստուն, որ ճիշդեական «զվարթ գիտությամբ»¹ անգամ չի կարող ծիծաղել վար մայրողի հոգեբանությամբ: Նա իր հոգում չի կարողանում հաղթահարել կյանքի ցավը, նրա հոգու խորխորատներում տևական պատերազմ է:

«Նոճաստան» (նոճին իբրև Ափդի սրբազան ծառ և վերանցականի, տրանսցենդենտալի խորհրդանիշ²) վերնագրված փիլիսոփայական այս սոնետաշարի քնարական հերոսը (ի հակադրություն «Ներաշխարհի» ես-ի) հոգևոր, ինտելեկտուալ, բարոյական հասունացման մի ճոր որակ է ձեռք բերել: «Ներաշխարհում» առաջ քաշված բարոյական կատարելության հարցը, որ սկսվում է անձի ես-ից և ծավալվում մինչև համայնական, համագո ես-ը, «Նոճաստան»-ում վերաճում, վերածվում է ես-ի՝ իքնակատարելության հասնելու ուղու քննության, որին հասնելով միայն մարդը կարող է միտել հոգու խաղաղության՝ Հավերժում լուծվելով: Եթե «Ներաշխարհ» ներթափանցված է անասնման լավատեսությամբ, նույնը չի կարելի ասել «Նոճաստանի» մասին: Թվում է, թե լավատեսության հակահիշմ այս պարագայում ևս պետք է լինի հոռետեսությունը: Սակայն «Նոճաստանի» քնարական հերոսը հոռետես չէ, նա ռեալիստ է՝ իրականությունը շատ սրափ և խոր տեսնող, ընկալող, վերլուծող, այնքան խոր, որ այդ ճանաչումը վերածվում է տեսանողության: Ինտրայի քնարական հերոսը, որ աներկբա բանաստեղծի ես-ն է, իր էկզիստենցիալ՝ զլորալ, տարածական մտակառուցվածքով է զենում աշխարհը³:

Ծարքում շոշափված հարցերի սոսկ թվարկումն իսկ կարող է պատկերացում տալ քնարական հերոսի՝ իրական, օբյեկտիվ, էկզիստենցիալ աշխարհընկալման մասին: Նա

¹ Տե՛ս Нилте Ф., Веселая наука (в книге "Утренняя заря. Переоселка всего земного. Веселая наука", Минск, 2003).

² Տե՛ս Пифагор, Золотой канон. Фигуры эзотерики. М., 2004, стр. 275.

³ Տե՛ս Maslow A., Motivation and Personality. New York, Harper, 1970:

<http://www.atheism.about.com/library/glossary/general/bldef-maslowabraham.htm>,

<http://www.who2.com/abrahammaslow.html>

բզկտվում է ներքին երկվությունից, երկփեղկումից, այդ ինքնաձաղկման խորքում, այդ ներքին կոնֆլիկտի խորքում ծանր շնչառությամբ, մոայլ հնքով նստած է *մահվան գիտակցությունը*: Ի հակադրություն մահվան՝ որոնվում է կյանքի իմաստը, որը հանգեցվում է, կրոնական իմաստով, անմահության, հարության երազանքի: Կյանք-մահ-հավերժություն,- փիլիսոփայական այս տիրույթում են քննվում հարցերը, և քնարական հերոսը փիլիսոփայական կամ որևէ այլ մխիթարիչ պատասխան չի փնտրում, նա զարթնած է, նա հոգևոր հասունացման այն «բարձր լեռների» կատարին է, որին հասնելով՝ լցվում են «տրտում գիտությամբ» և բարձր քրքիջով՝ սեփական աճն է և աշխարհի վրա: Քնարական հերոսը մահվան ելակետից մոայլ խորհրդածում է իմացության պատճառած ցավի շուրջ, ավելի շուտ՝ թղթից է հանձնում իր տառապանքը, ցավը, ինքնապատերազմը, որ բխում է աշխարհին իջած «մոայլամած ճշմարտությունն ար»⁴: Եվ քանի որ կա մահը, մարդկային կյանքի իմաստը բանաձևվում է որպես ինքնաճանաչման, ինքնակառուցման, ինքնարարման ուղի:

Քնարական հերոսի սիրտը կեղեքվում է մարդու անցողիկության ցավից, և ինքնագիտակցող անհատը երազում է հարություն, անմահության հույս: Սակայն «Նոճաստանի» ես-ը՝ որպես քնությանապաշտ, սթափ գիտակցում է, որ դա միայն երազանք-անուրջ է, իսկ իրականությունն այն է, որ մարդը կորչում է հողում, իսկ հողին՝ լուծվում անսահմանության, անվախճանի մեջ: «Ներաշխարհում» աշխարհի հետ բացված վեճն այս բանաստեղծական ժողովածուում ստանում է նոր որակ. եթե «Ներաշխարհ» անսահման սիրտ փառաբանություն է, այստեղ հասուն անհատը՝ իրական կյանքն ապրածը, ում երազանքները, անուրջները շրջվել են իրականության ցավից, սարսափով խորհում է, թե տիեզերական այն այգը, լուսաբացը՝ Քրիստոսով հարության առավոտը, որին բաղձում է հեզ հողին, եթե սին է ու դատարկ, ինչպես նյութական կյանքում՝ անուրջները, ուրեմն՝

Լա՛վ է փշոց հետ գլխիկոր չքանալ այժմեմ:

(«Աշնան երգ», էջ 214)

«Աշնան երգ» վերնագրված այս բանաստեղծությունն իր բնակարային գույներով տերյանական «Գիշեր և հուշեր»-ին հոգեհարազատ մի ապրում է: Զարթնած, իրականությունն իր գույներով ընկալողի համար հոգու աշուն է կամ հոգու գիշեր:

Փիլիսոփայական սոցետների «Նոճաստան» ժողովածուն բացվում է «Վերադարձ» բանաստեղծությամբ, որում նոճիներին վերադառնալն ստանում է խորհրդանշական քնույթ. նոճիները «Ներաշխարհի» նույն նոճիներն են, որոնք խորհրդանշում էին երկիր → երկինք, մարդ → անսահմանություն, երկրային կյանք → հավերժություն, ներքին ես → վերանցական, համազո ես փոխանցումը: Նոճիները դառնում են հավերժության խորհրդանշիչ («Հավերժություն», «Դարվեր»), որ միտում են դեպի տիեզերական եթեր, դեպի Անվախճանը: Անսահմանին ձուլվելու, անճանալու ուղիով այդ սլացքը ենթադրում է հանգուստ հոգու խա-

⁴ Զրաքյան Տ., Երկեր, Ե., 1981 թ., էջ 60 («Ներաշխարհ»): Այս գրքից հաջորդ մեջբերումներն (կապարված են «Նոճաստան» շարքից) լքերը կտրվեն փեղում:

դադողության («Պայծառ օր», «Հովին մեջ», «Պաշտամունք»): Այս երգերում ուրախություն, լույսի ծփանք չկա: Տիեզերական հավերժությունը կարծես անտարբեր է մարդու լինել-չլինելու խնդրի հանդեպ: Մի շարք երգերում մահվան ցավը, սարսափը, անսփոփ թանձր թախիծը մութ դող են փոխանցում ընթերցողի հոգուն («Նվագի ձայն», «Իդձ»), ինչպես է. Տեսիրճիպաշյանի «Անգղը», ճոհների անտառակից լսվող անուշ մեղեդին թունավորվում է ազոավների՝ մահը խորհրդանշող կոինշով:

Գերաշխարհի տեսիլներով լի, հավիտյան հավատարիմ վեճ անուրջին՝ գիշերային աղ-ջամուղջում ճոհները լուռ երազ են հառաչում Անհունի մեջ: Բայց ողբագին վայում է մի բու, որը խորհրդանշում է իմացության վայումը մարդկային հոգում, «խավարակյաց մտա-ծություն մը սրաչվի» բուի պես միապաղաղ վայում է մարդու ներսում («Բուն»): Արթնացած միտքը շարունակ տանջվում է «վաղանցության իր ցավով» («Իդձ»): Մեռած հույսերի գե-րեզմանոցից ճոհների պես դեպի Անանք հառնած «եսը լքում» նման է բացվող այգի ֆո-նի վրա ավելի «պիշ ու մոայլ» դարձող ճոհների, քանի որ երազներից լքված ես-ին ո՛չ Նիրվանան կփրկի, ո՛չ էլ որևէ երկնային Հայր («Նոճերուն պես»):

Քնարական հերոսի հոգին չի հագնում «անանց իրերեն»՝ գեղեցիկից, այնինչ՝ շուրջը միայն անցողիկությունն է, քայքայում: Նոճները հավերժ սլացք են դեպի Անդենականը: Ցնորք է ամեն բան, ինքնախաբեկանք: Մարդը մահացու է.

... որս մ՝ են դուն անսրխա՛լ ջնջման:

(«Ցնորք», էջ 226)

Մարդու մահկանացությունը պարտադրում է հավերժական կյանքի երազանքի, սա-կայն երկնամկեր ընտրյալների շարքն այնքան էլ ստվար չէ: Եթե ճոհներն անդրհայաց, այսրատյաց, գերերկրյա հոգիներ են, որոնք միտում են «մայր խավարին լուսադրյուր»՝ աստվածային տիեզերական Օրենքների վիճը, կույր սխալների կալանավոր մարդը խար-խափում է կասկածանքներում («Ցավ»): Լուծվելով ճոհների հզոր սոսափյունի մեջ՝ քնա-րական հերոսը փորձում է փախչել ինքն իրենից («Օրոր»), ճշմարտության իմացությունից, անհուսությունից: Սարսափելի եզրահանգում, չկա վերերկրային կյանք, ոնալ է միայն գե-ղեցիկը, որն, իբրև պատրանք-երազանք, փոխարինում է ճշմարտության գիտակցման տառապանքին:

Արվեստը սիմվոլներում փակված ծանր ճշմարտության վեճացումն է, խաբկանք և ինքնօրորում («Մահիկը»): Եթե «Ներաշխարհում» ես-ը մարդու անցողիկության, մահվան գիտակցության տառապանքից մղվում էր դեպի իրական կյանքի հեթանոսականություն՝ եթերային սիրո խորհրդանշիչ Խոնման, ինչպես Շանթի «Հիմ աստվածներ»-ում՝ Աբեղան, որը գերադասեց կյանքի ծովը՝ իր մոայլով և սիրո լույսով, ապա «Նոճաստանի» քնարա-կան հերոսը, որը հոգեբանորեն ավելի հասուն է և ձևավորված անհատականություն, հի-շեցնում է Վանահորը՝ իր «լեռան» բարձունքից վար ճայող: Եվ մա ևս Վանահոր պես կա-րող է մարդկությանը կոչ անել՝ գտնել ինքն իրեն, գիտակցել սեփական գոյության իմաս-տը՝ ասելով. «Մինչև հոս կարելի է մարդը բերել, բայց հուսկն անդին մարդ ի՛նքը պիտի եր-

թա»⁵:

Ճշմարտության որոնման ուղին իմաստունին հասցնում է սեփական հոգու «բարձր լեռներ», որից վար մա տեսնում է նրեք ուղի՝ ոչնչապաշտություն, որն ինքը կործանում է, դեպի Աստված կամ Անեզրություն և դեպի գերմարդ: Եթե շանթյան վաճառաւոր, որ գիտակցում էր, թե «մինչև հոս կարելի է մարդը բերել», հույսը դրած մարդու վրա՝ ձգտում է ինքնաբարձրման, Ինտրայի «Նոճաստանի» իմաստունը փորձում է թանձր իրականությունը խելդել դեպի Անճառն ու Անհունը հավատի պատրանք-անուրջներում: Այսինքն՝ քնարական հերոսը մահվան գոյության ցալից «մեռնում» և «հարություն» է առնում՝ փառաբանելու հարության նրազանքը: Մահ → կյանք → սեր → ցալ հավերժական պտույտը Ինտրայի «Նոճաստանում» իմաստավորվում է տիեզերական լուսին ձուլվելուն արժանի լինելու և հարության վերադարձով անմահանալու նոր նրբերանգով:

«Նոճաստանում» ծավալվում է թախծաշաղախ նրազանք-անըջանքի մի երգ, լուսին փառաբանության երգ, մեծարենցյան լուսառատ, ինտրայական «խաժասփյուն» գիշերը նոճիների լուսեղեն կարտուն է և մակ քնարական հերոսի հոգու կարտուն, լուսն իրեն հոգու կարտուն: Ողջ տիեզերքը ծփում է տավղի մեղեդիով, անճառ Լուսին դեմ խելը աղջամուղջը ծուր է իջել, նյութը՝ դարձել աղոթք («Լուսնագիշեր»): Իջնող երեկոյի շշուկները «գաղափարների անթարշաճ կյանքին» մեծ խղճմտանքին հարելու զուգորդումներ են ծնում («Երեկո»): Արշալուսին լուսների մեջ վերասլաց նոճիներն իրենց գոյությամբ զուգորդում են մեկ այլ միտք. «Ճշմարտության գութը» կամ հավիտենական կյանքի հույսը աներկբայելի են («Արշալուսյս», «Մագոմ»):

Լուսահայաց նոճիները շարունակում են մնալ մեների՝ նյութից դեպի հոգի վարից վեր հավիտենական փոխանցման սիմվոլ: Վարի հաճույքներից, ցալից, մոլմոքից, վաղանցիկությունից կյանքի, հավերժականի խորհրդանշիչ նոճիներն անմասն են և «դեպի վեր կպակնուն միայն»՝ մխրճվելով աղամամութի մեջ: Այդպես էլ մարդու հոգին պիտի փնտրի խաղաղության ուղին, որը մա ստանում է Քրիստոսի ծննդյամբ: Մարդկային հոգու «թյուր ու մոայլ... ձորերուն խորերեն» իր ծննդյամբ Քրիստոսը բերում է Ստուգության Ուղի, իսկ նոճիներն օրհներգում են. «Օրհնյալ է սերն ու ճանաչումն Օրինաց» («Ծննդյան գիշեր»), օրինաց, որ Քրիստոսն ինքն է՝ որպես փրկիչ օրենք, դուռ, ուղի... Սակայն այս որոնումը՝ հանգումը Քրիստոսին, վերջնական չէ, ներքին երկփեղկված են-ը շարունակ հակասության մեջ է. նրազ-անըջանքը զարթնածին այլևս խաղաղություն չի կարող բերել, կասկածը պառակտում է նրա հոգին: Եթե չկա հոգու անմահություն՝ «հարակյանքն երկնաճեն», և մահը սոսկ «անէացում է խավար»՝

Թողե՛ք գիս, նոճը, որ տխրագին մեղանչեն:

(«Ընք»)

Ինչպես Սուրբ Գրքում է ասվում, իմացության կամ կենաց ծառի պտուղն ուտելը հանգեցնում է դրախտի կորստյան: Ասել է, թե հարուստ կենսափորձը պատճառ է դառնում

⁵ Շանթ Լ., Երկեր, Ե., 1989, էջ 429:

հոգու դրախտից մարդու վտարման՝ զարթոնմի, արթնության, սթափ մտածողության: Սակայն մարդու բնույթն այնպիսին է, որ նա ի գործու չէ սանձելու սեփական մտքի վերսր-լացումը, և, թերևս, մարդու կյանքի իմաստը հենց իմացության աստիճաններով վեր էլնելն է և տիեզերքի անսահմանությունը պեղելը, որը անսահմանի կառույցում իր տեղի ու դերի իմաստը հասկանալը: Այսինքն՝ զարթոնումը բերում է անհուսություն, դրա համար էլ «տրտում գիտության» հասածը՝ Ինտրան, հետագայում կզարմանա, թե լուսառատ «Նե-րաշխարհը» երբևէ ինքն է գրել:

Նարեկացիական երկփեղկման տառապանքի ծվատող ցավը ծավալվում է նաև նրա հոգում, և մեղանշման տենչի հեթանոսական ճիչը խելդղվում է «Նոճաստան»- «Ջղջում» բանաստեղծության մեջ, որը հավաքական ես-ի զղջման խոսք է: Նոճիները դառնում են «շիջյալ սերնդոց» քաղության, ապաշխարանքի, հույսի խորհրդանշ, որ կարկառված են դեպի «Օրենքն անանց»՝ դեպի տիեզերական կարգ ու կանոնը, դեպի Քրիստոսը՝ որպես «դուռ», «ես եմ դուրը...» (Հովհ. Ժ 9): Նոճիները նաև նախկին մեղանշումների գիտակցությամբ լեցուն հող դարձող ոսկորների անպատում թշվառությունը Անսահմանության մեջ լուծելու, Աստծուն ապավինելու սիմվոլն են («Ջղջում»):

Պատարագի, քարոզի ժամանակ ավետարանական շատ էական հատված բացատրե-լիս բոլորի ուշադրությունը կենտրոնացվում է մի բառով՝ *պրոսխումեն*, որ հունարենից թարգմանաբար նշանակում է ուշադրություն: Համանուն սոցետում ամփոփված է «Նո-ճաստան»՝ որը ասելիքը, Տոճիների սիմվոլը հարստանում է մի նոր նրբերանգով: Վերջին օրը՝ մահվան դեմադեն, վեհատալիլ օրհներգուները՝ նոճիները, կպատմեն իղձերի, վա-լելման ունայնությունը: Ունայն է անգամ մեղանշումը: Կհիշեցնեն անհաս բարձունքների, չնվաճված իրերի տոչորող կարտի մասին, սակայն ավերել է պետք անգամ հուշն ու երազը: Ինտրան ճշմարիտ ուղի է տեսնում միայն կամքի, ինքնասանձման հաղթանակով հլուության տոնը, որով մարդը կարող է հոգու ամոթից մաքրված ներկայանալ Անմատույ-ցին, Անսահմանին: Որպես պրոսխումեն-ուշադրություն՝ Ինտրան «ցուցադրում է» միակ ճիշտ ուղին, Անէին ձուլվելու միակ պայմանը ներքին մաքրությունն է («Պրոսխումեն»):

Փյլխտփայական սոցետների այս շարքը, որ «Նոճաստան» է կոչվում, մահ-կյանք-ցավ-հաճույք-երազանք-պատրանք տարածքում կյանքի իմաստը որոնող հասուն ան-հատականության՝ ցավից տառապող և դրանից դեպի պատրանքապաշտություն մղվող հոգու ապրումների գեղարվեստական բյուրեղացումն է: Նոճիներն իբրև սիմվոլ հանդես են գալիս նույն՝ «Ներաշխարհում» ունեցած դերով՝ խորհրդանշելով մարդու ինքնակա-տարելագործման տենչը և անմահության երազանքը: Սոցետների՝ երեսունչորս բյուրեղ-ներից հյուսված պսակում, իբրև երեսունչորս յուղաներկ կտավների ամբողջություն, նո-ճիները դառնում են հետին պլանում վեր խոյացող սիմվոլներ, որոնք համադրում են տիեզերական համատարած քայքայումն ու կենսածին գեղեցիկը և խորհրդանշում գեղե-ցիկի պաշտամունքը:

«Նոճաստան» XIX դարավերջին և XX դարասկզբին տարածված էսթետիզմի, որպես գրական հոսանք, հստակ հակվածությամբ ժողովածու է, որտեղ պատրանքապաշտույ-թյունը բխում է էսթետիզմի այն սկզբունքից, թե գեղեցիկը, վեր լինելով իրականությունից և բացարձակ, կարող է ձևավորել այդ իրականությունը: Թերևս տեղին է մեջբերել էսթե-

տիզմի հայրերից մեկի՝ Օ. Ուայլդի խոսքերը. «... Արվեստի իսկական նպատակը Ստի, այսինքն՝ հիասքանչ խաբկանքի մատուցումն է»⁶:

«Նոճաստանը» «Ներաշխարհի» ամփոփական շարունակությունն է՝ գերհասունացած ես-ի նոր աշխարհայացքը, որում մահվան ցավը մեղմվում է տիեզերական լույսին ձուլվելու, հոգու խաղաղության հասնելու, Հավերժի անսահմանության մեջ հարություն առնելու և տնելու երազանքի փորձով: Կյանքի և մահվան հարատև վերադարձի պտույտը «Փոխում» սոցետում ներկայացվել է վաղամցիկի և Անանցի միջև վեր հառնած սիմվոլիկ նոճիների բնանկարով, որը կազմում է ինտրայական մտածողությանը բնորոշ սիլլոգիզմի առաջին եզրը, իսկ երկրորդ եզրը նոճիների ոտքերի տակ փոխած սնուցող հողն է՝ լի մարդկային մարմինների և անուրջների խոնարհ աճյունով: Այդ աճյուններից Տիեզերքի մասնիկը՝ ես-ը, ասես «ակճի՛ր կընե» (ոտքերի թաթերին կանգնած ձգվել)՝ հալվելու նոճիների մեջ և սլանալու եթեր. ահա և կյանքի ու մահվան հավերժական գոյապտույտի գեղարվեստական ձևակերպումը:

Եթե ամփոփելու լինենք Ինտրայի ես-ի հոգեբանական զարգացման ընթացքը՝ «Ներաշխարհից»՝ «Նոճաստան» ընկած ճանապարհին, պետք է նշել, որ ներքին ես-ը անցնում է կյանքի ցավի Գողգոթան, որից հանգում է իրապաշտության, իրականության պաշտամունքի՝ թաթախում սիրո պատրանքով, սակայն է՛լ ավելի իմաստնաճալով՝ զարթնելով, տառապում է կյանքի անցողիկության այրող զգացումից՝ մահվան փաստի գիտակցումից, որից փրկություն է տեսնում նոր պատրանք-երազանքի՝ տիեզերական Անճառին ձուլվելուն արժանի լինելու հույսի, անրջանքի մեջ:

⁶ Уайльд О., Замыслы, М., 1906, стр. 35.

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԱՐԺԵՔԱՎՈՐ ՈՒՍՈՒՄՆ ԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՐԱՆՆԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի «Գարեգին Ա Ասրվածաբանական կենտրոնը» լույս է բնծայել արվեստագիտության դոկտոր Վիգեն Ղազարյանի «Մեկնությունք խորանաց» խորագրված աշխատությունը, ուր բերված են ավելաբարանական փաստ խորանների հայ միջնադարյան փաստերեք մեկնությունների բնագրերը և վերջիններիս ուսերեն թարգմանությունները¹:

Բուն բնագրերի հրապարակությանը նախորդում է աշխատասիրողի՝ խորաններին նվիրված ուսումնասիրությունը:

Ինչպես հայրնի է, ձեռագրերում չորս Ավետարաններից առաջ գեղեղված են եկեղեցական պատմագիր Եվսեբիոս Կեսարացու (ծնվ. շուրջ 265 թ.)՝ Կարպիանոսին ուղղված թուղթը և չորս Ավետարանների՝ Եվսեբիոսի կազմած համաբարբառը (համաձայնության փախարակներ), որոնք հայ մատենագրության մեջ անվանվում են խորաններ: Համաբարբառային փախարակները այսպես են անվանվում՝ խորանակերայ (կամարակերայ) ձևավորման համար:

Խորանների մեկնությունները վերաբերվում են ոչ թե համաբարբառի համաձայնության փախարակներին (աղյուսակներին), այլ հենց այդ փաստ խորանաձև էջերի գեղարվեստական ձևավորմանը: Այսինքն՝ ոչ թե բուն փեքսըն է վերլուծվում, այլ վերջինիս ձևավորումը եղող սյուսաշար-կամարաձև խորանները:

Այս մեկնությունների հեղինակները իրենց բացատրություններում շեշտում են երկու կարևոր հանգամանք: Նախ, որ հիշյալ խորանների ձևավորումը հեղինակների գուր ստեղծագործական երևակայության արդյունքը չէ, թե նրանք ըստ իրենց ճաշակի կարող էին այս կամ այն զարդամոտիվները և պարկերները գեղեղել խորանների կամարների ներքո և սյուսներին կից լուսանցքներում, այլ պայմանավորված էր համաբարբառային աղյուսակների պարունակած փեսական-ասրվածաբանական ըմբռնումներով և դրանց արքախայրման համապարասխան գեղագիտական յուրահարկություններով:

Երկրորդ՝ ոչ միայն գուր ստեղծագործական երևակայության արդյունք չեն այս խորանների գեղարվեստական ձևավորումները, այլև դրանց մեկնությունները: Այսինքն՝ մեկնիչները ոչ թե պարզապես վերլուծել են ներկայացվող խորանաթեթթերի պարկերները, այլև վեր հանել խորհրդաբանական և գեղագիտական այն սկզբունքները և ընկալումները, որոնք պայմանավորել են համաբարբառային այս աղյուսակների նման գեղարվեստական ձևավորումը: Վերջինս պայմանավորող փեսության ընդհանուր հայեցակարգի մասին, որը այս խորանները ներկայացնում է որպես մուրքը չորս Ավետարանների, Վ. Ղազարյանը գրում է. «Ավետարանն սկսող խորանապարկերները դիրվում են իբրև «նախադրություն

¹ Տես Մեկնությունք խորանաց (Արվեստի փեսություն՝ միջնադարյան հայկական բնագրեր), աշխտ. Վ. Ղազարյանի, մատենագիտական խմբագրիներ Շ. Ղուկասիայան և Գ. Տեր-Վարդանյան, Ս. Էջմիածին, 2004, 480 էջ:

փառագարդ և աստուածապայծառ մտադր գանձուցն» (իմա՝ Ավետարանների խոսքի): Տն-վեսարար խորանապարկներն, ըստ մեկնությունների, իրենց գույներով, զարդամտփվ-ներով, խորհուրդներով (սիմվոլներով), հոգու վրա զգայական ներգործումով կազմում են Ավետարանագրքի բաղկացուցիչ մասը, ծառայում իբրև նախադուռ, իբրև նախագիտելիք, իբրև հոգեբնախոսական ներշնչում ավետարանական «սրբազնագրությունների» (Գիտնի-սիտ Արիտպագացի) խորքերը մտնելու համար»²:

Արամամանակ հեղափոխողը նշում է, որ խորանների մեկնությունների բուն նպատակը, սակայն, խորանների պարկերամտփվների իմաստաբանության վերհանումն է: Անհրա-ժեշտ է նաև նշել, որ այդ մեկնությունները իրենց հերթին դարձել են նաև խորանների նկա-րագարդման տեսական հույեցակարգ՝ թելադրելով և ձևավորման պարկերամտփվների համապարասխան պարկերագրություն:

Խորանների մեկնությունների և խորանների ձևավորման հարաբերակցությունը կարևոր մի հարց է, որի քննությունը, ինչպես նշում է Վ. Ղազարյանը, վեր է հանում փաստ խորան-ների ձևավորման մի շարք կարևոր սկզբունքներ: Եվ այս գրքի կարևոր արժանիքներից մե-կը հենց այն է, որ այստեղ վեր են հանված այդ սկզբունքները: Աշխատասիրողը չի սահմա-նափակվում միայն խորանների մեկնությունների այլաբանական իմաստների և արվեստի տեսության հարցերի վերլուծությամբ, այլ հենց ավետարանական խորանների նկարագր-դրումները «կարդում է» այդ մեկնությունների միջոցով: Գույների համադրումից մինչև առանձին բուսամտփվները և կենդանածները ներկայացնելով ցույց է տալիս դրանց բա-ցարրության գրական սկզբնաղբյուրները խորանների մեկնություններում: Ավելին, հայկա-կան մեկնությունների հիման վրա նա քննում է նաև վաղ շրջանի արևելաքրիստոնեական և բյուզանդական մի շարք ձեռագրերի խորանների փորձեր պարկերները՝ դրանց բացատ-րությունը ներկայացնելով ըստ հայկական նյութի:

Ներագուրողը դիմում է նաև բնագրային-գրական զուգահեռների՝ խորանների մեկնությ-ությունները համեմատելով հայկական «Ձայնից մեկնություններից» մինչև Գյոթեի գույների տեսությունը ձգվող ստեղծագործությունների հետ:

Ուսումնասիրությունում առանձին մի բաժնով ներկայացված են բերվող փաստերը մեկ-նություններից յուրաքանչյուրը պարունակող ձեռագրերի նկարագրությունները: Տիշյալ մեկնությունները պարունակող ձեռագրերի քննությունը կարևորվում է կրկնակիորեն. նախ, որ պարկերացում է փալիս այն ձեռագրերի մասին, ուր որ գտնվում են փալիս բնագրերը: Երկրորդ՝ ներկայացնելով խորանների մեկնություններին նախորդող և հաջորդող նյութերը, ուրվագծում է ձեռագրային-թեմատիկ այն միջավայրը, որում հանդես են գալիս և բերվում փալիս բնագրերը:

Մեկնություններից յուրաքանչյուրի բնագիրը բերվում է հնարավորինս շատ ձեռագրերի օգտագործմամբ: Ասվածը վերաբերվում է հատկապես վաղ շրջանի մեկնություններին: Այսպես, առաջին մեկնության քննական բնագիրը կազմված է բառ, իսկ երրորդ մեկնությ-անը՝ երեսունմեկ ձեռագրերի համեմատությամբ: Այս հանգամանքը ոչ միայն հնարավո-րություն է փալիս քննական բնագրերը առավել մեծ թվով փորձերը ցվածներով կազմելու, այլև ավելի մեծ փալիսությամբ բերելու կազմվող բնագրի լավագույն ընթերցվածները պարունակող կապակցություններն ու նախադասությունները, ինչպես նաև տեսական ավե-

² Նույն տեղում, էջ 16:

լի մեծ ընդհանրացումների հասցևի տրոհման ժամանակը, հեղինակային պարկանելությունն ու այլալի խնդիրներ որոշելիս:

Առանձին մի բաժին է նվիրված խորանների մեկնություններում արտահայտվող թվերի խորհրդարանությանը և հատկապես փաստ թվին, որպես կապարայ թվի: (Միջնադարյան խորհրդարանությամբ՝ փաստ կապարայ թիվ է համարվում ոչ միայն այն պարագանով, որ միավորների լրումն էր, այլև կազմված էր առաջին չորս միավորների գումարից: Այսինքն, ինչպես որ չորսը խորհրդանշում է աշխարհաստեղծ չորս փայլերը, այնպես էլ փաստը հավասար է առաջին չորս թվերի գումարին $1+2+3+4$:

Նեց խորանների, այդ թվում և վաղ շրջանի ընդհանուր քրիստոնեական, օրինակով ցույց է տրվում, թե փաստ նման այլաբանական մեկնությունը ինչպես է պայմանավորվել փաստ խորանների համաբարբառային հերկյալ կառուցվածքը: Նախ ներկայացվում են ավարարանական այն դրվագները, որոնք կան չորս Ավարարաններում, ապա նրանք, որոնք երեք Ավարարաններում են, այնուհետև՝ Ավարարաններից երկուսում, և, վերջապես, այն դրվագները, որոնք չորս Ավարարաններից միայն որևէ մեկում են հիշվում: Նման գուգորդման մեջ խորանների ընդհանուր թիվը պետք է լինի փաստերկուսը, սակայն Էվսեբիոսը համաբարբառային այս շարքից դուրս է թողել «Մարկոս-Ղուկաս-Նովիանեն» և «Մարկոս-Նովիանեն» գուգորդումները, այլապես խորանների թիվը փաստ փոխարեն կլինի փաստերկուսը: Սա մի բնորոշ օրինակ է այն իրողության, թե ինչպես միջնադարյան այլաբանական մարածողության շրջանակում թվերն են թելադրել կյուրի ներկայացման կառուցվածքը և վերլուծությունը:

Միջ մեկնությունների բուն բնագրերը ներկայացնելը, հնարագործող նախ բերում է փաստ խորաններից յուրաքանչյուրի խորանագարդերի բացատրությունները՝ համաձայն միջնադարյան մեկնությունների: Այսպիսով, այստեղ ոչ թե փաստերեք մեկնությունների բնագրերում առկա բացատրություններն են ներկայացվում մեկնություն առ մեկնություն, այլ հակառակը՝ յուրաքանչյուր խորանի ներքո բերվում է թե՛ այդ խորանին և թե՛ նրանում առկա խորանագարդերի մասին փաստերկու մեկնություններից յուրաքանչյուրում եղած բացատրությունները:

Շնորհիվ նման մոտեցման, փաստ խորաններից յուրաքանչյուրի միջոցով ներկայացվում է փաստերեք մեկնությունների՝ փյալ խորանին նվիրված բացատրությունների համահավաք վերաշարադրանքը: Ուր յուրաքանչյուր բացատրության դիմաց կշվում է, թե այն մեկնություններից որում է հիշվում:

Քանի որ խորանաթերթերից ամեն մեկը կազմված է փայլեր պարկերներից, ուստի խորանների մեկնությունների այդ բացատրությունները կարևորվում են ոչ միայն խորանների, այլև ընդհանուր պարկերագրության շրջանակում, քանի որ նույն այդ մոտիվները հանդես են գալիս թեմատիկ այլ պարկերներում, ինչպես նաև մեկնաբանվում ավարարանական և բնագիտական այլաբան մեկնություններում: Ահա այս պարագանով՝ Վիգեն Ղազարյանի աշխատասիրությամբ հրատարակված «Մեկնութիւն խորանաց» աշխատանքը կարևորվում է ոչ միայն խորանների բացատրության ու վերջինիս հնար կապված արվեստաբանական և գեղագիտական խնդիրների, այլև միջնադարյան գրականության և մշակույթի մի շարք գիտակարգերի ուսումնասիրության փեսանկյունից:

ԳԻՏԱ-ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔ

ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԻ ՆԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆԸ ՆՎԻՐՎԱԾ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆՈՒՄ

Նոկտեմբերի 6-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի րարձր հովանավորությամբ, իր աշխարանքը սկսեց Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությանը նվիրված միջազգային գիտաժողովը:

Ե դարում, Տայոց Գրերի Գյուրից անմիջապես հետո, հայ թարգմանիչները ձեռնամուխ եղան Սուրբ Գրքի հայերեն թարգմանությանը, որ հիրավի համարվում է «թարգմանությունների թագուհի»: Տայոց Գրերի Գյուրի 1600-ամյա հորեյանական րոնակարարությունների շրջանակում կազմակերպված այս գիտաժողովին մասնակցում են Տայասրանի, ինչպես նաև ԱՄՆ և եվրոպական մի շարք հեղինակավոր համալսարանների մեկ րասնյակից ավելի գիրականներ:

Տնրունական աղոթքից և Մայր Աթոռի միաբան ու գիտաժողովի կազմակերպիչ Տ. Վահան վրդ. Տովհաննիսյանի ողջույնի խոսքից հետո գիտաժողովի մասնակիցներին իր օրհնություը րվեց Ամենայն Տայոց Տայրապետը՝ ասելով. «Մեզ համար հոգու առսնձնակի խեղություն է Տայ Գրի 1600-ամյա հորեյանի աղոթով Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությանը և հայ հոգևոր գրական ժառանգությանը նվիրված միջազգային այս գիտաժողովի բացումը Սուրբ Էջմիածնի հարկի եերքը:

Մեր ժողովրդի քրիստոնեական կյանքի ու պարսության անրաժան մասն է կազմում այրենական Տայ Գիրը, որն սրեղծվեց Աստվածաշունչը հայերենով ուսուցանելու նպատակով: Այդ մեծ նպատակի նախաձեռնողները՝ Մահակ Պարթև Կաթողիկոսը, Մաշտոց Վարդապետը և երանց համամիտ ու գործակից Վոսաշապուհ թագավորը, ջանքեր ներդրեցին աղոթքով ու այն հավատով, որ մայրենի լեզվով Աստծո հոսքը առավել լսելի դառնալով ժողովրդին, գրվելով սրերում ու հոգիներում՝ օրհնությամբ է լցնելու երա կյանքը: Արդարև, հավատրի յույր առատորեն սփռվելով՝ աստվածնակա հոգու անհամար ու անգին րոտողներ պարզեց հայոց կյանքին՝ աստվածային շնորհ և օրհնություն դարձավ ոսկեդարյան այդ օրերից ի վեր: Սկզբնավորվեց ու անընդմեջ ժառանգականությամբ 16 դարերի մեջ աղոթքով ու անձանձիք ջանքով սրեղծվեց հարուստ գրական ժառանգություն՝ սեփական և թարգմանական, գիտական ու գեղարվեստական:

Գիրն ու դարությունը մեր ժողովրդի համար դարձան ձևակարքի նախ և առաջ Աստծո հոսքին ոսկեղիթ լինելու, Աստծուն ձևակաելու և հավատրի մեջ հաստատուն մնալու: Բնական է, որ Աստվածաշունչը, ինչպես ամենևուր քրիստոնյա աշխարհում, հայ իրականության մեջ ամենաշատն էր ընդօրինակվում և հերտնան՝ րապգրվում՝ ջանալով անխաթար րահպանել Ե դարից ավանդված հայե-

րեն «Թագուհի թարգմանության» Աստվածաշունչ Մատյանը: Տափարի լույսը, որ առաջարկում էր մեկնողական, քարագոյական, վարքագրական, պարմական ու բնագիրական-նախադասական, այլև՝ գեղարվեստական գրականությունից, մեր ժողովրդի համար եղավ եսեմ փրկության առաջադր՝ իր դժվարին պարմության փորձությունների մեջ ապրելու և վերածնվելու: Հայրենիքում ապրեց մեր ժողովուրդը, թե հալածանքներից ափովեց այլ երկրներում, իր հավատով միշտ միասնական մեաց հայության հոգին, մեաց իր հողի հետ ու առավածասեր հայրերի, մեաց փրկության հույսի ու հավատի հետ:

Մեզ համար մեծ ուրախություն է, որ գիտաժողովը սևեղադատալով Աստվածաշունչ Մատյանի հայերեն թարգմանության հարցերին, ինչպես և՛ մեր ժողովրդի հոգևոր գրական ժառանգության տարբեր խնդիրներին, մասնավորելով գիտական առումով դեռևս չուսարանված կողմերն այդ ժառանգության, մեկ ակնգամ ես կարևորելու է նրա հոգևոր ու մշակութային արժեքն ու տեղը համաշխարհային մշակույթի ու պարմության մեջ: Մեզ հավատում ենք, որ այս գիտաժողովի հրավիրումը հավատի լոյսագության արժեքն ու խրախույս է դառնալու և դառնալու է հրավեր՝ Աստվածաշունչ Մատյանը սևադարձ պահպանելու և սերունդներին փոխանցելու:

Գիտաժողովի սիրելի մասնակիցներ, բարի գալուստ ենք մտադրում ձեզ և հաջողություններ՝ գիտաժողովի աշխատանքներին: Գիտաժողովի կազմակերպման համար Հայրապետական Մեր գնահատանքն ենք բերում Հոգևորի Տ. Վահան վարդապետ Հովհաննիսյանին և նրա բոլոր աջակիցներին:

Հայցելով բարեխոսությունը Սուրբ Սահակ և Սուրբ Մաշտոց մեր մեծ Ոստիգյապետների, ոգեկոչելով անմահ հիշատակը հայ գրի ու դպրության կմիտյալների, մեր գրական ժառանգությունը կերպողների, աղոթք ենք բարձրացնում առ Փրկիչ Տերը մեր, որ Իր օրհնության ենթոք պահպանի աշխարհը համայն և ազգս հայոց ու պարզևի հավատի, հոգու և մտքի լոռ արգասիքներ: Աղոթում ենք, որ Տերը թաշտողջ պահպանի բոլորիդ, շնորհներով զարդարյալ և օրհնի գիտական Ձեր ջանքերը՝ ի սեր մարդկանց ու Իր Սուրբ Անվան:

Ողջ լերուք ի Տեր, զօրացեալ շնորհօք Սուրբ Հոգույն և յաւեր օրհնեալ ի Մեզ. ամեն»:

Գիտաժողովի առաջին օրը զեկուցումներով հանդես եկան Օբաֆորդի համալսարանի պրոֆեսոր Ռոբերտ Թոմսոնը՝ «Սուրբ Ներսես Լամբրոնացին և Հայկական գիրքը», Ժենի համալսարանի պրոֆեսոր Բեռնարդ Ուրֆին՝ «Հովհաննես Իմաստասեր և աստվածաշնչյան խնդիրներ. Սուրբ Գրքի հայկական և վրացական մեկնությունները», Մարեմոդարանի գիտաշխարհներ Մանես Ժիրենյանը՝ «Սուրբգրային վկայակոչումները վաղ շրջանի հայ մարենագրության մեջ», և Մուսանես Գրիգորյանը՝ «Աստվածաշնչի հայ միջնադարյան մեկնությունները» թեմաներով:

Գիտաժողովի երկրորդ օրը զեկուցումներով հանդես եկան Գերմանիայի Տյուրինգենի համալսարանի պրոֆ. Գարրիելա Վիկելերը՝ «Աստվածաշնչյան վկայակոչումների աստ-

վաճառականական ազդեցությունը Գրիգոր Լուսավորչի կարգավորած Պապարագում», Ֆրանսիայից Հայր Շարլ Աննուն՝ «Ավագ Ուրբաթին Քրիստոսի գերեզման դրվելու արարողությանը կապարժող սաղմոսների բնությունը», Կանադայի Մակգիլ Համալսարանի պրոֆ. Մանուել Ջինրաշյանը՝ «Ճննդող գրքի» հայերեն թարգմանության բնագիրը», Երուսաղեմի Եբրայական համալսարանի պրոֆ. Մայքլ Մթոռունը՝ «Պարականոն գրքերը և հայկական ավանդությունը», նույն համալսարանի դասախոս Կիկ. Նիրա Մթոռունը՝ «Գրախարհի չորս գեղերը հայկական մանրանկարչության մեջ», և Նյու Յորքի Ս. Ներսես ճեմարանի դասախոս Ս. Վահան վրդ. Հովհաննիսյանը՝ «Հանգիստ երանելույն Յովհաննու» գործի հայկական խմբագրությունը և նրա հարաբերությունը «Գործք Յովհաննու» պարականոն գրությանը» թեմաներով:

Նիսպերի ավարտին գիտաժողովի մասնակիցները ներկա գրնվեցին երեկոյան ժամերգությանը:

Գիտաժողովի երկրորդ օրը զեկուցումներով հանդես եկան ԱՄՆ-ից դոկտ. Ջոզեֆ Ալեքսանյանը՝ ««Գործք առաքելոց»-ի զրաբար բնագիրը և նրա կարևորությունը Նոր Կտակարանի բնական բնագրի պատրաստման համար», Կանադայից Կլոդ Բոքսը՝ ««Հոր»-ի հայկական բնական բնագիրը», Մալթենադարանի գիտաշխատող, «Մալթենադարանի բարեկամներ» հիմնադրամի գործադիր տնօրեն Արշակ Բանույանը՝ «Եվթաղյան տնայությունները Նոր Կտակարանի հնագույն օրինակներում», արվեստագետ Վիգեն Հազարյանը՝ «Խորանների մեկնությունը Աստվածաշնչի ձեռագրերում» թեմաներով:

Գիտաժողովի փակվեց Հայր Վահանի խոսքով: Հայր Սուրբ իր երախտագիտությունը հայրենացի Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ գիտաժողովի կազմակերպման աջակցելու, և գիտնականներին՝ մասնակցության համար: Նա հույս հայրենց, որ նման գիտաժողովներ պարբերաբար կկազմակերպվեն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հովանու ներքո և կհամախմբեն հայազգեսներին:

Գիտաժողովի մասնակիցները այնուհետև մեկնեցին Օշական, ուր մասնակցեցին Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցում մատուցվող Սուրբ և Անմահ Պապարագին: Սրբազան Պապարագից հետո ներկա գրնվեցին եկեղեցու բակում զեկուցված խաչքար-փառերի օրհնության արարողությանը:

Հոկտեմբերի 9-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց հոկտեմբերի 6-8-ը Մայր Աթոռում կայացած Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանությանը նվիրված միջազգային գիտաժողովի մասնակիցներին՝ գիտաժողովի կազմակերպիչ Ս. Վահան վրդ. Հովհաննիսյանի ուղեկցությամբ:

Ողջունելով գիտաժողովի մասնակիցներին՝ Հայոց Հայրապետը բարձրորեն գնահատեց գիտնականների նպաստը հայագիտությանը: Նորին Սրբությունը նշեց նաև, որ նմանապիպ հանդիպումներն այսուհետ ավելի հաճախ պետք է կազմակերպվեն Սուրբ Էջմիածնում: «Տասնամյակներ շարունակ զրկված ենք եղել անվանի գիտնականների հետ շփվելու, նրանց գիտելիքներից ու գիտական փորձառությունից օգտվելու հնարավորությունից: ...Ձեր ներկայությունն այստեղ փարսախարսր իր դրական

անդրադարձն է ունենում ինչպես մեր հավատարմոր զաւակաց, այնպես և մեր երիտասարդ հոգևորականների կյանքում»,- ասաց Նորին Սրբությունը:

Գիրնականների անունից Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին՝ օրհնության, բարձր հովանավորության և Մայր Աթոռում հյուրընկալության համար, որդիական իր երախտագիտությունը հայտնեց Վահան Հայր Սուրբը:

Հանդիպման անդրադարձ եղավ նաև երիտասարդ միաբանների ուսմանը: Նշվեց, որ ավելի քան քսան երիտասարդ եկեղեցականներ ուսանում են ԱՄՆ-ի և Եվրոպայի տարբեր համալսարաններում, իսկ հինգ միաբաններ, համալրելով իրենց կրթությունը Եվրոպայի տարբեր բարձրագույն կրթական հաստատություններում, արդեն իրենց ծառայությունն են բերում Մայր Աթոռի համապատասխան կառույցներում:

ՄԱՅՐ ԱԹՐՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ԻՏԱԼԻԱՅԻ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՕՐԵՐԸ ԵՎ Ս. ՂԱԶԱՐԻ ԱՐՎԵՍՏԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ՅՈՒՅԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԱՅԱՍԱՆՈՒՄ

Հոկտեմբերի 5-ից նոյեմբերի 5-ը Հայաստանում անցկացվեցին հայ-իսրայելական բարեկամության օրեր՝ բարձր հովանավորությամբ Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի և Իսրայիլայի Հանրապետության նախագահ Կառլո Կոնդեյի Չամչիի:

Ակավոդ հանդիսությունների նախերգանքը դարձավ հոկտեմբերի 2-ին Այ. Սպենդիարյանի անվան օպերայի և բալետի Ազգային ակադեմիական թատրոնում Զուգեպպե Վերդիի «Տրավիատա» օպերայի կատարումը:

Հայ-իսրայելական բարեկամության օրերի հանդիսավոր բացումը փեղի ունեցավ հոկտեմբերի 5-ին Հայաստանի ազգային պարկերասրահում: Միջոցառումների շարքի կազմակերպիչներին և մասնակիցներին Հայրապետական օրհնության իր խոսքը ուղղեց Ն.Մ.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Նորին Սրբությունը բարձր գնահատելով բարեկամության այս օրերի բերելիք նպաստը հայ-իսրայելական դարավոր կապերի և երկու երկրների փոխադարձությունների առավել սերտացմանը և ամրապնդմանը՝ ի մասնավորի ասաց. «Շոգու առանձնակի խեղությունը (Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից գալիս ենք ողջունելու Հայ-իսրայելական բարեկամության օրերի ծրագիրը, որն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության և Իսրայիլայի Հանրապետության նախագահների բարձր հովանավորությամբ: Հայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում այս գեղեցիկ նախաձեռնության և ընդարձակ ծրագրի բարերարներին, կազմակերպիչներին ու բոլոր մասնակիցներին»:

Նազույն մեր երկու ժողովուրդների դարավոր բարեկամության դրսևորմանն ու ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումները մեկ ամիս շարունակ տևեալանությամբ են համակելու Երևանը և մեր մշակութասեր հասարակությամբ:

Չրափի, դարերի խորքից են գալիս առնչություններն ու բարեկամությունը քրիստոնյա մեր ժողովուրդների: Առկարակալն ու տերեհական կապերն ժամանակի հետ գունաւորել են ու թալոթրեն զարգացել մանապակե մշակութային սերտ հարաբերությունները՝ թողնելով թանկ ու նվիրական հիշատակներ: Հայրենի է, որ Հայաստանի համար դժվարին ժամանակներում մեր ժողովրդի զավակները հանգրվանել են ևսն Իսրայիլի հողում, զբաղվել առևտրականությամբ, վաճառականությամբ, նավաշինությամբ ու նավագնացությամբ, ինչի մասին տեղեկություններ են պահպանվել հայկական ձեռագրերի հիշատակարաններում: 12-13-րդ դարերից հայկական համայնքներ են եղել Տոմում, Միրսևում, Ֆրոնենցիայում, Լիվոնոյում, Վենեթիկում, Պիզայում և այլուր: Իսրայիլյան մեծ նավահանգիստներն ու քաղաքները տերեհական աշխույժ կապեր են ունեցել Կիլիկյան Հայաստանի հետ, հայ վաճառականների հետ՝ մինչև Իրան ու Տեղևարան: Այս տեսակալ առնչությունները մերձեցրել են մեր ժողովուրդներին և փոխադարձաբար

հարստացրել: Մեր ժողովրդին իր բարձր զարգացած արվեստով, մշակությամբ ու գիտությամբ մշտապես հետաքրքրել է Իրախան, ուր այցելել և ուսանել են եկեղեցական ու աշխարհական շատ նշանավոր հայորդիք: Իրալական հողից է սկիզբ առնում հայ տպագրությունը, որը, ինչպես բոլոր ժողովուրդների կյանքում, նշանակալի իրադարձություն եղավ նաև հայոց պարամության մեջ: Երբ Հայաստանը հեծում էր օսմանի անողոր լծի ներքո, Վենետիկում լույս տեսավ հայերեն առաջին տպագիր գիրքը, հոուն ու Լիվոռնոյի դարձան հայ տպագրության օրրաններ: Հայ մշակության անփոխարինելի վստակ է մատուցել Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությունը՝ 300-ամյա հսկայածավալ գիրական ժառանգությամբ: Մխիթարյան գիրական միաբանների համաարեղությունը միշտ լուսավորելու է հայ մշակութի երկիները և երախարագիտությամբ է հիշվելու մեր ժողովրդի հոգում: Սոր ժամանակներում առավել ընդարձակ են հայ-խորալական մշակութային առնչությունները՝ օպերայի, թատերական և կինոարվեստում, ճարտարապետության, հոգևոր ու աշխարհիկ երաժշտության, գեղարվեստի և այլ ասպարեզներում: Եվ Մենք հավարում ենք, որ հայ-խորալական օրերը մեծ խանդավառություն են պարգևելու միջոցառումների մասնակիցներին և նոր լիցք ու զորություն են հաղորդելու մեր ժողովուրդների բարեկամությանը և մեր պետությունների հարաբերություններին:

Այդոք ենք բարձրացնում երկիներ, որ Բարձրյալ Արարած խաղաղության մեջ պահպանի աշխարհը համայն և օրհնի ժողովուրդների միջև բարեկամության ճանապարհները: Բարի սկիզբ ու ընթացք ենք մտադրում Հայաստանում հայ-խորալական բարեկամության օրերին և արեղծագործական հաջողություններ՝ մասնակից արվեստագետներին:

Ճնորք և սեր մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ և ընդ ամենակենսուն, ամեն:

Այնուհետև ողջույնի խոսքով հավաքվածներին դիմեց ՀՀ Արարքին գործերի նախարար Վարդան Օսկանյանը՝ ասելով. «Ես կարծում եմ, որ սա լավագույն արտահայտություն է դրսևորում է հայ-խորալական և անցյալի խորը կապերի ու այսօր առկա միջպետական հարաբերությունների»:

Իրալական կառավարությունը ներկայացնող Իրալիայի առնարի նախարար Ադոլֆո Ուրսուն ասաց. «Մեր դարավոր և ընդհանուր պարմությունը պետք է մեզ օգնի, որպեսզի կարողանանք կերպել ընդհանուր ապագա: Ես վարահ եմ, որ Հայ-խորալական բարեկամության օրերով կնշվի մի շար կարևոր փուլ մեր երկու երկրների պարմության մեջ»:

Հայ-խորալական բարեկամության օրերի հանդիսավոր բացմանը գուզընթաց րեղի ունեցավ նաև «Հայ Վենետ. Սուրբ Ղազարի գանձերը» ցուցահանդեսի բացումը: Հայ-խորալական կապերի շրջագծում ներկայացնելով Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության գործունեությունը՝ միաբանության ընդհանուր աբբահայր Եղիա ծայրագույն վարդապետ Քիլադյանը ասաց. «Բոլորս էլ գիտենք, թե հայերի համար ինչ է նշանակում Իրալիան թե՛ իբրև երկիր և թե՛ իբրև հայկական հիշարակների օրրան: Այսօր իրալահայերի համար ինչ է նշանակում Հայաստանը: Իրալացիները, իրենք էլ լինելով մշակութային ժողովուրդ,

հայրենաբերեցին Հայաստանը մշակույթի ճանապարհով, հայրենաբերեցին Պապի այցելությամբ: Այսօր ժամանակն է, որ Իրալիան հայրենաբերի Հայաստան բնաշխարհը, հայ ժրպան, ստեղծագործ ժողովուրդը, հայ մշակը»:

Նույն օրը իսկով Ապոլո անվան զրադարանում տեղի ունեցավ «Հայերն Իրալիայում. Իրալիայի հայ համայնքն իր մասին» խորագրված հանդիպումը Իրալիայի հայ համայնքի ներկայացուցիչների հետ, որի ընթացքում Միլանի Հայ Տան գանձապահ Արմեն Ջորջո Բեզդեմիրյանը Հայաստանին նվիրեց իր հոր՝ Միրան Բեզդեմիրյանի՝ ժամանակին Հայաստանի համար հավաքած 500 կտոր գրականությունը:

Արամ Խաչատրյան համերգադարանում երեկոյան Հայաստանի ֆիլիարմոնիկ նվագախմբի (գեղ. ղեկավար՝ Է. Թոփչյան) կադարամբ տեղի ունեցավ իրալական սիմֆոնիկ երաժշտությանը նվիրված համերգ, որի ընթացքում հնչեցին հարվածներ Վերդիի «Նաբուկո», «Գող կաշաղակ», Ռոսինիի «Վիլիելմո Տել» և մի շարք այլ օպերաներից:

Բոլոր այս, ինչպես նաև հայ-իրալական փոփոխական հարաբերություններին նվիրված գործարար համաժողովները ու քննարկումները տեղեցին մեկ ամիս, որի ընթացքում կազմակերպվեց 36 միջոցառում:

«Մոսկվա» կինոթատրոնում երկու շաբաթ ներկայացվեցին համաշխարհային կինոյի հայտնի վարպետներ Պաուլո և Վիկտորիո Տավիանի եղբայրների ֆիլմերը: Ցուցադրությանը ներկա էին հանրաժանոք բեմադրիչները:

Իրալիայի վերջին 100-ամյակի պատմությունը ներկայացվեց ֆլորենտացի Ալինար եղբայրների կադարամ լուսանկարների ցուցահանդեսով:

Բարեկամության այս օրերի շրջանակում չէր մոռացվել անգամ իրալական խոհանոցը, որին էր նվիրված իրալական «Կոնգրես» հյուրանոցում կազմակերպված «Իրալական խոհանոցի 50 տարին» լուսանկարչական ցուցահանդեսը, որին ներկա էր այդ հաստատության նախագահ Ջուզեպպե Դել Օստոն:

Երևանի պետական համալսարանում, Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվագիտական համալսարանում և Իրալիայի դեսպանությունում կազմակերպվեցին իրալերենին և իրալական գրականությանը նվիրված գիտաժողովներ և զեկուցումներ:

Իրալիայի մշակույթը, պատմությունը և փոփոխությունը ներկայացնող բոլոր այս միջոցառումների կողքին բնականաբար առանձնակի տեղ էր տրված հայ-իրալական կապերին և Իրալիայի հայկական հիշատակներին:

Այս առումով խոստով էր հավակապես Ս. Ղազարի հոգևոր-մշակութային արժեքների ցուցահանդեսը, որն, ինչպես ասացինք, բացվեց Ազգային պարկերադարանում, որտեղ հայ միջնադարյան մշակույթի արժեքների կողքին ցուցադրվում էին նաև այն գործերը, որոնք ստեղծվել էին Ս. Ղազարում և Իրալիայում: Այստեղ առանձին մի բաժնով ներկայացված էին Մխիթարյան հրապարակությունները, որոնք իրենց փորագրանկարներով և շքեղ ձևավորմամբ մի նոր էջ բացեցին 18-19-րդ դարերի հայ գրքարվեստի պատմության մեջ:

Հայ նկարչության պատմության ուրույն մի էջը կարելի է համարել Մխիթարյան միջավայրում իրալացի նկարիչների կողմից հայկական թեմատիկայով ստեղծված գործերը: Այս պարկերների բովանդակությունը Ս. Ղազարի վանականները ներկայացրել են իրալացի նկարիչներին, և վերջիններս էլ այդ թեմատիկայով ստեղծել են համապատասխան

նկարներ, որոնք վերաբերվում են ազգային-հոգևոր կյանքի նշանակալից դրվագներին Տայոց Դարձից մինչև Գրեքի Գյուլբը և Վարդանանց ճակատամարտը: Այս կտավներն ու փորագրանկարները երկու մշակույթների յուրօրինակ միաձուլումն են, որտեղ հայկական թեմաները ներկայացված են իրապացի նկարիչների ընկալմամբ և ժամանակի կրասիցիս-տրական արվեստի սկզբունքներով:

Մեծ հեղափոխությամբ դիմել է նա Երևանի քաղաքապետարանում բացված «Տայկական հիշատակները Իրալիայում» ցուցահանդեսը, որտեղ ներկայացված էին Իրալիայի տարբեր քաղաքների հայկական հիշատակները սկսած հոռմնական կայսրության շրջանից մինչև Իրալիայի հայկական նկեղեցիները և կրթամշակութային հաստատությունները:

Ողջ Իրալիայով շրջելով հայկական այս հիշատակների հեղքերով, դրանք գեղարվեստական մեծ վարպետությամբ նկարել է կանադահայ նկարիչ Տայր Բագեն: Տայրի ներկայության հեր կապված վայրերի ցանկն էլ կազմել է Վենետիկի Միսիթարյան միարանության անդամներից Տ. Տարություն վարդապետ Պապիկյանը: Անհրաժեշտ է նշել, որ Տայր Տարությունը ընդհանրապես մեծ մասնակցություն է ունեցել հայ-իսրայական օրերի պատմա-մշակութային մասի կազմակերպման գործում:

Իրալիայում հայ հոգևոր ավանդների ինքնօրինակ մի արտահայտությունն է Ս. Ղազարի նկեղեցական երգեցողությունը: Ինչպես նշում են Միսիթարյան հայրերը, այստեղ վանական մի սերնդից մյուսին է փոխանցվել Պատմական Տայաստանից Միսիթար Սեբաստացու բերած ծայնեղանակները: Որոնց գրառման և նուրագրման հարցերով երկար տարիներ զբաղվում է Միսիթարյան հայրերից Վրթանես Ուլոհոջյանը: Վենետիկում գրվող հայ մշակույթի վավերագրման կենտրոնի ջանքերով վերջերս թողարկվեց մի ծայնասկավառակ, որն ընդգրկում է Մեծի Պահոց շրջանի Ապաշխարության շարականները Տայր Վրթանեսի կատարմամբ:

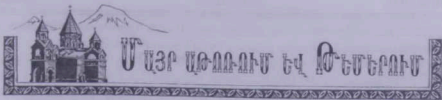
Տայ-իսրայական օրերի շրջանակում հոկտեմբերի 8-ին Առնո Բարաջանյանի անվան համերգատարահում տեղի ունեցավ այս ծայնասկավառակի շնորհանդեսը, որի ընթացքում հիշյալ շարականների կատարմամբ հանդես եկավ Տայր Վրթանեսը: Տայ հոգևոր երաժշտությանը նվիրված նման գործերի հրապարակության կարևորության մասին խոսեց Փարիզի հայկական հոգևոր երգի կենտրոնի «ԱԿՆ» երգչախմբի ղեկավար Արամ Քերովբյանը: Վենետիկի հայ մշակույթի վավերագրման կենտրոնի ղեկավար Մինաս Լուրյանն էլ ներկայացրեց կենտրոնի աշխատանքները:

Տայ-իսրայական պատմա-մշակութային կապերի գիտատեսական բնությունը դարձավ Տայաստանի Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայում կազմակերպված վենետիկյան երկօրյա ընթերցումները: Գիտաժողովի ընթացքում առանձին բաժանումներով ներկայացվեցին այդ կապերը գրականության, ճարտարապետության, քանդակագործության, նկարչության և երաժշտության բնագավառներում:

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԵՆ ԿԱՆՈՎԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԴՆԱԴԱՐՈՒ
ԱՐԽԵՐԻՍԿՈՒՊՈՍԵՏՆԵՐ ԸՆԹԱՏԱԽԻՄ

ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ՏՈՆԸ ՕՇԱԿԱՆՈՒՄ

Հոկտեմբերի 8-ին Օշականում առանձնակի հանդիսավորությամբ տոնախմբվեց Ս. Թարգմանչացի փոքր:

Հայոց Գրերի Գյուրի 1600-ամյակի առիթով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Արագածոտնի թեմի և Մշակույթի և երիտասարդության հարցերով նախարարության համարել ջանքերով կազմակերպվել էր ուխտագնացություն Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցի: Վաղ առավոտյան Հայաստանյան թեմերի, երիտասարդական միությունների, բուհերի և հոգևոր հաստատությունների բազմաթիվ երիտասարդներ համախմբվել էին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Ս. Տրդատ Բագ խորանի առջև: Այստեղից ուխտավորները 36 բազմամարդ խմբերով, հոգևորականների առաջնորդությամբ, հոգևոր և հայրենասիրական երգերի հոգեզմայլ երգեցողությամբ սկսեցին իրենց թայլերթը դեպի Շիական: Յուրաքանչյուր խումբ իր հեկա տանում էր Հայոց Այբուրենի զարդարուն մեկ փառ, որոնք պետք է զեպրեղվեին Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցու հարևանությամբ տեղադրված խաչքար-փառերի կողքին:

Մինչ ուխտավորների թայլերթը կհասներ Օշական, այնտեղ մեկնեց նաև Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Փարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցու առջև Նորին Սրբությանը դիմավորեցին թեմի հոգևորականները՝ Արագածոտնի թեմի առաջնորդական փոխարկի Ս. Թորգոմ վրդ. Տոնիկյանի առաջնորդությամբ, Արագածոտնի մարզպետ Հրաչ Գյուզալյանը, Աշտարակի քաղաքապետ Ա. Ղալաչյանը, մարզային իշխանությունների այլ ներկայացուցիչներ ու պաշտոնյաներ: «Հրաշափառ»-ի երգեցողության ներքո Հայոց Հայրապետը առաջնորդվեց եկեղեցի, ուր մատուցվեց Սուրբ և անմահ Պատարագ: Պատարագից էր Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նավասարդ եպս. Կոնյանը: Պատարագին իր մասնակցությունը բերեցին նաև Մ. վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանը և կառավարության մի շարք անդամներ: Հրեթաց Ս. Պատարագի Մայր Աթոռի դիվանապետ Ս. Արշակ եպս. խաչատրյանն ընթերցեց Հայոց Գրերի Գյուրի 1600-ամյակի առիթով Փարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի սրբափառ կոնդակը:

Պատարագի ողջ ընթացքին անընդհատ հոսքով ժամանող ուխտավորները և բարեպաշտ ժողովուրդը խնում էին Ս. Մեսրոպի շիրմին ձնադրելու և հայցելու Սրբի բարեխոսությունն ու օրհնությունը:

Հավարտ Սուրբ Պատարագի հոգևորականների թափոն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գլխավորությամբ կատարեց եկեղեցու բակում տեղադրված 36 խաչքար-փառերի օրհնության մասնավոր արարողությունը: Հայոց Այբուրենի բոլոր փառերի պատկերմամբ այս

յուրօրինակ խաչքարերի ստեղծմանը բանդակագործ Ռուբեն Նալբանդյանը ձեռնամուխ էր եղել ավելի քան երկու տարի առաջ՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետի օրհնությամբ:

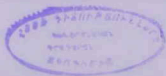
Խաչքար-տառերի օրհնության արարողությունից հետո Նորին Արքայությունն իր պատգամն ուղղեց բարեպաշտ ժողովրդին: «Միտելի հայրորդիներ, ձեզ հետ միասին եկել ենք ևսփրական սրբավայր՝ խոնարհվելու շիրիմին Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի, հաղորդ դառնալու հայոց գրերի խորին խորհրդին, անհաս ու անսկիզբ խորհրդին, որ դարերի մեջ եղել է մեզ համար այնպիսի ծովում փարոս լուսավոր: 1600 տարիներ առաջ Աստված մեր ժողովրդին պարգևեց 36 հշակագրեր: Մեր լուսամիտ սուրբ վարդապետ Մեսրոպ Մաշտոցը աստվածապարզ խորհուրդը արձանագրեց դարերի ու սերունդների համար, արձանագրեց որպես պարգև: ...Այս ճշմարիտ խորհուրդը դարերի մեջ մենք դարձրինք մեր կյանքի հշակաբան և ապրեցինք այն Զրիստոսով, Նրա սիրտ ու միասնության լույս պարգևաներով:

...Հայցենք Աստծուց, որ զորացնի ամենքիս՝ մեր հայրերի ուղենշած ճանապարհի քայլելու հայրենակներումն և եկեղեցաշինության սուրբ զգացումներով, անմեղացորդ ևսփրումով, որպեսզի հայոց գալիքը լինի միշտ լուսավորված, պարծառ և միշտ ժպտացող մեր ժողովրդի զավակներին բոլոր դարերի ընթացքում»,- ասաց Ամենայն Հայոց Հայրապետը: Նորին Արքայությունն իր գնահատանքը հայրենեց ևսեւ ՀՀ վարչապետին այն բոլոր միջոցառումների համար, որ կազմակերպվեցին ՀՀ կառավարության կողմից՝ փառավորապես տոնախմբելու Հայոց Գրերի Գյուլի 1600-ամյակը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

Ս. ԵՐԵՐՈՂՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԵՂԵՆՈՒ ՕՏՄԱՆ ԱՐԽԻԵՊՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

ՆՈՐԱՅՑ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ՕԾՎԵՅ ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՐԱՎ-ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԹԱՂԱՄԱՍԻ Ս. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ՆՈՐԱԿԱՌՈՒՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Նոյեմբերի 20-ին, ծնունդի Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրիելի Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, օծվեց Երևանի Հարավ-արևմտյան թաղամասի նորակառույց Ս. Երրորդություն եկեղեցին։ 2001 թ. հունիսի 7-ին Ամենայն Հայոց Հայրապետի հանդիսապետությամբ կատարվել էր եկեղեցու հիմնարկների, իսկ 2004 թ. նոյեմբերի 9-ին՝ խաչերի օծման արարողությունները։ Եկեղեցին կառուցվել է ազգային բարերար փիլ. Լուիզ Սիմոն Մանուկյանի ազնիվ բարերարությամբ։ Նորակառույց եկեղեցու ճարտարապետն է լուսահոգի Բաղդասար Արզումանյանը։

«Հրաշափառ»-ի երգեցողության ներքո, եկեղեցականների հանդիսավոր թափօրի ուղեկցությամբ, իր օրհնությունը բաշխելով հավաքագյալ ժողովրդին, Նորին Սրբությունը մուրաբ գործեց նորակառույց փառար։ Եպիսկոպոսաց դասի հեղի մեկտեղ Հայոց Հայրապետ Սրբալույս Մյուռնուկ օծեց եկեղեցու Սուրբ Սեղանը, ապա Սրբազաններն օծեցին եկեղեցու Ս. Խորանի սյուները և Մկրտության ավազանը։ Եկեղեցու մյուս սյուները դեռ ետևախորդ օրը, երեկոյան ժամերգությունից առաջ, օծել էր Արարարյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Նավասարդ եպիսկոպոս Կոնյանը՝ թեմի հոգևոր դասի հեղի մեկտեղ։

Հավարդ արարողության խոսքերում հավաքագյալներին դիմեց Նավասարդ Սրբազանը. «Եկեղեցի կառուցելը աստվածահաճո և սրբազան, նվիրական գործ է, բայց եկեղեցին պահելը ամենաբարձր գործն է։ Այս եկեղեցին պիտի լինի վկայությունը մեր երկհազարամյա հավաքի գոյության։ Եկեղեցին պահելով՝ մենք ինքներս եկեղեցի ենք դառնում, և այդ եկեղեցու կենդանարար գոյությունը կապված է մեր անսասան հավաքի հետ։ Մեր Կե-հափառ Հայրապետը սկսել է աննախընթաց եկեղեցաշինության մի գործընթաց, որով ամեն մեկ վայրում աստվածային ներշնչանքով աղոթքի փուն է կառուցվում, որպեսզի երկիրը խոսեցնենք մեր մեջ այդ աղոթաբաներում և մեր աղոթքների մեջ ևս հիշենք մեր Հայրապետին», - ասաց Սրբազանը՝ հայցելով Նորին Սրբության օրհնությունը բարեպաշտ ժողովրդին։

«Գոհարանակալ աղոթքը մեր շուրթերին Մենք եկել ենք Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից՝ օրհնելու ձեր հոգևոր ուրախությունը, որ ապրում եք այս պահին սրբազան այս փառարի օծման արարողությամբ։ Երկար փարիներ, սիրելի բարեպաշտ Մեր զավակներ, դուք չունեիք հևարափորությունը ձեր աղոթքի փունն ու-նենալու հարավ-արևմտյան այս թաղամասում։ Այսօր, գոհություն և փառք Աստուծո, շնորհիվ ձեր գործի հավաքի Աստված պարգևեց մեզ այս շնորհը, այս-րեղ դեպի երկիրք վեր բարձրացնելու նորակառույց Ս. Երրորդություն եկեղեցին։

...Եվ այսօր լուսավոր փառարն իր դոկերը բացել է Մեր հավաքափոր զավա-կաց աթոն, ուրքեր վարահարար բանուկ պիտի պահեն այս եկեղեցու ճանապարհ-ը, սիրտի գան այսրեղ հաղորդվելու նվիրական այս Ս. Սեղանին՝ մեր Տիրոջ մարմնով ու արյամբ։ Պիտի գան իրենց հավաքը ու կամքը գործադրելու, որպես-

գի օրհնությունն Աստուծո հեղիյի հայոց կյանքի վրա, լցվի մեր զափակաց ընտանեկան հարկերից ներս: Այստեղ պիտի գան Մեր զափակները մկրտվելու և ընդունելու Զրիստոսադրոշմ կնիքը հայկականության և իրենց զափակներին Տիրոջ պատվիրանների ու պարգանների մեջ առաջնորդելու, որպեսզի երևան ապրեն որպես արժանավոր զափակները մեր հայրերի ու մեր ազգի և կառուցեն աստվածային սիրով ու նախանձախեղրությամբ մեր հայրենի երկիրը: Այստեղ պիտի գան մեր ժողովրդի զափակները ընտանեկան պատկառության ուխտը կատարելու, ամուր ընտանիք հաստատելու սիրո հիմքերի վրա, որով և ամուր պիտի լինի հայոց պետությունն ու պետականությունը:

...Մենք հավատում ենք, որ շնորհիվ մեր գորեղ հավատքի, դեսպի մեր հայրերի նվիրական սուրբ հավատքի ունեցած հավատարմությամբ մենք պիտի կարողանանք վերադառնալ 1700-ամյա քրիստոնեական մեր հավատքը պաշտպան դարձնել հայոց կյանքում: Պիտի կարողանանք մեր հավատքի ամրության մեջ հարազատ զափակները կոչվել մեր հայրերի: Մենք հավատում ենք, որ մեր հավատքը, աստվածափրությունը, մեր հայրենասիրությունը պիտի գան մեզ գորացնելու, որ ի վիճակի լինենք հեռու ժամնել մեզակից բոլոր այն օրաք, խորթ երևույթները, որոնք որ վրասեզում են մեր հայրենի կյանքը և մեր հոգևոր կյանքը», -նշեց Նորին Սրբությունն իր խոսքում:

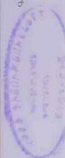
Վեհափառ Հայրապետը իր գնահատանքը հայրենց եկեղեցու ազնիվ բարերարին՝ պիկին Լուիզ Սիմոն Մանուկյանին, ում առաքածնոն և ազնվահոգի հանձնառության շնորհիվ հնարավոր եղավ Ս. եկեղեցու կառուցումը: Վեհափառ Հայրապետն իր գոհունակությունը հայրենց հայրենի պետությանը՝ ի դեմս օծմանը ներկա Երևանի բաղաբապետ Երվանդ Զախարյանի՝ եկեղեցաշինության նվիրական գործին մշտապես աջակցելու համար: Վեհափառ Հայրապետը իր մասնավոր գնահատանքը հայրենց Նավասարդ Սրբազանին և թեմի հոգևոր սպասավորներին: Նորին Սրբությունը իր գնահատանքը բերեց եկեղեցու շինարարներին՝ գլխավորությամբ Ա. Եղիկյանի, ինչպես նաև Մալաթիա-Մերաստիա համայնքի թաղապետ Ա. Գրիգորյանին՝ եկեղեցու շինարարական ընթացքին մշտական ուշադրություն ցուցաբերելու համար:

Այնուհետև Ս. Պատարագ մատուցեց Արարարյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նավասարդ եպ. Կոնյանը: Հավարդ Պատարագի մասնավոր հոգեհանգստյան արարողություն կատարվեց բարերարի յուսահոգի ծնողների՝ Ալեք և Մարի Մանուկյանների, ինչպես նաև եկեղեցու ճարտարապետ Բաղդասար Արզումանյանի հոգիների հանգստության համար:

Օծման արարողությանը ներկա էին Ս. Ներսես արքեպ. Պողոպոսյանը, Մայր Աթոռի Միջեկեղեցական հարաբերությունների բաժնի պատասխանատու Ս. Եզնիկ եպ. Պեպրոսյանը, Մայր Աթոռի ղեկավարապետ Արշակ եպ. Խաչատրյանը, Մայր Աթոռի միաբաններ, եկեղեցու խորանի Աստվածամոր պարկերի նկարիչ Վարուժան Վարդանյանը, հրավիրյալներ և բազմաթիվ հավատացյալներ:

Ս. ՂԱԴԻՐ ԲԻԶՆԱՅԻՆ ՕՐԱՄԱՆՆԵՐԻ ԱՐԴԱՐԱՆԻ ՄԱՐԿԱՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԻ
 ՊԱՐԹԵՎԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎԵՍՏՊՈՐՏԻՆԵՐԻ ՊԱՐԹԵՎԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎԵՍՏՊՈՐՏԻՆԵՐԻ
 ՏԵՐԻՆԵՐԻ ՊԱՐԹԵՎԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՎԵՍՏՊՈՐՏԻՆԵՐԻ

ՍԵՐԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ Ս. ԿՈՒՅՐ ԵՐԱՇՈՒՄԻ Ս. ԵՐԱՇՈՒՄԻ

ՕԾՎԵՑ ՄԵԾԱՄՈՐԻ Ս. ՂԱԶԱՐ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

Տոկոսներին 22-ին, ձեռամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի, օծվեց Արմավիրի թեմի Մեծամոր քաղաքի միակ՝ Ս. Ղազար նորակառույց եկեղեցին։ Էկեղեցին կառուցվել էր դեռևս 2002 թ. ամերիկաբնակ րեր և փիկին Ջավեն և Ազատուհի Դսղեկյանների ազնիվ բարերարությամբ։

Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսին և իր շքախմբի անդամներին Արշալույս գյուղի սահմանագլխին դիմավորեցին Արմավիրի մարզային և քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչները՝ Արմավիրի թեմի առաջնորդ Տ. Միոն եպս. Աղամյանի և մարզպետ Ալբերտ Տերոյանի գլխավորությամբ։ Ապա ամենքն ուղղվեցին դեպի Մեծամոր, ուր բարձուրքի վրա վեր խոյացած եկեղեցու առջև հավաքված խանդավառված ժողովուրդը, փարեց և երիտասարդ, ծաղիկներով, աղ ու հացով ողջունեցին Ամենայն Տայոց Գարեգին Բ Տայրապետին։

Էկեղեցականների թափոռի ուղեկցությամբ, Տայրապետական իր օրհնությունը բաշխելով ժողովրդին, Նորին Սրբությունն ուղղվեց դեպի Ս. Ղազար եկեղեցի, ուր կատարեց եկեղեցու օծման արարողությունը։ Աղոթքների ընթերցմամբ և հոգեգմայլ շարականների երգեցողության ներքո Տայոց Տայրապետն օծեց եկեղեցու Սուրբ Սեղանը, ապա Ներսես արքեպս. Դոգապալյանն օծեց Խորհրդարանները, իսկ Միոն Արքեպետը՝ Մկրտության Ս. ավազանը։ Օծումից հետո Վեհափառն օրհնեց նաև եկեղեցու բարերարներին։

Արարողության ավարտին ներկաներին դիմեց թեմակալ առաջնորդ Տ. Միոն եպս. Աղամյանը։ «Այսօր պատմական օր է, քանզի այսօր, կամոքն Աստուծո, բախտավորությունն ունեցանք օծելու Մեծամորի այս եկեղեցին։ Տիրավի, այս եկեղեցին օղի և ջրի պես անհրաժեշտություն էր այս համայնքի և շրջակա գյուղերի համար։ Մենք շատ լավ գիտենք, թե ինչ վիճակում է գտնվում այս համայնքը՝ հոգևոր իմաստով՝ այլազան կրոնական շարժումների բույն դարձած։ Սակայն այս եկեղեցին, հատկելով քաղաքի այս բարձրադիր տեղում, դարձավ փրկության փարոս մեր ժողովրդի համար», - նշեց Արքեպետ Տայրն իր խոսքում՝ կրկնակի ուրախություն հայտնելով Նորին Սրբության ներկայության համար և հայցելով Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի հայրական օրհնությունն ամենքին։

«Բոլորս ընդկրանքի և խնդության մեջ ենք, որովհետև երկերից այսօր, օծմամբ Ս. Ղազար եկեղեցու, օրհնություն է հեղվում վերստին Տայոց աշխարհի և մեր անձերի վրա։ Այս բարձուրքի վրա Տայոց եկեղեցու խաչը պարզվեց դեպի երկիր ու հովանի դարձավ Մեծամոր քաղաքին։

...Եկեղեցին 1700-ամյա մեր պատմության ընթացքին, երբ չենք ունեցել պետություն, զորք ու բանակ՝ մեր Տայրենիկ, մեր տունը պաշտպանելու, եկեղեցին դարձել է ամրոցը մեր ժողովրդի ու համախոնք, միասնակաև ու ապահով պահել իր հարկի ներքո և առաջնորդել է դեպի նոր ժամանակներն ու դարերը։ Եկեղեցու մեջ մենք գտել ենք մեր ինքնությունը, այդ ինքնությունը պահպանելու խորհուրդը։ Եկեղեցու մեջ մենք կերտել ենք մեր մշակույթը և մեր պատմությունը։

...Որքան ուրախ ենք, որ մեր ժողովրդի զավակներն այլևս Մեծամոր քաղաքում ունեն այն փայլը և աղոթաբանդին, ուր սիրի գան իրենց հավատարմությունը։

ևր պահելու իրենց հայրերին, մեր պարմությանը ու մշակույթին, դարերի մեր երազներին և ուխտելու այս Սուրբ Սևդակի առջև՝ անշեղ ընթացքով կյանքի կոչել այն իղձերն ու փեսիթները, որ դարերով ծրարած պահել ենք մեր հոգիներում՝ ունենալու հզոր Հայրենիք, պայծառ ու շնն Եկեղեցի և լուսավոր ու բարեկեցիկ կյանք:

Հայրսի ենք, որ ևսրած այս ևկեղեցին ևորովի պիտի ևսեղրադարձումի առաջևորդի ձեզ, սիրելի մեծամորցիներ, որ Եկեղեցին է ևղել փրկության փապա-
ևր մեր ժողովրդի և այն շարունակելու է իրրն այդպիսին գործել մեր կյանքում: Այս գիտակցությամբ, հավատքով ու համոզումով մենք պիտի հեռու վանենք մե-
զանից ամեն օտար ու խորթ կրոնական քարոզչություն, որ գալիս է մեզ շեղելու
մեր հայրերի հավատքից, շեղելու մեր ընթացքից, որ անշեղորեն առաջևորդել է
մեզ 1700 փարիներ դևպի Մարտիած, որ ևրաշխիթն է ևղել մեր հարապնության, լի-
ևնելության և գոյության»,- ասաց Հայոց Հայրապետը՝ շնորհավորելով ներկա բարե-
պաշար ժողովրդին իրենց քաղաքի եկեղեցու օծման առիթով: Նորին Սրբությունն իր գնա-
հապանքն ու օրհնությունը բերեց եկեղեցու բարերարներին, որոնց կանքը եղել է նվիրում
ու անմնացորդ ծառայություն Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցուն, ազգին և Հայ-
րենիքին:

Վեհափառ Հայրապետը նաև իր բարձր գնահատանքը բերեց թեմի բարեջան առաջ-
ևորդին և թեմի բոլոր հոգևոր սպասավորներին՝ հորդորելով սիրով և նվիրումով շարունակել
իրենց ծառայությունը: Այս առիթով Նորին Սրբությունը շնորհավորեց նաև Մեծամորի քա-
ղաքապետ Աշոտ Գրիգորյանին, որի անմիջական ջանքերով է կառուցվել եկեղեցին և բա-
րեկարգվել շրջակա փարածքը:

Օծման արարողությունից հետո Վեհափառ Հայրապետը ներկա գրնվեց համերգային
ծրագրին՝ պարրասրված քաղաքի գեղարվեստական խմբերի և արվեստի դպրոցի տսնե-
րի ջանքերով:

Նորին Սրբության շքախմբի կազմում էին Տ. Ներսես արքեպս. Պողապալյանը, Կոտայ-
քի թեմի առաջևորդ Տ. Առաքել եպս. Քարամյանը, Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ
եպս. Խաչատրյանը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի լուսարարապետի պաշտոնակատար Տ. Ար-
փակ վրդ. Տիգրանյանը, ազգային բարերարներ:

Ներկայիս Արմավիրի թեմում կան 16 գործող եկեղեցիներ, որոնցում սպասավորում են
15 հոգևորականներ:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ՕՇՎԵՅԻՆ ՎԱՆԱԶՈՐԻ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԳՄԲԵԹԻ ԽԱՉՆ ՈՒ ԶԱՆԳԸ

Նոկտեմբերի 10-ին Գուգարաց թեմում առանձնահարուկ խանդավառություն էր փրում: Վանաձորի Ս. Գրիգոր Նարեկացի կողակառույց եկեղեցու գմբեթը պսակվեց օծյալ խաչով: Եկեղեցու կառուցումն սկսվել էր շուրջ երեք փարի առաջ՝ ամերիկարենակ փեր և փիկին Սարգիս և Նորիս Բեղկյանների ազնիվ բարերարությամբ:

Խաչի օծումը կատարեց Գուգարաց թեմի առաջնորդ Ս. Մելուի եպս. Չուլջանը: «Խաչն օծվելով՝ բոլորիս համար դարձավ երկրպագելի սրբություն, որ փրվել է մեզ Երկնավոր Տիրոջից՝ մեր Տեր Տիսուս Քրիստոսից, խաչի վրա էր արյան հեղմամբ: Խաչն է պարծանքն ու մխիթարությունը քրիստոնյայի, գործի սկիզբն ու ավարտը, մեր անդնդախոր ցավերի դարմանն ու Երկնքի Արքայության առաջնորդողը»,- նշեց առաջնորդ Սրբազանն իր խոսքում:

Սրբազան Հայրը Ս. Մյուռոնով օծեց նաև եկեղեցու զանգը:

Արարողության ավարտին թեմի հոգևոր դասը և ներկա հավաքացյալ ժողովուրդը մոտրեցան և համբուրեցին օծված սուրբ խաչը՝ քաջատոգչություն ու արևշարություն մաղթելով եկեղեցանվեր բարերարի ընտանիքին:

ԿԱՏԱՐՎԵՅ ԳՈՒԳԱՐԱՅ ԹԵՄԻ ԻԶԵՎԱՆ ՔԱՂԱՔԻ Ա. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻԶ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՆԻՄՆԱՐԿԵՔԸ

Նոկտեմբերի 13-ին Գուգարաց թեմի Տավուշի մարզում, նախագահությամբ թեմի առաջնորդ Ս. Մելուի եպս. Չուլջանի և մասնակցությամբ Տավուշի մարզի փոխառաջնորդ Ս. Սասուն ծ. վրդ. Զմրուխյանի ու հոգևոր դասի, կատարվեց Իջևան քաղաքի Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցու հիմնարկերը:

Եկեղեցին կառուցվում է փար Անդրանիկ Ղազարյանի բարերարությամբ:

Արարողության իրենց մասնակցությունն էին բերել Տավուշի մարզակեր Արմեն Ղուլարյանը, Իջևանի քաղաքապետ Վարուժան Ներսիսյանը, մարզային և քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներ և բազմաթիվ հավաքացյալներ:

*ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ*

ՕԾՎԵՅ ՎԱՆԱԶՈՐԻ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

Գուգարաց թեմում Սուրբ Խաչի Գյուրիի փոքր եշանավորվեց Վանաձորի առաջնորդա-
նիստը եկեղեցու օծմամբ: Հոկտեմբերի 23-ին, ձեռամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հա-
յոց Կաթողիկոսի, օծվեց Վանաձորի Ս. Գրիգոր Նարեկացի նորակառույց եկեղեցին: 2002
թ. մայիսին Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի կողմից կապարվել էր այս եկեղեցու հողօրինակը,
իսկ 2003 թ. հունիսին՝ հիմնարկները: Ի եշանավորում 2003 թ. փոխախմբվող Ս. Գրիգոր
Նարեկացու «Մալբայն ողբերգության» աղոթագրքի 1000-ամյա հոբելյանի՝ եկեղեցին կոչ-
վեց Ս. Գրիգոր Նարեկացու անվամբ: Եկեղեցին կառուցվել է շնորհիվ ամսրիկաբնակ փո-
ր և փիկ. Սարգիս և հուրթ Բեղկյանների ազնիվ բարերարության: Եկեղեցու նախագծի հեղի-
նակն է ճարտարապետ Ռուբեն Ազարյանը:

Առաջնորդանիստը եկեղեցու առջև խնդրված հավաքացյալ ժողովրդի բազմությունը, Գու-
գարաց թեմի առաջնորդ Տ. Սեպուհ Լապ. Չուլջյանի և հոգևոր դասի գլխավորությամբ, աղ-
ու հացով դիմավորեց Ամենայն հայոց Կաթողիկոսին: «Հրաշափառ»-ի երգեցողության
ներքո Նորին Սրբությունն առաջնորդվեց նորակառույց եկեղեցի, ուր կապարվեց եկեղեցու
օծման արարողությունը:

Հայցելով Աստծո օրհնությունն ու հովանավորությունը՝ հայոց հայրապետը Սրբալույս
(Մյուռոնով օծեց եկեղեցու Սուրբ Սևդանը: Ձեռամբ թեմակալ առաջնորդի օծվեց Մկրտույթ-
յան ավագանը:

«(Բերք այս օրվան երկու փարի առաջ էինք պատրաստվել, և օր ավուր մեր սիրտը փրո-
փում էր՝ սպասելով, թե երբ Ձերդ Սրբությունը հայրապետական իր Սուրբ Աջով պետք է
թակի դռները Ս. Գրիգոր Նարեկացի եկեղեցու, ներս մտնի և իր օրհնությամբ մեզ օրհնի»,-
եւեց Սեպուհ Սրբազանը:

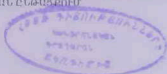
Ապա համախումբ հավաքացյալ ժողովրդին իր հայրապետական խոսքն ուղղեց Ամե-
նայն հայոց Կաթողիկոսը:

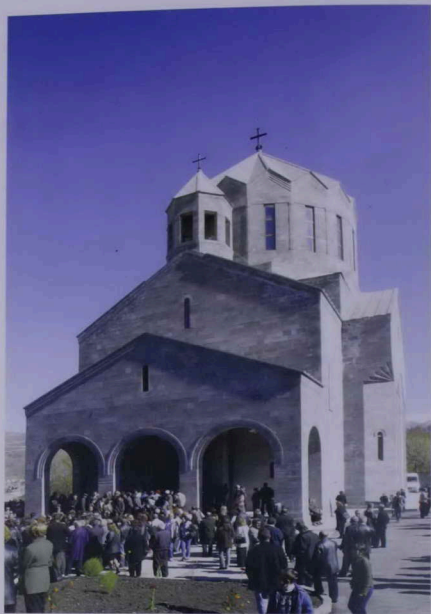
«Փառք և գոհություն ենք բարձրացնում առ Աստված, որ Տեղեւ արժանացնում է
Մեզ այսպիսի շնորհների. հայոց ազատ ու անկախ հողի վրա հասնում են եկեղե-
ցիներ, որպեսզի մեր ժողովրդի աղոթքով և մեր եկեղեցիների օրհնությամբ գո-
րանա ու առաջընթաց տալիս ազատ մեր կյանքը»,- ասաց հայոց հայրապետը: Նո-
րին Սրբությունն իր գնահատանքը, սերն ու օրհնությունը բերեց եկեղեցու ազնիվ բարե-
րարներին, ովքեր մեր ժողովրդի ազգային եկեղեցական կյանքին իրենց նպաստն են բերել
ինչպես հեռավոր ԱՄՆ-ում, այնպես և հայրենիքում: Հայոց հայրապետը փեղեկացրեց
նաև, որ փոքր և փիկ. Սարգիս և հուրթ Բեղկյանների բարերարությամբ ծրագրվում է եկեղե-
ցուն կից հիմնել հայոցալիս փուն, ինչպես նաև առողջապահական կենտրոն և բարեգոր-
ծական ճաշարան:

Վեհափառ հայրապետն իր բարձր գնահատանքը հայրենց նաև թեմի բարեջան առաջ-
նորդին և թեմի բոլոր հոգևոր սպասավորներին, ովքեր իրենց ծառայությունն են բերում

ԵՒԵՆՅՈՒ ՕՅՈՒՄ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԸՆԹԱՏԵՐՈՒՄ

ՎԱՆԱԶՈՐԻ ԱՊՈՋԱՆՈՐԴՈՒՆԵԱՍ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԲԵԿԱՅԻ
ՆՈՐԱՍԻ ԵԿԵՂԵՑՈՆ

ղժվարին պայմաններում: Նորին Սրբությունն իր շնորհավորանքը ուղղեց նաև Վանաձորի բնակիչներին՝ հորդորելով հավաքարարի մնալ իրենց հայրենի հողերը արժեքներին: «Մուսկի չափով այս տարածաշրջանում կրոնական տարրեր կազմակերպություններ ու աղանդներ հարձակվել են մեր հավաքավոր հորի վրա և փորձում են ցրել այն, խախտել հոգևոր ու ազգային մեր միասնությունը: Եվ ես վախահ եմ, սիրելի բարեպաշտ հայորդիներ, որ մեր եպիսկոպոսական առնալներն ենթյալ հայոց պատմական այս հողի մեջ, որ 1700 տարվա քրիստոնեական հավատով է շնչում:

... Հավատում ենք, սիրելի վանաձորցիներ, որ դուք պիտի շարունակեք մեր սերրի առաքելուն դրսևորել դեպի մեր հայրը՝ Բրիգորիսի Ավետարան, ու հսկողնայ մեր մայրը՝ որ է Առաքելական մեր սուրբ Եկեղեցին: Արդարև, երբևէ ծնողական գործողությունով ու սիրով պահել ու պահպանել են մեզ մեր պատմության բոլոր դժվարությունների ու փորձությունների մեջ, ինչպես ծնողը կապառապակի իր զավակին տկարության մեջ: Ազգը հայոց ապրել է միշտ ապավինած Սուրբ Ավետարանին, ապավինած իր Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն:

Ծառունակեք փարված մնալ մեր Սուրբ Եկեղեցուն, ապավինած մնալ մեր հայրերի Սուրբ Աստված, երբևէ սուրբ հավատքին, որպեսզի փորձությունները չկարողանան շնչել մեր ճանապարհը, և մենք քայլենք դեպի մեր ազգի ու մեր պատմության փառքի լուսավոր ու պայծառ օրը»,- մասնավորաբար ասաց Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը՝ մաղթելով ժողովրդին, որ Նարեկա Սրբի աղոթքները միշտ ունենա իր շուրթերին, որպեսզի այդ աղոթքները հրաշագործեն մեր կյանքում:

Օծման արարողությունից հետո Ս. Գրիգոր Նարեկացի եկեղեցում մարտցվեց հայրապետական Ս. Պարարագ: Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի ձեռամբ Ս. Հաղորդություն արագան հարյուրավոր վանաձորցիներ և հյուրեր:

Հավարտ Ս. Պարարագի տեր և փիկ, Սարգիս և Հոռո Բեղկյանների ամուսնության 40-ամյակի առիթով կարգավեց իրենց պատկազության օրհնության հավուկ կարգ:

Եկեղեցու օծման արարողությանը ներկա էին հայաստանյան թեմերի առաջնորդներ, Մայր Աթոռի միաբաններ, ԱՄՆ, արարակարգ և լիագոր դեսպան Զ. Էվանսը, Լոռու մարզային և քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներ, եկեղեցու օծման առիթով Սփյուռքից հայաստան ժամանած շուրջ հարյուր ուխտավորներ, հազարավոր վանաձորցիներ:

Տիշարժան այս օրը քիար Սարգիս Բեղկյանին, ի գնահատություն իր ազնիվ բարերարության, Վանաձորի քաղաքային իշխանությունները շնորհեցին Վանաձորի պատվավոր քաղաքացու կոչում:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԵՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

ՎԵՐԱԾԾՎԵՑ ԶԱՎԱՍՔԻ ԲԱՐԱԼԵՌ-ԳՅՈՒՂԻ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Նոյեմբերի 20-ին, ձեռամբ Վիրահայոց թեմի առաջնորդ Ս. Վազգեն եպիսկոպոս Միր-գախանյանի, վերածծվեց Ախալքալաքի շրջանի Բարալեթ գյուղի Սուրբ Աստվածածին հայկական եկեղեցին:

Բարալեթ գյուղը հիմնվել է հարյուրամյակներ առաջ: Նույն ի վեր այսօրեղ բնակվել են հայեր և վրացիներ. այսօր էլ գյուղի մեկ երրորդը վրացիներ են: 1720-ականներին Բարալեթ են գաղթել հայեր նաև Ղարաբաղից, իսկ 1830-ականներին՝ Ալաշկերտից ու Էրզրումից: Մինչև հայկական եկեղեցու կառուցումը հայերը ու վրացիները օգտվել են 13-րդ դարում վրաց Թամարա թագուհու որդի Լաշա-Գիորգիի կառուցած եկեղեցուց: Այսօր գյուղում գործում են հայկական Սուրբ Աստվածածին և վրացական Սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցիները: Երկար տարիներ Բարալեթը հանդիսացել է շրջակա 23 գյուղերի հովվական կենտրոնը: Գյուղը հարուստ է նաև պարմական հուշարձաններով. 1867-ից Բարալեթում գործել է հայկական դպրոց: Նրա հյուսիսային բարձունքներում մինչ օրս էլ պահպանված են միջնադարում կառուցված հայկական եկեղեցու գերեզմանապահ և պարիսպի փլատակները:

Բարալեթի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցին, որպես փայտաշեն, կառուցվել է դեռևս 1855 թվականին՝ գյուղի հայ բնակչության միջոցներով: 1869-ին այն վերականգնվել է իբրև քաղաշեն և հանդիսացել հայ բնակչության միակ սրբատեղին: Խորհրդային տարիներին, սկսած 1930-ականներից, եկեղեցին փակվել է և օգտագործվել իբրև հացահատիկի պահեստ:

Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու անմխիթար և քայքայված վիճակը, սակայն, տարիներով հանգիստ չէր տալիս բարալեթցիներին: Ի վերջո, 2004-ին, բարալեթցիների նախաձեռնությամբ և Ռուսաստանում ու Նայաստանում ապրող գյուղի նախկին բնակիչների ագնիվ նվիրատվությունների շնորհիվ, եկեղեցին ամբողջությամբ վերանորոգվեց, բարեկարգվեց և պարսպապարկվեց:

Անավասիկ, հասավ և եկեղեցու վերածման նվիրական ու սուրբ օրը, որին, արդարև, սրբապրոփ սպասում էին բարալեթցիները: Դրանում հանդգնել էր և ինքը՝ թեմի առաջնորդը, երբ ամուսնը Վիրահայոց թեմի Սամյխե-Ջավախքի փոխառաջնորդ Ս. Բաբգեն աբեղա Մալբիյանի ուղեկցությամբ այցելել էր գյուղ և հանդիպել տեղացիներին ու շինարարներին: Էվ ահա բեղումներ մի քանի ամիս անց, թեմի առաջնորդ Վազգեն Սրբազանը Ախալքալաքի հոգևոր հովիվ Ս. Սամվել քահանա Թորոսյանի հետ, կատարեց եկեղեցու վերաբացման արարողությունը: Այսօրեղ էին նաև եկեղեցու նորոգության բարերարները՝ Նայաստանից և Ռուսաստանից, ինչպես նաև Ախալքալաքի իշխանության ներկայացուցիչները՝ գլխավորությամբ քաղաքապետ Նաիրի Իրիցյանի, և ուխտավորներ շրջակա գյուղերից: Նյութեր էին ժամանել նաև Նայաստանից՝ մրավորականներ, հասարակական գործիչներ և լրագրողներ:

Սրբազան Հայրը, Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու կանոնների համաձայն, կապա-
րեց վերածման կարգը, որին հաջորդեց Ս. Պատարագի արարողությունը և հաղորդությու-
նը: Իր օրհնության խոսքում առաջնորդ Սրբազան Հայրը գնահատեց կապարված աշխա-
տանքը, Օրհնության Գիր հանձնեց գլխավոր նվիրաբերողներին: Առաջնորդն ընդգծեց, որ
բարայեթցիների փոխն համընդհանուր է, փոխ՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և Գարեգին Բ
Մեծնայն Հայոց Կաթողիկոսի համար, ով նույն այս օրը օծումն է կատարում Էրեւանի
Սուրբ Էրերողություն եկեղեցու: Մեկ անգամ ևս կտրեւորելով եկեղեցու դերը պատմության
ընթացքին՝ ու արդի ժամանակներում, Վազգեն Սրբազանը ինչպես կրոնական, այնպես էլ
ազգային փեսանկյունից հորդորեց շարունակել հավատարմի մնալ մեր հայրերի Աստծուն,
մեր պատմությանն ու մշակույթին:

Արարողության ավարտին բարաւեթցի դպրոցականների մասնակցությամբ փոսի հիա-
նալի գեղարվեստական մասը և զարնանային նղանակը համալրումն էին կարծես այդօրյա
մեծախորհուրդ փոխախմբության:

Հավարտ արարողության ժողովրդին բաժանվեց ավանդական մաւրադ:

ԴԻՎԱՆ ՎԵՐԱՆՑՈՅ
ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

ՍԱՐԿԱՎԱԳԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԳՈՒԳԱՐԱՅ ԹԵՄՈՒՄ

Նոյեմբերի 13-ին, հրեթաց Ս. Պարարագի, ձեռամբ Գուգարաց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Սեպուի եպիսկոպոս Չուլյանի, սարկավագության կոչվեց Արմեն Բայադյանը, ով, ավարտելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Քահանայից լսարանի եռամյա դասընթացը, ՆԱՕՏՏ Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի փնտրիչությամբ վերադարձել է Գուգարաց թեմ:

Պետև 1995 թվականից ի վեր, ինչ վերականգնվորվել էր Գուգարաց թեմը, անգամ սարկավագական ձեռնդրություն չէր կատարվել թեմում, և հավաքված հավաքացյալների համար յուրահարուկ ուրախություն էր այս արարողությունը, երբ Սրբազան Հոր ձեռամբ «Անտվածային և երկնային շնորհ» էր իջնում իրենց սիրելի սպասավորի վրա, որին վաղուց էին ճանաչում, և հիբավի, սրուարովս էր հնչում «Արժանի՛ է» խոսքը:

Հավարտ սրբազան արարողության, թեմակալ առաջնորդն իր խոսքն ուղղեց Արմեն սարկավագին՝ ասելով, որ ես առավել նվիրումով իր սպասավորությունը բերի մեր սուրբ Եկեղեցուն՝ օրինակ ունենալով Ս. Սյուրխանու Նախասարկավագին, որ լինի քաջ՝ ընդդեմ սալամայի հնարքների, և իր բարի վարքով առավել լցվելով Քրիստոսի սիրով՝ դառնա օրինակ համայնքի համար: Իսկ ներկաներին շնորհավորելով՝ Սրբազան հայրն իր երախտագիտության խոսքը բերեց հայոց հայրապետին այս ձեռնդրության համար: Սեպուի Սրբազանը հորդորեց առավել սիրել հայ Եկեղեցին և աղոթել նրա սպասավորների համար, մանավանդ նորոգ ձեռնադրյալ Արմեն սարկավագի համար, որ Տերը արժանի անի նաև քահանայության բարձր կոչմանն ու օծմանը:

Արմեն սարկավագ Բայադյանն այսուհետ իր ծառայությունն է բերելու Վանաձորի Ս. Անտվածածին եկեղեցուն և Քարոզչական կենտրոնին:

ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ԲԱՅԱԳՅԱՆ,

Ծնվել է 1978 թ. հոկտեմբերի 12-ին Կիրովական քաղաքում:

1985-1995 թթ. սովորել է Կրեդի թիվ 3 միջնակարգ դպրոցում:

1995 թ. ծառայության է անցել Վանաձորի Ս. Անտվածածին եկեղեցում:

1997-2001 թթ. սովորել է Էրեւանի «Գիտակ» համալսարանում սրանալով իրավագիտության բակալավրի աստիճան:

1998-1999 թթ. ծառայել է ՏՏ Զինված ուժերում:

2002-2005 թթ. սովորել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Քահանայից պատրաստման լսարանում:

2005 թ. նոյեմբերի 13-ին, ձեռամբ Գուգարաց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Սեպուի եպիսկոպոս Չուլյանի, ձեռնադրվել է սարկավագ:

ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ ԿԻՄՆԱՏԱՐՅԵՐԻՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱՆՐԱՎԵՐՆԵՐԻՆ ՆՎԻՐՎԱԾ ՍԵՄԻՆԱՐ

Նոկտեմբերի 13-14-ին Երևանում, Էկեղեցիների Համաշխարհային Խորհրդի Հայաստանյան Կլոր Սեղան հիմնադրամի և Գերմանական Բողոքական Էկեղեցիների ասոցիացիայի (EED) նախաձեռնությամբ, կազմակերպվել էր «ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ հիմնահարցերը և մարտահրավերները Հարավկովկասյան փարածաշրջանում» թեմայով սեմինար:

Սեմինարի ընթացքին Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու, ԵՏՍ հայաստանյան միջեկեղեցական բարեգործական Կլոր Սեղան հիմնադրամի, ՉԻԱՆ կանխարգելման հանրապետական կենտրոնի, «Լորդ Վիմս Արմենիա», UNAIDS-ի և հասարակական ու կրոնական մի շարք այլ կազմակերպությունների ներկայացուցիչները փոխկապերգիս ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ի կանխարգելման ուղղությամբ իրենց կառույցների կողմից իրականացվող ծրագրերի մասին:

Ի թիվս իրագործվող ձեռնարկների մասին փոխկապերությունների, ՉԻԱՆ կանխարգելման հանրապետական կենտրոնի աշխատակից Էդուարդ Նովիանիսյանը հանդես եկավ «ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ի համաճարակը աշխարհում և Հայաստանի Հանրապետությունում ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ի կանխարգելման ազգային ծրագրի իրականացումը» զեկույցով, Բժշկական Առաքելության Գերմանական Ինստիտուտից Սոնյա Վայնրայխը խոսեց ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ի հիմնահարցերի և մարտահրավերների մասին, իսկ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Քարոզչական կենտրոնի փնթրեն Տ. Անտոն քհն. Մայիլյանը բանախոսեց «Աստվածաբանությունը և ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ը» թեմայով:

Նոկտեմբերի 15-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց սեմինարի կազմակերպիչներին՝ Գերմանական Բողոքական Էկեղեցիների ասոցիացիայից Հարավ-արևելյան Եվրոպայի և Հարավկովկասյան պետությունների ծրագրերի կոորդինատոր Կարոլին Կրուկովին, ԵՏՍ Հայաստանյան Կլոր Սեղան հիմնադրամի գործադիր փնթրեն դոկտ. Կարեն Նազարյանին, ինչպես նաև Բժշկական Առաքելության Գերմանական Ինստիտուտից Սոնյա Վայնրայխին:

Հանդիպման ընթացքում Նորին Սրբությանը ներկայացվեցին սեմինարի արդյունքները և ՄԻԱՎՈՋԻԱՆ-ի կանխարգելման ոլորտում նախատեսվող հետագա ծրագրերը:

ՄԱՅՐ ԱԹՐԱՆ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Ամերիկայի Արևելեան թեմին ներս

Տ. ՎԻԳԷՆ ԵՊՍ. ԱՅԳԱԶԵԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՆԱԽԱԳԱՎ ԸՆՏՐՈՒԵՅԱԾ

ԱՄՆ Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդը իր Պապզամաուրական Ընդհանուր Ժողովի ընթացքին, Նոյեմբեր 10, միաձայնությամբ Նայաստանայց Եկեղեցւոյ Տիսիսային Ամերիկայի Արեւելեան թեմի թեմական պատուիրակ եւ Միջեկեղեցական յարաբերութեանց վարիչ Գերշ. Տ. Վիգէն եպս. Այգազեանը Խորհուրդի նախագահ ընտրեց:

Նորընտրի նախագահը իր շնորհակալութեան խօսքին մէջ ըսաւ. «Անձապէս երախտապարպ եմ ինծի վստահուած այս պատեհութեան համար. յոյս ունիմ որ համեստաբար ոչ միայն Նայ Եկեղեցին՝ այլ բոլոր Եկեղեցիներն ու յարանաւանութիւնները պիտի ներկայացնեն: Ուրախստիք երևոյթ է որ այս Եկեղեցիները վերահասու են թէ Նայ Եկեղեցին իրապէս առաջնորդողի դեր ունի միջեկեղեցական շարժումին մէջ»:

Որպէս ընտրուած նախագահ՝ Գերշ. Տ. Վիգէն եպս. Այգազեան իր պաշտօնին պիտի ձեռնարկէ երկու փարի եւր՝ երբ ներկայ նախագահը Տ. Մայքըլ Լիվինկսթըն պիտի աւարտէ իր շրջանը:

Վիգէն Սրբազանի ընտրութեան անդրադառնալով՝ թեմակալ առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաժակ արքեպս. Պարսամեան ըսաւ. «Այս ընտրութիւնը խորհրդանշէն է Ամերիկայի մէջ Նայ Եկեղեցւոյ գրաւած դիրքին: Ի Քրիստոս մեր նորայրներն ու թոյրերը զիպեն Նայոց պարմութիւնը եւ զիպեն նաեւ թէ մենք զօրաւոր եւ քրիստոնէական խոր արմատներ ունեցող Եկեղեցի մըն ենք: Եւ ահա, մեզի կը վարահին առաջնագոյն ազգային միջեկեղեցական մարմնի մը ապագան»:

Անկի քան 400 պարզամաւորներ մասնակցեցան Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդի Ժողովին, որ գումարուեցաւ Նոյեմբեր 8-10 օրերուն՝ Մերիլէնի Նանթ Վալի շրջանին մէջ: Արեւելեան թեմը կը ներկայացնէին Գերշ. Տ. Վիգէն եպս. Այգազեան, Ուինվուրի (Փենսիլվէնիա) Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Նոզշ. Տ. Նայկազուն ծ. վրդ. Նաճարեան, Շիզակոյի (Իլլինոյ) Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Նոզշ. Տ. Առէն աթղ. Ճէպէճեան եւ երէցիկն Արփի Գուգուեան (Վլյմպիճի - Մասսաչուսեց - Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիէն): Իսկ Արեւմտեան թեմը կը ներկայացնէր Արժշ. Տ. Վարդան ա. քինյ. Գասպարեան:

Պապզամաուրական այս ժողովի ընթացքին, ի մէջ այլոց, ներկայացուեցան Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդի զանազան բաժանմունքներու եւ Եկեղեցւոյ Նամաշխարհային Ծառայութեան (Խորհուրդի միջազգային մարդասիրական օգնութեան կազմակերպութիւն) տեղեկագիրները, որոնք առեւտրին ունէին Միացեալ Նահանգները հարուածող փոթորիկներու, Փաքիստանի երկրաշարժին եւ Ափրիկէի մէջ յառաջ տարուող օգնութեան աշխատանքներուն:

Ժողովի առաջին նրեկոյին՝ Ուղղափառ եւ Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու պատգամաւորներ հանդիպում ունեցան եւ խորհրդակցեցան յիշեալ Եկեղեցիներ յուզող կարգ մը հարցերու մասին:

Արեւելեան թեմի թեմական պատրուիրակ եւ Միջեկեղեցական յարաբերութեան վարիչ նշանակուելէն ետք՝ գլխաւորաբար Պերշ. Տ. Վիգէն եպս. Այգազեանի եւ նաեւ թեմական պատրուիրակի Յանձնախումբի քանքերուն շնորհիւ Տայաստանեայց Եկեղեցին կարեւոր ներկայութիւն մը դարձած է ՄԱՐ, միջեկեղեցական կազմակերպութիւններուն եւ այլ հաստատութիւններու մօտ: Այս առաջնորդութիւնն ու յանձնառութիւնը կը զօրացնէ Տայաստանեայց Եկեղեցին Ամերիկայի միջեկեղեցական եւ քաղաքական համայնքներու մօտ՝ եւ որմէ մեծ օգուտ կը քաղեն նաեւ Տայաստանն ու Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը:

ԴԻԻՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐՄԻ

ՄԻՋԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ԵՎ ԵՎՐՈՂԻԱԿՈՆՏԱ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՏԵՂ ՆԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ԲՐՅՈՒՍԵԼՈՒՄ

(22-24 նոյեմբերի 2005 թ.)

Եվրոպայի Եկեղեցիների Կոնֆերանսի և Եվրոդիակոնիա կազմակերպության համալսարանի հանդիպմանը, որ տեղի ունեցավ սույն թվականի նոյեմբերի 22-24-ր Բրյուսելում, մասնակցում էին Եկեղեցիների 60 ներկայացուցիչներ Եվրոպայի 30 երկրներից:

Գաբրիել Բ Վեհափառ Նայրապետի բարձր տնօրինությամբ Նայ Առաքելական Եկեղեցին այդ հանդիպմանը ներկայացնում էր Նոգեշնորի Տ. Տաթև վրդ. Նակոբյանը:

Նանդիպման նպատակն էր՝ դիտարկել Եվրոպայի սահմանադրության ապագան՝ ի մասնավորի կենտրոնանալով եվրոպական սոցիալական մոդելի զարգացման վրա: Քննարկվող հարցերից մեկը հետևյալն էր, թե ինչպես ենք մենք ցանկանում ապրել միասին՝ որպես սոցիալական պատասխանատու հասարակություն, օրինակ, 2030 թվականին:

Բացման խոսքում Շվեդիայի Լութերական Եկեղեցու Արքեպիսկոպոս Կարլ Գուստավ Նամմարն ընդգծեց Եկեղեցիների դերը Եվրոպայի սոցիալական զարգացման գործում. «Եկեղեցիների աջակցությունը Եվրոպայի սոցիալական խնդիրներին պետք է փնի ավելին, քան պարզապես աջակցել Եվրոպայի սոցիալական օրակարգի որոշ առաջնային խնդիրներին: Այդ աջակցությունը պետք է առավել արմատական լինի (բառի բուն իմաստով)՝ փնտրելով մեր սոցիալական գործունեության արմատները: Որպես Եկեղեցիներ՝ մենք պետք է դուրս գանք տնտեսական աշխարհում համեմատության և մրցակցության, շահելու և պարտվելու սահմաններից և շեշտադրենք, թե ինչն է մեզ միավորում, հիմնական մի արժեք, որը տրվում է և ոչ թե նվաճվում մրցակցության մեջ, ընդհանուր ձգտում խաղաղության և արդարության նկատմամբ...»:

Մասնակիցների բանավեճերի հիմքում ընկած էր եվրոպական սոցիալական մոդելի կամ տարբեր սոցիալական մոդելների հետագա զարգացման հարցը: Այս քաղաքական բանավեճերի հիմնական գաղափարը պայմանավորված էր Եվրոպայի սոցիալական մոդելի համար ընդհանուր տեսիլքի բացակայությամբ:

Դոկտոր Գեորգ Նեյրիխ Նամմերը՝ Ֆրիեդլենդսք Նիմադրամի տնօրենը (Բրեմեն, Գերմանիա), իր խոսքում նշեց, որ թերևս ամենախնդրահարույց բանը, որ պակասում է եվ-

րուպական քաղաքականության մեջ, հոգևոր կողմն է: Լավագույն փոփոխություն դառնալը ռազմավարական նպատակ է, սակայն ոչ թե փոսիք, որը ոգեշնչում է մարդկանց: Իսկ եթե մարդիկ պետք է շար աշխատեն և փառապեն Եվրոպայի համար, ապա նրանք առնվազն պետք է ունենան սոցիալական փոսիք ե ընդհանուր ոգի՝ նոր համայնք կառուցելու համար:

Վերջին փարինների ընթացքում Եվրոմիությունը պափասխանաբարվություն է սրանձնել ապահովել աշխատանքի բարձր մակարդակ, պարշաճ սոցիալական պաշարանվածություն, կրթության բարձր մակարդակ և մարդկանց առողջության պահպանում: Սակայն այս նպատակներն ինչպես են իրագործվում Եվրոպայի սոցիալական քաղաքականության մեջ, սոցիալական բյուջեում, սոցիալական կառուցվածքային ծրագրերում և օրակարգում, ահա սրանք էին այն հարցերը, որոնց անդրադարձան ժողովի մասնակիցները:

ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

Միջնկնդնական հարաբերությունների բաժին

ՀՈՌՄԵԱԿԱԹՈՒԿ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐԻ XI ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ՀՈՌՄՈՒՄ

(2-23 հոկտեմբերի 2005 թ.)

Մյուս թվականի հոկտեմբերի 2-ից 23-ը Հոռոմում գումարվեց Հոռոմակաթոլիկ Եկեղեցու եպիսկոպոսների XI համագումարը: Համագումարը, որին մասնակցում էին 256 եպիսկոպոսներ 118 երկրներից, կրում էր հնդկալի խորագիրը: «Հաղորդություն՝ Եկեղեցու կյանքի և առաքելության աղբյուրն ու զագաթնակերը»:

Համագումարի բացումը տեղի ունեցավ Ս. Պարրոսի տաճարում, Մուրր Պարարագի արարողությամբ, որին նախագահում էր Հոռոմի Բնեղեղիկ ԺԶ Պապը: Համագումարի բացման առիթով մատուցված Ս. Պարարագի իր քարոզում Պապը նշեց. «Հաղորդության մասին կաթոլիկ վարդապետությունը՝ սահմանված Տրենտի ժողովի կողմից, պետք է ընդունել, ապրել և եկեղեցական համայնքին փոխանցել նորովի՝ ժամանակներին համահունչ: Առանց ընկալելու և սուրբ Տաղորդության խորհուրդը քրիստոնեական համայնքները կկորցնեն իրենց էությունը: Միայն հաղորդութենական փնելու շնորհիվ է, որ նրանք կարող են Քրիստոսին, և ոչ թե պարզապես գաղափարներ կամ արժեքներ՝ անկախ դրանց կարևորությունից, ներկայացնել մարդկանց»:

Հոռոմի Սրբազան Քահանայապետն իր քարոզը եզրափակեց հույսի կոչով, քանի որ «Աստված երբեք չի պարտվում. վերջում Նա հաղթանակում է՝ սերը հաղթանակում է»:

Հոռոմակաթոլիկ Եկեղեցու Եպիսկոպոսների Սինոդը, որպես հասարակություն, ունի Եկեղեցու կառավարման հարցերում Պապին օգնելու առաջադրանք: Այն պաշտոնապես հիմնադրվել է 1965 թ. սեպտեմբերի 15-ին: Այն ունի մշտական գլխավոր քարտուղարություն՝ տեղակայված Հոռոմում, որը ենթարկվում է անմիջապես և միայն Հոռոմի Պապին:

Այս տարի համագումարի 20-օրյա աշխատանքների արդյունքում ներկայացվեցին բազմաթիվ զեկույցներ, որոնց վերաբերյալ առաջ քաշվեցին մի շարք հարցեր, որոնք ժողովականները քննարկեցին փոքրիկ աշխատանքային խմբերում:

Վերջում ժողովականները հանդես եկան «Հաղորդություն. կենդանի Հագ աշխարհի խաղաղության համար» խորագրված ուղերձով: Այն իրենից ներկայացնում է 26 պարագրաֆներից բաղկացած 17 էջանի մի տեքստ, որն, ի թիվս այլ խնդիրների, անդրադառնում է նաև այնպիսի հարցերի, ինչպիսիք են սովը, աղքատությունը, անարդարությունը, բնական աղետները, պատերազմները և ղժվարին իրավիճակները Աֆրիկայում և Մերձավոր Արևելքում, Արևմուտքում տիրող կրոնական անտարբերությանը և այլն:

Համագումարին նաև հրավիրվել էին հոգևորականներ բոլոր Եկեղեցիներից: Գարեգին Բ Վեհափառ Հայրապետի բարձր տնօրինությամբ այդ համագումարին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը ներկայացնում էր Լիոնի շրջանում Հայրապետական Պապվիրակի փոխանորդ Գերաշնորհ Տ. Նորվան Նպ. Զաքարյանը:

ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵԶԱՆԴՐԱՆ
Միջկեղեցական հարաբերությունների բաժին

«ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՐԿԻՈՍՈՍԻԹՅՈՒՆ»

ՆԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ՆՈՌԴՈՍՈՒՄ

(5-9 հոկտեմբերի 2005 թ.)

«Քաղաքակրթությունների երկխոսություն» համաշխարհային հասարակական ֆորումի երրորդ հանդիպումը, որը կազմակերպվել էր «Ռուսաստանի Ազգային Փառքի Կենտրոն»-ի և «Մ. Անդրեաս Առաքյալ» Հիմնադրամի կողմից, փեղի ունեցավ սույն թվականի հոկտեմբերի 5-9-ը Նոռդոս կղզում, որին մասնակցում էին 410 ներկայացուցիչներ աշխարհի 46 երկրներից՝ Նայաստանից, Ավստրիայից, Ալժիրից, Բելգիայից, Բանգլադեշից, Մեծ Բրիտանիայից, Վարիկանից, Վենեսուելայից, Գերմանիայից, Նոլանդիայից, Նուսաստանից, Վրաստանից, Եգիպտոսից, Իսրայելից, Նիդերլանդներից, Ինդոնեզիայից, Նորդանանից, Իրանից, Իսպանիայից, Իրադիայից, Եմենից, Ղազախստանից, Կիբգիզիայից, Չինաստանից, Կուբայից, Լատվիայից, Լիբանանից, Մակեդոնիայից, Մեքսիկայից, Նիգերիայից, Նորվեգիայից, Պերուից, Լեհաստանից, Ռուսաստանից, Ռումինիայից, Սերբիայից, Մոնթենեգրոյից, Սիրիայից, Սլովակիայից, Մոլդանից, ԱՄՆ-ից, Թուրքիայից, Ռուսիայից, Ֆինլանդիայից, Ֆրանսիայից, Չեխիայից, Շվեյցարիայից: Բացման արարողությանը մասնակցում էին շուրջ 200 ճանաչված քաղաքական գործիչներ և կրոնական առաջնորդներ:

Գլխավորն Բ. Անիպիտ Նայրապկի բարձր փնտրիությամբ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն այդ համագումարում ներկայացնում էր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբան Տոգեշուրի Տ. Դավիթ արդ. Քարամյանը:

«Քաղաքակրթությունների երկխոսություն» համաշխարհային հասարակական ֆորումի փարեկան հանդիպումների հիմնական թեման խաղաղությունն ու անվտանգությունն է: Այն եկվիված էր քաղաքակրթությունների փոխազդեցությանը զլորալ մակարդակի վրա, իսկ քննարկումների նպատակն էր՝ պարասխանել այն հարցին, թե ինչպե՛ս կարող են երկու փարարնույթ գործընթացներ՝ ինքեգրացիան և ինքնորոշումը, ընթանալ համաժամանակ: Նամագումարի հիմնական նպատակն է նաև՝ համախմբել համաշխարհային հանրությանը՝ պաշտպանելու մարդկության հոգևոր և մշակութային արժեքները:

«Քաղաքակրթությունների երկխոսություն» համաշխարհային հասարակական ֆորումի մասնակիցների հայտարարությունը

Ֆորումի մասնակիցները ընդհանուր համաձայնությամբ հաստատում են, որ այն նպատակը, որի համար սրեղծվել է համաշխարհային հասարակական ֆորումը և որը հռչակվել է 2003 թ. Նոռդոսի հայտարարագրում, դարձել է ավելի նշանակալի, քան երբևէ: Ֆորումին են միանում փարերն քաղաքակրթությունների, երկրների ու ազգությունների նոր ներկայացուցիչներ՝ այս նպատակի իրագործման համար: Այս փարի Ֆորումի աշխատանքներին մասնակում էին նաև ներկայացուցիչներ Եվրոպայից, Ասիայից, Նյուսիսային և Նարավային Ամերիկաներից, Մերձավոր Արևելքից, Աֆրիայից և Ավստրալիայից:

Այսօր կարելի է հաստատել, որ «Քաղաքակրթությունների երկխոսություն» համաշխարհային հասարակական Ֆորումը ձեռք է բերում ցանց հանդիսացող համայնքի նկարագիր՝ աշխարհելով ամբողջ աշխարհում՝ քաղաքակրթությունների փոփոխման մոդելների հիման վրա:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ընդլայնվել է ոչ միայն եվրոպացի մասնակիցների շրջանակը, այլև քննարկվող թեմաների: Մենք այժմ քաղաքակրթությունների երկխոսությանը հուզող շատ հրապառ խնդիրների խորը ուսումնասիրությունից անցնում ենք սխառմամարիկ աշխարհականների և կոնկրետ քայլերի:

Ֆորումի երրորդ հանդիպումը կենտրոնացավ 21-րդ դարի շեմին քաղաքակրթությունների ինտերգրացիայի և ինտերգլոբալ խնդրի վրա: Քննարկումների մասնակիցները նշեցին, որ ժամանակակից ինտերգրացիան ընդգրկում է ժամանակակից հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները՝ փոփոխություն, քաղաքականություն, կրթություն, մշակույթ, գիտություն և նույնիսկ նորագույն փոփոխություններ: Դա գլոբալիզացիայի հիմնական փոփոխություն է, որը մի կողմից մեծանում է ազդեցիկ, հաստատվում է նոր հարաբերություններ բոլոր մայրցամաքների ժողովուրդների միջև, որը հնարավոր չէր նույնիսկ պատկերացնել մեկ կամ երկու տասնամյակներ առաջ, իսկ մյուս կողմից՝ այն առաջնորդում է հեղափոխական փոփոխությունների, խորացում է հարաբերությունների և ազդեցիկների միջև եղած փոփոխություններ: Ուստի անհրաժեշտ է ուղիներ և մեխանիզմներ գտնել՝ փոփոխել գլոբալիզացիայի՝ ներկայում իշխող մոդելը: Այն կարելի է փոփոխել մի այնպիսի մոդելով, որը թույլ կտա օգտվել գլոբալիզացիայի օգուտներից ու արդյունքներից՝ ի շահ բոլոր ազգերի և քաղաքակրթությունների:

Մասնակիցները արտահայտեցին նաև իրենց անհանգստությունը միջազգային հակամարտությունների և հարաբերությունների ոլորտում փոփոխ իրավիճակի կապակցությամբ՝ պնդելով, որ անհրաժեշտ է մշտապես փնտրել կայուն և փոփոխական խաղաղ լուծումներ:

Մերձավոր Արևելքում, Բալկաններում և Դեպարտմենտալ Ասիայում կայունության և անվտանգության հարցերով զբաղվող հարույժ խմբի աշխարհակարգում ընդգծվեց, որ անհրաժեշտ է մշտապես վերահսկել այն գործընթացները, որոնք այս փոփոխությունների ապագայի համար վճռորոշ դեր են կատարում: Նշվեց նաև, որ աշխարհի այս շրջաններում քաղաքակրթությունների հանդիպումն ու փոփոխություններն արդեն հակառակ ուղղությամբ է զարգանում: Այս շրջաններում զարգացման գործընթացները փոփոխաբանորեն չեն գործադրվել և փոփոխական վիճակում են, ուստի մեր ապագայում դրանք պետք է ենթարկվեն արդարև և ներքին ճնշումների:

Ժամանակակից աշխարհում կրոնի դերի մասին քննարկումները հաստատվում են, որ կրոններն առավել գործունե ձևով են ազդում հասարակական գործընթացների վրա՝ շրջանցելով անձնական կյանքի ոլորտը: Ֆորումի առաջադրանքն է՝ հավաքագրելու համար պայմաններ ստեղծել ազատորեն կառուցելու իրենց և՛ անձնական, և՛ հասարակական կյանքը՝ միմյանց հետ և հասարակության աշխարհիկ մասի հետ ներդաշնակորեն: Դրոնական համայնքների դրական ազդեցությունը, միմյանց հետ, ինչպես նաև պետության և հասարակության հետ երկխոսությունն ու համագործակցությունը պետք է ազատորեն զարգանան կրթության, մարդու իրավունքների պաշտպանության, զանգվածային լրատվամիջոցների, ինչպես նաև այլ հասարակական գործընթացների ոլորտներում:

Քաղաքակրթությունների երկխոսության մեջ կենտրոնական դեր են կատարում մշակույթն ու արվեստը: Մշակույթների բազմազանությունը ներկայացնում է ոչ միայն ժամանակակից աշխարհի իրականությունը՝ որպես ինքնին արժեք, այն նաև մեծ ազդեցություն ունի միջքաղաքակրթական ինտեգրացիայի զարգացման վրա: Սա կարող է համարվել որպես դրա հիմնական փարըրը: Միջմշակութային երկխոսությունը, հիմնված ազգային մշակութային ինքնության պաշտպանության սկզբունքների վրա, միջքաղաքակրթական ընկալման և փոխազդեցության ամենաարդյունավետ ձևն է:

Պորումի ընթացքում հատուկ ընդգծվեց երիտասարդ ներկայացուցիչների ընդգրկումը քաղաքակրթությունների երկխոսության գործընթացում: Պորումի մասնակիցները հավանություն տվեցին բոլոր երկրների երիտասարդների համար պայմաններ ու հնարավորություններ ստեղծելու անհրաժեշտությանը՝ դառնալու ամենաակտիվ մասնակիցները ավելի արդար և ներդաշնակ աշխարհի կառուցման գործում: Երիտասարդ սերունդն իրավունք ունի լսելի լինելու համաշխարհային հանրության կողմից:

Երրորդ հանդիպման մասնակիցները միաձայն հաստատեցին, որ անհրաժեշտ են միջքաղաքակրթական հարաբերությունների կոորդինացումը, համայնքների գործող ցանցի զարգացումը՝ ստեղծելու երկխոսության վրա հիմնված հարաբերություններ:

ԳՐԱՆԵ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ
Միջակնդնական հարաբերությունների բաժին

**ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ «ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՎ
ՎԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ» ՎԱՆՁՆԱԽՄԲԻ
ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՆԵՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ՎԱՆԴԻՊՈՒՄԸ
ԲՐՅՈՒՄԵԼՈՒՄ**

(19-21 հոկտեմբերի 2005 թ.)

Եվրոպայի Եկեղեցիների Կոնֆերանսի «Եկեղեցի և հասարակություն» հանձնախմբի աշխատանքային ծրագրում «Եկեղեցու և հասարակության» քարտուղարների հանդիպումը կազմակերպվում է ամեն փարի: 2005 թվականի հանդիպումը թվով երրորդն էր իր փետակի մեջ, որին մասնակցում էին շուրջ 60 ներկայացուցիչներ Եվրոպայի Եկեղեցիներից: Սա մի հնարավորություն էր՝ կապի մեջ լինելու միմյանց հետ, իրենց ծրագրերի իրականացման համար գործընկերներ գտնելու ողջ Եվրոպայում, փոխկապակցված լինելու եվրոպական քաղաքականության որոշ յուրահատկություններին, ինչպես նաև «Եկեղեցի և հասարակություն» հանձնախմբի աշխատանքների մասին:

Այս փարի «Եկեղեցի և հասարակություն» հանձնախմբի քարտուղարների հանդիպումը փնդի ունեցավ հոկտեմբերի 19-21-ը Բրյուսել քաղաքում, որին Գարեգին Բ Վեհափառ Հայրապետի բարձր փնթրինությամբ Հայ Առաքելական Եկեղեցին ներկայացնում էր Տոգեշնորի Տ. Տաթև վրդ. Հակոբյանը:

Հանդիպման նպատակն էր՝ կազմել Եվրոպայի Եկեղեցիներում «Եկեղեցու և հասարակության» քարտուղարների ցանց, ապահովել փոխկապակցությունը նրանց միջև, քննարկել Բրյուսելում փնդակայված եվրոպական հասարակություններում և էկոմենիկ կազմակերպություններում առկա զարգացումները, գործընկերներ գտնել համընդհանուր խնդիրների իրականացման համար:

Այս հանդիպման համար ընթրված էին երկու հիմնական թեմաներ, որոնք սերպորեն առնչվում են Եվրոմիության զարգացումների հետ: Դրանք են.

1. **Լիսաբոնի ռազմավարությունը** – Նոր Եվրոհանձնախումբը սկսել է առավել ընդգրծել, այսպես կոչված, Լիսաբոնի ռազմավարության կարևորությունը, այն է՝ մինչև 2010 թ. Եվրոմիությունը դարձնել ամենամրցունակ փնթրությունն աշխարհում: Այս ծրագիրը, որը սրբեղծվել էր հավասարակշռելու մրցակցությունը, սոցիալական կառուցվածքն ու քնապահպանական խնդիրները, այժմ թվում է, թե նախ և առաջ ընդգրծում է մրցակցությունը: Հրավիրվել էին նաև ներկայացուցիչներ Եվրոհանձնախմբից և Եվրոխորհրդարանից, որպեսզի նրանք մասնակիցներին ծանոթացնեն Լիսաբոնի ռազմավարության փնթետական և սոցիալական ասպեկտների հետ:
2. **Եվրոպայի և Եվրոպայի սահմանադրության ապագան** – Ֆրանսիայում և Հոլանդիայում փնդի ունեցած ռեֆերենդումի և դրան հաջորդած իրադարձությունների հնթանքով Եվրոպայի սահմանադրության ընդունումը ճգնաժամային փուլ մտավ: Հանդիպման մասնակիցներին փարեկան գեկույցները ներկայացնելուց բացի, նրանց

առաջարկվեց նաև արտահայտել փարբեր նվրուպական երկրներում ապրող ժողովուրդների և այդ երկրների Էկեղեցիների ակնկալիքներն այս առնչությամբ:

Էրկրորդ կիսրի ընթացքում մասնակիցները քննարկեցին նաև Էկեղեցիների դերը Եվրոպայի սահմանադրության աշակցելու հարցում՝ անդրադառնալով հնրոնյալ հարցերին. Էկեղեցիների և օրեցօր աշխարհականացող աշխարհի միջև հարաբերությունները, գաղթականությունը և լարվածության գիրակցումը անվրանգության և մարդու իրավունքները հարգելու համարնքսում, միջկրոնական հարաբերություններն ու անհանդուրժողականության աճը:

ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵԶԱՆՅԱՆ,
Միջկեղեցական հարաբերությունների բաժին

«ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԻՋԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԸ ՍՏԱՄԲՈՒԼՈՒՄ

Սույն թվականի նոյեմբերի 7-9-ը Սպամբուլում տեղի ունեցավ «Խաղաղություն և հանդուրժողականություն» խորագիրը կրող երկրորդ միջկրոնական կոնֆերանսը, որին մասնակցում էին կրոնական առաջնորդներ աշխարհի փարբեր մասերից, այդ թվում նաև՝ Ալեքսանդրիայի Տույն Ուղղափառ Եկեղեցու Թեոդորոս Բ Պապրիարքը, Ալբանիայի Ուղղափառ Եկեղեցու Անաստասիոս Արքեպիսկոպոսը, Կ.Պոլսի հայոց Պապրիարք Ամենապատիվ Տ. Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Մութաֆյանը, Ռաբբի Աբրուր Շևայերը՝ Նյու Յորքից, Թուրքիայի Գլխավոր Ռաբբին, Կովկասի, Ադրբեջանի և Բալկանների մուսուլման առաջնորդները, Թուրքիայի Կրոնի գործոց նախարարը, Նուստարանի Կրթության և Կրոնի գործերի նախարար Մարիեդա Գիանակուն, որն ընդգծեց կոնֆերանսի կարևորությունը՝ ասելով. «Այն գործը, որ Պապրիարքարանը կատարում է Վարդկանի, մուսուլմանների և այլ կրոնների, նույնիսկ Դալայ Լամայի հենր համագործակցաբար, շատ մեծ քաղաքական կարևորություն ունի»:

Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի բարձր փնտրիկությամբ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինն այդ կոնֆերանսում ներկայացնում էր ԱՄՆ հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանը:

Կոնֆերանսի ընթացքում ընթերցվեցին նաև Բենեդիկտ ԺԶ Պապի, ԱՄՆ, նախագահ Ջորջ Բուշի, ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Բոֆի Անանի, Եվրոհանձնախմբի նախագահ Ժոզե Մանուել Բարոզոսի ուղերձները իրենց ներկայացուցիչների կողմից:

Առաջին նման կոնֆերանսը՝ «Խաղաղություն և հանդուրժողականություն» խորագրով, տեղի է ունեցել 1994 թ. Սպամբուլում, դարձյալ Տիեզերական Պապրիարքության նախաձեռնությամբ: Այն ավարտվեց մի հայտարարությամբ, որն ընդգծում էր քաղաքական և կրոնական առաջնորդների պարասխանաբարությունը՝ «օգտագործելու բոլոր միջոցները՝ երկխոսություն սկսելու բոլոր ազգերի և կրոնների միջև»՝ փոխադարձ վստահություն, սեր և հարգանք սերմանելու նպատակով, ինչպես նաև այն, որ «կրոնի անունից կատարված հանցագործությունը մեծագույն հանցագործությունն է՝ կատարված կրոնների դեմ»:

Եռօրյա կոնֆերանսը նվիրված էր միջկրոնական համագործակցությանը՝ խաղաղություն հաստատելու հարավ-արևելյան Եվրոպայում, Բալկաններում և Կենտրոնական Ասիայում, շրջաններ, որտեղ վերջին ժամանակներում կրոնական հակամարտություններ են եղել:

Քրիստոնյա, հրեա և մուսուլման առաջնորդները հաստատեցին, որ կրոնական առաջնորդները պարտավոր են հաշտության և խաղաղության ձայն հնչեցնելու և ոչ թե կրոնական բախումներ հրահրելու:

«Ժողճմարանքի կոչ» հիմնադրամի նախագահ Ռաբբի Աբրուր Շևայերը ասաց, որ կոնֆերանսի երկու հիմնական նպատակները պետք է լինեն՝ սրիպակ կառավարությունների

վարահեցելու, որ անհանդուրժողություն չթարգվի դպրոցներում, և ընդդիմանալու այն կրոնական առաջնորդներին, որոնք բռնություն են հրահրում, և մեկուսացնելու նրանց որպես «սոցիալական բորոպներ»:

Քաղաքագիտուհի Ա Պարփիարքը շեշտեց, որ կրոնական առաջնորդի վրա չպետք է ազդեն ո՛չ զգացմունքները և ո՛չ էլ մոլեռանդությունը: Նա իր դատողությունները չպետք է դիվարկի որպես Աստծո կամք:

Կոնֆերանսի ավարտին մասնակիցները հանդես եկան հայտարարությամբ, որում ի մասնավորի ասվում է. «Ռուսեն Արտահամի զաւակների հոգևոր առաջնորդներ՝ մեր պարտավորությունն է՝ վերացնել ազգային և կրոնական յարմամբությունները: Այս ոգով մենք կոչ ենք անում բոլոր հոգևոր առաջնորդներին՝ քարոզել, ուսուցանել և դրսևորել սեր, հանդուրժողականություն և ընդունում միմյանց, այլադավանների և այլազգիների նկատմամբ իրենց եկեղեցիներում, մզկիթներում և սիևազոգներում, իրենց ընտանիքներում, դպրոցներում և ճամբարներում: Նաև պետք է պարաստասխառնաբնույթ կրոնք կրթելու, սնելու և աջակցելու մեր համայնքների բոլոր անդամներին՝ կանանց և տղամարդկանց, երիտասարդներին և ծերերին՝ հորդորելով նրանց՝ ջանքեր գործադրել վարսահեցելու, որ անցյալի փրկավորանքներն ու հսկամարտություններն այլևս չեն կրկնվի:

Վերջերս Տարափարեկյան Եփրոսյան արքանագրեց Աշանակալի դրական զարգացումներ փոխադարձ երկխոսության, հաշտության և համագործակցության ուղղությամբ: Մենք ընդունում ենք ՄԱԿ-ի և ԵԱՀԿ-ի կարևոր, շարունակական և աճող գործունեությունը և ողջունում ենք նրանց արձանագրած առաջընթացը: Այնուամենայնիվ, դեռևս յուրք խնդիրներ կան կրոնական և ազգային իրավունքների պաշտպանության ու հանդուրժողականության առումով: Դեռևս շարունակվում են հանցանքներ կատարվել կրոնի անունից: Մենք ուժգնաձայն կրկնում ենք, որ նման գործողությունները պետք է դադարեցնել: Ինչպես Աշխատ 1992 թ. Բեռնում (Շվեյցարիա) ստորագրված «Խղճմանքի կոչ»-ի հայտարարության մեջ, «կրոնի անունից կատարված հանցագործությունը հանցագործություն է՝ կատարված կրոնի դեմ»:

Մենք դատապարտում ենք նրանց, ովքեր բռնություն են քարոզում այլադավանների և այլազգիների նկատմամբ: Դատապարտվ մարդկային կյանքի սրբության՝ մենք հաստատականորեն ընդդիմանում ենք նրանց, ովքեր խախտում են հիմնական մարդկային արժեքները:

Մենք մեղծում ենք այն բոլոր գործողությունները, որոնք կեղծ մեկնաբանություններով և ոչ չափավոր ազգայնամոլությամբ աղավաղում են մեր հավատքի հիմնական սկզբունքները: Մենք չենք ընդունում այն հասկացությունը, որ գիեւմած հսկամարտության մեջ որևէ գործողություն կարելի է արդարացնել՝ վերագրելով այն Աստծուն: Նման արդարացումը չի կարող խաղաղության առաջնորդել: Մենք պահանջում ենք, որ հատկորեն հաստատվի մարդկանց հիմնական իրավունքների մասին օրենքը բոլոր այն երկրներում, որոնք ներկայացված են այս կոնֆերանսում, և ցանկանում ենք բոլորին հորդորել, որ պարզաձև հոգաբար-

րություն զուգարկրեն փախարակսննրի, րնդսխսնսվսննրի նկսրսմսմք և սկիփոքրեն սրսշրսկսնն փոքրսմսննրությունննրին:

Միջսզգսյին սխսրնկություն սղնրր, որ սղսսվսղոմ է մնր միսսսրվսմսյին կրոննրի րսրոյսկսն սկզրոնքնրր, սխսզնսզկ է 1994 թվսկսնից ի վնր: Մննք դսրսսսրսրսրսմ ննք նրսնզ, ովքր ննրզրսվսմ նն նմսն հրնշսվոք հսնզսզոքոքություննրի մնջ՝ որսկս սնոքնն մսրդսսսկսննր, և կոչ ննք սնոմ րոյոք կրոնսկսն սոսզնոքդննրին՝ հսսրսրսկսմոքնն սրոքսխսրսվնրո նրսնզ դն:

Կսրնոք է հիշն, և մննք ցսնկսնոմ ննք րոյոք հսվսրսզյսկնրին հիշնզնկ, որ րոյոք միսսսրվսմսյին կրոննրի Սոքր Գրքնրր խսղսղությունը հսմսրոմ նն որսկս զնրսզոյն սրոնք և կոչոմ: Ինչսկս նշն ննք 1994 թ. «Նրս ճսնսսսրհննրր խսղսղության ճսնսսրհննր նն», «Երսնի խսղսղսրսրննրին, որոպիսն նրսնք սկսրք է Ասրոն որդիներ կոչվն», «Ասրվսմ դնսի խսղսղության րնսկսրսն կսննզ» ("Allah summoneth to the abode of Peace")»:

ԳԱՅԱՆԵ ԱԼԵԶԱՆՅԱՆ

Միջնկնդնկսն հսրսրնրություննրի րսմին

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ԲԵԼԱՌՈՒՄԻ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ

Հոկտեմբերի 2-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Բելառուսի մշակույթի նախարար Լևոնիդ Գույակոյիկն և նրա գլխավորած պատվիրակությանը՝ ՄՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի փոխնախարար Գազիկ Գյուրջյանի և երկու երկրների դեսպանների ուղեկցությամբ:

Ողջունելով նախարարի այցը Մայր Աթոռ՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետը գոհունակություն հայտնեց Հայաստանում անցկացվող Բելառուսի մշակույթի օրերի առիթով՝ կարևոր նկատելով մշակութային նման ձեռնարկների կազմակերպումը, որոնք նպաստում են երկու ժողովուրդների միջև փոխամայակներ շարունակ ձևավորվող հարաբերությունների և ավանդույթների առավել սերտացմանն ու ամրապնդմանը: Նորին Սրբությունն այս ամենում կարևոր նկատեց երկու դեսպանների դերն ու առաքելությունը:

Հայոց Հայրապետը ի դեմս Մշակույթի նախարարի իր գնահատանքը հայտնեց Բելառուսի իշխանություններին հայ համայնքի հանդեպ դրսևորվող հոգատար ու բարյացակամ վերաբերմունքի, ինչպես նաև հայկական եկեղեցու կառուցման նպատակով կատարված հողահատկացման համար: Նորին Սրբությունը նախարարի միջոցով նաև իր եղբայրական սերն ու բարենադրանքները փոխանցեց Ֆիլադելֆ միությունից:

Իր հերթին պրն Գույակոն անդրադարձավ Հայաստանում ցուցաբերված ջերմ ընդունելությանը, ներկայացրեց Հայաստանում Բելառուսի մշակույթի օրերի ծրագրի շրջանակներում կատարված և նախատեսվող միջոցառումները: Նախարարը նաև ուրախությամբ նշեց, որ ձեռքբերված պայմանավորվածության համաձայն եկող տարի Բելառուսում անցկացվելու են Հայաստանի մշակույթի օրեր:

Հանդիպման ընթացքում նաև անդրադարձ եղավ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առջև ծառացած դժվարություններին և երկու Եկեղեցիների միջև առկա ջերմ հարաբերություններին:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ

Հոկտեմբերի 4-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց երկօրյա պաշտոնական այցով հայաստան ժամանած Հունաստանի ազգային պաշտպանության նախարար Սպիլիոս Սպիլիոպոլոսի զինավորած պարվորականը՝ ՏՄՆ փոխնախարար գեներալ-լեյտենանտ Աթոռ Աղաբեկյանի և ՏՄՀինված ուժերի հոգևոր առաջնորդ Տ. Նորայր արք. Միմոնյանի ուղևորությամբ:

Ողջունելով հյուրերի այցը Մայր Աթոռ՝ Ամենայն հայոց հայրապետն ուրախություն հայտնեց հայաստանի և Հունաստանի պաշտպանության նախարարությունների միջև զարգացող գործընթացների ու ջերմ հարաբերությունների համար: «Մենք գիտենք, որ անկախության առաջին իսկ օրերից ձևավորվել են այդ կապերն ու համագործակցությունը, և առաջին մեր սպաները իրենց կրթությունը և իրենց գինվորական գիտելիքների կապարելագործումը ձեռք են բերել Հունաստանում: Այս համագործակցությունը, անշուշտ, արդարապետություն է այն դարավոր բարեկամական, եղբայրական կապերի, որ բնորոշ են եղել մեր երկու ժողովուրդներին: Եվ ուրախ ենք, որ այդ ոգին շարունակվում է, ավելի զորանում և ամրանում է: Վստահ ենք, որ այդպես է լինելու բոլոր ժամանակներում: Ճակարագիրը մեզ եղբայրացրել է և մեր ընթացքը նույնական դարձրել: Միմյանց պիտի աջակցենք ու գորակցենք՝ կյանքի կոչելով մեր նպատակները»,- ասաց Նորին Սրբությունը:

«Ժամանել ենք հայաստան, որպեսզի փոխանցենք հայ ժողովրդին այն մեծ սերը, որ հույն ժողովուրդը փառում է հայերի հանդեպ»,- նշեց նախարարը՝ խոսելով հայ-հունական հարաբերությունների առավել զարգացման հեռանկարների, ինչպես նաև փարաձառյուսային խնդիրների լուծման մասին:

Վեհափառ հայրապետը պրն Սպիլիոպոլոսի միջոցով նաև իր եղբայրական ջերմ ողջույնները փոխանցեց Աթենքի և համայն Հունաստանի Արքեպիսկոպոս Խրիստոդուլոսին:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ «ՀԱԿԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻԶՈՒԿԱՅԻՆ ԵՎ ՌԱԴԻԱՅԻՈՆ ԱՏԱԲԵԿՉՈՒԹՅԱՆԸ» ԹԵՄԱՅՈՎ ՍԵՄԻՆԱՐԻ ՄԱՍՆԱԿԻՅՆԵՐԻՆ

Հոկտեմբերի 4-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՆԱՏՕ-ի «Գիտություն հանուն խաղաղության» ծրագրի ջրջանակներում Առաջավոր գիտությունների փոխնախարարների կենտրոնի կազմակերպած «Հակազդեցություն միջուկային և ռադիոակտիվ ահաբեկչությանը» թեմայով սեմինարի մասնակիցներին:

Մեմինարի աշխատանքների նպատակներն ու ընթացքը Նորին Սրբությանը ներկայացրեց Առաջավոր գիտությունների փոխտնօրենների կենտրոնի փոփոխության Մամվել Ապիկյանը:

Մյուսիսը գիտաժողովի մասնակիցներին իր օրհնությունն ու պարգևատրեց փոխանցեց Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ ողջունելով սեմինարի՝ Հայաստանում անցկացման նախաձեռնությունը: «Մեր բարենադրանքն է, որ ձեր ներդրած ջանքերը բարի արդյունավորում ունենան և ծառայեն աշխարհում խաղաղության և ապահովության պահպանման նվիրական գործին», - ասաց Գարեգին Բ Կաթողիկոսը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ԼԻՏՎԱՅԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՐԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

Նոկտեմբերի 6-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Լիտվայի Սահմանադրական դատարանի նախագահ Էդիդիոս Կուրիսի գլխավորած պատվիրակությանը:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց երկու երկրների Սահմանադրական դատարանների սերտ համագործակցության մասին: Անդրադարձ եղավ նաև Հայ Էկեղեցու ներկայիս գործունեությանը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ԿՐԱՍՆՈՂԱՐԻ ՆԱՀԱՆԳԱԴԵՏԻՆ

Նոկտեմբերի 12-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ռուսաստանի Դաշնության Կրասնոդարի նահանգապետ Ալեքսանդր Տկաչովի գլխավորած պատվիրակությանը՝ ՏՏ ոստիկանության պետ Հայկ Հարությունյանի և ՏՏ ԱԳ փոխնախարար Գեղամ Ղարիբջանյանի ուղեկցությամբ:

«Նմանաբար փոխայցելությունները գալիս են առավել ևս զորացնելու մեր երկու ժողովուրդների դարավոր եղբայրական բարեկամական կապերը: Հայաստանի և Ռուսաստանի, ինչպես նաև մեր ժողովուրդների միջև բարեկամական կապերն առանձնանում են: Հայ ժողովրդի հոգում Ռուսաստանն ու ռուս ժողովուրդն ունեն առանձնահատուկ տեղ: Մենք, իրապես, փառք և գոհություն ենք մաքուրցում Աստծուն այս բարեկամության, այս եղբայրության համար, որ բնորոշում է մեր երկու ժողովուրդներին», - ողջունելով Կրասնոդարի նահանգապետին՝ ասաց Ամենայն Հայոց Հայրապետը:

Նորին Սրբությունը նահանգապետին իր գոհունակությունը հայտնեց հայ ժողովրդի զավակների, հայ համայնքների հանդեպ դրսևորվող բարյացակամ ու հոգաբար վերաբերմունքի համար: Վեհափառ Հայրապետը նկատեց, որ փարամաշրջանում երբեմն տեղ գտնող անցանկալի միջադեպերն ու իրավիճակները ժամանակի սխալ ընկալումների դրսևորում:

ներ են և փեղ չունեն այն ջերմ հարաբերությունների մեջ, որոնք հիմք են կազմում երկու ժողովուրդների դարավոր բարեկամության:

Իր հերթին Կրասնոդարի նահանգապետը, շնորհակալություն հայտնելով ընդունելության համար, անդրադարձավ ՏՏ նախագահի հեղի ունեցած իր հանդիպմանը: «Ուրախ ենք գտնվել Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու կենտրոնում: Մեզ մոտ գործում են ավելի քան փաստաթղթային նկեղեցիներ և համայնքներ: Գիտենք, որ հայ գործարարները բազում փորձեր և ցանկություն են դրսևորում շարունակելու նոր նկեղեցիների կառուցումը և ծխերի հաստատումը: Մենք և փարաձառքյանի իշխանությունները դրան ընդունամբ ենք մոտենում, հարկապես որ մեր պատմությունը և մշակույթը բազում ընդհանրություններ ունեն: Հայ բնակչությունը, որի թիվը շուրջ երեք հարյուր հազար է, կազմում, իրավունք ունի իր նկեղեցիներն ունենալու, ուր կարող են աղոթել, Աստված մերձենալ, հոգևոր բաժարություն ստանալ»,- նշեց Ա. Տկաչովն իր խոսքում: Օգտվելով ընձեռված հնարավորությունից՝ նահանգապետը Նորին Սրբությանը հրավիրեց պաշտոնական այցով լինել Կուրա-նում:

Հանդիպմանն անդրադարձ կատարվեց նաև Հայաստանյայց Առաքելական և Ռուս Ռոդոպիստ Եկեղեցիների միջև առկա ջերմ հարաբերություններին: Հանդիպմանը ներկա էր Հարավային Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Մովսես եպ. Մովսիսյանը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՎԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՄՆԵՅ ՈՒԿՐԱԻՆԱՅԻ ՆՈՐԱՆՇԱՆԱԿ ԴԵՍՊԱՆԻՆ

Նոկերմբերի 14-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ուկրաինայի նորանշանակ արտակարգ և լիազոր դեսպան Ալեքսանդր Բոժկոյին:

«Ուրախ ենք, որ Հայաստանում եք կրկին դեսպանի հանգամանքով և Ձեր ծառայությունը շարունակելու եք բերել մեր երկու ժողովուրդների և պետությունների սերտ համագործակցությանը և բարեկամական կապերի զորացմանը: Հաճելի է, որ այդ առաքելությունը 'Իսկ եք շարունակելու' լինելով մեր ժողովուրդին ջերմ բարեկամ, ինչից շահելու է ն' Հայաստանը, ն' Ուկրաինան»,- ասաց Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ մաղթելով, որ Տերն օգնական լինի դեսպանին իր առաքելությունը լիարժեքորեն իրականացնելու ի սեր երկու ժողովուրդների:

«Հայաստանն ինձ համար հարուկ երկիր է: Էս ձեզ ասեմ, որ այս չորս փարում, որ բացակայում էի այստեղից, այնուամենայնիվ ես Հայաստանի հեղի էի. ն' Սուրբ Էջմիածնի, ն' Ձեր ներկայությունը միշտ եղել է իմ փանը և աշխատասեղանում»,- նշեց դեսպանը՝ գոհունակությամբ անդրադառնալով նաև այդ փարիների ընթացքում հայ համայնքի և Ուկրաինայի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Գրիգորիս արքեպս. Բուկիաթյանի հեղի ունեցած իր սերտ համագործակցությանը: Ա. Բոժկոն հաստատեց, որ պաշտոնավարման ընթացքին պետք է հետամուտ լինի հայ-ուկրաինական համագործակցության առավել զորացմանն ու զարգացմանը:

Հանդիպման ընթացքում Նորին Սրբությունը նաև մաղթեց, որ Ուկրաինյան շուրջով հաղթահարի իր ներքաղաքական դժվարությունները և վերգլխի կայունությունը կյանքի բոլոր ոլորտներում:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ՍԱՄԱՐԱՅԻ ՆԱՀԱՆԳԱԿԵՏԻՆ

Հոկտեմբերի 19-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ռուսաստանի Կաշնության Սամարայի մարզի պատվիրակությամբ՝ նախագահելով Կոնստանդինոպոլի Տիվոլի գլխավորությամբ:

Ուրախություն հայտնելով Հայաստանում Ռուսաստանի փարվա շրջանակներում Սամարայի մարզի օրերի անցկացման առիթով՝ Նորին Սրբությունն արձանագրեց, որ նման միջոցառումները նպաստում են երկու պետությունների ու ժողովուրդների միջև առկա ջերմ հարաբերությունների առավել սերտացմանն ու փոխճանաչողությանը: Ամենայն հայոց հայրապետությունների առաջնություններն իր գոհունակությունը հայտնեց նաև Սամարայի հայ համայնքի հանդեպ ցուցաբերվող հոգալուար վերաբերմունքի համար:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց Սամարայի մարզի կրոնական խճանկարի մասին: Անդրադարձ կատարվեց նաև Հայաստանյայց Առաքելական և Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցիների միջև առկա ջերմ հարաբերություններին ու սերտ համագործակցությանը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐԱՆՇԱՆԱԿ ԴԵՄՊՆԻՆ

Հոկտեմբերի 21-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Հայաստանում Հունաստանի Հանրապետության նորանշանակ արքեպիսկոպոս և լիազոր դեսպան Կրիկ Դանայուրա Մավրոմիխայիին:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց երկու պետությունների միջև զարգացող արդյունավետ համագործակցության, երկու ժողովուրդների դարավոր բարեկամության և Հայաստանյայց Առաքելական ու Հույն Ուղղափառ Եկեղեցիների միջև առկա եղբայրական հարաբերությունների մասին: Որպես ասվածի վկայություն՝ Վեհափառ հայրապետը նշեց, որ Մայր Աթոռի չորս երիտասարդ միաբաններ իրենց բարձրագույն կրթությունն են շարունակում Աթենքի համալսարանի աստվածաբանության ֆակուլտետում:

Հանդիպման ավարտին Նորին Սրբությունն իր շնորհավորանքները բերեց նորանշանակ դեսպանին՝ հաջողություններ ցանկանալով պաշտոնավարման ընթացքում:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՇՏԱԲԻ ՊԵՏԻՆ

Տոկոբեմբերի 21-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Ռուսաստանի Դաշնության զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ, պաշտպանության նախարարի առաջին տեղակալ, բանակի գեներալ Յուրի Բալուսսկոն և նրա գլխավորած պարավիրականության՝ ՂՏ զինված ուժերի գլխավոր շտաբի պետ, պաշտպանության նախարարի առաջին տեղակալ, գեներալ-գեղապետ Միքայել հարությունյանի և ՂՏ բանակի հոգևոր առաջնորդ Տ. Նորայր արք. Միմոնյանի ուղեկցությամբ:

Ողջունելով հյուրերին՝ Նորին Արքայությունն իր բարեմաղթանքները հայրենց ներկաներին, որպեսզի նրանց համագործակցությամբ դարավոր եղբայրությունը նրկու ժողովուրդների միջև շարունակի ամրանալ, զորանալ և բարի արդյունավորում ունենալ: Հանդիպման ընթացքում Վեհափառ հայրապետը հյուրերին ներկայացրեց հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու պարմությունն ու առաքելությունը հայ ժողովուրդի կյանքում:

Իր հերթին Յուրի Բալուսսկին շնորհակալություն հայտնեց ընդունելության համար՝ նշելով. «Զինվորականներին համար այն բարեկամությունը, որ միավորել է մեր ժողովուրդներին, հանդիսանում է այն հիմքը, որի վրա հաստատվել է, կանգուն է և մնալու է մեր ժողովուրդների եղբայրությունը: Այն դիմացել և թրծվել է հայ և ռուս ժողովուրդներին բաժին ընկած ծանրագույն փորձություններով»:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց նաև ՂՏ զինված ուժերում հայ Եկեղեցու սպասավորների հոգևոր ծառայության մասին: Անդրադարձ եղավ հայաստանյայց Առաքելական և Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցիների միջև առկա եղբայրական հարաբերություններին:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՎ ՅՈՐԱՐՈՍ ՍՈՒՌԱՄԱՆ

Տոկոբեմբերի 31-ին Ն.Ս.Ս.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց հունաստանի հանրապետության Խորհրդարանի փոխնախագահ Յորդոս Սուրյասին՝ հայաստանում հունաստանի արտակարգ և լիազոր դեսպան տիկ. Պանայոտա Մամբրոմիտայիի ուղեկցությամբ:

Նորին Արքայությունը, ողջունելով հյուրերի այցը հայոց հոգևոր կենտրոն, ուրախությամբ նշեց, որ ծանր և դժվարին ժամանակներից հետո անկախ հայաստանում հայ Եկեղեցին ազատորեն կարողանում է իրականացնել իր առաքելությունը՝ զարգացնելով նաև միջկրեդենցական հարաբերությունները քույր Եկեղեցիների հետ: Այս առնչությամբ Նորին Արքայությունը մասնավորապես մատնանշեց հայ Եկեղեցու ջերմ հարաբերությունները ինչպես Է. Պոլսի Տիեզերական Պապրիկարության, այնպես և հունաստանի Ուղղափառ Եկեղեցու հետ:

Վեհափառ Հայրապետն ուրախություն հայտնեց նաեւ երկու երկրների միջև փոխառաբերությունների զարգացման առնչությամբ:

Հանդիպման ընթացքում խոսվեց ժողովուրդների մերձեցման, խաղաղության պահպանման և փոխըմբռնման ձևավորման գործում Եկեղեցիների կարևոր առաքելության մասին:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ԲԵԼԳԻԱՅԻ ԹԱԳԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՍԵՆԱՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՆՆ-ՄԱՐԻ ԼԻԶԻՆԻՆ

Հոկտեմբերի 31-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Բելգիայի Թագավորության Սենատի նախագահ Կիկլին Անն-Մարի Լիգինին՝ Բելգիայի և Հայաստանի դեսպանների ուղեկցությամբ:

Հանդիպման ընթացքում Նորին Սրբությունը գոհունակություն հայտնեց երկու երկրների միջև առկա սերտ և ջերմ հարաբերությունների համար, որոնք զարգացման վերընթաց են ապրում: Վեհափառ Հայրապետը գնահատանքով անդրադարձավ Բելգիայի Սենատի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման և այդ ոճրագործության դատապարտման փաստին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ներկայացրեց նաև Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առջև ծառացած մարտահրավերները:

Հանդիպմանը խոսվեց եվրոպական կառույցներին Հայաստանի ինտեգրման գործընթացների, քրիստոնեական արժեքների ամրապնդման անհրաժեշտության մասին: Ժողովուրդների կյանքում խաղաղության և հանդուրժողության հաստատման գործում մեծապես կարևորվեց կրոնների երկխոսությունը:

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ԻՏԱԼԻԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՅՉԻՆ

Նոյեմբերի 2-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Իտալիայի Հանրապետության Խոհրդարանի նախագահի ներկայացուցիչ, պարզամալոր Վինչենցո Մինսկալկին՝ ՀՀ-ում Իտալիայի արտակարգ և լիազոր դեսպան Մարկո Կլեմենտինի ուղեկցությամբ:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը գոհունակությամբ անդրադարձավ երկու պետությունների միջև ձևավորված ջերմ և արդյունավոր հարաբերություններին, ինչպես նաև Հայաստանյայց Առաքելական և Կաթոլիկ Եկեղեցիների միջև առկա սերտ համագործակցությունը: Նորին Սրբությունն, ի դեմս պարզամալորի, մասնավոր իր գնահատանքը հայտնեց Իտալիայի իշխանություններին՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, ինչպես նաև դարեր

առաջ Իրալիայում հաստատված հայ համայնքի հանդեպ ցուցաբերվող հոգաբար վերաբերմունքի համար:

Հանդիպման ընթացքում անդրադարձ եղավ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առաքելությանը հայ ժողովրդի կյանքում, Եկեղեցի-պետություն հարաբերություններին, ինչպես նաև Հայաստան ներթափանցած փարբեր կրոնական կազմակերպություններին և աղանդավորական շարժումների քայքայիչ գործունեությանը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱՄԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՎԱՄԱԿԱՐԳ

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ

Տոկոսներին 2-ին, կիրակի. - Գ. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Արշակ եպիսկոպոս Խաչատրյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Սրբազան Նայրը «Ոչ կարեմք ինչ հակառակ կալ ճշմարտութեանն, այլ՝ վերակացու էմք ճշմարտութեանն» (Բ Կորնթ. ԺԳ 8) բնաբանով քարոզ խոսեց (տե՛ս էջ 45):

Տոկոսներին 9-ին, կիրակի. - Ե. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նովիանես արեղա Մայիլյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը «Ամեն ասեմ ձեզ զի այրին այն փառապեալ՝ շաք արկ քան զամենեսեան որ արկին ի զանձանակն» (Մարկ. ԺԲ 43-44) բնաբանով քարոզ խոսեց (տե՛ս էջ 48):

Տոկոսներին 16-ին, կիրակի. - Զ. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նշան արեղա Պեկրոսյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը հավուր պարշաճի քարոզ խոսեց:

Տոկոսներին 23-ին, կիրակի. - Է. կիր. զկնի Ս. Խոսի՝ Գիւր Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նորայր արեղա Սիմոնյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը հավուր պարշաճի քարոզ խոսեց:

Տոկոսներին 30-ին, կիրակի. - Ը. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նովակիմ արեղա Մանուկյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Նայր Սուրբը հավուր պարշաճի քարոզ խոսեց:

Նոյեմբերին 5-ին, շաբաթ. - Սրբոց հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի և ամենայն երկնային զօրացն:

Այսօր Մայր Տաճարում, Սուրբ Հրեշտակապետաց Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նարեկ արեղա Ավագյանը:

Նոյեմբերին 6-ին, կիրակի. - Թ. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեղանի վրա, Ս. Պապարագ մարտիցեց Տ. Նովանես արեւախոսկոպոս Տերտրեյանը: «Նայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Սրբազան Նայրը «Մի՛ երկնէիր, միայն հաւարա՛ն ե կեցցէ» (Ղուկ. Ը 51) բնաբանով քարոզ խոսեց (տե՛ս էջ 42):

Ս. Պապարագի վերջում կարարվեց Նայրապետական մաղթանք:

Նոյեմբերի 13-ին, կիրակի. - Ժ. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարուցեց Տ. Վազգեն արեղա Նանյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Հայր Սուրբը հավուր պապշածի քարոզ խոսեց (տե՛ս էջ 55):

Նոյեմբերի 20-ին, կիրակի. - ԺԱ. կիր. զկնի Ս. Խոսի:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարուցեց Տ. Տարոն արեղա Ղուլիկյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Հայր Սուրբը «Պարսի է յամենայն ժամ կալ նոցա աղօթս եւ մի ծանծրանալ» (Ղուկ. ԺԸ 1) բնաբանով քարոզ խոսեց:

Նոյեմբերի 21-ին, երկուշաբթի. - Ընծայումն Ս. Մարութաձանի երից ամաց ի Տաճարն: Ա. օր Յիսնակաց պահոց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարուցեց Տ. Թադևոս վարդապետ Զիրեկյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Հայր Սուրբը հավուր պապշածի քարոզ խոսեց:

Նոյեմբերի 27-ին, կիրակի. - Ա. կիր. Յիսնակաց:

Այսօր Մայր Տաճարում, Ավագ Ս. Սեդանի վրա, Ս. Պապարագ մարուցեց Տ. Զավեն արեղա Յազիկյանը: «Հայր մեր»-ից առաջ պապարագիչ Հայր Սուրբը «... զի ոչ եթէ ի մթերից ընչից ուրուք իցեն կենաք նորա» (Ղուկ. ԺԲ 15) բնաբանով քարոզ խոսեց (տե՛ս էջ 57):

“ԷՇՄԻԱԺԻՆ”
ОФИЦИАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
ЭЧМИАДЗИНСКОГО КАТОЛИКОСАТА
(Октябрь-ноябрь 2005 г.)

1. В Первопрестольном Святом Эчмиадзине была отмечена шестая годовщина посвящения в сан и интронизации Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, 6 ноября 2005 г. (с. 3).
2. Визит Вице-президента Индии г-на Бхариона Синкха Шехавата в Первопрестольный Святой Эчмиадзин, 7 октября 2005 г. (с. 4).
3. Визит Главного Раввина Израиля Ионы Мешгера в Армению, 21 ноября 2005 г. (с. 5-6).
4. Очередное собрание Верховного церковного Совета в Первопрестольном святом Эчмиадзине, 2 ноября 2005 г. (с. 7-8).
5. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, делегации под руководством председателя Союза армян России Ара Абраамяна, 1 октября 2005 г. (с. 9).

ПАТРИАРШИЕ ЭНЦИКЛИКИ И БЛАГОСЛОВЕНИЯ

6. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Его Высокопреосвященству архиепископу Давиду Саакяну по случаю его награждения орденом «Святой Нерсес Шнорали» в честь 70-летия со дня рождения и 50-летия посвящения в сан, 4 ноября 2005 г., № 325 (с. 10-11).
7. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Джону Стивенсу по случаю его награждения орденом «Святой Григорий Просветитель», 9 ноября 2005 г., № 327 (с. 12-13).
8. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-же Наде Сарафян по случаю ее награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 5 октября 2005 г., № 319 (с. 14-15).
9. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Джиму Торосяну по случаю его награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 5 октября 2005 г., № 316 (с. 16-17).
10. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Агаси Айвазяну по случаю его награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 9 октября 2005 г., № 320 (с. 18-19).
11. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-же Рубине Калантарян по случаю ее награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 11 октября 2005 г., № 321 (с. 20-21).

12. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Гранту Симоняну по случаю его награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 2 ноября 2005 г., № 324 (с. 22-23).
13. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Торгому Бостанджяну по случаю его награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 21 ноября 2005 г., № 328 (с. 24-25).
14. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Аршаку Газанчяну по случаю его награждения орденом «Святой Саак – Святой Месроп», 25 ноября 2005 г., № 331 (с. 26-27).
15. Энциклика Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-ну Саркису и г-же Рут Бедевянам по случаю их награждения орденом «Святой Нерсес Шнорали», 25 ноября 2005 г., № 323 (с. 28-29).
16. Патриаршие награды (пожалование в течение октября-ноября 2005 г. энциклик, орденов «Святой Нерсес Шнорали», благословений и права ношения фиалковых риз ряду духовных и светских лиц, оказавших неоценимые услуги Армянской Церкви) – (с. 30).
17. Соборезнования Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, властям Индии и Пакистана по случаю гибели многочисленных жертв вследствие разрушительного землетрясения в области Кашмир, 9 октября 2005 г. (с. 31).
18. Новые назначения в епархиях Армянской Апостольской Святой Церкви (с. 32).
19. По приказу Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, архимандрит Зограб Костанян был лишен сана, 10 ноября 2005 г. (с. 33).
20. Информация (по приказу Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, г-жа Соня Джон снята с должности руководительницы Армянской филантропической семинарии в Калькутте) – (с. 33).
21. Вручение ордена «Святой Саак – Святой Месроп» г-ну Агаси Айвазяну в Первопрестольном Святом Эчмиадзине, 9 октября 2005 г. (с. 34).
22. Вручение ордена «Святой Нерсес Шнорали» г-ну Петросу Асланяну в Первопрестольном Святом Эчмиадзине, 19 октября 2005 г. (с. 35-36).
23. Вручение наград в Первопрестольном Святом Эчмиадзине, 1 октября 2005 г. (с. 37-38).
24. Презентация учебника по предмету «История Армянской Церкви» в Ереванском концертном зале им. Арно Бабаджаняна, 16 ноября 2005 г. (с. 39-40).
25. Основание здания канцелярии в Первопрестольном Святом Эчмиадзине, 3 октября 2005 г. (с. 41).

ПРОПОВЕДИ

26. Проповедь Его Высокопреосвященства архиепископа Овнана Тертеряна на Литургии по случаю шестой годовщины посвящения в сан и интронизации Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, 6 ноября 2005 г. (с. 42-44).

27. Проповедь Его Преосвященства епископа Аршака Хачатряна в Кафедральном соборе Первопрестольного Святого Эчмиадзина на отслуженной Литургии, 2 октября 2005 г. (с. 45-47).
28. Проповедь иеромонаха Ованеса Маиляна в Кафедральном соборе Первопрестольного Святого Эчмиадзина на отслуженной Литургии, 9 октября 2005 г. (с. 48-50).
29. Первая проповедь иеромонаха Тарона Гуликяна в церкви Святой Рипсиме на отслуженной Литургии, 6 ноября 2005 г. (с. 51-54).
30. Проповедь иеромонаха Вазгена Наняна в Кафедральном соборе Первопрестольного Святого Эчмиадзина на отслуженной Литургии, 13 ноября 2005 г. (с. 55-56).
31. Первая проповедь иеромонаха Завена Язычяна в Кафедральном соборе Первопрестольного Святого Эчмиадзина на отслуженной Литургии, 27 ноября 2005 г. (с. 57-58).

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

32. **ЛЕВОН ЧУКАСЯН** – Армянские миниатюристы в средневековье (искусствоведческое исследование) – (с. 59-92).
33. **НАИРА ТАМАЯН** – Видение, как проявление литературного и художественного мышления (литературоведческое исследование) – (с. 95-102).
34. **АШОТ ПЕТРОСЯН** – Грехоощущение Нарекаши, как ключ к самопознанию (филологическое исследование) – (с. 103-111).
35. **ЕГИШЕ БАЗОЯН** – Армянское каноническое право и его источники (правоведческое исследование) – (с. 112-117).
36. **ВАРДАН ДЕВРИКЯН** – Предание о Балу, как о месте создания армянских писем (филологическое исследование) – (с. 118-129).
37. **МАРИАМ ШОЛИНЯН** – Серия сонетов «Кипарисовый лес» западноармянского поэта Интра (филологическое исследование) – (с. 130-135).

РЕЦЕНЗИЯ

38. **ВАРДАН ДЕВРИКЯН** – Ценное исследование, посвященное интерпретации хоранов (о книге «Интерпретация хоранов» Вигена Казаряна, Св. Эчмиадзин, 2005) – (с. 136-138).

Научная и культурная жизнь

39. Международный симпозиум, посвященный армянскому переводу Библии, в Первопрестольном Святом Эчмиадзине, 6-9 октября 2005 г. (с. 139-142).

40. **ВАРДАН ДЕВРИКЯН** – Дни культуры Италии в Армении и выставка произведений искусств, принадлежащих Конгрегации острова Святого Лазаря (о торжествах и мероприятиях, организованных в рамках Дней армяно-итальянской дружбы с 5-го октября по 5-ое ноября 2005 г.) – (с. 143-146).
41. Праздник Переводчиков в Ошакане, 8 ноября 2005 г. (с. 147-148).
42. Освящение нововозведённой церкви Святой Троицы в Юго-западном районе Еревана, 20 ноября 2005 г. (с. 149-150).
43. Освящение церкви Святого Лазаря в Мешаморе, 22 октября 2005 г. (с. 151-152).
44. Освящение креста купола и колокола кафедрального собора Святого Григора Нарекаци в Ванадзоре, 10 октября 2005 г. (с. 153).
45. Основание церкви Всеспасителя в г. Иджеване Гугаркской епархии, 13 октября 2005 г. (с. 153).
46. Освящение Кафедрального собора Святого Григора Нарекаци в Ванадзоре, 23 октября 2005 г. (с. 154-155).
47. Возрождение церкви Святой Богоматери в селе Баралет Джавахка, 20 ноября 2005 г. (с. 156-157).
48. Посвящение в сан дьяконов в Гугаркской епархии, 13 ноября 2005 г. (с. 158).
49. Семинар, посвященный проблемам и вызовам СПИД/ВИЧ-а, Ереван, 13-14 октября 2005 г. (с. 159).

В Армянской восточной епархии США

50. Епископ Виген Айказян избран председателем Национального Совета Церквей, 10 ноября 2005 г. (с. 160-161).

МЕЖЦЕРКОВНЫЕ СВЯЗИ

51. **ГАЯНЭ АЛЕКСАНИЯН** – Совместная встреча Конференции Европейских Церквей и организации «Евродиакония» в Брюсселе, 22-24 ноября 2005 г. (с. 162-163).
52. **ГАЯНЭ АЛЕКСАНИЯН** – XI Конгресс епископов Римской Католической Церкви в Риме, 2-23 октября 2005 г. (с. 164).
53. **ГАЯНЭ АЛЕКСАНИЯН** – Съезд «Диалог Культур» на Родосе, 5-9 октября 2005 г. (с. 165-167).
54. **ГАЯНЭ АЛЕКСАНИЯН** – Ежегодная встреча секретарей комиссии «Церковь и общество» Конференции Европейских Церквей в Брюсселе, 19-21 октября 2005 г. (с. 168-169).
55. **ГАЯНЭ АЛЕКСАНИЯН** – Вторая межрелигиозная конференция «Мир и терпимость» в Стамбуле, 7-9 ноября 2005 г. (с. 170-172).

АУДИЕНЦИИ В ПЕРВОПРЕСТОЛЬНОМ СВЯТОМ ЭЧМИАДЗИНЕ

56. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Министра Культуры Республики Беларусь г-на Леонида Гулякова, 2 октября 2005 г. (с. 173).
57. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Министра Обороны Греции г-на Спилиоса Спилиотопулоса, 4 октября 2005 г. (с. 174).
58. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, участников семинара по теме «Противостояние ядерному и радиационному терроризму», 4 октября 2005 г. (с. 174-175).
59. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Председателя Конституционного суда Литвы г-на Эгидиоса Куриса, 6 октября 2005 г. (с. 175).
60. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Губернатора Краснодарского края г-на Александра Ткачева, 12 октября 2005 г. (с. 175-176).
61. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, новоназначенного посла Украины в Армении г-на Александра Божко, 14 октября 2005 г. (с. 176-177).
62. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Губернатора Самарской области г-на Константина Титова, 19 октября 2005 г. (с. 177).
63. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, новоназначенного посла Греции в Армении г-жи Панайоты Мавромихали, 21 октября 2005 г. (с. 177).
64. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Начальника Главного штаба Вооруженных сил Российской Федерации г-на Юрия Балуевского, 21 октября 2005 г. (с. 178).
65. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Председателя Парламента Греции г-на Йоргоса Сурласа, 31 октября 2005 г. (с. 178-179).
66. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, Председателя Сената Бельгийского Королевства г-жи Анн-Мари Лизин, 31 октября 2005 г. (с. 179).
67. Аудиенция у Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, представителя Председателя Парламента Италии г-на Винченцо Синскалки, 2 ноября 2005 г. (с. 179-180).
68. Краткие церковные новости. Информация о Святах Литургиях, проповедях и других церемониях в Кафедральном соборе и Первопрестольном Святом Эчмиадзине в течение октября-ноября 2005 г. (с. 181-182).

“ETCHMIADZIN”
OFFICIAL MONTHLY REVIEW OF
HOLY ETCHMIADZIN
(October-November 2005)

1. Celebration of the 6th Anniversary of the consecration and enthronement of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, in the Mother See of Holy Etchmiadzin, November 6, 2005 (p. 3).
2. Visit of Mr. Bhairon Singh Shekhawat, Vice President of India, to Holy Etchmiadzin, October 7, 2005 (p. 4).
3. Visit to Armenia of Yona Metzger, Chief Rabbi of Israel, November 21, 2005 (p. 5-6).
4. Meeting of the Supreme Spiritual Council in the Mother See of Holy Etchmiadzin, November 2, 2005 (p. 7-8).
5. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the delegation headed by Ara Abrahamian, Chairman of the Union of the Armenians of Russia, October 1, 2005 (p. 9).

PONTIFICAL ENCYCLICALS AND LETTERS OF BLESSING

6. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to His Eminence Archbishop David Sahakian on the occasion of his decoration with the Order of “Saint Nerses Shnorhali” in honor of the 70th anniversary of his birth and the 50th anniversary of his ordination, November 4, 2005, no. 325 (p. 10-11).
7. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. John Stephens on the occasion of his decoration with the Order of “Saint Gregory the Illuminator”, November 9, 2005, no. 327 (p. 12-13).
8. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mrs. Nadia Sarafian on the occasion of her decoration with the Order of “Saint Sahak – Saint Mesrop”, October 5, 2005, no. 319 (p. 14-15).
9. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Jim Torosian on the occasion of his decoration with the Order of “Saint Sahak – Saint Mesrop”, October 5, 2005, no. 316 (p. 15-17).
10. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Aghassi Aivazian on the occasion of his decoration with the Order of “Saint Sahak – Saint Mesrop”, October 9, 2005, no. 319 (p. 18-19).
11. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mrs. Rubina Kalantarian on the occasion of her decoration with the Order of “Saint Sahak – Saint Mesrop”, October 11, 2005, no. 321 (p. 20-21).

12. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Hrant Simonian on the occasion of his decoration with the Order of "Saint Sahak – Saint Mesrop", November 2, 2005, no. 324 (p. 22-23).
13. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Torkom Postanjan on the occasion of his decoration with the Order of "Saint Sahak – Saint Mesrop", November 21, 2005, no. 328 (p. 24-25).
14. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Arshag Kazanjian on the occasion of his decoration with the Order of "Saint Sahak – Saint Mesrop", November 25, 2005, no. 331 (p. 26-27).
15. Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Sarkis and Mrs. Ruth Bedevian on the occasion of their decoration with the Order of "Saint Nerses Shnorhali", October 25, 2005, no. 323 (p. 28-29).
16. Pontifical Awards (Encyclicals, Orders of "Saint Nerses Shnorhali", Letters of Blessing and Right of Bearing Violet Chasuble granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, during October-November 2005 to clergymen and laymen having been of great service to the Armenian Church) – (p. 57).
17. Message of Condolence of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the authorities of India and Pakistan for the numerous victims of the tragic earthquake in Kashmir, October 9, 2005 (p. 31).
18. New appointments in the Mother See of Holy Etchmiadzin, November 2, 2005 (p. 32).
19. By the Order of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, Very Rev. Fr. Zohrab Kostanian was defrocked, November 10, 2005 (p. 33).
20. Information (By the Order of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, Mrs. Sonia John was relieved of her duties as Manager of the Armenian College and Philanthropic Academy of Calcutta) – (p. 33).
21. The Order of "Saint Sahak – Saint Mesrop" was granted to Mr. Aghassi Aivazian in the Mother See of Holy Etchmiadzin, October 9, 2005 (p. 34).
22. The Order of "Saint Nerses Shnorhali" was granted to Mr. Bedros Aslanian in the Mother See of Holy Etchmiadzin, October 19, 2005 (p. 35-36).
23. Granting of awards in the Mother See of Holy Etchmiadzin, October 1, 2005 (p. 37-38).
24. Presentation of the text-book "History of the Arnenian Church" in the Arno Babajanian concert hall, November 16, 2005 (p. 39-40).
25. Blessing of the Foundation of the New Administration Building in the Mother See of Holy Etchmiadzin, October 3, 2005 (p. 41).

SERMONS

26. Sermon delivered by His Eminence Archbishop Hovnan Derderian during the celebration of Divine Liturgy on the 6th Anniversary of the consecration and enthronement of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, November 6, 2005 (p. 42-44).
27. Sermon delivered by His Grace Bishop Arshak Khachatryan in the Cathedral of Holy Etchmiadzin during the celebration of Divine Liturgy, October 2, 2005 (p. 45-47).

28. Sermon delivered by Rev. Fr. Hovhannes Mailian in the Cathedral of Holy Etchmiadzin during the celebration of Divine Liturgy, October 9, 2005 (p. 48-50).
29. First sermon delivered by Rev. Fr. Taron Ghulikian in the Church of Saint Hripsime, November 6, 2005 (p. 51-54).
30. Sermon delivered by Rev. Father Vasken Nanian in the Cathedral of Holy Etchmiadzin during the celebration of Divine Liturgy, November 13, 2005 (p. 55-56).
31. First sermon delivered by Rev. Fr. Zaven Yazijian in the Cathedral of Holy Etchmiadzin during the celebration of the Divine Liturgy, November 27, 2005 (p. 57-58).

HISTORICAL AND PHILOLOGICAL STUDIES

32. **LEVON CHOOKASZIAN** – Armenian Miniature Painters in the Middle Ages (art research) – (p. 59-94).
33. **NAIRA TAMAMIAN** – Vision as a Manifestation of Literary and Artistic Mentality (literary research) – (p. 95-102).
34. **ASHOT PETROSIAN** – The Sin-consciousness of Narekatsi as a Key to Self-conscience (philological research) – (p. 103-111).
35. **EGHISHE BAZOYAN** – Armenian Canonical Rights and its Sources (research in jurisprudence) – (p. 112-117).
36. **VARDAN DEVRIKIAN** – The Tradition about Balu, as the location of the Creation of the Armenian Alphabet (philological research) – (p. 117-125).
37. **MARIAM SHOLINIAN** – "The Cypress Wood", Collection of Sonnets by Intra, Western Armenian Poet (philological research) – (p. 130-135).

LITERARY REVIEW

38. **VARDAN DEVRIKIAN** – Investigation on the interpretation of the Concordance Tables (about the Book "Interpretation of Concordance Tables" by Vigen Ghazarian, Holy Etchmiadzin, 2005) – (p. 136-138).

Scientific and Cultural Life

39. International Symposium devoted to the Armenian Translation of the Bible in the Mother See of Holy Etchmiadzin, October 6-9, 2005 (p. 139-142).
40. **VARDAN DEVRIKIAN** – Days of Italian Culture in Armenia and Exhibition of pieces of art belonging to the Congregation (Mkhitarian) of San Lazzaro (ceremonies and events during the Days of Armenian-Italian friendship, October 5 – November 5, 2005) – (p. 143-146).
41. The Feast of the Holy ohOTranslators in Oshakan, October 8, 2005 (p. 147-148).
42. Consecration of the newly built Church of Holy Trinity in the Southwestern district of Yerevan, November 20, 2005 (p. 143-146).
43. Consecration of the Church Saint Lazarus of Metzamor, October 22, 2005 (p. 151-152).

44. Consecration of the Dome Cross and Bell of the Saint Gregory of Narek Cathedral in Vanadzor, October 10, 2005 (p. 153).
45. Blessing of the Foundation of the new All-Savior Church in the city of Ijevan of the Gugark Diocese, October 13, 2005 (p. 153).
46. Consecration of the Saint Gregory of Narek Cathedral in Vanadzor, October 23, 2005 (p. 154-155).
47. Restoration of the Church of the Holy Virgin of the Baralet village of the Javakhk region, November 20, 2005 (p. 156-157).
48. Ordination of deacons in the Diocese of Gugarats, November 13, 2005 (p. 158).
49. Seminar devoted to the problems and Challenges of AIDS, Yerevan, October 13-14, 2005 (p. 159).

In the Diocese of the Armenian Church of America (Eastern)

50. Election of His Grace Bishop Vicken Aykazian as Chairman of the National Council of Churches (USA), November 10, 2005 (p. 160-161).

INTER-CHURCH RELATIONS

51. **GAYANE ALEXANIAN** – Meeting of the European Churches Conference with the Organization "Eurodiaconia" in Brussels, November 22-24, 2005 (p. 162-163).
52. **GAYANE ALEXANIAN** – 11th Congress of Bishops of the Roman Catholic Church in Rome, October 2-23, 2005 (p. 164).
53. **GAYANE ALEXANIAN** – "Dialogue of Cultures" Congress in Rhodes, October 5-9, 2005 (p. 165-167).
54. **GAYANE ALEXANIAN** – Yearly meeting of secretaries of the "Church and Society" Commission of European Churches in Brussels, October 15-19, 2005 (p. 168-169).
55. **GAYANE ALEXANIAN** – Second inter-religious conference "Peace and Tolerance" in Istanbul, November 7-9, 2005 (p. 170-172).

AUDIENCES IN THE MOTHER SEE

56. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Leonid Guliakov, Minister of Culture of Belarus, October 2, 2005 (p. 173).
57. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Spilios Spiliotopoulos, Minister of Defense of Greece, October 4, 2005 (p. 174).
58. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to participants of the seminar devoted to "Protection against Nuclear and Radioactive Terrorism", October 4, 2005 (p. 174-175).
59. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Edigios Kuris, Chairman of the Constitutional Court of Lithuania, October 6, 2005 (p. 175).

60. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Alexander Tkachev, Governor of the Krasnodar region, October 12, 2005 (p. 175-176).
61. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Alexander Bozhko, newly appointed Ambassador of Ukraine to Armenia, October 14, 2005 (p. 176-177).
62. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Constantine Titov, Governor of the Samara region, October 19, 2005 (p. 177).
63. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mrs. Panayota Mavromikhali, newly appointed Ambassador of Greece to Armenia, October 21, 2005 (p. 177).
64. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Yuri Baluevski, Head of the Staff Headquarters of the Russian Federation Armed Forces, October 21, 2005 (p. 178).
65. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Yorgos Surlas, Speaker of the Parliament of Greece, October 31, 2005 (p. 178-179).
66. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mrs. Anne Marie Lisin, Chairwoman of the Belgian Senate, October 31, 2005 (p. 179).
67. Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Mr. Vincenzo Sinscalchi, Representative of the Speaker of the Parliament of Italy, November 2, 2005 (p. 179-180).
68. Brief Church News. Information about the Divine Liturgies, sermons and other services held at the Mother See and the Cathedral of Holy Etchmiadzin during October-November 2005 (p. 181).

“ETCHMIADZINE”
ORGANE OFFICIEL DU SAINT-SIEGE
D’ETCHMIADZINE
(Octobre-novembre 2005)

1. 6e Anniversaire du sacre et du pontificat de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, 6 novembre 2005 (p. 3).
2. Visite de M. Bharion Sikh Shekhavat, Vice-président de l’Inde, au Saint-Siège d’Etchmiadzine, 7 octobre 2005 (p. 4).
3. Visite de Jonas Metzder, Grand Rabbin d’Israël, en Arménie, 21 novembre 2005 (p. 5-6).
4. Séance ordinaire du Conseil Ecclésiastique Suprême au Saint-Siège d’Etchmiadzine, 2 novembre 2005 (p. 7-8).
5. Audience de la délégation menée par M. Ara Abrahamian, Président de l’Union des Arméniens de Russie, chez Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, 1er octobre 2005 (p. 9).

ENCYCLIQUES PONTIFICALES ET MESSAGES DE BENEDICTION

6. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à Son Eminence l’archevêque David Sahakian à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Nerses Chnorhali » en l’honneur du 70e anniversaire de sa naissance et du cinquante-enaire de son ordination, 4 novembre 2005, no. 325 (p. 10-11).
7. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. John Stevens à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Grégoire l’Illuminateur », 9 novembre 2005, no. 327 (p. 12-13).
8. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à Mme Nadia Sarafian à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 5 octobre 2005, no. 319 (p. 14-15).
9. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Jim Thorossian, à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 5 octobre 2005, no. 316 (p. 16-17).
10. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Aghassii Ayvazian à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 9 octobre 2005, no. 320 (p. 18-19).
11. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à Mme Roubina Kalantarian à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 11 octobre 2005, no. 321 (p. 20-21).
12. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Hrant Simonian à l’occasion de sa distinction de l’Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 2 novembre 2005, no. 324 (p. 22-23).

13. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Torgom Bostandjian à l'occasion de sa distinction de l'Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 21 novembre 2005, no. 328 (p. 24-25).
14. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Archak Gazantchian à l'occasion de sa distinction de l'Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop », 25 novembre 2005, no. 331 (p. 25-27).
15. Encyclique de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. et Mme Sarkis et Ruth Bédévian à l'occasion de leur distinction de l'Ordre « Saint Nerses Chnorhali », 25 octobre 2005, no. 323 (p. 28-29).
16. Distinctions pontificales (Encycliques pontificales, Ordres « Saint Nerses Chnorhali », messages de bénédiction et droit de porter une chasuble violette accordés par Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à des personnalités religieuses et laïques ayant rendu d'éminents services à l'Eglise arménienne aux mois d'octobre et de novembre 2005) – (p. 30).
17. Message de condoléances de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, aux autorités de l'Inde et du Pakistan pour les milliers de victimes du séisme meurtrier de la région du Cachemire, 9 octobre 2005 (p. 31).
18. Nouvelles nominations dans les diocèses de la Sainte Eglise Apostolique arménienne (p. 32).
19. Sur ordre de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, l'archimandrite Zohrap Kostanian a été déposé, 19 novembre 2005 (p. 33).
20. Information (Sur l'ordre de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, Mme Sonia John a été démise des fonctions de directrice du Séminaire humanitaire arménien de Calcutta) – (p. 33).
21. Remise de l'Ordre « Saint Sahak – Saint Mesrop » à M. Aghassi Ayvazian, Saint-Siège d'Etchmiadzine, 9 octobre 2005 (p. 34).
22. Remise de l'Ordre « Saint Nerses Chnorhali » à M. Pétros Aslamian, Saint-Siège d'Etchmiadzine, 19 octobre 2005 (p. 35-36).
23. Remise de distinctions au Saint-Siège d'Etchmiadzine, 1er octobre 2005 (p. 37-38).
24. Présentation du manuel « Histoire de l'Eglise arménienne » à la salle Arno Babadjanian d'Erevan, 16 octobre 2005 (p. 39-40).
25. Pose de la première pierre du bâtiment des archives du Saint-Siège d'Etchmiadzine, 3 octobre 2005 (p. 41).

SERMONS

26. Sermon prononcé par Son Eminence l'archevêque Hovnan Tertérian à la Sainte Messe à l'occasion du 6e Anniversaire du sacre et du pontificat de Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, 6 novembre 2005 (p. 42-44).
27. Sermon prononcé par Son Eminence l'évêque Archak Khatchatrian à la Cathédrale de Saint-Etchmiadzine à la Sainte Messe, 2 octobre 2005 (p. 45-47).

28. Sermon prononcé par le Révérend Père Hovhannes Mailian à la Cathédrale de Saint-Etchmiadzine à la Sainte Messe, 9 octobre 2005 (p. 48-50).
29. Premier sermon prononcé par le Révérend Père Taron Ghoulikian à l'église Sainte-Hripsimé à la Sainte Messe, 6 novembre 2005 (p. 51-54).
30. Sermon prononcé par le Révérend Père Vazguen Nanian à la Cathédrale de Saint-Etchmiadzine à la Sainte Messe, 13 novembre 2005 (p. 55-56).
31. Premier sermon prononcé par le Révérend Père Zaven Yazitchian à la Cathédrale de Saint-Etchmiadzine à la Sainte Messe, 27 novembre 2005 (p. 57-58).

ETUDES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES

32. **LEVON CHOOKASZIAN** – Les enlumineurs arméniens au Moyen Age (critique d'art) – (p. 59-94).
33. **NAIRA TAMAMIAN** – La vision comme manifestation de la mentalité littéraire et artistique (recherche littéraire) – (p. 95-102).
34. **ACHOT PETROSSIAN** – La conscience du péché chez Narékatsi comme clé d'auto-connaissance (recherche philologique) – (p. 103-111).
35. **EGHICHE BAZOYAN** – Le droit canonique arménien et ses sources (recherche en jurisprudence) – (p. 112-117).
36. **VARDAN DEVRIKIAN** – La tradition sur la localité de Balou, comme lieu de création des lettres arméniennes (recherche philologique) – (p. 118-129).
37. **MARIAM CHOLINIAN** – Le recueil de sonnets « Bois de Cyprès » d'Intra, poète arménien occidental (recherche philologique) – (p. 130-135).

CRITIQUE LITTÉRAIRE

38. **VARDAN DEVRIKIAN** – Précieux ouvrage sur l'interprétation des Canons de Concordance (Sur le livre « Interprétations des Canons de Concordance » de Vigen Ghazarian, St-Etchmiadzine, 2005) – (p. 136-138).

Vie culturelle et scientifique

39. Symposium international consacré à la traduction arménienne de la Bible au Saint-Siège d'Etchmiadzine, 6-9 octobre 2005 (p. 139-142).
40. **VARDAN DEVRIKIAN** – Journées de culture italienne en Arménie et exposition d'œuvres d'art appartenant à la Congrégation de l'île Saint-Lazare (cérémonies et manifestations dans le cadre des journées d'amitié arméno-italienne, 5 octobre au 5 novembre 2005) – (p. 143-146).
41. La Fête des Traducteurs à Ochakan, 8 octobre 2005 (p. 147-148).
42. Consécration de la nouvelle église de la Sainte-Trinité du quartier Sud-Ouest d'Erevan, 20 novembre 2005 (p. 149-150).

43. Consécration de l'église Saint-Lazare de Méztamor, 22 octobre 2005 (p. 151-152).
44. Consécration de la cloche et de la croix de la coupole de l'église diocésaine Saint Grigor Narékatsi de Vanadzor, 10 octobre 2005 (p. 153).
45. Pose de la première pierre de l'église Saint-Sauveur de la ville d'Idjévan du Diocèse du Gougark, 13 octobre 2005 (p. 153).
46. Consécration de l'église diocésaine Saint Grigor Narékatsi de Vanadzor, 23 octobre 2005 (p. 154-155).
47. Restauration de l'église de la Sainte-Vierge du village de Baralet de la région du Djavakhk, 20 novembre 2005 (p. 156-157).
48. Ordination de diacres au Diocèse du Gougark, 13 novembre 2005 (p. 158).
49. Séminaire consacré aux problèmes et défis du SIDA, Erevan, 13-14 octobre 2005 (p. 159).

Au Diocèse Oriental de l'Eglise arménienne d'Amérique du Nord

50. Election de Son Eminence l'évêque Vigen Aykazian Présidence du Conseil national des Eglises, 10 novembre 2005 (p. 160-161).

RELATIONS INTERECCLESIASTIQUES

51. **GAYANE ALEXANIAN** – Rencontre de la Conférence des Eglises d'Europe et de l'Organisation « Eurodiaconia » à Bruxelles, 22-24 novembre 2005 (p. 162-163).
52. **GAYANE ALEXANIAN** – XIe Congrès des évêques de l'Eglise Catholique Romaine à Rome, 2-23 octobre 2005 (p. 164).
53. **GAYANE ALEXANIAN** – Congrès « Dialogue des Cultures » à Rhodes, 5-9 octobre 2005 (p. 165-167).
54. **GAYANE ALEXANIAN** – Rencontre annuelle des secrétaires de la commission « Eglise et Société » des Eglises d'Europe à Bruxelles, 19-21 octobre 2005 (p. 168-169).
55. **GAYANE ALEXANIAN** – Deuxième Conférence interreligieuse « Paix et Tolérance » à Istanbul, 7-9 novembre 2005 (p. 170-172).

AUDIENCES AU SAINT-SIEGE

56. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Léonid Gouliakov, Ministre de la Culture de la Biélorussie, 2 octobre 2005 (p. 173).
57. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Spiros Spiliotopoulos, Ministre de la Défense de la Grèce, 4 octobre 2005 (p. 174).
58. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, aux participants du séminaire « Contre le terrorisme nucléaire et la radiation », 4 octobre 2005 (p. 174-175).
59. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholikos de tous les Arméniens, à M. Egidios Kuris, Président de la Cour Constitutionnelle de la Lituanie, 6 octobre 2005 (p. 175).

60. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Alexandre Tkatchev, Gouverneur de la région de Krasnodar, 12 octobre 2005 (p. 175-176).
61. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Alexandre Bojko, Ambassadeur nouvellement nommé de l'Ukraine en Arménie, 14 octobre 2005 (p. 176-177).
62. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Constantin Titov, Gouverneur de la région de Samara, 19 octobre 2005 (p. 177).
63. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à Mme Panayota Mavromikhali, Ambassadeur nouvellement nommée de la Grèce en Arménie, 21 octobre 2005 (p. 177).
64. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Youri Balouévski, Chef de l'Etat-major des Forces armées de la Fédération de Russie, 21 octobre 2005 (p. 178).
65. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Yorghos Surlas, Président du Parlement de la Grèce, 31 octobre 2005 (p. 178-179).
66. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à Mme Anne-Marie Lisin, Présidente du Sénat de la Belgique, 31 octobre 2005 (p. 179).
67. Audience accordée par Sa Sainteté Garéguin II, Catholico de tous les Arméniens, à M. Vincenzo Smscalchi, représentant du Président du Parlement de l'Italie, 2 novembre 2005 (p. 179-180).
68. Brèves nouvelles ecclésiastiques. Information sur les Saintes Messes, les sermons et les autres services accomplis au Saint-Siège et à la Cathédrale de Saint-Etchmiadzine aux mois d'octobre et de novembre 2005 (p. 181-182).

[100077]

ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ՝ ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԷՋՄԻԱԾԻՆ
«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Республика Армения, Эчмиадзин. Редакция журнала "Эчмиадзин"
Rédaction de la revue "Etchmiadzine", Etchmiadzine, Arménie

ԴԱՍԻՉ՝ 77764

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆԻ ՏՊԱՐԱՆ